



Ələkbər Nəbiyev

(Hüquqşünas)

BEYNƏLXALQ TERRORÇULUQ

Monoqrafiya

Bakı - 2011

GİRİŞ

Beynəlxalq təhlükəsizliyin təmin olunması, birinci növbədə beynəlxalq qanunçuluq və hüquq qaydalarına əməl olunmasını nəzərdə tutur. Dünya birliyinin beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədə nailiyyətləri dövlətlərin beynəlxalq qanunçuluq və hüquq qaydalarının təmin olunması sahəsində həyata keçirdikləri məqsədə müvafiq səylər çərçivəsində həll olunur.

İnsanlığa qarşı cinayət və təcavüz cinayətləri Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına daxil edilir. Beynəlxalq Cinayətlərə daxil edilən beynəlxalq terrorçuluqda Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına daxildir.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutuna görə beynəlxalq cinayətlər, o cümlədən beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı universal yurisdiksiya prinsiplərinin tətbiqi nəzərdə tutulur.

Beynəlxalq terrorçuluq cinayəti beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə çox ciddi təhdidlər yaradır. Terror təhlükəsi bütün bəşəriyyət üçün qlobal xarakter daşıyır və onunla yalnız birgə səylərlə mübarizə aparmaq səmərəli ola bilər. Bu səylər subregional, regional, milli və universal səviyyədə həyata keçirilir. Hazırda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının on üz universal konvensiyası, Avropa İttifaqının səkkiz konvensiyası və digər konvensiya, bəyannamə və protokollar əsasında praktiki olaraq dünyanın bütün regionlarında beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması sahəsində regional sistemlər müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərir.

Müasir şəraitdə beynəlxalq terrorçuluğun dünya birliyinə meydan oxuması öz təbiətinə görə qlobal xarakter daşıyır və buna görə də beynəlxalq birliyin cavabı da qlobal və uzun müddətli xarakterə malik olmalıdır. Nə qədər güclü və qüdrətli olsa da heç bir dövlət ayrılıqda beynəlxalq terrorçuluğa qarşı dayanmaq iqtidarında deyil. Buna əyani misal kimi Amerika Birləşmiş Ştatları Dövlət departamentinin 11 sentyabr 2001-ci il faciəli terror hadisəsindən cəmi bir il əvvəl yaydığı məruzəsini göstərmək olar. Məruzədə göstərilirdi ki, 2000-ci ildə dövlət terrorçuluğu azalmış, terrorçu ölkə və qrupların beynəlxalq səviyyədə təcrid olunması artmış, terrorçular

isə məhkəmə qarşısında dayanmışlar. Lakin bu bəyanatın ardınca müdhiş terror aktları baş verdi.

Bu gün bir çox siyasətçilər artıq etiraf edirlər ki, beynəlxalq terrorçu qüvvələr tərəfindən təhlükənin artması müəyyən dərəcədə həm qərbin, həm də şərqin aparıcı ölkələrinin xarici siyasət kursundakı səhvlərlə əlaqədar olmuşdur. Onlardan heç biri dünyada baş verən dəyişikliyin dərinliyini dərk edə bilməmişlər və bunun da nəticələrindən biri beynəlxalq terrorçuluğun artması olmuşdur.

Dünyanın bir çox ölkələrinin qloballaşma şəraitində iqtisadi və hərbi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrə qarşı dura bilməmələri onları öz təhlükəsizliklərini təmin etmək üçün alternativ yollar axtarmağa təhrik edir və əksər ölkələrin nüvə texnologiyasına çıxışları olmadığından onlar öz söylərini kimyəvi və bioloji silahların işlənilməsinə yönəldirlər.

“Soyuq müharibədən” sonra müasir dünyada rollar və statuslar mənasında çoxlu dəyişikliklər olduğundan müasir terrorçuluğun, onun təzahürlərinin təhlili çətinləşmişdir.

Hazırkı dövrdə digər birliklər, qeyri-hökumət təşkilatları və beynəlxalq strukturlarla ittifaqda olan azlıqlar daha güclü aksiyalar və güc təsiri həyata keçirə, o cümlədən güc tətbiq etmənin təşəbbüsçüsü kimi çıxış edə bilirlər.

Bir tərəfdən nəhəng və regional qüdrətli dövlətlər milli azlıqların nümayəndələrini və digər qrupları özlərinin geosiyasi rəqiblərinə qarşı yönəltməyi, digər tərəfdən isə yerli radikallar öz maraqları üçün nəhəng və regional qüdrətli dövlətlərin qarşı durmasından istifadə etməyi mənimsəmişlər.

Bir qayda olaraq zəif inkişaf etmiş korporativ-bürokratik rejimlər özlərinin iqtisadi və siyasi problemlərini həll etmək üçün rasional vasitə kimi separatçılığa, millətçiliyə və militarizmə istiqamətlənmiş olurlar.

“Azad rəqabət” və açıq sərhədlər yüksək texnika, qabaqcıl texnologiya və hərbi gücə malik ölkələr üçün “ikinci” və “üçüncü dünya” ölkələrini öz təsirləri altında saxlamaları üçün ideal mexanizmdir.

Məlumdur ki, “qızıl milyard” ölkələrində yaşayan bir neçə yüz varlı ailənin nəzarəti altında olan sərvətin miqdarı dünyanın milyarddan çox kasıb əhalisinin

gəlirinə bərabərdir. Təkcə Amerika Birləşmiş Ştatlarının hərbi büdcəsi dünyada milyarddan çox aclıq həddində yaşayan, sivilisasiyanın adi elementlərindən olan içməli su və ibtidai təhsildən məhrum olan əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün kifayətdir. Maliyyə möhtəkirliyi ilə əldə edilən gəlirə cəmi 0,1 faiz vergi qoyulması dünya əhalisinin böyük əksəriyyətinin səhiyyə və təhsil problemini həll edə bilər.

Kitabda terror fəaliyyətinin yeni forma və üsullarının və ona qarşı global və regional mübarizənin tədqiqinə xüsusi diqqət yetirilir.

Monoqrafiyanın tədqiqat obyektini bir təzahür kimi beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması və ləğv edilməsi niyyəti ilə beynəlxalq hüquq normalarına uyğun qaydada dünya birliyi tərəfindən tənzimləyici təsir tədbirlərinin tətbiq olunması nəticəsində formalaşmış beynəlxalq hüquq münasibətləri, terrorçuluğun yeni forma və təzahürləri, beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizənin beynəlxalq, regional (o cümlədən Azərbaycan Respublikasında) səviyyədə hüquqi təminatıdır.

Kitabın birinci fəslə "Beynəlxalq terrorçuluq beynəlxalq cinayətdir" adlanır. Burada beynəlxalq cinayəti xarakterizə edən əsas elementlər göstərilir və bu əlamətlərin hər birinin beynəlxalq terrorçuluğa xas olması qənaətinə gəlinir. Beynəlxalq cinayətlərin qarşısının alınması və onu törədənələrə qarşı cəza tədbirlərinin həyata keçirilməsində beynəlxalq hüququn tənzimləyici roluna baxılır.

Xüsusi diqqət Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ikinci məhkəmə orqanı olan Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin roluna, onun səlahiyyətlərinə, Prokurorluq institutunun fəaliyyət istiqamətlərinə yetirilir.

Beynəlxalq terrorçuluq cinayətinin qarşısının alınması və ona qarşı mübarizə sahəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qəbul etdiyi 13 konvensiya, bəyannamə və protokollar təhlil olunur və bu mübarizədə onların əhəmiyyəti göstərilir.

Burada beynəlxalq terrorçuluğa zəmin yaradan dini, irqi, milli, siyasi amillər təhlil olunur, onlardan hər birinin beynəlxalq terrorçuluğun meydana gəlməsində oynadığı rol göstərilir. Dövlət terrorçuluğu, onu törədən əsas səbəblər, dövlətin bu cinayəti himayə etməsinin səbəbləri araşdırılır və bunun qarşısının alınması üçün dünya birliyinin görə biləcəyi tədbirlər planı təklif olunur.

XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərində terror fəaliyyətinin forma və üsullarına baxılır və əsas diqqət beynəlxalq terrorçuluğun ən müasir formaları olan bomba, nüvə, bioloji, kiberterrorçuluq çox geniş təhlil olunur və onlara qarşı mübarizə üsulları göstərilir.

İkinci fəsil “Dünya birliyinin beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizəsi”nə həsr olunmuşdur.

Burada terrorçuluğa qarşı mübarizənin prinsip və üsullarına baxılır və bu mübarizədə beynəlxalq hüququn reqlamentləşdirici rolu əsaslandırılır. Dünya ölkələrinin xüsusi xidmət orqanlarının antiterror əməliyyatlarının həyata keçirilməsində ümumi və fərdi prinsipləri göstərilir.

Burada Avropa İttifaqı ölkələrinin, “səkkizlər qrupu”nun Müstəqil Dövlətlər Birliyinin, NATO ölkələrinin antiterror fəaliyyəti sahəsində normativ sənədləri təhlil olunur, onlardan hər birinin müsbət və mənfi tərəfləri göstərilir.

Bu fəsildə eyni zamanda dünyanın müxtəlif qabaqcıl ölkələrinin xüsusi xidmət orqanlarının (kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat orqanlarının) mübarizə üsulları təhlil olunur.

Kitabda beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı regional mübarizədə əks-kəşfiyyatın rolu geniş şərh olunur.

Üçüncü fəsil Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədə xüsusi xidmət orqanlarının taktika və strategiyasına və bu mübarizənin hüquqi təminatına həsr olunmuşdur.

Burada terrorçuluğa qarşı mübarizədə xarici xüsusi xidmət orqanlarının və hüquq-mühafizə orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyət sahəsində təcrübəsi ümumiləşdirilir.

Kitabın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun əsas müddələri Azərbaycanda antiterror siyasətinin həyata keçirilməsində istifadə oluna bilər. Tədqiqatda şərh olunmuş nəticələr hökumət orqanları və güc strukturlarının idarəetmə fəaliyyəti təcrübəsində nəzərə alın bilər. Alınmış nəticə və təkliflər Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının elmi-tədqiqat institutlarında elmi kadrlar hazırlanması prosesində, ali məktəblərdə politologiya, beynəlxalq hüquq və cinayət

hüququ fənninin tədrisində, eləcə də xüsusi xidmət orqanları və hüquq-mühafizə orqanları üçün kadrlar hazırlayan ixtisaslaşmış tədris müəssisələri sistemində tədris prosesində istifadə oluna bilər.

I FƏSİL

BEYNƏLXALQ TERRORÇULUQ BEYNƏLXALQ CİNAYƏT KİMİ

1.1. Beynəlxalq hüquq normalarına müvafiq olaraq beynəlxalq cinayətlərin əsas əlamətləri

Dünya sivilizasiyasının getdikcə yüksələn inkişafı beynəlxalq cinayət əməllərinin iki kateqoriyaya bölünməsinə zərurətə çevirmişdir: beynəlxalq xarakterli cinayətlər və beynəlxalq cinayətlər. Bu cinayətlərin biri-birindən fərqi onların sosial təhlükəlilik dərəcəsidir. Beynəlxalq hüquq elmində qəbul olunmuş ümumi anlayışa görə beynəlxalq xarakterli cinayətlər o cinayətlərdir ki, onlar dünyada bərqərar olmuş qaydaların əsasına toxunmadan, dövlətlərin hüquqi münasibətlərinin bu və ya digər sahəsində onların əmin-amanlıq şəraitində əməkdaşlığına xələl gətirir [77, 149 - 180]. Beynəlxalq xarakterli cinayətlərin iştirakçıları *aut dedere aut punire* (ya təhvil ver, ya da özün cəzalandır) ekstradisiya və *aut dedere aut judicare* (ya təhvil ver, ya da özün mühakimə et) prinsipləri əsasında cinayət təqibinə məruz qalmalıdırlar [111]. Spesifikasından asılı olaraq beynəlxalq xarakterli cinayətlərə aşağıdakı cinayət əməlləri aiddir: təyyarələrin qaçırılması, girov götürülməsi, beynəlxalq müdafiə hüququ olan şəxslərə qarşı cinayətlər, qaçaqmalçılıq, narkotiklərin yayılması və narkotiklərlə qeyri-qanuni ticarət, qiymətli kağızların və pulların saxtalaşdırılması, ətraf mühitin çirkləndirilməsi, xalqların mədəni sərvətlərinə qəsdlər, pornoqrafiyanın yayılması, su gəmilərinin toqquşması və dənizdə kömək göstərilməməsi, kontinental şelflərdə törədilən cinayətlər, sualtı kabellərin zədələndirilməsi və kəsilməsi, qeyri-qanuni radio verilişləri.

Göründüyü kimi sadalanan beynəlxalq cinayət əməlləri coğrafi və konkret əlamətlərlə məhdudlaşdırılır. Konkretlik istiqamətində hər hansı bir sahədə dövlətlərin beynəlxalq əməkdaşlığı nəzərdə tutulur. Coğrafi yayılmağa gəldikdə isə bir neçə qonşu və regional dövlətin hüquqi cəhətdən qorunan əməkdaşlıqlarına qəsd edən cinayətkar amillər nəzərdə tutulur.

Beynəlxalq xarakterli cinayətlərdən fərqli olaraq beynəlxalq cinayətlər həm konkretlik (əyanilik), həm də coğrafi istiqamətlərinə görə əsaslı şəkildə fərqlənir. Cinayət qəsdinin əyaniliyinə gəldikdə burada dünya qaydalarının dayaqlarının

laxladılması, dünya dövlətləri birliyinin qanuni maraqlarına zərər vurulması nəzərdə tutulur. Coğrafi istiqamət dairəsinə uyğun olaraq burada əsaslandırılmış şəkildə əməlin universal sosial təhlükəli olduğunu təsdiq etmək olar. Beynəlxalq cinayətlərin həyata keçirilməsinin fəlakətli nəticələri ondan ibarətdir ki, onlar qonşu və ya regional dövlətlərin sərhədlərini keçir və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının nizamnaməsində təsbit olunmuş dünya qaydaları və onun baza prinsiplərinin əsaslarına toxunur.

Müasir beynəlxalq hüququn praktika və doktrinasının predmet təhlili imkan verir ki, beynəlxalq cinayətin təsnifləşdirici əlamətlərinin müəyyən olunmasında əsaslı çatışmamazlıqların mövcudluğu faktlarının olması etiraf olunsun. Bu konkret olaraq özünü nədə göstərir və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının hansı orqanları bu sahədə əsas məsuliyyəti öz üzərinə götürür?

Ümumi qaydada beynəlxalq cinayətlərin təsnifləşdirici əlamətlərinin siyahısı konvensiya, statut və kodekslər şəklində beynəlxalq hüquq aktlarında sadalanır. Göstərilən sənədlərin hazırlanması və qəbul olunması səlahiyyətinə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq hüquq Komissiyası və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının himayəsi altında çağırılan Beynəlxalq diplomatik konfrans malikdirlər.

Beynəlxalq cinayətlərin təsnifləşdirilməsi əlamətlərinin məzmununun aşkara çıxarılmasının kompleks problemlərinin işlənilməsinə “Nyurenberq tribunalının statutu ilə tanınmış, Beynəlxalq hüququn və bu tribunalın qərarlarında öz həllini tapmış prinsipləri” hüquqi aktı da öz töhfəsini vermişdir.

Bu sənəd beynəlxalq-hüquqi cinayətlər kimi baxılan cinayətləri kateqoriyalara ayırır. Onlara aşağıdakı kateqoriya cinayətlər aid edilir. Birinci. Sülh əleyhinə olan cinayətlər: a) beynəlxalq müqavilələri, sazişləri və ya təminatları pozaraq təcavüzkar müharibələri planlaşdırma, hazırlama, başlama və aparılması; b) a bəndində göstərilən istənilən hərəkətlərdən hər hansı birinin həyata keçirilməsinə yönəldilmiş ümumi plan və ya qəsdlərdə iştirak etmək. İkincisi. Hərbi cinayətlər. Bu konkret olaraq müharibə qanun və ənənələrin pozulmasını özündə birləşdirir. Buraya, o cümlədən, qətlər, işğal olunmuş ərazidə yaşayan mülki əhali ilə daha pis davranmaq və ya onları qul əməyinə cəlb etmək, hərbi əsrlərlə və dənizdə olan

şəxslərlə pis rəftar etmək, girovların öldürülməsi və ya dövlət və yaxud şəxsi əmlakın talan edilməsi, şəhər və kəndlərin əbəs yerə mənasız olaraq dağıdılması və digər çirkin əməllər daxildir. Üçüncü. İnsanlıq əleyhinə cinayətlər. Bu termin altında aşağıdakılar nəzərdə tutulur: öldürmə, əhalini məhv etmə, köləlik, soyqırımı, əhalini deportasiya etmə və ya məcburi köçürmə, siyasi hüquqi və ya dini motivlərə görə təqiblər, işgəncə, beynəlxalq hüquq normalarına zidd azadlıqdan məhrum etmə[96,82].

Beynəlxalq-hüquqi cinayət anlayışı öz başlanğıcını Nyunberq tribunalının qərarlarından götürmüşdür. Qərarında bu barədə deyilirdi “Beynəlxalq hüquqa zidd olan cinayətlər abstrakt kateqoriya insanlar tərəfindən deyil, konkret insanlar tərəfindən törədilir və yalnız belə cinayətləri törədən ayrı-ayrı şəxslərin cəzalandırılması yolu ilə beynəlxalq hüququn normalarına riayət oluna bilər” [92,42]. Bundan sonra bu qərar Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının 11 dekabr 1946-ci il tarixli qətnaməsi ilə təsdiq olundu. Mötəbər beynəlxalq təşkilatın bu sənədində dünya birliyinin Nyurenberq tribunalının Statunun prinsiplərinə və onun qərarlarına tərəfdar olduğu bildirilmişdir.

Nyurenberq tribunalının nizamnaməsinə obyektiv qiymət verdikdə, birmənalı olaraq onun beynəlxalq hüququn inkişafında əsaslı rol oynadığı məlum olur. Əvvəllər beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən qəbul olunmuş dövlətlərin beynəlxalq-hüquq məsuliyyəti prinsipi ilə yanaşı Nyurenberq tribunalının qərarlarında təsbit olunmuş beynəlxalq cinayətin subyektivi kimi fərdi təqsirlilik prinsipi mütərəqqi təzahür kimi bütün dünya alimləri tərəfindən yekdilliklə bəyənildi və qəbul olundu [76,90-125;58,52-112;84,7-71;133,470-471]. Belə bir qiymətləndirmə izah olunandır. Belə ki, XX əsrin əvvəllərinə qədər beynəlxalq hüquq dövlətlərarası münaqişələrin həlli kimi müharibəyə əl atılmasında yalnız vətəndaş məsuliyyəti anlayışını nəzərdə tuturdu. Yalnız 1928-ci ildə Briana-Kelloqa Paktı imzalandıqdan və sonradan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yaradıldıqdan sonra müasir beynəlxalq hüquqşünaslığın nəzəriyyə və təcrübəsində cinayətlərin ümumi məcmusundan beynəlxalq cinayətlərin ayrılması baş verdi. Burada həlledici rolu Nyurenberq və Tokio tribunallarının qərarları oynadı. Bundan sonra beynəlxalq hüquq həmişəlik

olaraq beynəlxalq cinayət formasında xüsusilə təhlükəli sosial əməllərin həyata keçirilməsində fiziki şəxslərin fərdi məsuliyyət prinsipini və dövlətlərin beynəlxalq-hüquqi məsuliyyəti prinsipini təsdiq etdi.

Nyurenberq tribunalının qərarlarında dövlətin beynəlxalq-hüquqi məsuliyyəti ilə paralel olaraq fiziki şəxslərin fərdi məsuliyyətinin qəti təsbit olunmasının əhəmiyyətini qeyd etmək üçün bu barədə Fransa nümayəndəsinin bəyanatını misal gətirək. Fransa hökuməti adından 1947-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq hüququn kodifikasiyası üzrə komissiyasına bu məsələ ilə əlaqədar memorandum ünvanlandı.

Bu sənəddə deyilirdi: “Fiziki şəxs (fərd) beynəlxalq cinayət hüququnun subyektidir. Bununla dövlətin həyata keçirdiyi cinayət əməllərinə görə cinayət məsuliyyətini istisna etmədən, beynəlxalq cinayət hüququ beynəlxalq cinayətin subyektlərinə və onun iştirakçılarna cəza təyin edə bilər”.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq hüquq Komissiyası öz üzərinə qoyulmuş missiyaya uyğun olaraq 1950-ci ildə ikinci sessiyasında “Nyurenberq tribunalının Nizamnaməsində qəbul olunmuş və onun hökmündə öz əksini tapmış beynəlxalq hüququn prinsipləri” adlı hüquqi akt qəbul etdi. Bu sənəd müvafiq şərhə birlikdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasına təqdim olundu. Bundan sonra beynəlxalq hüquq Komissiyası 1954-cü ildə altıncı sessiyasında sülh və insanlığın təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərin Kodeksinin layihəsini bəyəndi və lazımı prosessual rejimdə bu sənədi Baş Assambleyaya göndərirdi.

Bundan sonra beynəlxalq hüquq Komissiyasının kodifikasiya sahəsində gördüyü işlər təcavüzün ümumi qəbul olunmuş müəyyənləşdirilməsinin işlənilməsinə istiqamətləndirildi. Konseptual olaraq təcavüz cinayəti öz tərkibinə və nəticələrinə görə beynəlxalq cinayəti təşkil edir.

Konseptual olaraq dünya birliyinin beynəlxalq cinayətlərə qarşı mübarizə problemini Birləşmiş Millətlər Təşkilatının başlıca məqsədi olan beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunması ilə ayrılmaz surətdə əlaqədardır. Göründüyü kimi böyük təhlükəli əməl kimi beynəlxalq cinayətin törədilməsi, hüquq qaydalarının və bununla əlaqəli olan dövlətlərarası münasibətlərin sabitliyinin bünövrəsini dağıdır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası Nyurenberq tribunalının nizamnaməsinin prinsiplərinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq özünün 11 dekabr 1946-cı il tarixli 95/1 sayılı qətnaməsi ilə birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq hüquq kodifikasiyası Komitəsinə təlimatla müraciət edərək, Beynəlxalq hərbi tribunalın qərarlarında tətbiq olunan hüquq normalarının sistemə salınması üzrə müvafiq işlərin yerinə yetirilməsini tapşırırdı. Bu tapşırığın yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq hüquq Komissiyası özünün 1949-cu ildə keçirilən birinci sessiyasından Beynəlxalq hərbi tribunalın qərarlarında tətbiq olunmuş hüququn sistemə salınması işini yerinə yetirməyə başladı.

Komissiyanın bu işi konkret olaraq sülh və insanlığın təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərin Kodeksinin işlənilməsi və dövlətlərin beynəlxalq məsuliyyəti maddələrinin layihəsinin işlənilməsi istiqamətində aparılırdı. Beynəlxalq hüquq komissiyası qarşısında sülh və insanlığın təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərin Kodeksinin hazırlanması ilk dəfə olaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 21 noyabr 1947-ci il tarixli (№ 177(II)) qətnaməsi ilə qoyulmuşdur. Bu qətnamə ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası Komissiyaya iki konkret tapşırıq vermişdir. Birinci Nyurenberq tribunalının Nizamnaməsində qəbul olunmuş və onun hökmündə öz əksini tapmış beynəlxalq hüquq prinsiplərinin qısaca və dürüst ifadə olunması. İkinci. Sülh və insanlığın təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərin kodeksinin hazırlanması.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq hüquq Komissiyası üzərinə qoyulmuş vəzifənin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olaraq 1950-ci ildə ikinci sessiyasında “Nyurenberq tribunalının Nizamnaməsində qəbul olunmuş və onun hökmündə öz əksini tapmış beynəlxalq hüququn prinsipləri” adlı hüquqi akt qəbul etdi [60]. Bu sənəd müvafiq şərtlə birlikdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasına təqdim olundu. Bundan sonra verilmiş mandat əsasında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq hüquq Komissiyası 1954-cü ildə özünün altıncı sessiyasında sülh və insanlığın təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərin Kodeksinin

layihəsini müzakirə edərək bəyəndi [64] və tələb olunana professional qayda da onu Baş Assambleyaya göndərdi.

Bundan sonra beynəlxalq hüquq Komissiyasının kodifikasiya üzrə olan işləri təcavüzün ümumi qəbul olunmuş qaydada müəyyənləşdirilməsinə yönəldi. Konseptual olaraq təcavüz cinayəti özünün tərkibi və nəticəsinə görə beynəlxalq cinayəti yaradır. Komissiyanın təcavüzün müəyyənləşdirilməsilə məşğul olması ilə əlaqədar olaraq komissiyanın sülh və insanlığın təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərin kodeksi üzərində işi təcavüz üzrə sənədin hazırlanmasının başa çatacağı vaxtadək təxirə salındı. 14 aprel 1974-cü ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının 3314 (XXIX) sayılı qətnaməsi ilə təcavüzün mahiyyəti müəyyənləşdirildikdən sonra Kodeksin işlənməsi üzrə Komissiyanın kodifikasiya fəaliyyəti davam etdirilməyə başladı. Konkret olaraq Komissiyanın bu sahədə fəaliyyəti keyfiyyətcə yeni səviyyədə 10 dekabr 1981-ci ildə bərpa olundu. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq hüquq Komissiyası hüququn kodifikasiyası üzrə ona verilmiş mandat çərçivəsində yalnız kodifikasiya elementlərini deyil, eləcə də bilavasitə beynəlxalq hüququn mütərəqqi inkişafı prosesinə cəlb olunmuşdu. 1983-1990-cı illər ərzində verilmiş problem üzrə xüsusi məruzəçi cənab Dudu Tianun təqdim etdiyi səkkiz məruzə üzrə beynəlxalq hüquq Komissiyası 1991-ci ildə qırx üçüncü sessiyada sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlərin Kodeksi son olaraq qəbul olundu (sənəd layihə qismində təqdim olundu və bəyənilmədi) [69,109-113;68].

Konseptual olaraq beynəlxalq cinayətlərin təsnifləşdirici əlamətləri çərçivəsində elmi və praktiki maraq doğuran əsas məsələ sülh və insanlıq əleyhinə olan cinayətlərin Kodeksi və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması barədə 1998-ci Roma Statutunun əsas istiqamətləndirici mühüm kateqoriyalarının müqayisəli təhlilidir. Burada əsas məsələ təqdim olunan problem üzrə beynəlxalq hüququn təkamülü və praktikasının təhlili deyil, daimi əsaslarla fəaliyyət göstərən beynəlxalq cinayət ədliyyə orqanının yaradılmasının nə qədər əhəmiyyətli olması faktının dərk edilməsidir. Belə bir orqanın yaradılması probleminə dəfələrlə Birləşmiş Millətlər Təşkilatında baxılmış, onun həlli ilə əlaqədar olaraq 1953-cü

ildə xüsusi olaraq beynəlxalq cinayət ədliyyə Komitəsi yaradılmış və həmin Komitə tərəfindən beynəlxalq cinayət məhkəməsinin göstərilən Statunun mətni hazırlanmışdır [94]. Beləliklə, 45 il keçdikdən sonra 1998-ci ildə Romada Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutu imzalandı və onun qüvvəyə minməsi üçün tələb olunan altmış ratifikasiya olunmuş etimadnamə əldə edildikdən sonra o, artıq hüquqi qüvvəyə mindirilmiş sənəd oldu.

Beynəlxalq Məhkəmədən sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ikinci məhkəmə orqanı olan Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılmasının əhəmiyyəti onunla müəyyənləşdirilir ki, onun yaradılması faktı beynəlxalq cinayət hüququ sisteminə bütövlük və tamlıq xarakteri verdi. Beynəlxalq hüquq müəyyən bir sahədə onun subyektləri arasında əməkdaşlığın tənzimlənməsinin hüquqi normalarının məcmusu olmaqla lazımi səviyyədə davranışın postulatlarını müəyyənləşdirdi. Beynəlxalq orqanı olmadan müəyyənləşdirilmiş davranış postulatları sadə təlimat kimi qalır və beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməməsinə görə yalnız məhkəmə vasitəsilə sanksiyalar (tədbirlər) tətbiq olunur ki, bu da real olaraq hüquq sistemi kimi beynəlxalq hüququn təsirini təmin edir. Bütövlükdə götürdükdə beynəlxalq hüquqda Beynəlxalq Məhkəmə öz funksiyasını səmərəli şəkildə 1945-ci ildən həyata keçirir.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi ondan əvvəl və sonra yaradılmış beynəlxalq cinayət ədliyyə orqanlarından fərqli olaraq keyfiyyətə tamamilə yeni formada fəaliyyət göstərir. Daimi əsasda fəaliyyət göstərərək məhkəmə özünün başlıca məqsədi kimi beynəlxalq ədalət mühakiməsinin təmin olunmasına və ona hörmətlə yanaşılmasına möhkəm təminat verilməsini qoymuşdur. Statutun birinci maddəsi beynəlxalq cinayət məhkəməsinin yaradılması faktını təsdiq edir və müəyyənləşdirdi ki, beynəlxalq cinayət məhkəməsi beynəlxalq ictimaiyyəti narahat edən ən ciddi cinayətlər törətmiş şəxslərə qarşı yurisdiksiyasını həyata keçirməklə milli ədliyyə orqanlarını tamamlayır. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyası və fəaliyyəti Statutun müddəaları ilə tənzimlənir.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin institusional quruluşunun əsasını təşkil edən müddəaları nəzərdən keçirək. Bunlar aşağıdakılardır: Beynəlxalq Cinayət

Məhkəməsinin cəza tədbirləri, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin səlahiyyətləri, məhkəmə istintaqının başlanması barədə məsələ qaldırmaq hüququ olan şəxslər. Beynəlxalq cinayətlər törədildiyi halda beynəlxalq hüquqa müvafiq olaraq Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının funksiyası təhlilin predmeti olan beynəlxalq cinayətlərin təsnifləşdirici əlamətlərinin aşkarlanmasına bilavasitə aiddir.

Beynəlxalq cinayətlər dünyada bərqərar olmuş qaydalara və bütövlükdə dünya birliyinin marağına toxunan cinayət əməli kimi xüsusi cəza tədbirləri sisteminə malikdir. O, ümumi cinayət və beynəlxalq xarakterli cinayətlərə görə tətbiq olunan cəza tədbirləri sistemindən köklü şəkildə fərqlənir. Ümumi cinayətlərə qarşı cəzalar bu və digər ölkənin dövlətdaxili hüquq normaları əsasında qanunvericilik səviyyəsində qəbul olunmuş cəza tədbirləri sistemi daxilində həyata keçirilir. Beynəlxalq xarakterli cinayətlərə isə *aut derere aut punire (ya təhvil ver, ya da özün mühakimə et)* prinsipi üzrə həyata keçirilir. Beynəlxalq cinayətlərin törədilməsi əvvəllər hər hansı konkret cinayət üçün müvəqqəti beynəlxalq ədliyyə orqanlarının fəaliyyət göstərməsinə gətirib çıxarırdı. Bu yaxın vaxtlara qədər bunlar Nyurenberq və Tokio beynəlxalq tribunalları, keçmiş Yuqoslaviya və Ruanda üzrə beynəlxalq tribunalar idi. Hazırda isə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi daimi olaraq fəaliyyət göstərir. Beynəlxalq cinayət törətmiş şəxslər vətəndaşları olduqları dövlətin yurisdiksiyasından götürülür və beynəlxalq məhkəmə orqanının yurisdiksiyasına verilir. Beynəlxalq cinayətlərdə iştirak edən dövlət isə beynəlxalq-hüquqi sanksiyalara məruz qalır. Buna konkret misal olaraq faşist Almaniyasını göstərmək olar.

Ümumi cinayət əməlləri, beynəlxalq xarakterli cinayətlər və beynəlxalq cinayətlərə qarşı tətbiq olunan cəzalar bu və ya digər cinayət əməlinin ictimai və sosial təhlükəlilik dərəcəsindən asılı olaraq müəyyənləşdirilir. Bununla da sosial təhlükəlilik fenomeni və bununla birlikdə bu cinayətlərin dünya birliyinin maraqlarına toxunma dərəcəsi bütövlükdə praktiki olaraq cəzasının tətbiq olunmasının labüdlüyünü müəyyənləşdirir.

Bununla yanaşı cəzanın labüdlüyünün həyat keçirilməsi cəza tətbiqi institutunun elementlərindən birini təşkil edir. Beynəlxalq cinayətlərin təsnifləşdirici əlamətlərinin aşkara çıxarılması cəza tədbirləri sisteminin yaradılması ilə bağlıdır.

Beynəlxalq hüquq Komissiyasında sülh və insanlıq əleyhinə olan cinayətlərin Kodeksi hazırlanarkən konseptual əhəmiyyət kəsb edən belə bir konkret sual qarşıya qoyulmuşdu: beynəlxalq cinayətlərin hər bir növü üçün müvafiq cəza növü göstərməlidirmi və yaxud əksinə bu cinayətlərin hamısının çox yüksək ağırlıq dərəcəsi və sosial təhlükəliliyi ilə xarakterizə olunması ilə əlaqədar beynəlxalq cinayətlərin hansı üçün cəza yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halların olub-olmamasından asılı olaraq cəza müddətinin aşağı və yuxarı həddi göstərilməklə eyni cəza müddəti müəyyənləşdirilməlidir.

Ümumi qəbul edilmiş qaydalara görə beynəlxalq cinayətlərə görə cəza həmin cinayətin ağırlıq dərəcəsindən asılı olaraq təqsirli bilinən şəxsi mühakimə edən məhkəmə (tribunal) tərəfindən müəyyənləşdirilir. Problemin belə anlaşılması 1951-ci ildə beynəlxalq hüquq Komissiyası tərəfindən qəbul olunmuş sülh və insanlığa qarşı cinayətlərin kodeksi layihəsində əks olunmuşdur.

Bununla yanaşı müasir hüquqşünaslığın elm və təcrübəsində qeyd olunmuş pozisiyalara paralel olaraq, milli hüquq sistemlərindəki metodoloji məsələlər və fərqlər ortaya çıxır. Metodologiya məsələləri beynəlxalq cinayətlərə qarşı eyni cəza tədbirlərinin müəyyən olunmasının əsaslılığının aydınlaşdırılmasını həll edir.

Öz növbəsində cəza tətbiq olunmalı hüquq pozmaların xarakterindən asılı olaraq müxtəlif cəza tədbirləri nəzərdə tutan cürbəcür hüquq sistemlərinin olması bu sahədə vahid mənəvi və fəlsəfi konsepsiya yaradılmasına imkan vermir. Bu vəziyyət məntiqi olaraq ayrılıqda hər bir beynəlxalq cinayətə görə cəza şkalaları müəyyənləşdirməyi qeyri-mümkün edir. Belə bir şəraitdə beynəlxalq cinayət hüququnda cəza tədbirlərinin tətbiq olunması probleminin optimal həlli bütün beynəlxalq cinayətlərə qarşı eyni cəza növünün seçilməsidir. Axır nəticədə bu prinsip xüsusi məruzəçinin təklifi ilə sülh və insanlığın təhlükəsizliyinə qarşı cinayətlərin Kodeksinin layihəsinin mətnində də qeyd olunmuşdur. Bütün

beynəlxalq cinayətlər üçün vahid cəza prinsipinin səmərəliliyi və tutarlı olması Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutunu yeddinci hissəsində (maddə 77-80) öz məntiqi əksini tapmışdır. Roma Statutunun qətnamələrində müəyyənləşdirildiyi kimi cəza tədbirləri sistemi baxılan problemin bütövlüklə yaradır.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi beynəlxalq ədalət mühakiməsi orqanı kimi beynəlxalq cinayət törətməkdə təqsirli bilinən şəxslər üçün Roma Statutunda nəzərdə tutulan cəza tədbirlərindən birini təyin edə bilər: müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə, bu müddət 30 ildən çox ola bilməz və ya cinayətin müstəsna ağırlıq dərəcəsi və onu törədənin şəxsiyyətindən asılı olaraq ömürlük azadlıqdan məhrum etmə. Azadlıqdan məhrum etmədən əlavə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi aşağıdakıları da təyin edə bilər: ədalət mühakiməsinin prosedura və sübut etmə qaydalarında nəzərdə tutulmuş kriteriyalara uyğun olaraq cərimə, üçüncü şəxsin hüquqlarına xələl gətirmədən *bona fide* birbaşa və ya dolayısı ilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin, əmlakın və aktivlərin müsadirə edilməsi.

Cəza tədbirini təyin edərkən Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi prosedura və sübut etmə qaydalarına müvafiq olaraq cinayətin ağırlıq dərəcəsi və məhkumun şəxsiyyəti kimi amilləri də nəzərə alır. Müvafiq olaraq Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi cəza təyin edərkən məhkumun həbsdə olma müddətini də nəzərə alır. Əgər şəxs birdən çox cinayətin törədilməsinə görə məhkum olunmuşdursa, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi azadlıqdan məhrum etmənin hər bir cinayətə görə müddətini göstərməklə bütün müddət üçün cəza təyin edir. Bu cəza müddəti törədilən cinayətin ən ağırının dispozisiyasında olan cəza müddətindən az ola bilməz və 30 ili keçməməlidir. Məhkəmə ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası da təyin edə bilər.

Roma Statutuna uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş cəza tədbirləri çərçivəsində başlıca rol Məqsədli fond institutuna ayrılır. Bu orqanın fəaliyyəti funksional bütöv xarakter daşıyır və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin vahid məqsədi olan beynəlxalq ədalət mühakiməsinin təmin olunmasına möhkəm təminat yaratmaq və

ona hörmət etmək prinsipinə tabe edilir. Məqsədli fond iştirakçısı-dövlətlər Assambleyasının qərarı ilə təsis olunur. Zərərçəkmişlərin maraqlarının təmin olunması üçün cinayət törətmiş şəxslərdən cərimə və ya müsadirə formasında götürülmüş pul vəsaitləri və digər əmlaklar Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin qərarı ilə Məqsədli fonda verilə bilər. Qarşısına qoyulan məqsədlərin icrası üçün Məqsədli fond iştirakçı-dövlətlərin Assambleyasının müəyyən etdiyi kriteriyaya uyğun olaraq idarə edilir.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi beynəlxalq ədalət mühakiməsinin təmin olunması və ona hörmət edilməsinə möhkəm təminat yaradaraq öz Statutunda bütün beynəlxalq cinayətlər üçün vahid cəza təyin edilməsi prinsipini təsdiqlədi. Öz üzərinə qoyulan missiyanı yerinə yetirərək Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi dünya birliyinin narahatlığına səbəb olan ən ağır cinayətlər törətmiş şəxslərə münasibətdə yurisdiksiyasını həyata keçirir (Maddə 1).

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının himayəsi altında Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin təsis olunması zamanı onun səlahiyyəti problemi bütün səviyyələrdə fəal doktorial müzakirə obyektinə olmuşdur.

Məhkəmənin səlahiyyətləri probleminə nəzəri cəhətdən baxarkən bu məsələ beynəlxalq hüquq Komissiyasının üzvü olan hüquqşünasların mövqelərində bir sıra məsələlərdə fikir ayrılığına səbəb oldu. Bunlar beynəlxalq cinayətlərin təsnif edici əlamətlərinin müəyyənləşdirilməsinə bilavasitə aid olan məsələlər idi.

Xüsusi məruzəçi tərəfindən təqdim olunmuş sülh və insanlığın təhlükəsizliyinə qarşı cinayətlərin kodeksi layihəsində məhkəmə qaydasında təqib olunan belə cinayətlərin siyahısı Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutuna əlavədə geniş şəkildə şərh olunmuşdur. Burada bir sıra hüquqşünas alimlər təklif etdilər ki, bilavasitə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlərin dairəsi ayrıca qeyd olunsun və Kodeksdə göstərsin. Bu halda cinayətlərin dairəsi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutuna əlavə nəzərdə tutulmadan daha geniş olardı. Göründüyü kimi Statutda bilavasitə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlərin tərkibi məsələsinə ümumiyyətlə baxılmır.

Belə cinayətlərin təsnifatı Statuta əlavə kimi verilir. Lakin, fikrimizcə beynəlxalq cinayətlərin tərkibinin predmetik olaraq göstərilməsi Statuta əlavədə deyil, bilavasitə Statutun özündə təsbit olunsaydı daha əhəmiyyətli olardı. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılmasının sənədi olan 1998-ci il Roma Statutunun real vəziyyəti bizim bu fikrimizin əsaslı olmasını tam təsdiq etdi.

1998-ci ildə qəbul olunmuş Roma Statutunun 5-ci maddəsi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına aid olan beynəlxalq cinayətlərin tərkibini müəyyənləşdirdi. Bu maddənin ümumi sxemi çərçivəsində yurisdiksiyanın həyata keçirilməsinin institusional-təşkilati qaydaları müəyyənləşdirilir. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyası bütün beynəlxalq birliyin narahatlığına səbəb olan ən ciddi cinayətlərlə məhdudlaşır. Bu maddə çərçivəsində Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyası beynəlxalq ictimaiyyətdə təşviş, təlaş yaradan ən ciddi cinayətlərlə məhdudlaşır. Bu statuta uyğun olaraq Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına soyqırımı cinayət, insanlığa qarşı cinayət, hərbi cinayətlər və təcavüz cinayətləri aiddir.

Təcavüz cinayətinə gəldikdə burada Statut xüsusi prosedura nəzərdə tutur. Nəzərdə tutulur ki, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi təcavüz cinayətinə münasibətdə öz yurisdiksiyasını o vaxt həyata keçirəcəkdir ki, bu cinayətin tərkibinin müəyyənləşdirilməsini özündə birləşdirən əsasnamə qəbul olunsun.

Beynəlxalq cinayətlərin təsnifləşdirici alətləri o amildən irəli gəlir ki, bu cinayət bütünlükdə dünya ictimaiyyətinin maraqlarına zidd olsun. Beynəlxalq cinayətlər özünün sosial təhlükəliliyinə görə elə bir xarakterə malikdir ki, o müasir dünya qaydalarının təməlini təşkil edən aşağıdakı prinsiplərin pozulmasına gətirib çıxarır: ədalətlik, qanunun aliliyi, əsas insan hüquq və azadlıqları (birinci növbədə yaşamaq hüququ), dövlət müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü, beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik. Beynəlxalq cinayət aktının törədilməsi beynəlxalq hüququn bütün subyektlərinin qanuni maraqlarına və onların hüquqlarına toxunur. Dünyanın bütün dövlətləri, hətta törədilmiş beynəlxalq cinayət bilavasitə ona aid olmayan dövlətlər belə, dünya qanun və qaydalarının müdafiəsi uğrunda çıxış edə və beynəlxalq cinayətlərin törədilməsinin qarşısını almaq üçün mühakimə qaydasında tədbirlər

həyata keçirə bilərlər. Beynəlxalq cinayətlərin aradan qaldırılmasında yalnız bu cinayətin ərazisində həyata keçirildiyi ayrıca dövlət deyil, bütün dünya birliyi maraqlıdır. Ona görə də bu məsələdə, məsələn beynəlxalq cinayətin törədildiyi dövlətə hər hansı bir üstün status vermək düzgün deyil.

Beynəlxalq cinayətlərin qarşısının alınmasında yalnız ayrılıqda götürülmüş beynəlxalq cinayətin onun ərazisində həyata keçirilmiş hər hansı bir dövlət deyil, bütün dünya birliyi maraqlıdır. Ədalət mühakiməsinin beynəlxalq cinayət ədliyyə orqanlarının cəlb edilməsi ilə həyata keçirilməsində dünya birliyinin imkanları, ərazisində beynəlxalq cinayətin həyata keçirildiyi ölkənin razılığının tələb olunması ilə bağlı deyil. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinə səlahiyyət verilməsi məsələsinin özü müasir beynəlxalq hüququn qəbul olunmuş prinsiplərinə uyğun olaraq ümumi məntiq çərçivəsində həll olunmalıdır. Bununla da bərqərar olmuş beynəlxalq-hüquq təcrübəsini inkişaf etdirmək Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutuna imza atmış hər bir dövlət heç bir istisna olmadan beynəlxalq cinayət törətmiş vətəndaşın üzərində bu məhkəmənin cinayət təqibini həyata keçirmək yurisdiksiyanı qəbul etməlidir.

Roma Statutunun hərtərəfli təhlili bu deyilən fikirlərin tam əsaslı olmasını təsdiq edir.

Roma Statutu öz mətnində beynəlxalq cinayətin əsas verici təsnifləşdirici elementi kimi beynəlxalq cinayətlərin qarşısının alınmasında bütün dünya dövlətlərinin maraqlı olmasını təsdiq edərək, bu cinayətə görə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üçün hər hansı bir dövlətin buna səlahiyyət verməli olması barədə bütövlükdə heç nə nəzərdə tutmur. Elmi və praktiki nöqteyi-nəzərdən Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin özünün yurisdiksiyasını Roma Statutunda nəzərdə tutulduğu qaydada həyata keçirməsi prosedurası məntiqi olmaqla optimal variantdır.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin öz yurisdiksiyasını həyata keçirməsi institusional-hüquqi planda necə qurulur?

Statutun 5-ci maddəsində təsdiq olunduğu kimi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi öz yurisdiksiyasını beynəlxalq cinayətlərə münasibətdə həyata keçirir.

Statutun 6-8-ci maddələrində soyqırımını cinayətinin, hərbi cinayətlərin insanlığa qarşı cinayətlərin və təcavüz cinayətləri anlayışlarının məzmunu açıqlanır. Sonra Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinə kömək göstərmək məqsədilə 6,7 və 8-ci maddələrin şərhini və tətbiq qaydalarında bu cinayətlərin elementlərinin mənası göstərilir. Təşkilati planda cinayətlərin elementləri iştirakçı-dövlətlərin Assambleyası üzvlərinin üçdə iki səs çoxluğu ilə qəbul olunur. Müvafiq olaraq cinayətlərin elementlərinə aşağıdakılar tərəfindən təkliflər verilə bilər: istənilən iştirakçı dövlət; mütləq səs çoxluğu ilə qərar qəbul edən hakimlər; Prokuror. Konseptual olaraq cinayətlərin elementləri və onlara düzəlişlər statutun tələblərinə uyğun olmalıdır.

Beynəlxalq cinayət hüququnda hamı tərəfindən qəbul olunmuş *nullum crimen sine lege* və *nullum poena sine lege* prinsiplərinin tətbiqinin təmin olunması qaydasında statut geriyyə qüvvəsi olmamaq normasını inkişaf etdirərək *ratione temporis* yurisdiksiyasının hərtərəfli hərəkət istiqamətini müəyyənləşdirdi. Nəzərdə tutulur ki, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyası yalnız bu Statut qüvvəyə mindikdən sonra törədilən cinayətlərə şamil edilir. Müvafiq olaraq hər hansı bir dövlət bu Statut qüvvəyə mindikdən sonra ona qoşulursa, onda Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi bu dövlətin ərazisində törədilmiş beynəlxalq cinayətlərə görə öz yurisdiksiyasını yalnız Statut həmin dövlət üçün qüvvəyə mindikdən sonra həyata keçirilə bilər.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin qaydaya salınmış yurisdiksiya institutu hərtərəfli olaraq yurisdiksiyanın həyata keçirilməsi prosedura və şərtlərini reqlamentləşdirir. Praktiki planda bu o deməkdir ki, bu Statutun iştirakçısı olan dövlət Statutda göstərilən beynəlxalq cinayətlərə münasibətdə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasını tanıyır. Törədilmiş beynəlxalq cinayət üzrə iş Statutun iştirakçı-dövlətlər tərəfindən Prokurora verildiyi təqdirdə, yaxud törədilmiş cinayət faktı üzrə Prokuror özü təhqiqata başladığında, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi öz yurisdiksiyasını göstərilən dövlətlərdən biri və ya bir neçəsi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasını tanıdıqları halda həyata keçirə bilər.

Konkret olaraq, bu o dövlət ola bilər ki, həmin əməl onun ərazisində olmuşdur, yaxud cinayət hava və ya su gəmisində həyata keçirilmişdir və ikincisi, bu o dövlətdir ki, cinayətin həyata keçirilməsində təqsirləndirilən şəxs onun vətəndaşıdır. Statutun iştirakçısı olmayan dövlətin Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasını qəbul etməsi tələb olunduqda, bu dövlət Katibliyə təqdim etdiyi ərizə vasitəsilə həmin cinayətə münasibətdə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasını həyata keçirməsini qəbul edir. Yurisdiksiyanı qəbul etmiş dövlət heç bir ləngimə və müstəsnaqlıq olmadan Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi ilə əməkdaşlıq etməyə başlayır.

Alimlərin haqlı olaraq qeyd etdikləri ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ikinci məhkəmə orqanı özünü beynəlxalq cinayətlərin törədilməsi faktını təsbit etmək vəzifəsini yerinə yetirməkdə olan ən yüksək dərəcədə qəbul edilən beynəlxalq orqandır [135, 323-326].

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə münasibətləri beynəlxalq-hüquqi planda qaydaya salınır. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi öz münasibətlərini Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutununun iştirakçı-dövlətləri Assambleyası tərəfindən bəyənilmiş və sonradan Məhkəmənin adından onun sədri tərəfindən imzalanmış saziş əsasında həyata keçirilir.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin hüquqi statusu və səlahiyyətləri lazımı qaydada nizama salınır. Öz səlahiyyətlərinin inkişafı çərçivəsində Statutun nəzərdə tutulduğu kimi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi funksiya və səlahiyyətlərini istənilən iştirakçı-dövlətin ərazisində həyata keçirə bilər.

Statutun əyani təhlili göstərir ki, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin institusional quruluşu zəruri səviyyədədir. Bu cəhət dünya birliyinin beynəlxalq cinayətlərə qarşı məqsədə müvafiq mübarizə aparması üçün şərait yaradır.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq hüquq Komissiyası tərəfindən hazırlanmış dövlətlərin məsuliyyəti haqqında layihənin 19-cu maddəsi beynəlxalq birliyin həyati əhəmiyyətli maraqlarının təmin edilməsinin əsasını təşkil edən

“dövlətlərin beynəlxalq öhdəlikləri pozması nəticəsində beynəlxalq əməllər” anlayışının parametrləri üzrə həlledici məlumatlar verir.

Bu şərtlərin pozulmasına beynəlxalq birlik tərəfindən beynəlxalq cinayət kimi baxılır. Beynəlxalq hüquq komissiyası beynəlxalq cinayətlər sırasına həm də başlıca əhəmiyyət kəsb edən beynəlxalq öhdəliklərin ciddi şəkildə pozulmasını (təcavüz formasında): müstəmləkəçiliyin ləğvinə və xalqların öz müqəddəratını həll etmələrinə imkan verməməyi; quldarlığı, soyqırımını və aparteidi; ətraf mühitə qəsd etməyi də daxil etmişdir [70, 110].

Yurisdiksiyanın həyata keçirilməsi şərtlərinin ardıcıl baxılması imkan verir ki, yurisdiksiya prosedurasının özünün həyata keçirilməsinin tədqiqinə baxaq. Statuta uyğun olaraq prosedur planda Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi öz yurisdiksiyasını baxılan qəbildən olan istənilən cinayətə münasibət də həyata keçirə bilər. Əgər bir və ya bir neçə belə cinayətin başa çatdırıldığı situasiyada 14-cü maddəyə müvafiq olaraq iştirakçı dövlətlər tərəfindən prokurora verilir; bir və ya bir neçə cinayətin baş verdiyi situasiyada Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin VII fəslinin tələbinə müvafiq olaraq Təhlükəsizlik Şurası işi Prokurora verir; yaxud Prokuror öz səlahiyyətləri daxilində belə cinayətlərə qarşı özü təhqiqat başlayır [52, 18-28].

Konseptual olaraq müasir beynəlxalq hüququn elm və təcrübəsinə daxil edilmiş yeni qanunlar özünü baş vermiş situasiyanın iştirakçı-dövlətlərə verilməsi institutudur. Praktiki olaraq bu prosedura aşağıdakı qaydada həyata keçirilir. İştirakçı-dövlət bir və ya bir neçə cinayətin törədildiyi və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına aid olan situasiyanı Prokurora ötürə bilər. Bu halda o, Prokurora müraciət edərək belə bir beynəlxalq cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar bir və ya bir neçə nəfərə ittiham elan etməyi aydınlaşdırmaq məqsədilə situasiya üzrə təhqiqat aparılmasını xahiş edə bilər. Bunun mümkünlüyünü göstərmək üçün situasiyanı Prokurora ötürən ərizəçi-dövlət konkret müvafiq səbəb göstərilir və bunu təsdiq edən sənədləri müraciətinə əlavə edir.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyası sistemində Prokurorluq institutu mühüm yer tutur. Statuta uyğun olaraq Prokurorluğun funksiyası kifayət

qədər geniş olmaqla, beynəlxalq cinayətlərə görə cəzanın həyata keçirilməsinin labüd olması ilə əlaqədar Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyası çərçivəsində Prokuror ehtimal edilən cinayət barədə əldə edilmiş məlumatlar əsasında öz şəxsi təşəbbüsü ilə *proprio motu* təhqiqat işi qaldırıla bilər. Öz səlahiyyətləri çərçivəsində Prokuror alınmış məlumatın ciddiliyini qiymətləndirir. Bu məqsədlə o, dövlətdən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının orqanlarından, dövlətlərarası və qeyri-dövlət təşkilatlarından və ya digər mənbələrdən əlavə məlumat tələb edə bilər. Prokuror təhqiqat aparmaq üçün kifayət qədər əsaslar olduğunu hesab edərsə, onda o təhqiqat aparılmasına razılıq almaq üçün ilkin icraat Palatasına müraciət edərək sanksiya verilməsini xahiş edir.

Əgər ilkin icraat Palatası Prokurorun xahişini və ilkin materialları öyrəndikdən sonra qənaətə gələrsə ki, istintaq aparmaq üçün kifayət qədər əsaslar vardır və bu iş Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına aiddir, onda o istintaq işinin qaldırılmasına sanksiya verir. İlkin icraat Palatasının istintaqın başlanılması barədə Prokurorun xahişini rədd etməsi, həmin situasiyaya aid yeni faktlar əsasında Prokurorun Palataya analoji xahişlə yenidən müraciət etməsini istisna etmir. Əgər Prokuror belə nəticəyə gələrsə ki, istintaq aparılması üçün təqdim olunmuş məlumatlar kifayət qədər əsaslı deyildir, onda o bu barədə məlumatı vermiş şəxslərə xəbər verir.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi aşağıdakı hallarda işin icraata qəbul edilməsini qeyri-mümkün hesab edir: əgər verilmiş iş barədə yurisdiksiyasına daxil olan dövlət tərəfindən təhqiqatlar aparılır, yaxud da cinayət təqibi başlanılmışdır; əldə edilmiş iş üzrə şəxs öz davranışına görə məhkum olunmuşdursa; iş o qədər ciddi olmadıqda.

İlkin icraat Palatasının istintaq aparılmasına razılıq verdiyi hallar istisna olmaqla Prokuror dövlətlərin xahişi ilə barələrində istintaq aparılan şəxslər barədə işlərin istintaqının davam etdirilməsi üçün onlara verə bilər. Prokurorun istintaq işini hər hansı bir dövlətə verməsi barədə razılığına bu qərar çıxarıldıqdan sonra altı ay ərzində, şəraitin əsaslı dəyişməsi (dövlətin istintaqı lazımı səviyyədə aparmaması və ya buna qadir olmaması) ilə əlaqədar isə Prokuror tərəfindən

yenidən baxıla bilər. Prokuror bəzi hallarda istintaqın aparılmasını dövlətə verdikdən sonra o, müvafiq dövlətdən istintaqın gedişi barədə və sonrakı məhkəmə istintaqı barədə ona müntəzəm olaraq məlumat verilməsini xahiş edə bilər. Bu məsələdə iştirakçı dövlət əsassız gecikdirmələrə yol verməməlidir.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi işin icraata qəbul edilməsinin mümkünlüyü barədə qərar qəbul edə bilər. Bu qərar Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına münasibətdə barəsində həbs qəti imkan tədbirinin seçilməsi barədə order verilmiş və ya Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinə gəlməsi barədə əmr verilmiş təqsirləndirilən şəxs protest verə bilər. Belə protesti həmin iş yurisdiksiyasına aid olan və bu barədə istintaq və ya cinayət təqibi aparılan dövlət də vermək hüququna malikdir. Bu halda prokuror Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsindən yurisdiksiya və ya işin qəbul olunmasının mümkünlüyü barədə qərar çıxarmağa xahiş edə bilər. İşin Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi tərəfindən icraata qəbul edilməsi və ya onun yurisdiksiyası barədə istənilən şəxs və ya maraqlı dövlət tərəfindən yalnız bir dəfə etiraz verilə bilər. Etiraz araşdırma başlananadək və ya araşdırma prosesinin başlanğıcında verilə bilər. Müstəsna hallarda Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinə etiraz bir dəfədən artıq və ya araşdırmalara başladıqdan sonra verilə bilər.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyası və onun tərəfindən işin icraata qəbul olunmasının mümkünlüyü barədə protest qəbul olunmuş prosedura qaydaları çərçivəsində ilkin icraat Palatasına göndərilir. İttihamnamə təsdiq edildikdən sonra Məhkəmə palatasına göndərilir. Yurisdiksiya və ya işin qəbul oluna bilməsi barədə qərardan Apellyasiya palatasına şikayət verilə bilər. Etiraz dövlət tərəfindən verildiyi halda, Prokuror bu barədə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi tərəfindən qərar qəbul olunana qədər istintaqın gedişini dayandırır. Bu barədə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi tərəfindən müvafiq qərar qəbul edilənə qədər Prokuror zəruri istintaq hərəkətlərinin aparılmasına razılıq verilməsini məhkəmədən xahiş edə bilər: şahidlərdən ifadə və ya məlumatların alınması, eləcə də protest verilənə qədər toplanmış sübutların toplanmasının başa çatdırılması və öyrənilməsi; müvafiq dövlətlə əməkdaşlığın vaxtında qabağının alınması;

Prokurorun artıq həbs etmək üçün order tələb etdiyi şəxslərin qaçmasının qarşısının alınması. Prosesual planda protestin verilməsi həmin protest verilənə qədər Prokuror tərəfindən həyat keçirilən istənilən hərəkətlərin, eləcə də Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin verdiyi order və ya sərəncamların həqiqiliyinə toxunmur.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin işin icraata qəbul edilə bilməməsi qərarına gəldiyi halda, Prokuror tam əmin olsa ki, işin icraata qəbul edilə bilməsi halı tam aradan qalxmışdırsa və yeni açılmış hallar və yeni hallar meydana çıxmışdırsa, onda o Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsindən öz qərarına yenidən baxmasını xahiş edə bilər. Öz səlahiyyətləri daxilində Prokuror müvafiq dövlətdən törədilmiş cinayət cinayət əməlinə görə işinin icraatı barədə məlumat verilməsini xahiş edə bilər. Müvafiq dövlətin xahişi ilə onun verdiyi məlumatın məxfiliyinin qorunması təmin edilməlidir. Əgər Prokuror bundan sonra təhqiqatın davam etdirilməsi barədə qərar qəbul edərsə, onda o bu barədə müvafiq dövlətə xəbər verir.

Beynəlxalq Cinayətlərə münasibətdə onların araşdırılmasının ədalətli və qərarlı həyata keçirilməsi, bir cinayət əməlinə görə iki dəfə məhkəmə təqibinə məruz qalmamaq prinsipinin birmənalı olaraq gözlənilməsinə tələb edir. Bu Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutunda *bis in idem* (maddə 20) prinsipi kimi qəbul olunur. Müvafiq olaraq müəyyənləşdirilir ki, əgər şəxs əvvəlcə hər hansı bir cinayət əməlinə görə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi tərəfindən təqsirkar hesab edilmişsə və ya bəraət almışsa onda o həmin məhkəmə və ya hər hansı digər bir məhkəmə tərəfindən həmin cinayət əməlinə görə ikinci dəfə məhkum oluna bilməz. Bu müddəa həm də əks gücə malikdir. Belə ki, hər hansı bir əmələ görə istənilən məhkəmə tərəfindən məhkum olunmuş heç bir şəxs, həmin əmələ görə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi tərəfindən məhkum oluna bilməz. Bu müddəalar Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlər üzrə araşdırmalar digər məhkəmədə bu cinayəti törətmiş şəxsi cinayət məsuliyyətindən mühafizə etmək məqsədilə həyata keçirildiyi halda tətbiq olunmur.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi cinayət əməlinin araşdırılması və iş üzrə qərar çıxarılması prosesində bir sıra hüquq normalarının məcmusundan istifadə edir. Konkret olaraq Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi aşağıdakıları tətbiq edir: birinci – Statutu və özünün prosedura və sübut etmə Qaydalarını; ikinci – müvafiq hallarda beynəlxalq humanitar hüququn ümumi qəbul olunmuş prinsipləri də daxil olmaqla tətbiq edilə bilən beynəlxalq müqavilələri, beynəlxalq hüququn prinsip və normaları.

Əgər bu mümkün deyilsə, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi dövlətlərin müvafiq milli qanunları da daxil edilməklə dünyanın milli hüquq sistemlərindən götürülmüş ümumi hüquq qaydalarını tətbiq edir. Burada əsas şərt ondan ibarətdir ki, bu prinsiplər Statutla, beynəlxalq hüquqla və qəbul edilmiş beynəlxalq norma və standartlarla ziddiyyət təşkil etməsinlər. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi hüququn tətbiqi və təfsir edilməsində beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş insan hüquqları normasına uyğun hərəkət etməli, gender əlamətlərinə, yaşa, irqə, dərinin rənginə, dilinə və dininə və ya siyasi əqidəsinə, milliyyəti, etnik və sosial mənşəyi, əmlak və ya digər vəziyyətinə görə heç kəsə fərq qoymamalıdır.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin təsis edilməsi ilə əlaqədar beynəlxalq cinayət ədliyyəsi sistemində real fəaliyyət göstərən və beynəlxalq cinayətin törədilməsi faktını müəyyənləşdirən və lazımi tədbirlər görmək yurisdiksiyasına malik orqan meydana gəlmişdir.

Jus cogens aspektində “beynəlxalq cinayət” anlayışına baxılması anlaşılır və bütövlükdə alimlər tərəfindən qəbul olunur. Bu fikirlə şərik olanlardan T.O.Elayes (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Beynəlxalq Məhkəməsinin keçmiş sədri), D.Hadja (Florensiya beynəlxalq hüquq Universitetinin professoru, İtaliya), J.Abi-Saab (Ali beynəlxalq tədqiqatlar Universitetinin beynəlxalq hüquq professoru, Cenevrə) və P.M.Dyipini (Paris şəhər beynəlxalq hüquq Universitetinin professoru, Fransa) göstərmək olar [Bax: Crimes of State. A.Critical Analysis of the ILC’s Draft Article 19 on State Responsibility.Berlin-New York,1988.P. 189-194, 240].

Jus cogens anlayışının və “beynəlxalq cinayət” anlayışlarının yaxın olması faktını və onların bir-birini örtməsinin real nöqtəyi-nəzərini göstərməklə, qeyd

etmək lazımdır ki, bu və ya digər halda onlar beynəlxalq öhdəliklərin xarakteri ilə izah olunur. Bu sadəcə olaraq bir dövlətin digər dövlətə münasibətdə öhdəliyi deyil, universal nizama salınmış öhdəlikdir. Söhbət bütün dünya birliyi qarşısında öhdəlikdən, yəni *jus cogens* dən gedir.

Beynəlxalq hüquq təcrübəsində *erga omnes* öhdəlik anlayışı geniş yayılmışdır. Florensiyada Avropa Universitetinin himayəsi altında dövlətlərin məsuliyyəti barəsində maddələr layihəsinin 19-cu maddəsinin elmi əhəmiyyəti problematikasi üzrə keçirilən elmi konfransın gedişində professorlar C.Hadja və T.O.Elays *erga omnes* öhdəliyinin konseptual görünüşü barədə bütün alimlərin vahid fikrini ifadə etdilər. Öhdəliyin özünə xas xüsusiyyətləri özünü üç istiqamətdə göstərir. Birinci: Vicdanlılıq prinsipi əsasında yerinə yetirilən öhdəlik olmaqla beynəlxalq hüququ təmin edir, ünvanlı xarakter daşımır (yəni hər hansı iki və ya bir neçə dövlətə aid deyil), bütövlükdə bütün dünya birliyinə yönəldilmişdir. İkinci: Bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi üçün praktiki olaraq beynəlxalq birliyin istənilən üzvü məsuliyyət daşıyır. Üçüncü: göstərilən öhdəliklərin yerinə yetirilməsinin hüquqi aqibəti yalnız əvəzin ödənilməsi öhdəliyi deyil, həm də sanksiyaların tətbiq olunmasıdır. Tərəfimizdən *erga omnes* öhdəliyinin ortaya çıxarılmış xüsusiyyətləri beynəlxalq hüququn elmi və praktiki səviyyəsində təsdiq olunmuşdur. Bu problem üzrə doktrinal mövqeyə misal olaraq professorlar C.Hadja, T.O.Elays, R.Aqo, Y.Sinkler, K.Dominise və professor B.Konfortinin fikirlərini göstərmək olar [108,151-161,189-194,237-239,260-271].

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı-nin Beynəlxalq Məhkəməsi *erga omnes* öhdəliyi anlayışına son dərəcə dəqiq tərif vermişdir. Məhkəmə özünün 5 fevral 1970-ci il tarixli Barselona kompaniyasının işi üzrə qərarında “yerinə yetirilməsi diplomatik müdafiənin predmeti olan öhdəliklərə” uyğun olaraq öhdəlik kateqoriyasına qarşı məhkəmə *erga omnes* öhdəliyini qarşıya qoydu. Məhkəmə bəyan etdi ki, “belə növ öhdəliklərə münasibətdə iddia qaldırmaq üçün dövlət hər şeydən əvvəl bunu etməyə öz hüququnu müəyyənləşdirməlidir [109, 32]. Məhkəmə qoyulan məsələyə qarşı öz mövqeyini bildirərək *erga omnes* öhdəliyini belə müəyyənləşdirdi: “. . . hər hansı bir özünə məxsus xüsusiyyətləri olan işdə belə öhdəliklərdən söhbət

gedərkən . . . bütün dövlətlər onun gözlənilməsinə hüquqi cəhətdən maraqlı olmalıdırlar” [109, 32-33].

Bu formada öz rəyini bildiren Məhkəmə, eyni zamanda pozulmuş öhdəliklərin müdafiəsi üçün bütün dövlətlərə çıxış etmək imkanı verilməsini nəzərdə tutdu.

Özünün 22 iyin 1973-cü il tarixli nüvə silahının sınaqdan keçirilməsi işi üzrə olan qərarında Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, Fransa “fransız hökuməti öz üzərinə birtərəfli bəyannamə ilə kütləvi olaraq *erga omnes* xarakterli öhdəlik götürülmüşdür”. Məhkəmə öz bəyanatını belə bir məlumatla tamamlayaraq onu qeyd etdi ki, “belə bir bəyannamənin hər hansı bir konkret dövlətə ünvanlanmasına zərurət yox idi”[110, 269]. Bu halda fransız hökumətinin bəyannaməsinin *erga omnes* nöqtəyi-nəzərindən *erga omnesin* özünə xas xüsusiyyətlərini qeyd edərkən Məhkəmənin məqsədi, bu bəyannamə vasitəsilə nəinki təkcə məhkəmə icraatında bilavasitə iştirak edən dövlətlər, həm də Fransanın bütün dövlətlər qarşısında öhdəlik götürdüyü faktını təsdiqləmək olmuşdur. Burada Məhkəmə bu öhdəliyin özünə məxsus xüsusiyyətləri barədə məsələni genişləndirməyi, eləcə də hər hansı konkret bir dövləti göstərməyi lazım bilmədi. Prinsip etibarilə *erga omnes* öhdəliyinin xüsusiyyətləri ümumiyyətlə bu öhdəliyin destinatorlarının faktoloji göstərilməsini tələb etmir.

Erga omnes öhdəliyi anlayışına konkret olaraq geniş baxılması bizim tədqiqatın mövzusu olan beynəlxalq cinayətlərə, o cümlədən beynəlxalq terrorçuluğa bilavasitə aiddir. *Erga omnes* öhdəliyi məfhumu ilə “beynəlxalq cinayət” məfhumu arasında bilavasitə və sıx əlaqə olması beynəlxalq hüquq elmində birbaşa göstərilmişdir. Bu barədə hesab edirik ki, professor C.Hadjanın doktrinal mülahizələri tamamilə əsaslıdır [111, 151-161].

Söhbət nədən gedir?

“Beynəlxalq cinayət” məfhumuna konseptual olaraq ya beynəlxalq hüquqa zidd əməlin ciddi nəticəsi kimi, ya da istənilən dövlətin beynəlxalq birliyin həyat əhəmiyyətli maraqlarının “çəpərlənməsi” kimi baxmaq olar. Beynəlxalq cinayətin başlıca özünə məxsus xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, *erga omnes* öhdəliyinin

müəyyənləşdirdiyi və hüquqi normaları ilə qorunan ümumi maraqlar müəyyən məsuliyyət formalarının yerinə yetirilməsini nəzərdə tutan normalarla təmin olunur.

Dövlətin məsuliyyətini əks etdirən 19-cu maddədən beynəlxalq cinayətə, beynəlxalq birlik üçün ümumi olan maraqlara ciddi zərbə vuran “əsas əhəmiyyət kəsb edən beynəlxalq öhdəliklərin ciddi pozulması” əməli kimi qiymətləndirilir. Burada, əsasən beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsi; xalqların öz müqəddəratını həll etməsi prinsipinin gözlənilməsi, quldarlığın, soyqırımının, aparteidin (irqi ayrı-seçkiliyin) qadağan edilməsi; ekodsid əməllərinə yol verilməsinə münasibətdə götürülmüş öhdəliklərin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur.

Burada qeyd olunan beynəlxalq cinayət əməllərinin hər biri xüsusi və bu mənada ayrıca xarakterə malikdir. Bununla da məntiqi mənada nəzərdə tutmaq olar ki, qanunu pozmanın ciddi olub-olmamasından asılı olmayaraq *erga omnes* öhdəliyi pozulur.

Sadalanan beynəlxalq cinayətlərin hər biri üzrə götürülmüş öhdəliyin obyektiv təhlili göstərir ki, onlardan hər biri xüsusi və bu mənada ayrıca xarakterə malikdir. Statutun 5-ci maddəsində “Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyası bütün dünya birliyinin iztirabına səbəb olan ən ciddi cinayətlərlə məhdudlaşır” müddəasının qeyd edilməsi obyektiv olaraq göstərir ki, beynəlxalq cinayət istənilən beynəlxalq cinayət əməli deyildir, o cinayət əməlidir ki, onlar bütün beynəlxalq birliyin qanuni maraqlarına toxunur.

Burada şərh olunan siyasi postulatların ümumi parametrləri Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması tədbirləri haqqında 9 dekabr 1994-cü il tarixli Deklarasiyasının və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması barədə 1998-ci il Roma Statutunun əsasını təşkil edir.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutuna görə “beynəlxalq cinayət” məfhumu *jus cogens* məfhumu ilə müqayisə oluna bilər. Hər iki halda “bütün beynəlxalq birliyin” (1998-ci il Roma Statutu) və “bütövlükdə beynəlxalq birliyin” (beynəlxalq müqavilə hüququ haqqında 1969-cu il Vyana konvensiyasının 53-cü

maddəsi) qanuni maraqlarının qorunması nəzərdə tutulur. Burada beynəlxalq birliyin qanuni maraqları deyəndə *erga omnes* öhdəliyinin xüsusiyyətləri durur. Müasir beynəlxalq hüquq *jus cogens* qaydası vasitəsilə universal əsasda *erga omnes* öhdəliyinin yerinə yetirilməsi təmin edir.

Müasir beynəlxalq hüquq yalnız lazımi davranış qaydalarının postulatlarını deyil, eləcə də onlara riayət edilməsi üçün səmərəli hüquqi-institusional vasitələri yaradır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının siyasi orqanları və beynəlxalq ədliyyə orqanları bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərir və bu planda ədalətli hüquq qaydalarının qorunması sahəsində beynəlxalq hüququn əsas vəzifələrini tamamlayır və bu çərçivədə beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin əsasverici konstruksiyasının qorunmasını təmin edir. Məhz bu quruluş *erga omnes* öhdəlik rejimində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsindən keçir.

Bəs praktiki olaraq beynəlxalq hüquq qaydalarının və bu planda beynəlxalq cinayətlərə, o cümlədən beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədə və onun qarşısının alınmasında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının siyasi orqanları və beynəlxalq ədliyyə orqanlarının bir-birini tamamlaması prosesi hansı qaydada həyata keçirilir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin 24-cü maddəsinin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq müəyyən olunmuşdur ki, beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında başlıca məsuliyyəti Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası daşıyır.

Roma statutununun 13-cü maddəsinə müvafiq olaraq Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi öz yurisdiksiyasını Statutda göstərilən beynəlxalq cinayətlərə tətbiq edir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin VII fəslinə əsasən təşkilatın strukturunda Prokuror fəaliyyət göstərir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası ilə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi arasında institusional qaydada olan quruluş çərçivəsində təhqiqatın və ya cinayət təqibinin təxirə salınması imkanları da nəzərdə tutulur (Statutun 16-cı maddəsi). Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin VII fəslinin və statutun tələbinə müvafiq olaraq Təhlükəsizlik Şurası müraciət etdikdən 12 aydan sonra heç bir təhqiqat və cinayət

təqibi başlaya bilməz və əgər buna zərurət olarsa məhkəməyə yenidən müraciət olmalıdır.

Beləliklə, göründüyü kimi beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunması üzrə başlıca məsuliyyəti daşıyan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının siyasi orqanı ilə universal əsasda beynəlxalq ədalət mühakiməsini təmin edən beynəlxalq cinayət ədliyyə orqanı arasında qarşılıqlı əlaqə institutu yaradılmışdır.

Beynəlxalq terrorçuluq özünü çox aspektli beynəlxalq cinayət kimi göstərməklə müxtəlif formalarda təzahür edir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq terrorçuluğun ləğv olunması tədbirləri haqqında 9 dekabr 1994- cü il tarixli Deklarasiyası dünya birliyi qarşısında beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması məsələsini qoyaraq, terrorçuluğun bütün forma və təzahürlərdə ləğv olunmasını nəzərdə tutur [25,90-94]. Beynəlxalq terrorçuluq çoxtərəfli beynəlxalq cinayət kimi özünü göstərir. Beynəlxalq hüquqda ona ayrı-ayrı cinayət tərkibləri kimi deyil, vahid və müstəsna olaraq beynəlxalq cinayət qismində baxılır. Bu barədə V.P.Panov "Международное уголовное право" monoqrafiyasında yazır: "Müxtəlif mənbələrdə beynəlxalq terrorçuluq aktına aid edirlər: girovların götürülməsi, quldurluq, mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinə qarşı törədilən aktlar, eləcə də nüvə materiallarının qeyri-qanuni götürülməsi və istifadə olunması. Lakin onların xüsusilə beynəlxalq təhlükə törətməsi, yayılması və çox müxtəlif formada həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq dövlətlər beynəlxalq terrorçuluğu beynəlxalq cinayət kimi ayıraraq onunla mübarizə məqsədilə xüsusi konvensiyalar qəbul edirlər".

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının 3 iyul 2001-ci ildə keçirilmiş əlli altıncı sessiyasına təqdim etdiyi "Beynəlxalq terrorçuluğun ləğv olunması üzrə tədbirlər" adlı məruzəsində "Beynəlxalq terrorçuluğun qabaqlanması və qarşısının alınma"sına aid beynəlxalq-hüquqi sənədlər " adlı xüsusi III bölmə vardır və burada ümumilikdə olan on doqquz konvensiyadan on ikisi beynəlxalq terrorçuluğu əhatə edir [62].

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 9 dekabr 1994- cü il tarixli beynəlxalq terrorçuluğun ləğv olunması tədbirləri haqqında Deklarasiyasında beynəlxalq terrorçuluq cinayətinin tərkibinə hava gəmilərində törədilən cinayətlər, mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinə qarşı olan cinayət aktları, beynəlxalq müdafiə hüququndan istifadə edən şəxslərə, o cümlədən diplomatik əməkdaşlara qarşı törədilən cinayət aktları, nüvə materiallarının təhlükəsizliyinə yönəldilmiş cinayət aktları, beynəlxalq mülkü aviasiyaya xidmət edən hava limanlarında zor tətbiqini birləşdirən cinayət aktları, dəniz gəmiçiliyinin təhlükəsizliyinə qarşı olan cinayət aktları, kontinental şelflərdə yerləşən stasionar platformaların təhlükəsizliyinə qarşı yönəldilmiş cinayət aktları, plastik partlayıcı vasitələrin tətbiqi ilə törədilən cinayət aktları.

Beynəlxalq hüququn doktrinasının təhlili göstərir ki, beynəlxalq terrorçuluq özünün predmet tərkibinə görə bütövlükdə beynəlxalq cinayətlər sırasına daxildir. Rusiya Elmlər Akademiyasının akademiki B.H.Kudryavtsevin redaktorluğu altında nəşr olunmuş “Beynəlxalq cinayət hüququ” monoqrafiyasında göstərilir ki, predmet tərkibinə görə beynəlxalq terrorçuluq bütövlükdə beynəlxalq hadisələrə düzəlməz ziyan vurmaqla beynəlxalq cinayətdir [77, 56-72].

“Терроризм.Криминологическое и уголовно-правовое исследование” kitabında beynəlxalq terrorçuluğu özünün predmet tərkibinə görə beynəlxalq cinayət kimi ayrılmışdır [83,66-82]. Beynəlxalq terrorçuluq müstəqil, kompleks və özünün xüsusi tərkibinə görə professorlar B.Q.Moiseev, K.S.Radionova, J.L.Trunova, polkovnik K.P.Olxovski, V.A.Savelev və digərləri də beynəlxalq cinayət kimi təsnifləşdirirlər [106].

Beynəlxalq hüququn xarici doktrinasında birmənalı olaraq beynəlxalq terrorçuluğu spesifik tərkibli hüquqa zidd əməl kimi beynəlxalq cinayət kimi qəbul edir. Bu planda beynəlxalq hüquq elminin məşhur nüfuzlu alimi, İngilis professoru H.Lauterpaxt, Amerika alimləri, professorlar M.Ş.Bassiouni və U.P.Slomanson, D.Morphi, M.Herber, A.D.Amato və digərləri, Stokholm Universitetinin və İsveçin Müdafiə Nazirliyinin beynəlxalq hüquq üzrə professoru O.Brinq, fransız hüquqşünası professor F.Attar və professor J.Meyaud, Avstraliya alimi, professor

D.Raytda beynəlxalq terrorçuluğu birmənalı olaraq beynəlxalq cinayət kimi təsnifləşdirirlər [134,507;135;122;137;140].

Beynəlxalq cinayət kimi beynəlxalq terrorçuluğun təbiəti barədə V.V.Ustinovun fikirləri şübhəsiz ki, böyük elmi və təcrübi əhəmiyyət kəsb edir.

Beynəlxalq terrorçuluq beynəlxalq cinayət kimi özünün spesifik əlamətlərinə malikdir.Bu əlamətlər həyata keçirilmiş cinayət əməlinin spesifikasiyası ilə müəyyənləşdirilir.Bunun spesifikasiyası isə bütün dünya birliyinin marağına toxunmasıdır.Bununla əlaqədar olaraq qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq terrorçuluq cinayətinin törədilməsinə görə məsuliyyət bu cinayət əməlini bilavasitə törədən fiziki şəxslərin,eləcə də beynəlxalq terrorçuluq aktına haqq qazandıran və ya onun törədilməsində iştirak edən dövlətin üzərinə düşür.

Bununla əlaqədar fiziki şəxslərin məsuliyyəti institusional olaraq lazımı səviyyədə qaydaya salınmışdır.Burada söhbət Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsindən gedir.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması barədə ilk təşəbbüs Millətlər Birliyinin himayəsi altında dövlətlərarası münasibətlərin müxtəlif sahələrində yeni beynəlxalq-hüquqi aktların kodifikasiya prosesi çərçivəsində həyata keçirilmişdir. 1933-cü ildə Millətlər Birliyinin qərarı ilə terrorçuluğa qarşı mübarizəyə dair konvensiyanın hazırlanması üzrə ekspert Komitəsinin tərkibinə on bir dövlətin-SSRİ, İtaliya, İsveçrə, Fransa, İngiltərə, Belçika, Polşa, Rumınyaya, Çili, İspaniya, Macarıstan nümayəndələri daxil idi.Ekspertlər Komitəsinin kodifikasiya sahəsində işi 1937-ci ildə terror aktlarının qarşısının alınması və cəzalandırılması üzrə Beynəlxalq konvensiyanın layihəsinin qəbul olunması ilə yekunlaşdı.Həmin sənəd elə həmin ildə Millətlər Birliyi tərəfindən bəyənildi və 16 noyabr 1937-ci ildə Millətlər Birliyinin Assambleyası tərəfindən təsdiq olundu.Bu layihə ilə paralel olaraq Millətlər Birliyi çərçivəsində beynəlxalq məhkəmənin yaradılması barədə Konvensiyanın layihəsində qəbul olundu.Otuz beş ölkənin iştirakı ilə keçirilən diplomatik konfransda terror aktlarının qarşısının alınması və cəzalandırılması üzrə Beynəlxalq konvensiya iyirmi dörd dövlətin nümayəndələri, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması barədə Konvensiyanı isə on üç ölkə imzaladı [121].

Baxmayaraq ki, həmin konvensiyaların dövlətlər tərəfindən ratifikasiya olunmadığına (terrorçuluq haqqında Konvensiya cəmi üç ratifikasiya qramotası aldı) baxmayaraq onlar elmi və praktiki planda mühüm əhəmiyyət kəsb edirdilər. Konseptual olaraq ilk dəfə beynəlxalq hüquqa beynəlxalq cinayət kimi beynəlxalq terrorçuluq anlayışı daxil edildi (1-ci maddə) və institusional olaraq out dedere, out punire (ya qaytar, ya cəzalandır) prinsipinin və out dedere, out judicare (ya qaytar, ya mühakimə et) prinsipinin praktiki tətbiqi prosesində ekstradisiya (8-10-cu maddələr) institunun yeri müəyyənləşdirildi.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin 1998-ci ildə qəbul olunmuş Statutu əsasında onun yaradılması müstəqil beynəlxalq ədalət mühakimə orqanı vasitəsilə lazımı qaydada cinayət təqibi prosedurunun müəyyənləşdirilməsi üçün real imkanlar yaratdı. Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, beynəlxalq cinayət kimi beynəlxalq terrorçuluğun əlamətlərindən biri beynəlxalq terrorçuluq aktını törədən fiziki şəxslərin dünya ictimaiyyəti tərəfindən yaradılmış müstəqil ədliyyə orqanı çərçivəsində bilavasitə beynəlxalq cinayət araşdırılmasına məruz qalmasıdır.

Beynəlxalq terrorçuluq aktının həyata keçirilməsində iştirak etmiş dövlətin beynəlxalq-hüquqi məsuliyyətinə gəldikdə isə burada dünya birliyinin adekvat cavabı dəymiş zərərin ödənilməsi üçün sadəcə olaraq təliqənin verilməsi deyil, beynəlxalq sanksiyaların tətbiqi nəzərdə tutulur. Beləliklə fiziki şəxslərə münasibətdə beynəlxalq terrorçuluq aktlarının törədilməsi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsində açıq beynəlxalq məhkəmə icraatına səbəb olursa, iştirakçı dövlətlərə beynəlxalq birliyin adından və onun tapşırığı ilə sanksiya institutu istifadə olunur. Beynəlxalq terrorçuluğa qarşı dünya birliyinin hüquqi mövqeyi özünü məhz bu istiqamətdə göstərir.

Elmi mühitdə “beynəlxalq terrorçuluq” kimi qəbul olunmuş əməllər digər beynəlxalq cinayətlərlə yanaşı özünün obyekt, subyekt, obyektiv və subyektiv tərəfləri olan tərkibə malikdir.

Beynəlxalq terrorçuluq barədə bizim fikrimizdə əsasən mötəbər alimlərin bu barədə olan fikirləri ilə üst-üstə düşür.

Beynəlxalq cinayət kimi beynəlxalq terrorçuluğun hər tərəfli təhlili beynəlxalq cinayət hüququ baxımından bu əməlin cinayət-hüquqi xarakteristikası məsələsinə baxılmasını tələb edir.

Beynəlxalq terrorçuluq aktının subyektləri qismində cinayət əməlinin bilavasitə icraçıları olan fiziki şəxslər çıxış edirlər.

Məhz Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinin 3 iyul 2001-ci ildə “Beynəlxalq terrorçuluğun ləğv olunması barədə tədbirlər” haqqında etdiyi məruzəsində qeyd etdiyi bütün on doqquz beynəlxalq konvensiyada beynəlxalq terrorçuluq formasında törədilən cinayətin subyekt tərkibinə bu baxımdan yanaşılır [62].

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 9 dekabr 1994-cü il tarixli beynəlxalq terrorçuluğun ləğv olunması barədə tədbirlər haqqında Deklarasiyasında bu cinayət əməlinin törədilməsinin əsas fəqurları olan fiziki şəxslərlə yanaşı, həm də dövlətlər göstərilir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının baş Assambleyası öz sənədinin preambulasında tam əminliklə qeyd edir ki, beynəlxalq terrorçuluq aktının, o cümlədən dövlətin birbaşa və ya dolayısı iştirakı ilə həyata keçirilən belə əməllərin qarşısının alınması beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin qorunmasının mühüm elementlərindəndir. Bundan sonra Deklarasiyanın ikinci hissəsində dövlətlərin beynəlxalq hüquqi öhdəlikləri qeyd olunur. Burada söhbət birbaşa Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsindən irəli gələn öhdəliklərdən gedir.

Buna müvafiq olaraq dövlətlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə və beynəlxalq hüququn müvafiq normalarına əməl etməklə digər dövlətlərin ərazisində terror aktı törədilməsindən çəkinməli, ona rəvac verməməli, iştirak etməməli, eləcə də öz ərazisində terror aktı törədilməsinə yönəldilmiş fəaliyyəti həvəsləndirməməli və ona yardım etməməlidir.

Həmin sənədlərə müvafiq olaraq dövlətlər beynəlxalq terrorçuluğa qarşı səmərəli və ciddi tədbirlər görməli və beynəlxalq standartlara uyğun qaydada insan hüquqlarını gözləməklə beynəlxalq terrorçuluğun tezliklə və bütövlükdə ləğvi üçün bütün vasitələrdən istifadə etməlidirlər.

Konkret olaraq aşağıdakı çox geniş dairəli öhdəliklər qəti şəkildə müəyyənləşdirilir:

- ✓ terror fəaliyyətinin təşkilindən imtina etmək:
- ✓ ona təhrik etmək və onun həyata keçirilməsinə yardım etmək:
- ✓ terror fəaliyyətini maliyyələşdirməmək:
- ✓ digər dövlətlərə və onların vətəndaşlarına qarşı yönəldilmiş terror aktlarının hazırlanması və həyata keçirilməsinə yol verməmək üçün öz ərazisinin terror bazaları və ya təlim düşərgələri kimi istifadə olunmaması üçün tədbirlər görmək:
- ✓ dövlətlərin milli qanunvericiliklərinin tələblərinə əməl etməklə terror aktı törətmiş şəxslərin tutulması və məhkəmə təqibinin həyata keçirilməsi və yaxud ekstradisiyası:
- ✓ bu məqsədlə ikitərəfli, regional və çoxtərəfli əsaslarla xüsusi sazişlər bağlanmasına cəhd edilməsi və bu məqsədə əməkdaşlıq barədə nümunəvi sazişlər işləməli:
- ✓ terrorçuluğun qarşısının alınması və onunla mübarizə məqsədilə müvafiq informasiya mübadiləsini həyata keçirmək üçün dövlətlərin əməkdaşlıq etməsi:
- ✓ öz milli qanunvericiliklərini beynəlxalq konvensiyaların tələblərinə uyğunlaşdırmaqla bu məsələ ilə bağlı olan beynəlxalq konvensiyaların həyata keçirilməsi üçün operativ olaraq bütün zəruri addımların atılması:
- ✓ sığınacaq istəyən şəxsə belə sığınacaq verilənə qədər onun terror fəaliyyətində iştirakçı olub-olmamasını aydınlaşdırmaq üçün bütün tədbirlərin həyata keçirilməsi və s.

Terror aktlarının beynəlxalq xarakter almasının yüksəlməsi və sayının artması ilə əlaqədar olaraq dövlətlər bu sahədə öz əməkdaşlıqlarını daha da gücləndirməlidirlər. Bu, əsasən də terrorçuluğun qarşısının alınması və onunla mübarizə sahəsində informasiya mübadiləsinin sistemləşdirilməsi qarşılıqlı hüquqi

yardım haqqında ikitərəfli, regional və çoxtərəfli əsaslarla sazişlər imzalanması, ekstradisiya məsələlərini əhatə edir.

Beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə sahəsində qüvvədə olan hüquqi aktların universal qaydada tətbiq olunmasının əhəmiyyətini bütövlüklə qəbul edərək, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı üzv dövlətlərə müraciət edərək onları, birinci növbədə beynəlxalq terrorçuluğun müxtəlif tərəflərini əhatə edən beynəlxalq konvensiya və protokolların iştirakçısı olmağa çağırır.

Terrorçuluq aktları, üsulları və praktikası Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məqsəd və prinsiplərinə kobud etinasızlıq nümayiş etdirməklə, birmənalı olaraq beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə təhlükə olmaqla, dövlətlərarasında dostluq münasibətlərinə xələl gətirir, beynəlxalq əməkdaşlığa mane olur və əsas insan hüquq və azadlıqlarının pozulmasına, eləcə də cəmiyyətin demokratik əsaslarının laxladılmasına aparır. Bu planda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1994-cü ildə qəbul etdiyi beynəlxalq terrorçuluğun ləğv olunması üzrə tədbirlər haqqında Deklarasiyasına müvafiq olaraq beynəlxalq terrorçuluq beynəlxalq cinayət kimi beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin, dövlətlər arasında dostluq əlaqələrinin, beynəlxalq əməkdaşlığın pozulmasını, insanların hüquqlarının tapdanmasını və cəmiyyətin demokratik prinsiplərini laxladılmasını cinayət obyektinə kimi seçir.

Beynəlxalq cinayət Məhkəməsinin Statutunda törədilən beynəlxalq cinayətlərin törədilməsi aktına görə bütün beynəlxalq birliyin narahatlığı faktını qəbul edərək qəsd obyektinə kimi ümumbəşəri sülhü, təhlükəsizliyi və sağlamlığı seçir.

Beynəlxalq terrorçuluğun yönəldiyi obyektlərə baxılması məntiqi olaraq imkan verir ki, bu beynəlxalq cinayətin obyektiv tərəflərinin təhlilinə keçək.

İstənilən problem kimi beynəlxalq terrorçuluq da həm nəzəri, həm də praktiki planda tətbiq oluna bilər. Nəzəri planda beynəlxalq terrorçuluğun obyektiv tərəfləri deyəndə konkret siyasi xadimin, yaxud qeyri-müəyyən sayda insanların həyatına təhlükə yaratmaqda və zor tətbiq etməkdə özünü göstərir. Burada zor tətbiq etmək bədən xəsarəti yetirmək və öldürməyə qədər fiziki təsir göstərməklə müşayiət olunur. Özünün məğzinə görə beynəlxalq terrorçuluq psixoloji hücum və qorxutmaq rejimində həyata keçirilir [77, 140-147;84;88].

Nəzəri planda möhtərəm müəlliflər kollektivi tərəfindən beynəlxalq terrorçuluğun obyektiv tərəfinin belə müəyyənləşdirilməsi tam qəbul olunandır.

Bununla yanaşı beynəlxalq terrorçuluq beynəlxalq cinayət kimi özünü müxtəlif forma və təzahürlərinə malikdir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi bu barədə on iki konvensiya mövcuddur. Bununla yanaşı beynəlxalq terrorçuluğun ümumi nəzəri nöqteyi-nəzərdən ümumən bütövlükdə məqbul olmasına baxmayaraq, tamamlanmış və hərtərəfli olmayacaqdır.

Beynəlxalq terrorçuluq cinayətinin obyektiv tərəfinin istənilən nəzəri görünüşü onun təzahürünün konkret reallığını əks etdirir. Bu tərəfdən yanaşsaq əsas normaları müəyyənləşdirən sənədlər nəzəri postulatların praktiki olaraq həyata keçirilməsi üçün misal qismində götürülə bilər. Belə ki, beynəlxalq terrorçuluğun ləğv olunması haqqında tədbirlər haqqında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1994-cü il tarixli Deklorasiyasında cinayət əməlinin obyektiv tərəfi qismində konkret şəxs və ya bir qrup şəxs tərəfindən siyasi məqsədlərlə geniş ictimaiyyət arasına terror şəraitinin yaradılması nəzərdə tutulur. Bu kontekstdə daha geniş mənada dövlətlər və xalqlar arasında dostluq münasibətlərinə, eləcə də dövlətlərin təhlükəsizliyinə və ərazi bütövlüyünə təhlükələrdən gedir.

Beynəlxalq cinayət hüququ sahəsində normaları müəyyənləşdirən aktlar “İnsanlığa əleyhinə cinayətlər” anlayışı çərçivəsində beynəlxalq terrorçuluq cinayətinin obyektiv tərəflərini əks etdirir. Hüququn reqlulyativ təsirinin göstərilən amillərini nəzərə almaqla, buraya aşağıdakı cinayət əməlləri də daxil ola bilər: öldürmə, məhv etmə, qul kimi işlətmə, deportasiya və ya əhalinin zorla köçürdülməsi, beynəlxalq hüququn əsasverici normalarını pozaraq insanı qanunsuz olaraq azadlıqdan məhrum etmək və ona fiziki əzab vermək, işgəncəyə məruz qoymaq, seksual zorakılığın istənilən forması, istənilən qrupu və ya icmanı siyasi, irqi, milli etnik, mədəni, dini, gender və digər motivlərlə olan cinayətlər.

Beynəlxalq terrorçuluğun müxtəlif forma və təzahürlərinin olmasına baxmayaraq ona qarşı mübarizədə beynəlxalq hüququn mövqeyi vahid və birmənalıdır. Burada başqa hal da ola bilməz. Ona görə ki, beynəlxalq terrorçuluq dünya qaydalarının dayaqlarına bilavasitə qəsd etməyə yönəldilmiş cinayətdir. Birləşmiş Millətlər

Təşkilatının 1994-cü il tarixli deklorasiyası bütün dünya birliyinin marağına toxunan cinayət kimi terrorçuluğun qarşısının alınması və onun bütün forma və təzahürlərdə baş verməsinin ləğv edilməsi üçün praktiki və səmərəli tədbirlər görülməsi məqsədi ilə beynəlxalq əməkdaşlığın daha da möhkəmləndirilməsini qətiyyətlə tələb edir. Burada çox dəqiqi olaraq göstərilir ki, hansı motivlə törədilməsindən asılı olmayaraq heç bir halda beynəlxalq terrorçuluq aktına bəraət qazandırıla bilər.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı öz Nizamnaməsində beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunması, insan hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşılması, beynəlxalq mübahisələrin sülh yolu ilə həll olunması, xalqların rifah halının yaxşılaşdırılmasını təyin edərkən, beynəlxalq qanunçuluğun qorunması üçün ilkin əsas kimi beynəlxalq hüquq normalarını əsas götürür. Müasir beynəlxalq hüquq normalarının rolu və yerinin bütün dünya birliyi tərəfindən qəbul olunmasının növbəti təsdiqi 147 dövlət başçısı və hökumətinin iştirakı ilə işlənilmiş və 6-8 sentyabr 2000-ci tarixdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının minilliyin Sammitində qəbul olunmuş minilliyin Deklorasiyası olmuşdur. Bu sənədlə əlaqədar olaraq dünyanın 191 dövləti həm beynəlxalq, həm də daxili işlədə qanunun aliliyi prinsipinə hörmətin möhkəmləndirilməsi, üzv dövlətlər tərəfində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə uyğun olaraq Beynəlxalq Məhkəmənin qərarlarının yerinə yetirilməsinin təmin olunması barədə öz iradələrini ifadə etdilər. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutuna uyğun olaraq bütövlükdə dünya birliyinin maraqlarına toxunan bütün cinayət əməllərinin cəzalandırılması mütləq xarakter daşıyır. Burada, şübhəsiz ki, bu cinayətlər sırasına beynəlxalq terrorçuluq aktları da daxildir.

Postsovet respublikalarının elmi xadimləri dünya ictimaiyyətinin beynəlxalq cinayətlərə qarşı mübarizəsinin intensivləşdirilməsinin vacib olduğunu bildirərək, bu sahədə bəzi Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrinin beynəlxalq terrorçuluğun bütün formalarının qarşısının alınması istiqamətində böyük əməyinin olmasını qeyd edirlər. Əsasən də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının daimi üzvü olan Rusiya Federasiyası və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üzvü olan Azərbaycan

Respublikası beynəlxalq qanunçuluğun və asayişin qorunmasına daima dəstək verməkdədirlər.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının 17 dekabr 1996-cı il tarixli, 51/210 sayılı qətnaməsi ilə təsis edilmiş Xüsusi Komitənin fəaliyyətinin bərpasının məqsədi beynəlxalq terrorçuluğa qarşı konvensiyanın qəbuluna xidmət etdi. Təşkilat tərəfindən 28 dekabr 2001-ci il tarixli 1373 sayılı qətnamənin qəbulu isə bu sistemdə vacib bir hadisəyə səbəb oldu. Belə ki, qeyd olunan qətnamə beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə işində əsasən götürülərək keçən illər ərzində öz silinməz izlərini qoymaqladır. Qətnamə terrorçuluğa qarşı mübarizədə insan hüquqlarının qorunması istiqamətində vacib rol oynamaqladır. Bununla əlaqədar Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqları üzrə Ali Komissarı öz bəyanatında, 1373 sayılı (2001) qətnamənin düzgün tətbiq olunmamasının insan hüquqlarına yanaşmada ciddi narahatçılığa səbəb ola bilməsinə gətirib çıxara biləcəyini bildirmişdir.

Baş Assambleyanın 55-ci sessiyasında qəbul olunmuş 55/158 sayılı, 17 dekabr 2000-ci il tarixli qətnaməsi ilə qərara alındı ki, Xüsusi Komitə Baş Assambleyanın 56-cı sessiyasının gedişatında Altıncı komitənin işçi qrupu çərçivəsində beynəlxalq terrorçuluğa qarşı konvensiyanın hazırlanması işini davam etdirilməlidir. 15-26 oktyabr 2001-ci il tarixdə Altıncı komitənin işçi qrupu keçirdiyi iclaslarda konvensiya layihəsinin qəbuluna çox yaxınlaşmağa baxmayaraq, həssas siyasi suallar doğuran bəzi maddələrin razılaşdırılması üzrə nəticə əldə edə bilmədi. Bunun səbəbi kimi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 51/210 sayılı qətnaməsi ilə təsis edilmiş Xüsusi komitə konvensiya layihəsinin üzərində öz işini 2002-ci ilin 28 yanvar – 1 fevral tarixlərdə davam etdirərək bəzi irəliləyişə doğru əlamətlərin olmasına baxmayaraq nümayəndələr arasında olan fikir ayrılıqlarını aradan götürə bilmədi. İşçi qrupunun məruzəsində öz ərazisində vətəndaşlara, təşkilatlara, terror aktları törətmək niyyətində də olan və onu həyata keçirmiş hər-hansı bir şəxsə bütün vasitələrlə, maliyyə aktivləri və ya iqtisadi resurslar baxımından xidmətlərin birbaşa və yaxud dolayısı olaraq yardım göstərilməsinin qadağan edilməsi qeyd olundu.

Bundan əlavə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı öz qətnaməsi ilə bütün dövlətlərə terror aktlarının həyata keçirilməsində əli olan istənilən təşkilat və ya şəxslərə istənilən formada dəstəyin verilməsindən çəkindirməyi, terror aktlarının qarşısının alınması məqsədilə lazımi tədbirlərin qəbul olunmasını, terror aktlarına dəstək və onları planlaşdıran şəxslərə sığınacağı verilməsini, terrorçuların öz ərazilərindən başqa dövlətlərə və vətəndaşlara qarşı məqsədləri üçün istifadə etməsinin qarşısını almaq, terror aktlarının maliyyələşdirilməsini, planlaşdırılması, hazırlığını, dəstək verilməsi və onlar həyat keçirilən istənilən şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasını, terror aktlarının ciddi cinayət əməli olmasını dövlətlərin qanunvericiliyində təsbit olunmasını və terror aktlarının ciddi şəkildə cəzalandırılmasını, terror aktlarının maliyyələşdirilməsi və onun dəstəyi ilə bağlı açılmış cinayət işlərinə aidiyyəti olan cinayətkarların izlənməsi, toplanmış sübutlarla əlaqədar biri-birinə əməli köməyin göstərilməsini, terrorçu və terrorçu qrupların sərhəd nəzarətindən yayılma hallarının qarşısının alınmasını qərar aldı.

Bununla yanaşı Birləşmiş Millətlər Təşkilatı bütün dövlətləri

- terrorçuların və onların şəbəkələrin hərəkətləri və yerdəyişmələri haqqında operativ məlumat mübadiləsi işinin sürətlə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sənədləri əsasında həyata keçirilməsini;

- saxta sənədlər və saxtalaşdırılmış keçid sənədləri;

- silah alveri, partlayıcı maddələrin;

- terrorçu qrupları tərəfindən istifadə olunan kommunikasiya texnologiyalarından;

- terrorçu qrupların kütləvi qırğın silahına yiyələnməsi təhlükəsinə;

- terror aktlarının qarşısının alınması məqsədilə məlumat mübadiləsi və əməkdaşlıq edilməsinə;

- tez bir zamanda terrorçuluğa aid beynəlxalq konvensiya və protokollara qoşulmağa səslədi. Eyni zamanda Birləşmiş Millətlər Təşkilatı dövlətləri qaçqın statusunun verilməsi istiqamətində ölkə daxili qanunvericiliyi beynəlxalq hüquq və standartlara cavab verməsinə, insan haqlarının qorunmasına çağırdı. Bununla təşkilat əmin olmaq istəyir ki, digər dövlətlərin ərazisində sığınacaq axtaran şəxslər

terror aktlarının planlaşdırılmasında və həyata keçirilməsində iştirak etməsinlər. Terror aktlarının təşkilatçılarının, icraçılarının, onlara yardımçı olan şəxslərin siyasi motivlər irəli sürərək qaçqın statusundan sui-istifadə hallarının dövlətlər tərəfində əsas götürülməməsi, terrorçuluğa aidiyyatı olan şübhəli şəxslərin isə digər dövlətlərə verilməsi zəruri hesab edilmişdir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv olan dövlətlərin 1373 saylı (2001) qətnamənin yerinə yetirilməsi üçün 90 gün ərzində terrorla mübarizə Komitəsinə məruzə etməyə çağırıldı.

Təhlükəsizlik Şurasının terrora qarşı mübarizə Komitəsi 2001-ci ilin oktyabr ayında təsis edilmişdir. 2002-ci ilin may aynının sonunda Avropa Birliyi dövlətləri daxil olmaqla 160 dövlət Komitəyə öz məruzələrini təqdim etdilər. Təhlükəsizlik Şurasının 1373 saylı (2001) qətnaməsi çərçivəsində bir sıra dövlətlər tərəfindən terrora qarşı mübarizə istiqamətində yeni cinayət qanunvericiliyi qəbul edildi.

12 noyabr 2001-ci il tarixdə, terrorun dünya ölkələrinə təhlükələri mövzusunda nazirlər səviyyəsində keçirilən müşavirənin nəticəsi kimi, Təhlükəsizlik Şurası terrorla mübarizənin global gücləndirilməsinə dair 1377(2001) saylı Bəyannamə qəbul etdilər. Bəyannamə dövlətləri Təhlükəsizlik Şurasının 1373 saylı (2001) qətnaməsinin tam yerinə yetirməsi üçün təcili addımları ataraq bu işdə Antiterror Komitəsinə dövlətlərə kömək etmək yollarının öyrənilməsini təşkil etdi. Eyni zamanda sənəddə terror fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi və terror dəstələrə sığınacaq verilməsi məsələsinə xüsusilə diqqətlə yanaşılması qeyd olunmuşdur.

12 oktyabr 2001-ci il tarixdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının “beynəlxalq terrorçuluğun ləğv edilməsi istiqamətində tədbirlər”ə dair qəbul olunmuş 56/88 saylı qətnaməsi 1373 saylı qətnaməyə istinad edərək ondan az fərqlənmiş və səsvemə keçirilmədən qəbul edildi. Baş Assambleyanın 56/88 saylı qətnaməsində beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizəyə dair konvensiya layihəsinin hazırlanması işində ciddi nailiyyətlərin olmasını təqdirəlayiq hesab edilərək qərara alındı ki, Baş Assambleyanın 17 dekabr 1996-cı il tarixli qətnaməsi ilə təsis edilmiş Xüsusi Komitə beynəlxalq terrorçuluqla

mübarizəyə dair əhatəli konvensiyanın hazırlanmasını davam etdirərək təcili şəkildə nüvə terroruna qarşı beynəlxalq konvensiyanın hazırlanması işini həyata keçirməlidir.

19 dekabr il tarixdə Baş Assambleyanın 56/160 sayılı “İnsan hüquqları və terrorçuluq” adlı qətnaməsində terrorçuluğun insanlara qorxu hissi aşılaraq onlara təhlükəsiz yaşamaq hüququndan məhrum etməsi şəraitinin yaratmasını göstərərək, terror aktlarının bütün forma və metodlarının insan hüquq və azadlıqlarının, demokratiyaların məhv edilməsinə yönəlməsini eləcə də dövlətləri ərazi bütövlüyünə qarşı olan bir təhlükə kimi qiymətləndirmişdir. Bununla yanaşı sənəddə terrorun qanuni vətəndaş cəmiyyətlərinin iqtisadi və sosial inkişafına məhvedici təsiri də göstərilmişdir. Eyni zamanda Baş Assambleya dünya ictimaiyyətini təkidlə insan hüquqları sahəsində mövcud olan beynəlxalq sənədlərə istinad edərək regional və beynəlxalq səviyyədə terrora qarşı mübarizə içində əməkdaşlığın genişləndirilməsinə çağırırdı.

20 oktyabr 2001-ci il tarixdə Parisdə keçirilmiş YUNESKO-nun baş konfransının 31-ci sessiyasında terrorçuluğun hər hansı bir konkret din, inanc, milliyyətlə əlaqəsini rədd edərək bəyan etdi ki, hazırda yeni çağırışlar Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bütün təşkilati sistemlərindən davamlı və əlaqələndirilmiş cavab tələb edir. Bundan əlavə dözümsüzlük, diskriminasiya, bərabərsizlik, qeyri-insani münasibətlər, yoxsulluq və s. təzahürlər terrorçuluq üçün münbit şərait yaradır. Lakin qeyd olunan motivlər terror aktlarına heç bir bəraət qazandıra bilməz.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının 15 dekabr 1997-ci il tarixdə “terrorçuluğun bomba hücumlarına qarşı mübarizəsi” adlı qəbul etdiyi beynəlxalq konvensiya 23 may 2001-ci il tarixdə, maliyyə terrorçuluğuna qarşı mübarizəyə dair qəbul etdiyi Beynəlxalq konvensiya isə 10 aprel 2002-ci il tarixdə qüvvəyə mindi.

1.2. Beynəlxalq terrorçuluğun əsas səbəbləri və amilləri

XX əsrin 80-ci illərindən beynəlxalq terrorçuluq dünya birliyini narahat edən global problem olmaqla dünya siyasətinin dayanıqlı amilinə çevrilmişdir. Beynəlxalq terrorçuluğun meydana gəlməsi bir sıra, o cümlədən siyasi, milli, irqi və dini amillərlə bağlı olmuşdur. Onlar əsasən XX əsrin ikinci yarısından formalaşmış və inkişaf etməyə başlamışdır. Siyasi şərtlərlə bağlı göstərilən müddətdə beynəlxalq terrorçuluğun inkişafı ilə əlaqədar bir sıra sosial-siyasi problemi ayırmaq lazımdır. Müstəmləkəçilikdən azad olaraq formal müstəqillik əldə etmiş dövlətlər keçmiş müstəmləkəçi dövlətlərdən asılılıqdan tam azad ola bilməmələri meylləri varlı və kasıb ölkələr arasında fərqlərin dayanıqlı olaraq artmasına gətirib çıxardı.

Sonradan XX əsrin 50-70-ci illərində ölkələrin varlı və kasıb ölkələrə bölünməsi son olaraq müəyyənləşdirildi: varlı Şimalla kasıb Cənub arasında qarşıdurma bəzən antoqonist xarakter almaqla, özünün qarşılıqlı güzəştli həllini tapa bilmirdi. Yeni sənaye ölkələri (YSÖ) meydana gəlməyə başladı. Asiya - Sakit okean regionunda ən azı iki belə qrup ayırmaq olar ki, onlar iqtisadi inkişaf tempinə görə güclü sıçrayış etmişlər: "Asiya pələngləri" (Tayvan, Honkonq, Sinqapur və Cənubi Koreya) və "Asiya əjdahaları" (İndoneziya, Filippin, Tailand, Malayziya və Bruney) meydana gəlmişdir ki, bu da "Asiya möcüzəsi" adı ilə dünyanı heyrləndirmişdir. XX əsrin 80-ci illərinin axırlarında Yeni Sənaye Ölkələrinin siyahısına Vyetnam və Çin də daxil oldular.

XX əsrin 80-90-cı illərində oxşar proses Cənubi-Afrika qitəsində baş verdi. Çili və Braziliya kimi dövlətlər də yüksək iqtisadi inkişaf tempi nümayiş etdirdilər. Bunlar bütün dünya üzrə götürdükdə istisnalıq təşkil edir. Bunlara baxmayaraq, hazırda Asiya və Latın Amerikasına ölkələrinin, eləcə də Afrika qitəsində bir çox ölkələrin iqtisadiyyatının inkişafı qənaətbəxş deyil və hətta dağılmaq vəziyyətindədir.

Hətta bu deyilənlərin baş verdiyi ən əlverişli illərdə belə (Malayziya, Sinqapur və Bruney istisna olmaqla) həmin ölkələr cəmiyyətdə baş verən sosial

gərginliyi azalda bilməmişlər. Maddi firavanlığa nail olmuş ölkələrdəki, yüksək rifah halı, sosial qeyri-bərabərlik Asiya, Afrika və Latın Amerikasını ölkələri əhalisinin nəinki ən kasıb təbəqəsi, hətta orta təbəqə-tələbələr, ziyalılar, dövlət aparatının aşağı təbəqə məmurları - tərəfindən qısqançlıqla qarşılır. Qərbin “qızıl üçbucaq” ölkələrinə (Amerika Birləşmiş Ştatları, Yaponiya, Avropa İttifaqı) planetin əhalisi kasıb ölkələrinin düşmənçiliklə baxır. Bununla yanaşı üçüncü dünya ölkələrində özünün maddi vəziyyəti ilə razı qalmayan əsas sosial qrupları arasında beynəlxalq terrorçuluq üçün münbit mühit saxlanılmışdır. Dilənçilik və səfalətdən son dərəcə qəzəblənmiş bu təbəqə öz problemlərinin həllini diqqətə çatdırmaq üçün öz hökumətləri ilə hər formada qarşıdurmaya, o cümlədən zor tətbiq etməyə qadirdirlər.

Bu qarşıdurmanın istiqamətləri dövlətin milli sərhədləri çərçivəsində məhdudlaşmır. Çox hallarda o milli sərhədlərdən kənara çıxır. Yalnız dövlət idarələri və məmurları deyil, həm də iri xarici biznes nümayəndəlikləri, transmilli kompaniyaların ofislərinə də onların hücum obyektinə çevrilir. Cənubi və Mərkəzi Amerikada əksər sol radikal terrorçu qrupların fəaliyyətində xarici biznesmenlərin girov götürülməsi, onların müəssisələrinin partladılması və yandırılması adi vərdişə çevrilmişdir. Onların fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi anti - amerikaçılıqdır. Anoloji hal bir sıra Cənubi-Şərqi Asiya ölkələrində də mövcuddur. Məsələn, Filippin və İndoneziya üsyançıları tez-tez yalnız Amerika vətəndaşlarını deyil, həm də Qərbi Avropa ölkələrinin vətəndaşlarını da girov götürürlər. Məsələn, İndoneziyanın Sumatra adasında azad açıq separatçı hərəkatının döyüşçülərinin hədəfi İndoneziyanın “Petramina” dövlət neft şirkəti ilə birgə neft və qaz yataqlarının istismarı ilə məşğul olan Amerikanın “Eksson Mobil Oil İndoneziya” şirkətidir.[66-44].

1969-cu ildə Filippində yaradılmış və bu günə qədər yaşayan kommunist təmayüllü Yeni Xalq Partiyası (YXP) ölkədə işləyən amerika kompaniyalarından “inqilab vergisi” yığılması ilə məşğul olurdu və bunu ödəməkdən “imtina edənləri” onların əmlakına qarşı terror aktı həyata keçirməklə cəzalandırırdı.(27, 245-246).

İnanılmaz olsa da terrorçuluğun sosial motivi hətta iqtisadi cəhətdən zahirən firavan həyat səviyyəsi olan ölkələrdə də mövcuddur. Buna misal olaraq Səudiyyə Ərəbistanı krallığını göstərmək olar. Güclü neft ehtiyatı olması ilə əlaqədar krallıq az bir müddət ərzində çox böyük iqtisadi artıma malik olmaqla, həyat səviyyəsinə görə dünyanın qabaqcıl ölkələri sırasına daxil oldu. Lakin buna baxmayaraq o, son on ildə getdikcə dərinləşən sosial problemlərdən qaça bilmir.

Sosial qeyri-sabitliyin təzahürlərindən biri büdcə kəsirinin artması ilə əlaqədar sosial layihələrə dövlət xərclərinin ciddi şəkildə azaldılması olmuşdur. Analoji problemlər çox böyük neft və qaz ehtiyatlarına malik olan Ərəbistanın digər monarxiya quruluşlu dövlətlərində də özünü göstərməkdədir. Bu ehtiyatlar çox vaxt ölkəni xammal bolluğunun girovuna çevirməklə, ölkənin “bədbəxtçiliyinə” səbəb olur.

Kasıb ölkələrin əksəriyyəti bir sıra obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən yeni ideya və texnologiyaları mənimsəmirlər. Asiya və Afrikanın bir sıra ölkələrində, eləcə də müsəlman aləmində ənənəvi cəmiyyətin yenidən qurulmasına diqqət yetirilmir. Ayrı-ayrı nəzərə çarpmayan texnoloji proseslərin tətbiqi isə zəif həyata keçirilir və əsasən hakim sinfə xidmət edir. Bütün bunlar da daxili siyasi vəziyyətin gərginləşməsinə və ictimai-siyasi həyatda radikal meyillərin baş qaldırmasına gətirib çıxarır.

Siyasi ekstremizm ideyasının meydana gəlməsi və onları yayan müxtəlif təşkilat, hərəkat və qrupların olması terrorçuluğun baş qaldırması üçün münbit şərait yaradır. Bunun təsdiqi olaraq sosial-siyasi vəziyyətin qeyri-sabit xarakteri və bütün təbəqələrdən olan ekstremistlərin geniş fəaliyyət göstərdiyi Ərəb Şərqi, Cənubi Asiya və Asiya-Sakit okean regionlarının bir sıra ölkələrini göstərmək olar.

Çox vaxtlar Asiya, Afrika və ya Cənubi Amerika kontinentində radikal əhval-ruhiyyə öz ölkələrində sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi reallığı dəyişmək istəməyən avtoritar rejim nəticəsində əmələ gəlir. Bununla əlaqədar olaraq “parlaq gələcək” uğrunda həlledici fəaliyyət göstərərək həmin rejimlərin devrilməsinə belə hazır olan qruplar meydana çıxır.

Bəzi hallarda bu regionlarda meydana gəlmiş terrorçu qrupların Qərbə qarşı yönəldilmiş hərəkatları iki sivilisasiyanın toqquşması kimi qiymətləndirilir. Əslində bu heç də belə deyil. Fikrimizcə, bu hər şeydən əvvəl qloballaşmanın dərinləşməsi ilə əlaqədar olaraq xammal ixrac edən ölkələrin sənayecə inkişaf etmiş ölkələrə qarşı müqavimətidir. Bu ölkələrin sənayecə inkişaf etmiş ölkələrin xammal bazası statusundan çıxma bilməmələrini çox zaman Amerika Birləşmiş Ştatları, Qərbi Avropa ölkələri və Yaponiyanın həmin ölkələr üçün əlverişsiz, hətta məhvəddici şəkildə formalaşmış beynəlxalq əmək bölgüsünü saxlamağa çalışmaları ilə əlaqələndirirlər. Həm də bu vəziyyətin saxlanılması yalnız beynəlxalq iqtisadi-ticarət əlaqələrinin bərqərar olmuş səviyyəsinin saxlanılması ilə məhdudlaşmır. O, Qərbin daha fəal xarici siyasəti, o cümlədən hərbi-güc üsulu ilə də möhkəmləndirilir. Bunu nümayiş etdirmək üçün Amerika Birləşmiş Ştatlarının dünyanın istənilən regionunda yerin təkində karbohidrogen enerji daşıyıcıları tapıldıqda, həmin regionu özünün “milli maraqları” zonası adlandırmasını göstərmək olar. Bu halda həmin regionda yerləşən ölkələrin milli maraqlarına etinasızlıqla yanaşılır. Getdikcə dərinləşən qloballaşma müxtəlif regionların qeyri-bərabər inkişafını təsbit edir ki, bu da ekstensiv əhval-ruhiyyənin törəməsinə və beynəlxalq terrorçuluq fəaliyyətinə əlverişli şərait yaradılmasına gətirib çıxarır.

XX əsrin ikinci yarısında beynəlxalq terrorçuluğun yayılmasına münbit şəraitin yaradılması üçün Qərb və Şərq, eləcə də Şimali Atlantika alyansı ilə Varşava müqaviləsi dövlətləri arasında olan qarşıdurma da az rol oynamamışdır.

Terrorçu qrupların hökumət əleyhinə olan fəaliyyətlərinin əsasən kütləvi partizan xarakteri aldığı Asiya, Afrika və Latın Amerikasına ölkələrindən fərqli olaraq, Qərbi Avropa və Yaponiya da öz terrorçuluq fəaliyyətini müxtəlif solçu nəzəriyyələrlə əsaslandırılan az saylı gizli, amma çox mobil olan terrorçu qruplar formalaşdırılması təcrübəsi yayılmışdır.

Siyasi terrorçuluq ölkədə hakim rejimin güc yolu ilə devirmək məqsədilə həyata keçirilən terrorçuluqdur. Bu halda onlar hakimiyyətə gəldikdən sonra ölkədə köklü sosial-siyasi dəyişikliklərin həyata keçirilməsini qarşılarına məqsəd qoymurlar.

Siyasi terrorçuluq üçün xarakterik xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, o, dar istiqamətdə təzahür edir: onun qəsd obyektı regionun konkret ölkəsinin rəhbəri və onun yaxın ətrafı olur. Tərədilən terror aktları dövlət başçısının, onun ailə üzvlərinin, nazirlərin ictimai xadimlərin fiziki məhvinə, ölkə daxilində siyasi, ayrı-ayrı hallarda isə iqtisadi vəziyyətin sabitliyinin pozulmasına yönəlmiş olur.

Bir qayda olaraq siyasi təmayüllü terror təşkilatlarına “korrupsiyalaşmış rejimi” hakimiyyətdən uzaqlaşdırmaq uğrunda çıxış edən görkəmli siyasi, ictimai və din xadimləri tərəfindən həyata keçirilir. Məsələn, Liviya Xalq Qurtuluş Cəbhəsinə Livianın Hindistandakı keçmiş səfiri Yusef Maharif rəhbərlik etmiş, Səudiyyə Ərəbistanında “Qanuni hüquqların müdafiəsi komitəsi” adlı terror təşkilatına Ər-Riyadda kral universitetinin fəxri professoru, Səudiyyə Ərəbistanının Konstitusiya Məhkəməsinin keçmiş sədri Abdallah Massari liderlik etmişdir.

Siyasi terrorçuluğun xüsusiyyətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, onun rəhbər orqanı bir qayda olaraq müxalifətin ölkəsində olan rejimə düşmənçilik mövqeyi nümayiş etdirən ölkədə yerləşir.

Siyasi terrorçuluğun təcrübəsi göstərir ki, onlar tərəfindən xarici ölkədə silahlanması və hazırlıq keçmələri ilə yerləşdikləri ölkənin xüsusi xidmət orqanlarının məşğul olduğu yarım hərbişdirilmiş silahlı qruplaşmalar yaradılır və sonradan müxalifət üçün arzu olunmayan hökumətin devrilməsinə istiqamətlənmiş qiyamlar və üsyanlar təşkil etmək üçün gizli şəkildə müxalifətin ölkəsinə göndərilirlər.

Məsələn, Liviya Xalq Qurtuluş Cəbhəsi Səudiyyə Ərəbistanında xüsusi hazırlıq keçmiş döyüşçüləri M.Kəddafinin öldürülməsi ilə başlayacaq dövlət çevrilişini həyata keçirmək üçün 1984-cü ildə Liviyaya göndərmişdi. 1992-ci ildə onlar yenidən, bu dəfə Amerika Birləşmiş Ştatlarında hərbi hazırlıq keçmiş döyüşçülərdən istifadə edərək Liviyada qiyam qaldırmağa cəhd göstərmişlər.

Siyasi terrorçuluq İsraildə də hökm sürür. Sionist yönlü “Tuş emunim”, “Kah”, “Kahane hay”, “Eyal” ekstremist təşkilatları sistemətik olaraq Fələstin-İsrail münaqişəsinin sülh yolu ilə tənziəmlənməsi üçün çıxış edən yerli təşkilatların

üzlərinə, FƏT ilə sülh müqaviləsi imzalanmış İsrailin siyasi xadimlərinə qarşı terror aktı törədirlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, keçən əsrin 80-90-cı illəri beynəlxalq qanunçuluğun dayanıqlı səviyyəsini təmin etməli olan beynəlxalq institutların fəaliyyətində böhranla müşahidə olundu. Hər şeydən əvvəl bu, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının fəaliyyətində özünü göstərməyə başladı. O, sərbəst arbitr kimi öz müstəqil statusunu zəiflətdi və hər hansısa bir üstqurum orqanına çevrildi və onun əsas funksiyası, zəif dövlətlərin hüquqlarının dünyada yeni siyasi və iqtisadi yaratmaq səlahiyyətinə iddia edən güclü dövlətlər tərəfindən çoxsaylı tapdanmasının qeyd olunması ilə müşayiət olundu.

Dünya qaydalarının çox qütblü sisteminin dağılması istər iqtisadi, istərsə də siyasi proseslərin qeyri-sabitliyi ilə xarakterizə olunan “keçid zonası” fenomenini ortaya gətirdi. 90-cı illərdə çoxmillətli dövlətlərin dağılması separatist meyllərin stimullaşdırılmasına şərait yaratdı. Bu, Yuqoslaviyada vətəndaş müharibəsinə, SSRİ məkanında yaradılmış müstəqil dövlətlərdə, məsələn Rusiya, Azərbaycan, Gürcüstan, Moldovada separatçılıq meyllərinin gücləndirilməsinə, onların ərazi bütövlüyünə qəsd edilməsinə, daxili vəziyyətə tam nəzarət edə bilməyən yerli hökumət orqanlarının zəiflədilməsinə, o cümlədən ümumi cinayətkarlığın və beynəlxalq terrorçuluq fəaliyyətinin artmasına gətirib çıxartdı.

Bütün bu deyilənlər, eləcə də hökumətlərin sosial problemləri həll etməyə hazır olmamaları, dövlət aparatı məmurlarının böyük əksəriyyətinin misli görünməmiş miqyasda korrupsiyaya qurşanması, hökumətin səmərəli idarəetmə qərarları qəbul edə bilməməsi adı çəkilən ölkələrdə kütləvi narazılığa səbəb olmuşdur. Bütün bunlar, yəni kasıbçılıq, korporativ-planlı, bürokratik və kapitalizmə qədər ki istismar ənənələri, mədəniyyətin aşağı səviyyəsi və milli özünü dərk etmənin təzyiqlərə məruz qalması kimi problemləri aradan qaldırmaq üçün yeni yolların axtarılmasına sövq edirdi. Onların qarşısında milli iqtisadiyyatları əzən, dünya korporativ kapitalın hegemonluğunun aradan qaldırılması kimi məsələlər dururdu. Əhalinin böyük əksəriyyəti bu vəziyyətdən çıxmağın yolunu özlərinin ilkin mənbələrinə, adət və ənənələrinə qayıtmaqda

görürdülər. Dünyanın bir çox guşələrində geniş yayılmış bu meyllər, qərb mədəniyyəti, qərb həyat tərzi və fikrinin zorla onlara qəbul etdirilməsinə qarşı qəti etiraz idi. Bu meyl müsəlman aləmində, əsasən də ərəb ölkələrində çox geniş yayılmışdır. Bununla da ekstremisçiliyin, o cümlədən onun son dərəcə ifrat forması olan terrorçuluğun, milli və dini əsaslandırılmasının əsaları formalaşdı.

Ayrı-ayrı dövlətlərin regional səviyyədə rəqabət aparması və onların maraqlarının toqquşması şəraitində millətçiliyin radikal təzahürləri kifayət qədər tez bir vaxtda dövlət daxili münaqişənin çərçivəsindən kənara çıxmaqla, açıq və ya gizli şəkildə xarici aləmə çıxır. Bununla da, daxili millətçi radikalıq beynəlxalq terrorçu təşkilatlar üçün geniş fəaliyyət meydanı yaratmaqla, beynəlxalq münaqişə əlamətləri alır və köhnə milli münaqişələr vəziyyətin mütəmadi olaraq gərginləşərək residivist xarakter almasına gətirib çıxarır. Buna misal olaraq radikal millətçi təşkilatların və bir çox hallarda isə Ermənistan dövlətinin bilavasitə iştirakı ilə Türkiyə və Azərbaycan əleyhinə həyata keçirdikləri terror aktlarını göstərmək olar. Hazırda Ermənistanın işğalçı qoşunları tərəfindən zəbt olunmuş Azərbaycan əraziləri Ermənistan hökuməti və dövlətinin bilavasitə iştirakı ilə narkotrafika marşrutuna və beynəlxalq terrorçuların yuvasına çevrilmişdir. Bu fakt dəfələrlə dünyanın bir çox dövlətləri, o cümlədən Amerika Birləşmiş Ştatlarının Dövlət Departamenti tərəfindən bəyan edilməsinə baxmayaraq dünya birliyi hələ də buna göz yumur. Bu da beynəlxalq terrorçuluğa qaşı ikili standart olmaqla, ona qarşı birgə mübarizənin səmərəliliyini aşağı salır.

Millətçi terrorçuluq özlərinin etnik qrupları üçün ayrıca dövlət yaradılmasını qarşılarına məqsəd qoyurlar. Onlar bunu “milli qurtuluş” adlandırırlar və onların fikrincəqalan dünya onlar barədə bunu unudubdur. Bu növ terrorçular çox vaxt beynəlxalq aləmdə rəğbət qazanırlar. Buna misal olaraq Rusiya Federasiyasında “çəçen” terrorçularını, Gürcüstanda Cənubi Osetiya və Abxaziyanı, Azərbaycan Respublikasında Dağlıq Qarabağ separatçılarını, Böyük Britaniyada İrlandiya, İspaniyada “Eto”nu, Türkiyədə Kürdüstan fəhlə partiyasını, Şri-Lankada “Tamil pələngləri” və sairəni göstərmək olar. Ekspertlər qeyd edirlər ki, məhz millətçi terrorçular özlərinin silahlı mübarizəsinin gedişində tətbiq etdikləri zorun

səviyyəsini azalda bilərlər və heç olmazsa onu öz “düşmənlərinin” hərəkətlərinə uyğunlaşdırırlar. Bunu da birinci növbədə ona görə edirlər ki, özlərinin kənarında yaşayan etnoslarının köməyindən məhrum olmasınlar. Bir çox millətçi terrorçular iddia edirlər ki, onlar terrorçu deyil, öz xalqının azadlığı uğrunda mübarizə aparan mücahidlərdir. İrlandiya Respublika Ordusu və Fələstin Azadlıq Təşkilatı hələ 1990-cı ilin əvvəllərində elan etdilər ki, onlar terror üsullarından əl çəkirlər. Lakin əslində belə olmadı. Bu növ terrorçuluğa Baskların yaşadığı rayonları İspaniyadan ayırmaq istəyən Bask vətəni və azadlıq, Türkiyə ərazisində öz dövlətlərini yaratmaq istəyən Kürdüstan fəhlə partiyasını, Azərbaycanın əzəli ərazisi olan Dağlıq Qarabağda erməni dövlətini yaratmaq istəyən Daşnak və Arsak partiyalarını göstərmək olar. Bu növ terror təşkilatlarının çirkin fəaliyyəti nəticəsində yüz minlərlə insan həyatını itirmişdir. Təkcə Türkiyədə Kürdüstan fəhlə partiyasının törətdiyi əməllər nəticəsində otuz mindən çox adam həyatını qeyb etmişdir.

Dini terrorçular zor tətbiqinin guya Allah tərəfindən müəyyənləşdirdiyini əllərində əsas götürürlər. Bu halda onların həmlə etdikləri obyektlər həm coğrafi, həm etnik, həm də sosial nöqteyi nəzərdən mövcud deyil. Bununla da onlar nəinki yalnız lokal, hətta qlobal səviyyədə belə dərhal əsaslı dəyişikliyə nail olmağa çalışırlar.

Dini terrorçular nəinki kiçik kultura, hətta çox yayılmış dini konfessiyalara da aiddir. Bu növ terrorçuluq digər terror növlərinə nisbətən daha geniş yayılmışdır. Belə ki, 90-cı illərin ortalarında ən məşhur 56 terror təşkilatından demək olar ki, yarısı dini motivlərlə bağlı olduqlarını bəyan etmişlər.

Dini terrorçular hər hansı bir ərazidə hüquqlarının bərpası, hər hansı bir siyasi prinsipin həyata keçirilməsi barədə qayğılı olmadıqlarından onların həmlələrinin miqyası millətçi terrorçuların və ideoloji ekstremistlərininkindən çox vaxt əsaslı şəkildə böyük olur. Onlar hesab edirlər ki, onların sektalarının və ya konfessiyasının üzvü olmayan hər kəs onların düşmənləridir.

Bu kateqoriya terrorçuluğa Usama ben Ladenin “Əl-Qaidə” təşkilatı, müsəlman sünnülərinin “Həmas” qruplaşması, Livan şiələrinin “Hezbollah” qrupu, radikal yəhudi təşkilatı olan Meera Kahan, Amerikanın bir sıra ku-klus-klan “xalq

drujinaları”, Yapon “Aum Senrike” sektası, vahhabitlər, Misirdə “Müsəlman qardaşlar” və onun xarici ölkələrdə filialları, “Camaa islamiyyə”, “İslam Cihadı”, “İslam Qurtuluş Cəbhəsi”, “Silahlı islam qruplaşması”; İordaniyada “Allah döyüşçüləri”; Liviyada “Döyüşkən islam qruplaşması”; Livanda “Həzbollah”, “İslam camaati”-İC; Fələstin muxtariyyətində - HƏMAS, “İslam cihadı”; Sudanda “Milli islam cəbhəsi”-MİC; Yəməndə “Əl-İslax”-Əİ və bir sıra digər terror təşkilatlarını aid etmək olar [75; 95; 104].

Sudan MİC, Yəmən Əİ və Livan “Həzbollah” təşkilatlarından başqa bu təşkilatların hamısı qanundan kənar elan olunduqlarından, onlar gizli fəaliyyət göstərirlər. Onlar üçün aşağıdakı əlamətlər xarakterikdir: əhalinin kasıb təbəqələrinin dini əhval ruhiyyəli nümayəndələrinin üzvlüyü, əsasən də kəndli gənclər; onun üzvlərinin fanatikliyi və onların əksəriyyətinin özlərini ölümə qurban verməyə hazır olmalarıdır. Bu xüsusiyyətlər onların törətdiyi terror aktlarının qəddarlığında da özünü göstərir. Belə ki, bu terror aktları çoxlu sayda qurbanlar və dağıntılarla müşayiət olunur.

Yuxarıda sadalanan dini təmayüllü terror təşkilatlarına rəhbərlik bir qayda olaraq keçmiş ictimai və siyasi xadimlər, ziyalıların nümayəndələri, eləcə də, din aləmində nüfuzlu şəxslər tərəfindən həyata keçirilir. Məsələn, Sudan Milli İslam Cəbhəsinin rəhbəri Şeyx Hasan Turabi Xartum universitetinin hüquq fakültəsini bitirmiş, Sarbonda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. O, islam fundamentalizminin ideoloqu hesab olunur. 1995-ci ildən Fələstin “İslam cihadı”nın başında Qəzzada İslam universitetini bitirmiş, İngiltərədə ali təhsil almış, Amerika Birləşmiş Ştatlarında dissertasiya müdafiə etmiş Abdalla Şallah durur.

Etnik rəngli terrorçuluğa parlaq misal kimi Şimali İrlandiyada on illərlə davam edən icmalar arası müharibəni göstərmək olar. Şimali İrlandiyada bu dövrü “*qarıışıqlıq dövrü (Troubles)*” adlandırırlar. Bu müharibədə bir tərəfdən katolik İrlandiya respublika ordusu və protestant loyalist bölmələri bir-birini çox qəddarlıq və amansızlıqla qırırlar. İrland müəllifləri O. Liri və Mak Herri özlərinin “Antoqonizm siyasəti: Şimali İrlandiyanı başa düşmək” əsərində çox inandırıcı

şəkildə göstərilər ki, qarşıdurmanın katoliklərlə protestantlar arasında baş verməsi barədə geniş yayılmış fikrə baxmayaraq, əslində burada mübarizə iki etnik qrup-
adanın XVI əsrdə Tyudor dinastiyası tərəfindən işğal olunana qədər yüz illərlə
yaşamış köklü irlandlarla, sonradan buraya köçürülmüş şotlanda və ingilislər
arasında gedir. Birincilər katolik, ikincilər isə presviterian və anqlikan kilsələrinə
ibadət edənlərdir. Onlar eyni dilə, eyni bir mədəniyyətə malik olsalar da,
aralarındakı düşmənçilik yüz illərdir ki, davam edir. Bu terrorçuluqda birinci
növbədə mülki vətəndaşlar əzab çəkirlər. Terrorçuların guya müdafiə etdikləri dinc
əhali arasında öldürülənlərin sayı düşmənçilik edən qruplaşmaların ölənlərinin
sayından dəfələrlə çoxdur. Bu meşur terrorçuluğun xüsusiyyətlərini bir daha əks
etdirir: günahsız dinc əhalinin taleyinə biganəlik.

İrqi amillər və bu əsasda ziddiyyətlər terrorçuluq təzahürlərinin artmasında
heç də millətçilikdən az əhəmiyyət kəsb etmir. Bunun ən təhlükəli cəhəti ondan
ibarətdir ki, irqi düşmənçiliyi qızıqdırmaq əksər hallarda digər dövlətlərdən
gələnlərə və xarici vətəndaşlara yönəlmiş olur. Beləliklə, irqi dözümsüzlüyün
əsasında əvvəlcədən beynəlxalq gərginliyin qızıqdırılmasına kömək edən toxum
qoyulmuş olur ki, bu da irqi əsasda terror aktlarının törədilməsinə şərait yaradır.
İrqi əsasda zorakılığa dünyanın müxtəlif ölkələrində, əsasən də Amerika Birləşmiş
Ştatlarında tez-tez rast gəlmək olur. Buna misal olaraq ağ irqin saflaşdırılması və
özlərini “ali irq” hesab edən və bu əsasda terror aktları törədən Amerika Birləşmiş
Ştatlarında ku-kluks-klanların, eləcə də bir sıra Qərbi Avropa ölkələrində, məsələn
Fransa, Böyük Britaniya, Almaniya, İtaliyada Asiya və Afrikadan olanlara və
onların mədəniyyət assosiasiyaları və klublarına qarşı hücumları göstərmək olar.
Bir qayda olaraq irqi dözümsüzlük bir çox sağ radikal, millətçi, əsasən də faşist
təmayüllü təşkilat və qrupların, məsələn İtaliyanın “Ali qardaşlıq”, “Silahlı faşist
partiyası (falanqa)” və yaxud “İtaliyanın saflaşdırılması milli komitəsi” tərəfindən
həyata keçirilir [71; 88]. Lakin terror formasını almış tam irqi dözümsüzlük
özünün praktiki tətbiqini ağ dərililərin Afrikanın cənubunda hökmranlığı dövründə
almışdı. Buna misal olaraq irqi ayrı-seçkiliyin əleyhinə olan hərəkatın liderlərini
öldürən və onların fəallarını qorxudan “Vit kommando” irqçi qruplaşmanın

fəaliyyətini göstərmək olar [71]. Dövlətin qurulmasına dar irqçilik çərçivəsində yanaşma qonşu Afrika dövlətlərinə (Namibiya, Zimbabve, Mozambik) münasibətdə Cənubi Afrika Respublikasında fəaliyyət göstərən bir sıra irqçi terrorçu təşkilatların fəaliyyəti ilə özünün fəal davamını almışdı. Cənubi Afrika irqçilərinin gizli təşkilatlarının belə taktikası onların milli azadlıq hərəkatı nəticəsində qara çoxluğun hakimiyyətə gəlməsi və bununla da aparteid rejiminin sabitliyinə təhlükə yarana biləcəyi ilə bağlı idi.

Ayrı irqə mənsub olmasına görə vətəndaş hüquqları və azadlıqları pozulmuş insanlar buna görə cavab tədbirlərinə əl atmaq məcburiyyətində olurlar. İrqi zorakılıq daha güclü zərbə vurmaq tədbirlərinə gətirib çıxarır. Məhz, Cənubi Afrikadakı hadisələr belə inkişaf etməyə başladı və eyni vaxtda bir neçə təşkilat və hərəkat terror üsullarından istifadə etməklə aparteid rejiminə müharibə elan etdilər. Bu halda dövlət qulluqçularının siyasi qətillərindən, kollaborasionistlər üzərində açıq məhkəmə qurub, ölüm hökmü çıxarıb onu icra etməkdən, polis məntəqələrinə və dövlət idarələrinə hücumlardan geniş istifadə olunurdu.

XX əsrin axırında Molukko adalarında yeni bir dini münaqişə əmələ gəldi. İlk başlanğıcda bu dalğa ölkənin müsəlman və xristian icmaları arasında qarşıdurmanı əks etdirməklə dinlər arasındakı xarakter daşıyırdı. Müsəlman-xristian toqquşması Ambon adasında və onun inzibati mərkəzində başlanmışdı. Çox tez bir zamanda qanlı toqquşmalar qonşu adalara sirayət etməklə ölkənin paytaxtı Manilaya qədər gedib çıxdı. Qısa bir müddət ərzində ölkəyə “Laşkar çihad” qruplaşmasının İndoneziya hökumətinin qiymətləndirilməsinə görə islam ekstremistlərinin 2 mindən çox üzvünün ölkəyə daxil olması nəticəsində münaqişə beynəlxalq xarakter aldı. Bu qrupa qarşı İndoneziyanın bu hissəsində xristian icmasının nümayəndələri tərəfindən formalaşdırılmış “Xristin ordusu” qruplaşması dayanmışdı. 2000-ci ilin ortalarında dinlər arasındakı qarşıdurmanın qurbanların sayı üç min nəfərə çatmışdı [66].

Dünya təcrübəsi göstərir ki, müasir beynəlxalq terrorçuluğun baş verməsinə səbəb olan münaqişələr əsasən Şimali Afrika və Asiya, Cənubi Amerika qitəsində islamçılıq şüarları altında çıxış edən islam ekstremistlərinin fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Onların bəyan edilmiş məqsədi milliyyətə fərq qoymadan ümumi dinə xidmət edənlərin vahid xəlifəliyini yaratmaqdır. Beynəlxalq terrorçuluqda islam amili yalnız XX əsrin 70-80-ci illərindən dayanıqlı və geniş miqyaslı beynəlxalq xarakter almağa başlamışdı. Məhz bu dövrdə radikal islamçılar Suriyada qiyam qaldırdılar və İsrailə separat sülh müqaviləsi imzalamış Misir prezidenti Ənvər Sədatın həyatına sui-qəsd həyata keçirdilər [92]. Beynəlxalq aləmdə islam amilinin yeni əlamət və forma almasında dönüş anı 1978-1979-cu illərdə İranda baş verən islam inqilabı və onun nəticəsində müsəlman klerikallarının hakimiyyətə gəlməsi oldu. Bu hakimiyyət nəinki müsəlman şiə ruhanilərinin hakimiyyətə iddialı olduqlarının əsaslılığını sübut etdi, həm də onun xalqı səfərbər edərək Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı durmaq qabiliyyətində olduğunu nümayiş etdirdi. Dünya siyasətinin bərabər hüquqlu subyekti olmaqla İran İslam Respublikasının yaradılmasının bir çox həm şiə, həm də sünni təriqətli müsəlman təşkilatları üçün nümunə olmaqla, onlara öz fəaliyyətlərini genişləndirməyə stimül yaratdı. Bu dövrdə İranda Amerika Birləşmiş Ştatları səfirliyi əməkdaşlarının “islam tələbələri” tərəfindən girov götürülməsi müsəlman aləmində ekstremist təşkilatlara İran təcrübəsindən istifadə etmək də güclü təkan verdi. [53]. Lakin burada qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Amerika Birləşmiş Ştatları səfirliyi əməkdaşlarının girov götürülməsi heç bir dini xarakter daşımırdı. Bunu o dövrdə Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinin İran inqilabına qarşı tutduğu mövqeyə cavab olaraq inqilabi tələbələr həyata keçirmişdi.

Terrorçuluğu tam anlamaq üçün birinci növbədə onun xarici təzahürlərini deyil, kökünü öyrənmək lazımdır. Terrorun səbəbləri çox vaxt səhv qəbul olunur. Belə bir fikir geniş yayılmışdır ki, terrorçuluq ədalətsizliyə qarşı hərəkətdir, terrorçular isə dözülməz şəraitdən tənqə gəlmiş insanlardır (kasıbçılıq, ümitsizlik, sosial və siyasi sıxıntı). Bu məntiqdən yanaşsaq, terrorçuluğun aradan qaldırılması və ya heç olmazsa onun azaldılmasının yeganə yolu terrorçuluğu kobud güc yolu ilə boğmağa çalışmaq yox, onun mənbəyinin, terrorçulara sakitlik verməyən yaranın kəsilib atılmasıdır. Bir amerikalı filoloq demişdir: “Bataqlığı qurudun, ağcaqanadlar özləri yox olacaqlar.”

Keçmişdə uyğun fikirlər əsasən özünü doğruldu. Rusiya inqilabçıları və İrlandiya vətənpərvərlərini misal gətirək. Çar Rusiyasında olan yırtıcı rejim o dövrlərdə Avropada mövcud deyildi. Rusiyada idarəedicilərin hakimiyyəti qeyri-məhdud idi, siyasi azadlıq və ədalətsizliyə qarşı mübarizə qeyri-mümkün idi, əhalinin böyük əksəriyyəti ağır dilənçi vəziyyətində yaşayırdı, yuxarı aristokratlarla aşağı kəndlilər arasında distansiya çox böyük idi, dövlət məmurları korrupsiyaya uğramışdılar. Belə bir şəraitdə idealist əhval-ruhiyyəli gənclərin bir qrup nümayəndələri mənfur rejimin görkəmli nümayəndələrinə qarşı güc tətbiq etməyi qərara aldılar. Bu terror hərəkatının iştirakçılarının motivlərinə və şəxsiyyətinə nəzər saldıqda, onların şəxsi ambisiyaları olmayan, igid gənc insanlar olduğu aşkar olur. Onlar rus xalqının zülmədən azad olması və yaxşı həyat yaşamaları üçün özlərini qurban verməyə hazır idilər. İlkin olaraq bu cavan oğlanlar “xalqın içinə daxil olub” təbliğat aparmağa cəhd etdilər. Onlar terror kursuna “qanun daxilində hərəkət etmək ya mümkün deyil, ya da bu heç bir nəticəyə gətirib çıxarmayacaqdır” nəticəsinə gəldikdən sonra əl atdılar. İnsan öldürmək onları çox kədərləndirirdi və onlar hər şeyi edirdilər ki, günahsız insanlar zərər çəkməsinlər. Bu terror hərəkatına məxsus olan fədakarlığı nəzərə alsaq, onda onun Rusiya cəmiyyətində geniş müdafiə olunduğuna, çox hallarda ona kömək göstərildiyinə təəccüblənməyə dəyməz.

Ümumiyyətlə cəmiyyət terror üsullarını heç də həmişə cinayətkar üsul hesab etməmişdir. Buna misal olaraq Rusiyada Vera Zasuliçin işini göstərmək olar. O, Rusiya tarixində birinci terrorçu olmuşdur. Eyni zamanda o, həm də Rusiyada vətəndaş cəmiyyətinin qurulmasında birinci simvolik fiqurdur. Qubernator Trenovu güllələməklə o cəmiyyətin diqqətini dövlət tərəfindən həyata keçirilən zorakılığa cəlb etməyə cəhd etmişdir. Bu halda cəmiyyət onun tərəfində duraraq onu müdafiə etdi. Andlılar məhkəməsi onu günahsız sayaraq bəraət etdi.

XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində İrland terrorçuları xarici işğaldan azad olmaq və milli müstəqillik uğrunda mübarizə aparırdılar. İngiltərə çox əsrlər ərzində İrlandiya üzərində hökmranlıq etmiş, lakin milli özünü dərkətmənin yüksəlməsi ilə əlaqədar olaraq, çox ciddi müxalifətlə qarşılaşmalı olmuşdur.

Burada İrlandiyada olan çox ağır iqtisadi vəziyyət, müntəzəm olaraq baş verən aclıqla əlaqədar Amerikaya kütləvi emiqrasiya da öz rolunu oynamışdır. Terror aktlarını fenianlar (sonradan İrlandiya Respublika ordusu və digər təşkilatlar) törədirdilər. Onlar bu əməlləri həm İrlandiyada, həm də Britaniyada həyata keçirirdilər. Onları cəmiyyətin çox geniş təbəqələri, o cümlədən İrlandiya protestantları müdafiə edirdilər.

İrlandiyada milli müstəqillik uğrunda mübarizəni Avropada sol qüvvələr də bölüşürdülər, lakin onlar bu mübarizənin üsuluna şübhə ilə yanaşırdılar. Lakin İngiltərə elitar demokratiyaya malik olsa da demokratik ölkə idi. İrlandiyalılar səsvermə hüququna malik idilər, Parnellanın rəhbərlik etdiyi İrlandiya partiyası isə əsaslı təsir gücünə malik idi. Bu partiya demokratiyanın yüksəlməsi və siyasi mübarizənin gücləndirilməsi hesabına öz məqsədinə çatmağa nail ola bilərdi. K.Marks və F.Engels irland xalqının mübarizəsini müdafiə etsələr də terror üsullarının qəti əleyhinə idilər. Londonun Klerkenvell rayonunda keçirilən terror aktını Engels hanniballar, qorxaqlar və axmaq fanatiklər adlandırırdı. Marks isə məktubunda yazırdı ki, fenianların işi uğrunda London proletariatını qəzəbləndirmək olmaz.

Həmin dövrdə üçüncü terror qrupu olan və hamının ən çox qorxduğu anarxistlərə Avropanın sol qüvvələri mənfi münasibət bəsləyirdilər. Ayrı-ayrı anarxistlər dövlət başçıları və nazirləri öldürürdülər .Onların hərəkətləri ilə sol qüvvələr razı deyildilər. Əgər siyasi rejim onlara öz etirazlarını ifadə etməyə başqa imkanlar verirdisə, onda bu halda, ölümə necə haqq qazandırmaq olardı? Anarxistlərin içərisində normal olmayan, tez özündən çıxan adamlarda az deyildi. Onlardan biri bomba partladarkən demişdi ki, insan tələfatı heç nədir, əsas odur ki, “partlayış gözəl alınsın” digər biri edam vaxtı demişdi: “axır ki, mən məşhur oldum”.

Beləliklə, hətta terrorçuluğun çiçəkləndiyi XIX əsrdə belə terror fəaliyyəti ilə məşğul olmaq barədə qərar qəbul etmək yalnız siyasi əqidə ilə deyil, şəxsi amillərlə də bağlı idi.

Əsasən ikinci dünya müharibəsindən sonra terrorun xüsusiyyətləri dəyişməyə başladı. Terror əməliyyatları əsasən Almaniyada Azad Korpus, rumin Dəmir qvardiyası, yapon terrorçuları kimi son dərəcə sağçı və faşist elementlər tərəfindən həyata keçirilirdi. Getdikcə daha da aydın olurdu ki, terrorçuluq “solçu” və ya mütərəqqi təzahür deyil. Məsələn, 1922-ci ildə Almaniyanın xarici işlər naziri yəhudi əsilli Valter Ratenaynu məhz faşizmin sələfləri terror aktı nəticəsində öldürmüşdülər.

Terrorçuluğun təbiətini öyrənərkən aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirmək lazımdır; terror aktları nəyə görə baş verir və terrorçular bunun nəticəsində nə əldə edirlər, terror prosesi özündə nəyi əks etdirir , terrorun sosial və siyasi nəticələri nədən ibarətdir.

Öz məqsədinə görə terrorçuluq millətçi, dini, irqi və ideoloji (sosial) terrorçuluqə bölünür.

Separatist, yaxud milli azadlıq ideyaları məqsədilə həyata keçirilən terrorçuluq millətçi terrorçuluq adlanır. Bu müxtəlif dinə itaət edənlər (məsələn, müsəlmanlar və iudistlər), yaxud da eyni dinə itaət edənlər (məsələn, müsəlmançılıqda sünni-şiə, xristianlıqda katolik – provoslav - protestant) arasında mübarizə ilə əlaqədar olan terrorçuluqdur. Belə terrorçuluğun məqsədi dünyəvi dövləti dağıtmaq və dini hökumət yaratmaqdır.

Cəmiyyətin diqqətini hər hansı ciddi bir problemə cəlb etmək, ölkənin mövcud iqtisadi və siyasi sistemini qismən və ya tamamilə dəyişmək məqsədilə həyata keçirilən terrorçuluq ideoloji, sosial terrorçuluğa aid edilir.

“İdeyaya” söykənən siyasi terrorçuluğun yerinə onunla paralel mövcud olan etnik və dini terrorçuluq gəlmişdir. Buna misal olaraq İrlandiyanın Respublika Ordusu, bask separatçıları və bir çox müsəlman ölkələrində fəaliyyət göstərən çoxsaylı təşkilatları göstərmək olar.

Etnik terrorçuluğun parlaq nümunəsinə Şimali İrlandiyada katolik irland respublika ordusu və protestant loyallıqları dəstələrinin on illərlə bir-birini vəhşicəsinə qırmasını aid etmək olar. O, Liri və Mak Herri özlərinin “Siyasi antoqanizm” adlı məqalələrində bu qarşıdurmaları katolik və protestantlar

arasında deyil, iki ayrı-ayrı etnik icmalar arasında olan toqquşmalar kimi başa salmağa çalışır. Onlardan biri etnik qrup köklü irlandiyalıların nəslindən digəri isə sonradan bu ərazilərdə məskunlaşmış şotland və ingilislərin nəslindən idi. Birincilər katolik, ikincilər isə ingilis kilsəsinə aid olmuşlar. Onların bir dili və mədəniyyəti olmasına baxmayaraq aralarında olan düşmənçilik yüz illər boyu davam etməkdədir. Qarşıdurmalarda silahlı qruplaşmalar az tələfat verir və əziyyət əsasən dinc əhalinin üzərinə düşür. Bu isə öz növbəsində dinc əhalinin taleyi ilə maraqlanmayan müasir terrorçuluğun xüsusiyyətlərini təsdiq edir.

Etnik terrorçuluqı partizan müharibəsinin ayrılmaz bir hissəsidir. Misal kimi Şri-Lanka (tamillərin sinqallara qarşı), Hindistan və Pakistan (Kəşmir konflikt), Livanda (şüə silahlı dəstələrinin yəhudilərə qarşı) baş vermiş hadisələri göstərmək olar. Bu toqquşmalarda hərbi əməliyyatlarla yanaşı, terrorçular tərəfindən düşmən arxasında ayrıca götürülmüş mülki şəxslərin və ya hərbiçiləri öldürülməsi və ya girovların götürülməsi kimi müxtəlif metodlardan istifadə olunur.

Amerika Birləşmiş Ştatlarına terrorçuluq nəzəriyyəsini alman radikalları Karl Hayntsen və Yohann Most gətirmişlər. Onlar anarxist kompaniyaların sistemətik həyata keçirilməsində kütləvi qırğın silahlarının tətbiqi nəzəriyyəsini hazırlamışdılar .Bu insanlar hesab edirdilər ki, elm və ixtiralar nəticəsində hazırlanmış yeni silah növləri kütləni silahlandırır ki, ondan da terror aktlarında istifadə etmək olar. Onlar təsdiq edirdilər ki, bombanı kilsə və yaxud hər hansı digər kütləvi yerdən almağından asılı olmayaraq “düşmənlərin” toplaşdığı yerdə partlatmaq lazımdır.

Hayntsen və Most öz ideyalarını təcrübədə həyata keçirmədilər, bunu başqaları etdi. Amerika anarxistlərinin iştirakı ilə belə bir ağır terror aktı 1886-cı ildə Çikaqoda Heymerget qırğını zamanı törədildi və burada 8 nəfər polis əməkdaşı həlak oldu. XIX əsrin axırında siyasi qətlər formasında terrorçuluq ən böyük qlobal təzahürə çevrilmişdir. Siyasi terrorun qurbanları kimi 1892-ci ildə İspaniyada Martinez Kompası, 1894-cü ildə Fransa prezidenti Karnonu, 1898-ci ildə Avstriya-Macaristan imperatoru Yelizavetanı, 1900-cü ildə İtaliya kralı Yubertonu, 1901-ci ildə Amerika prezidenti Makkinlini göstərmək olar. Birinci

dünya müharibəsi serb millətçisi tərəfindən Avstriya eksherssoqu Ferdinand və onun arvadı Sofi öldürüldükdən sonra başlandı.

Çox maraqlıdır ki, iki dünya müharibəsi arasındakı dövrdə terror fəallığı müşahidə olunmamışdı. Bu onunla izah oluna bilərdi ki, birinci dünya müharibəsində milyonlarla insanın ölümü ilə əlaqədar olaraq siyasi qətlər arxa plana keçmişdi.

İkinci dünya müharibəsi qurtarıqdan sonra müstəqillik uğrunda mübarizə aparılan Yaxın Şərqi, Şimali Amerika və Asiyada terrorçuluq əməlləri millətçi qruplar üçün düşünülmüş taktikaya çevrildi. Aqrar cəmiyyətlərdə partizan müharibəsinin aparılması üçün növbəti dəfə terrorçuluq ön plana çəkildi. Fələstin və Kıprda daha ənənəvi terror aktları həyata keçirilməyə başlandı. Bir sıra millətçi siyasi qruplaşmalar zor tətbiqi ilə böyük müvəffəqiyyətlər əldə etdilər. Üçüncü dünya ölkələrində liderə çevrilmiş terrorçular iddia edirdilər ki, müstəmləkəçilik boyunduruğuna qarşı onların mübarizəsi terrorçuluq deyil, azadlıq uğrunda əsil mübarizələrin apardıqları klassik müharibədir.

1960-cı illərdən terrorçuluq bütün dünyaya yürüş etdi. Latın Amerikasında terrorçuluq “Tupamaros” hərəkatı şəklində meydana gəldi. Uruqvayda o, uşaqların oğurlanması, bankların qarət edilməsi şəklində baş verirdi ki, onun da nəticəsində Latın Amerikasında nisbətən yeganə demokratik rejimli hakimiyyət devrildi və onun yerinə hərbi diktatura gəldi. Argentinada “Montoneros” və ERA kimi sol terror təşkilatları xarici iqtisadi maraqlara qarşı, eləcə də Argentina hakimiyyətinə qarşı ciddi kompaniyaya başladılar. Braziliyalı Karlos Mariqellanın əsərləri onun vətəni Braziliya, Latın Amerikasını və bütövlükdə dünyanın digər ölkələrində terrorçuluğun artmasına çox böyük təsir göstərdi. Mariqellanın 1969-cu ildə yazdığı “Minimanual of the Urban Guerilla” terrorçuluq üzrə praktiki rəhbərlik kimi özünü göstərən əsəri, bütün dünyada terrorçular arasında çox böyük şöhrət qazanmışdı.

1960-1970-ci illərdə Almaniyada, İtaliya və Yaponiyada ifrat sol terrorçuluq Baader-Maynoxof- Almaniya, Qırmızı briqadalar- İtaliya, Qırmızı Ordu- Yaponiyada meydana gəldi. Bunlar hamısı Mariqellanın ideyası ilə

silahlanmışdılar. Bu terror qrupları yalnız öz ölkələrində deyil, həm də xaricdə beynəlxalq maraqlar əleyhinə terror əməliyyatlarını həyata keçirirdilər. Belə terror aktlarından ən məşhuru Yaponiyanın Qırmızı Ordusu terror təşkilatının üzvü tərəfindən İsrailin Ben-Qurion aeroportunda törədilmişdir.

1960-cı ildə terrorçuluq dalğası Avropa və Asiya ilə məhdudlaşmırdı, o çox hallarda Amerika Birləşmiş Ştatlarında da özünü göstərirdi. Sosial islahatların ləng getməsindən məyus olmuş bir sıra fəal radikallar, tələbələr demokratik cəmiyyət uğrunda hərəkətindən ayrılaraq özlərinin “Uezermen” terror qrupunu yaratdılar. Vətəndaş hüquqları uğrunda ənənəvi hərəkətdən bezmiş qara dərilili radikallar Qara pantera hərəkətini təşkil etdilər. Puerto-Riko millətçiləri, yəhudi ekstremistləri də bu dövrdə çox fəal idilər.

İslam dininə itaət edən bir qrup müsəlmanın terrorçu hərəkətlərini xarakterizə edərkən görünür ki, onların başlıca yayılma mənbəyi Səudiyyə Ərəbistanı, Sudan, İran, Pakistan, Əfqanıstanın ictimai-dini təşkilatlarıdır. Həqiqətən də, son zamanlar (son 25 ildə) ən fanatik və ən fəal terrorçulər onlardır.

Bununla əlaqədar olaraq aşağıdakı suallar meydana çıxır: nəyə görə və hansı səbəblərdən islam terrorçuluğu təşəkkül tapmışdır. Görəsən bu təşəkkülə dünyada baş verən siyasi hadisələr nə dərəcədə təsir göstərmişdir, islam fundamentalizmi nədir və onun islam terrorçuluğu ilə hansı ümumilikləri var? Bəzi tədqiqatçılar bu iki anlayışı eyniləşdirməklə çox böyük qəbahətə yol verirlər. Bunu onlar ya bilərəkdən əvvəlcədən düşünülmüş halda dinlər arasında nifaq salmaq məqsədilə, ya da islamın əsil mahiyyətini, onun dəyərlərini bilmədən edirlər.

İslam terror qruplaşmaları öz aralarında çox geniş şəkildə əlaqə saxlayırlar. Bu onunla şərtlənir ki, onların fikrincə iki düşmənləri var: qərb həyat tərzi və islamın müqəddəs torpaqlarını zəbt etmiş dinsiz İsrail dövləti. Bunlardan əlavə onlar ümumi islam fundamentalizminə malikdirlər. Onlar həmçinin bir çox müsəlman ölkələrində radikal islam təşkilatlarının verdikləri vəsait hesabına çox güclü maliyyə bazasına malikdirlər.

İslam bayrağı altında terrorçuluğun mahiyyətini anlamaq üçün birinci növbədə islam fundamentalizminin nə olduğunu aydınlaşdırmaq lazımdır.

Fundamentalizm sözü ilk dəfə Amerika Birləşmiş Ştatlarında evangelist kilsəsinin (əsasən kalvistlər, baptistlər və presviterianlardan ibarət) ortodoksal nümayəndələrinin yaratdıqları bir sıra xristian qruplarını xarakterizə etmək üçün tətbiq olunmuşdur. Sonradan bu termin qərb tədqiqatçıları tərəfindən islam, yəhudi dini və digər təriqətlərin öyrənilməsində istifadə olunmuşdur. Həmdə çox vaxt o geniş şəkildə təfsir edilmişdir: dini-sivilizasiya birliyinin başlanğıcına qayıtma; daimi olaraq müqəddəs mətnlərdə olan dini-siyasi prinsiplərin çıxarılması. Bizim dövrümüzdə bu termin demək olar ki, dünyanın hər yerində Cənub-Qərbi və Mərkəzi Asiyada, Şimali Amerika və Yaxın Şərqdə, Amerika Birləşmiş Ştatları və Avropada fəaliyyət göstərən islam, yəhudi dini, protestant, katolik, proslaf, indus, buddist və digər təriqətlərə itaət edən çox saylı siyasi-dini hərəkat və təşkilatların nəzəri və praktiki fəallığının şərh olunması üçün istifadə olunur. Prosesin özünün geniş vüsət alması, dövlətlərin və xalqların bu prosesə cəlb olunması fundamentalizmin yalnız nüfuzlu amil olmasını deyil, həm də siyasətin subyektivi olmasına dəlalət edir.

Radikal islamın dinlə əlaqədar olan bu forması islam ölkələrinə “keçmiş möhtəşəmliyini” qaytarmaq üçün mömin müsəlmanlara “qərb mənəvi dəyərləri və qərb həyat tərzini” ilə əlaqədar olan hər şeydən imtina etməyi məsləhət bilirlər. Qeyd edirlər ki, islamın mənbəyinə, “fundamentinə” Məhəmməd peyğəmbərin nəsihət etdiyi çox dəqiq formada qayıtmaq lazımdır.

Əsil həqiqətdə “fundamentalizm” siyasi radikallıqla, ekstremizmlə eyni mənalı deyil və bilavasitə terrorçuluğun səbəbi kimi çıxış etmir.

Terrorçu fanatiklər hər şeydən az islamın “saflaşdırılması” barədə düşünürlər. Onların Qərbə, birinci növbədə Amerikaya kin və ədavətinin kökü dini xarakter deyil, sivil-mədəni, psixoloji və geopolitik xarakter daşıyır.

“Fanatlıq” termini latın sözü olan “fanum”-dan götürülmüşdür və tərcümədə “müqəddəs yer” mənasını verir. Lakin bu sözün mənası dəyişdirilərək “başdan çıxardılmış, divanə” mənasında işlədilir .Bu təzahür barədə din tarixçiləri, teoloqları tez-tez yazırlar. Fanatlığın cəmiyyət üçün nə qədər dəhşətli bir təzahür olmasını göstərmək üçün təkə onu demək kifayətdir ki, Hitler özünün Mein

Kampf əsərində fanatlığı Alman faşizm hərəkatının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi müəyyənləşdirirdi.

Hitler deyirdi ki, kütləni səfərbər etmək üçün “yarımçıq bəyanatlar və hərəkatlar” kifayət deyil, həm də məqsədə doğru yorulmadan, fanatik şəkildə can atmaq lazımdır.

Fanatlıq heç də həmişə dini xarakter daşımır və bunu bir çox müasir hadisələr təsdiq edir. 1980-cı ilin əvvəllərində Yaxın Şərqdə bomba ilə özünü ilk dəfə öldürən müsəlman deyil, kübar dairələrinə mənsub olan xristian olmuşdur. 1990-cı illərdə sıralarından ən çox özünü öldürən terrorçular çıxmış Tamil pələngləri də dini amil xatirinə fəaliyyət göstərmirdilər. Başqa sözlə desək, fanatizmin güclü mənbəyi dinlə yanaşı, millətçilik də ola bilər.

Lakin tamamilə aydındır ki, fanatikliyin dini mənbəyi mövcuddur. Ən aydın şəkildə o xristianlıq tarixinin bir sıra epizodlarında özünü bariz şəkildə göstərir. Buna misal olaraq səlib yürüşlərini (XI-XII əsrlərdə Qərb xristianlarının Şərqə yürüşləri) göstərmək olar. Papa Urbanın və digər yüksək vəzifəli kilsə xadimlərinin çıxışları xristian dindarlarını müqəddəs torpaqları murdarlayan və məhv edən sarasinlərdən (Sarasinlər - orta əsrlərdə qərblilərin Afrika müsəlmanlarına verdikləri addır) azad etmək üçün yürüş etməyə çağırırdılar. Bununla əlaqədar olan məlumatlarda göstərilir ki, fransız rəiyyəti bu çağırışa çox böyük ruh yüksəkliyi ilə “bunu Boq istəyir” qışqıraraq cavab verdilər. Bu çağırış nəticəsində yüz minlərlə insan həyatı bahasına İerusalim zəbt olundu və bundan sonra dəhşətli qanlı qırğınlar başladı.

Dirçəliş erasına qədər fanatiklik tədricən yox oldu. Lakin XIX əsrin axırlarında rus proslav kilsəsində yenidən dirçəlməyə başladı. [104]

Fundamentalizmin yenidən meydana gəlməsi fanatlığın dirçəlməsinə gətirib çıxardı .Bu günkü fanat terrorçulərə öz qurbanlarının ruhunu xilas etmək ideyası yaddır.Əksinə, onların şüarı odur ki, öz qurbanını məhv etməlisən ki, ondan heç bir iz qalmasın.Terrorçuların qəddarlığı bu gün yalnız kafirlərə yönəlməmişdir. Məsələn, Əlcəzair terrorçuları öz həmdinlərinə və uşaqlara qarşı misli görünməmiş qəddarlıqlar törədirlər.

Fanatlıq terrorçuluğun əsas elementlərindəndir. Əgər belə olmasa idi, onda güclü və dar istiqamətli din əsasında başqa terrorçuları ölümə getməyə və öldürməyə məcbur etmək olmazdı. Buradan da dini və ya kübar əsasında asılı olmayaraq terrorçuluqda vəhvilik dalğası meydana gəlir. Yüz il bundan əvvəlki Rus inqilabçı terrorçuları hesab edirdilər ki, insanları öldürməklə (siyasi nöqtəyindən nəzərdən zəruri olsa da) onlar böyük günah işlədirlər ki, bunun üçün də onlar mütləq cəzalandırılacaqlar. Lakin bütün terrorçular bu ideyanı dəstəkləmirdilər. Məsələn, Çikaqoda Xeymarket qırğını ilə əlaqədar iş üzrə mühakimə olunan Fişer məhkəmə prosesində edam olunmazdan əvvəl demişdir ki, “bu mənim həyatımın ən xoşbəxt günüdür”. Belə insanlar əmin idilər ki, İsa kimi qurtuluş yükünü özləri çəkirlər.

Aşkar fikri bir də təkrar edək: zaman ötdükcə terrorçuluq, terrorçular, terrorun səbəbləri və motivləri dəyişmişdir. Yüz il bundan əvvəl terrorçuluq sosial-inqilabi və ya anarxist, bəzi hallarda isə milli separatçılıq xarakteri daşıyırdı. XX əsrin 70-ci illərində dünya xəritəsində baş verən terrorçuluq çox hallarda həmin meyllərə malik olmuşdur. Məsələn, Qərbi Avropada, Latın Amerikada solçuların terrorçuluğu, Yaxın Şərqdə millətçi terrorçuluq. Artıq 1920 və 1930-cu illərdə Almaniyada və Rumıniyada, növbəti on illikdə isə İtaliya, Türkiyə və digər ölkələrdə ifrat sağçı terrorçuluğu meydana gəlmişdi. Bu növ terrorçuluq əsasən daxili xarakter daşıyırdı və hakim sinfin nümayəndələrinə, yaxud digər partiya və ya sosial qruplara yönəlmişdi. Yalnız bir neçə halda, məsələn , Yaxın Şərq və Hind yarımadasında törədilən terrorçuluq digər ölkələrə qarşı həyata keçirilmişdir.

Ekspertlər təsdiq edirlər ki, ancaq milli terrorçular özlərinin zora yönəlmiş silahlı mübarizəsini öz düşmənlərinin fəaliyyətlərinə nisbətdə azalda bilirlər. Qeyd olunan hərəkət öz etnik qrupunun dəstəyinin itirilməməsi məqsədilə edilir. Bir çox milli terrorçular özlərini öz xalqlarının azadlığı uğrunda mübarizə aparan şəxslər kimi göstərirlər. Misal kimi - İrlandiya Respublika Ordusu və Fələstin Azadlıq Təşkilatını göstərmək olar. Hər iki təşkilat 90-cı ildə terror metodlarından əl çəkdiklərini elan etmişlər. Bu tip terrorçulara İspaniyada baskların yaşadığı ənənəvi ərazilərin ayrılması məqsədilə fəaliyyət göstərən Bask vətəni və azadlığı

uğrunda mübarizə və Türkiyə ərazisində müstəqil dövlət yaratmaq uğrunda mübarizə aparan Kürdüstan Fəhlə partiyası kimi təşkilatları aid ola bilər.

Dini terrorçuların fikrincə onların məqsədlərinə çatmaq üçün zor tətbiq etmək ancaq Allah tərəfindən müəyyən olunduğu zaman həyata keçirilə bilər. Onlar coğrafi, etnik və sosial sərhədlər tanımayaraq qlobal miqyasda ciddi dəyişikliklər tələb edirlər. Bu növ terrorçular kiçik mədəni birləşmələrlə yanaşı çox geniş yayılmış dini konfesiyların tərkibində də ola bilərlər. Terrorçuluğun göstərilən istiqaməti digərlərindən fərqli olaraq öz dinamik inkişafı ilə fərqlənir. Məlum olmuşdur ki, 1990-cı ildə tanınmış 56 terrorçu təşkilatlarından yarısı öz fəaliyyətlərində dini motivlərdən istifadə edir. Belə ki, “dindarlar” ərazi və siyasi prinsiplər prizmasından çıxış etmirlər. Onların hücum miqyasları millətçilərdən fərqli olaraq daha böyükdür. Onlar öz dini sekta və konfesiylarının üzvü olmayan hər bir şəxsi düşmən sayırlar.

Bu kateqoriya terrorçulara “əl-Qaida”nın rəhbəri olan Üsamə Bin-Ladenin tərəfdarları daxildirlər .Eyni zamanda sünni müsəlmanlarının “Həmas” və Livan şiələrinin “Hizbullah” eləcə də yəhudilərin “Meera Kaxana” təşkilatı, Amerikadakı ku-klus-klanın “xalq” drujinaları, Yaponiyanın “Aum Senrike”in üzvləri də qeyd olunan terrorçu tipə aiddirlər.

“Qlobal cihad” termini islam ekstremistlərinin fəaliyyətlərinin son tendesiyları ilə xarakterizə olunur. Əgər əvvəllər əsas diqqət ayrıca götürülmüş ölkələrdə inqilabların baş verməsindən çox hakimiyyətin və ya rejimlərin dəyişdirilməsinə verilirdisə, hal-hazırda mübarizənin əsas prioritet istiqaməti Amerika Birləşmiş Ştatları, İsrail və bir sıra Avropa dövlətlərinə qarşı yönəlmişdir.

Radikal islamçı qüvvələrin öz strategiyasını dəyişdirməsində əsas səbəb kimi onların beynəlxalq terrorçuluqda perspektiv mübarizə metodlarını görməklə yanaşı aşağıdakı faktorlar da öz rolunu oynamışdır:

- ərəb ölkələrində baş vermiş inqilabi hərəkət və cəbhələrin uğursuzluğu;
- islam dünyasının qərb dəyərlərinin hücumlarının təsirləri nəticəsində çətinlikləri - bu amillər qərbdə və ərəb ölkələrində məskunlaşmış müsəlman icmalarına təsir etməkdədir.

- bir çox müsəlman cavanlarının dini savadsızlığının onları islam yönümlü sektəların qurbanlarına çevirməsi;
- telekommunikasiyaların inkişafının müsəlman dünyasının ayrı-ayrı hissələri ilə əlaqəni gücləndirməsi;
- Əfqanıstan, Bosniya, Albaniya, Kosova, Çeçenistan, Filippin, İndoneziya və Kəşmirdə baş verən konfliktlərin islam və xristian dünyaları arasındakı qarşıdurma kimi izah olunması;
- Sovet İttifaqının dağılması nəticəsində köhnə etnik və dini qarşıdurmaların yaranması;
- milli ərəb hökumətlərinin cəmiyyətdə olan problemləri həll etmək iqtidarında olmaması və xarici düşmənlər üzərində qələbənin təmin edilməməsi;
- Ərəb ölkələrində və Yaxın Şərqdə ekstremist qüvvələrə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi nəticəsində radikal islam qüvvələrinin dünyanın digər ölkələrinə köçməsi;
- Avropa ölkələri hakimiyyət orqanlarının ərəb ölkələrindən gəlmiş immiqrant və qaçqınlara liberal yanaşma ilə yanaşı onların dini və siyasi fəaliyyətlərinə dözümlülük nümayiş etdirməsi.

Bir neçə əsr bundan əvvəl islam dünya dinləri sırasında üstün rol oynayaraq ən aparıcı konfesiyalardan biri sayılırdı. Müsəlman ölkələri xristian dünyasını dəqiq elmlər, mədəniyyət, incəsənət və öz dövrünü çox qabaqlamış təhsil sistemində çox irəlində idi. Son yüz illiklərdə qüvvələr nisbəti dəyişmiş və nəticədə islam dünyası siyasi, iqtisadi və hərbi sahədə xüsusi ilə Amerika Birləşmiş Ştatları dövlətinin təsirlərinə məruz qalmışdır. Avropa mədəniyyətləri, ictimai, texniki nailiyyətləri müsəlman dünyasının əvvəlki inkişaf qüdrətlərini kölgədə qoyaraq islam inamının əsaslarını zəiflətmişdir.

İrənin Birləşmiş Millətlər Təşkilatındakı keçmiş nümayəndəsi , İrənin alimi və diplomatı Fereydu Xoveydanın qeyd etdiyi kimi, islam sivilizasiyasının inkişafı ciddi daxili çəkişmələrin və xristian dünyasının təsirləri nəticəsində XII əsrdə dayanmışdır. Belə ki, XI əsrdə müsəlman dünyası Aralıq dənizi və Qüds şəhərinin itirilməsi ilə əlaqədar məğlubiyyətlərə düşər oldular. XV əsrin 2-ci yarısında isə

xristianlar müsəlmanları İspaniya və Portuqaliya kimi dövlətlərin ərazisindən çıxarmağa müvəffəq olmuşlar. Bu hadisələri islamın tarixi ilə məşğul olan alimlər “andaluz faciəsi” adlandırırlar.

Bu məğlubiyyətlər bu günədək islam dünyasının mənəvi vəziyyətinə çox böyük təsirlərini göstərməkdədir. Bin-Ladenin səlahiyyətli nümayəndəsi sayılan Əbu Həyat ərəb kütləvi informasiya vasitələrinə 7 oktyabr 2001-ci il tarixində verdiyi müsahibəsində bildirmiş və eləcə də keçmiş faciələrin Fələstin torpaqlarında Andaluz faciəsinin təkrar olunmasının islam aləmi tərəfindən qəbul edilməyəcəyini bildirərək qeyd etmişdir ki, Amerika siyasəti və İsraili dövləti də məğlubiyyətə düçar olacaqdır.

XI və XII əsrin əvvəlində müsəlman hakimlərinin müvəffəqiyyətsiz cəhdləri islam rejimlərinin məhvinə və yaxud zəifləməsinə gətirib çıxardı. Silsilə şəklində baş vermiş hərbi və siyasi məğlubiyyətlər islam dünyasında yeni nəsil hərbi liderlərin yetişməsinə gətirib çıxartdı. Kürd mənşəli Səlahəddin 1187 və 1192-ci illərdə xaçpərəstlərə ciddi zərbələr vuraraq onları bəzi müsəlman torpaqlarını qaytarmağa məcbur etdi. Bununla yanaşı 1146-1163 və 1195-ci illərdə mərakeshli Əbdül Mamin də öz növbəsində İspaniyada xristianlara qarşı müvəffəqiyyətlə mübarizə aparmışdır. Hal-hazırədək o, milyonlarla müsəlmanın kumirinə çevrilərək dini fitvalarda adı çəkilməkdədir. İslam dini nümayəndələri və terrorçuları onun həyat yolunu əsil şəhid nümunəsi kimi qeyd edirlər.

XII əsrdə bu qələbələr cəmiyyətə və dövlətə digər neqativ təsirlərini göstərərək islam mədəniyyəti və sivilizasiyasını çox sürətlə geri atmağa başladı. İslam dünyasını birləşdirmək üçün yeni hakim və sərkərdələr dini ekstremizmdən istifadə etməyə məcbur olaraq öz hərəkətlərinə müsəlman dünyasının keçmiş məğlubiyyətləri ilə bəraət verməyə başladılar.

Ekstremist qüvvələr tərəfindən Qurani-Kərimin düzgün izah olunmaması onların öz elmi və mədəni nailiyyətlərindən əl çəkməsinə gətirib çıxardı. Bu proses hal-hazırədək davam etməkdədir. Buna misal olaraq 1192-ci ildə Kordova (İspaniya) şəhərinin ülaməsinin əsas elmi-texniki kitabxanasının bütün ədəbiyyatlarını yandırmasını və ya səkkiz yüz il sonra 1979-cu ildə İranın dini

rəhbəri ayatolla Homeyninin göstərişi ilə bütün ali təhsil ocaqlarının islamlaşdırılması, 1980-83-cü illərdə qeyri-islam universitetlərinin bağlanması nəticəsi kimi ölkədə müəllimlərə qarşı müxtəlif təzyiqlərin tətbiq olunmasını göstərmək olar.

Bu tendensiyalar islam dünyasının mədəni və iqtisadi geriləməsinə səbəb olaraq sələfilər (Məhəmməd peyğəmbərin ilk tərəfdarları təmiz islam) hərəkatının yaranmasına gətirib çıxardı.

Sələfilərin əsas ideoloqları vəhhabi dini təriqətinin yaradıcısı Məhəmməd ibn Abdul əl-Vəhabdır.

İslamda birinci parçalanma dördüncü və axırıncı xəlifə, peyğəmbərin əmisi oğlu və kürəkəni Əli ibn Əbu Talib Abu-l-Həsən əl-Murtadın sektant tərəfindən törədilmiş terror aktı nəticəsində faciəli ölümündən sonra baş vermişdir. Bu hadisə çox ciddi siyasi ideoloji ayrılımların əsasını qoydu. Bu ayrılımlar iki nisbətən müstəqil icmanın şiə (ərəb sözü “şia”dan götürülüb partiya deməkdir) və sünni (ərəb “sunna” sözündəndir nümunə deməkdir) əsası qoyuldu.

Bu icmalarda sonrakı xırdaalanma prosesi özünü müxtəlif ayrıca sektalara bölünməkdə göstərdi. Hazırda bunların sayı bir neçə onluq təşkil edir və islam şüarı altında müxtəlif növlü qruplaşmaların formalaşdırılması meylləri qalmaqdadır [57; 78].

Müsəlman ölkələrində müstəmləkəçilikdən azad olmaq uğrunda aparılan mübarizə “İslam” partiyaları və hərəkatlarının, digər milli və başqa ictimai birliklərin yaradılması prosesini gücləndirdi. İlk dövrlərdə onlar öz ölkələrinin müstəmləkəçilikdən azad edilməsi, xalqların öz iradələrini azad şəkildə bildirmələri hüququ, müstəqil dövlətlərinin yaradılması, eləcə də beynəlxalq və millətlərarası münasibətlərdə bərabərlik və ədalətlik uğrunda çıxış edirdilər [36, 70].

Son onilliklərdə “siyasi islam”, “islam radikalizmi”, “islam fundamentalizmi” barədə danışılmağa başlanmış və bu anlayışlar arasında az qala bərabərlik işarəsi qoyulmuşdur. Fundamentalizm dini təmizləmək, saxlamaq və qorumaq məqsədi ilə müdafiə xarakterli ola bilər. Məhz islam fundamentalizminin “cihad” prinsipini

əsas götürən son variantları islam radikalizmi (islamçılıq) adı ilə məşhurdur. Radikalizmin ardıcılıarı cihadı onların gözündə allahsız və materialist olan xristianlıq və Qərb dünyası ilə mübarizə - silahlı mübarizəyə qədər – üsulu kimi dərk edirlər.

Qurani-Kərimdə bu barədə belə deyilir: “Sizinlə vuruşanlarla siz də vuruşun, lakin həddən kənara çıxmayın. Allah həddi aşanları sevməz (ikinci surə 190-cı ayə)”, “onlar sizinlə vuruşmayınca siz də onlarla vuruşmayın (ikinci surə 191-ci ayə)”, “əgər onlar vuruşdan və Allaha şəriq qoşmaqdan vaz keçərlərsə şübhəsiz ki, Allah bağışlayan və rəhm edəndir. (ikinci surə, 192-ci ayə), “əgər onlar sizdən aralanıb bir tərəfə çəkilsələr və sizinlə vuruşmayıb sülh təklif etsələr, o zaman Allah sizin üçün onların əleyhinə çıxmağa heç bir yol qoymaz (surə 4, ayə 90)” [43].

Cihad altında islamın yayılmasının ilk dövrlərində, hər şeydən əvvəl azsaylı və zəif müsəlman icmalarının müdafiəsi uğrunda mübarizə başa düşülürdü.

Qeyd etmək lazımdır ki, müsəlmanlar 3 avramistik dinlərdən biri olan xristianlığa qarşı heç bir zaman müharibə elan etməmişlər və islama itaət edənlər Musa və İsayə peyğəmbər kimi ehtiramla yanaşmağı özlərinin vəzifəsi hesab edirlər. Davakar islam üçün cihad islamın düşməni kimi Qərblə mübarizə üsuludur.

Radikal islamistlər hesab edirlər ki, dövlətlər dünyəvi qanunlar qəbul etməklə parlamentliliklə, elmi-materialist təhsillə, repressiv aparat və kütləvi informasiya vasitələri ilə əsl islamı cılızlaşdırır və beləliklə islam bir din kimi ölümcül təhlükəyə qoşalaşmış ekstremizmə əl atır və bununla da müsəlman dininin əsasını təşkil edən bir sıra prinsipləri pozurlar. Bu prinsiplər arasında aşağıdakıları göstərmək olar: “Dində məcburiyyət (zorakılıq) yoxdur” (surə 2, ayə 256). Göstərilir ki, qoy kim istəyir qəbul etsin , kim istəmir qəbul etməsin.

Dünya əhalisinin böyük əksəriyyətinin itaət etdiyi hər üç dünyəvi din islam, xristianlıq və iudizm hər növ zorakılığın əleyhinə çıxış edir, istənilən qəddarlıq, zor tətbiq etmək və günahsız insanların öldürülməsi təzahürlərin qəti şəkildə rədd edərək dünyaya harmonluq və sülh gətirir. Qəddarlıq və zor tətbiq etmə Allahın insanlara bəxş etdiyi xeyirxahlığı, paklığı və əxlaqı məhv edir.

Özlərinin dəhşətli cinayət əməllərini törədən terrorçular islamın, xristianlığın və ya yəhudi dininin (iudaizm) qanun və rəmzləri ilə pərdələnmələrinə baxmayaraq əslində isə onların dinlə heç bir münasibəti yoxdur. Hansı dinə xidmət etməyindən asılı olmayaraq, heç bir mömin adam dünyada ən böyük günah işlədib günahsız insanı öldürməz. Dinin müqəddəsliyi altında pərdələnərək belə əməl törədənlər insan deyillər. Onlar din altında öz dəhşətli əməllərini həyata keçirərkən ateistlər kimi dini dəyərləri nüfuzdan salırlar.

İslam bayrağı altında pərdələnən əksər ekstremist qruplar öz mənşəyini XX əsrin 20-ci illərində Misirdə məktəb müəllimi Həsən əl-Banna tərəfindən əsası qoyulmuş “Müsəlman qardaşları cəmiyyəti”ndən götürür. “Adətlərin düzəldilməsi” üzrə dini təşkilat kimi “Qardaşlıq” tezliklə dəqiq ideologiyası olan siyasi partiyaya çevrildi.

Həsən əl-Bannanın təlimi aşağıdakıları təbliğ edirdi: “İslamda din dövlətdən, siyasətdən ayrılmazdır. Əsl müsəlman yalnız o deyil ki, o Allaha ibadət edir. O bütün müsəlmanlığın problemləri ilə yaşamalı və mübarizə aparmalıdır ki, ətraf cəmiyyətdə şəriət qanunları ilə yaşasın, vahid konstitusiyaya isə Quran olsun” [38].

Nəzərdə tutulurdu ki, zəruri hallarda silahlı mübarizə aparmaq lazımdır. “Qardaşlıq”ın şüarı belə səslənirdi : “Cihad-bizim yolumuzdur, bizim ali məqsədimiz – Allah yolunda ölməkdir.”

Bir sıra insanlar İslam dəyərlərini tam dərk etmədən İslamın adından hərəkət edirlər. Bu və ya digər insanın özünü müsəlman elan edərək həyata keçirdiyi əməllərə görə islam haqqında fikir yürütmək olmaz. İslamın özünü nədə ifadə etməsini tərk etmək üçün yeganə mənbə - 14 əsr bundan əvvəl təqribən 23 il ərzində Məhəmməd peyğəmbərə Qüdrətli Allah tərəfindən vəhy olunmuş və bu gün bir milyardan artıq insanın etiqad etdiyi islam dininin müqəddəs kitabı və səmavi kitabların ən sonuncusu olan Qurani-Kərimdir.

Bu gün Qərb ölkələrində, eləcə də Amerika Birləşmiş Ştatlarında İslam haqqında olan biliklər və təsəvvürlər Müqəddəs Qurani-Kərimdə Allahtəala tərəfindən müsəlmanlara, eləcə də bütün bəşəriyyətə vəhy olunmuş əsl islam dəyərləri ilə üst-üstə düşmür.

İslam dininə itaət etməyən, əsil islam dəyərlərindən xəbəri olmayan və onun fərqiə varmayan Qərb dövlətləri və Amerika Birləşmiş Ştatlarının bir sıra savadsız alimləri, kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri, hətta dövlət və hökumət nümayəndələri İslamı terrorla eyniləşdirirlər ki, bu da bu dinə etiqad edən bir milyardan çox insana qarşı təhqirdir.

Möhtərəm prezidentimiz cənab İlham Əliyev İslam dəyərlərindən danışarkən demişdir: “Dünyada gedən proseslər bəzi hallarda bizi narahat edir. İlk növbədə, bəzi ölkələrin kütləvi informasiya vasitələrində və müəyyən siyasi dairələr tərəfindən islamı terrorçuluqla eyniləşdirmək cəhdləri bizi çox narahat edir və hiddətləndirir. Biz buna heç cür imkan verə bilmərik. İslamı terrorçuluqla eyniləşdirmək olmaz. İslam sülh dinidir, mehribanlıq dinidir, dözümlülük dinidir. Azərbaycan özü terrorun qurbanıdır. Erməni terrorçu təşkilatları bizə qarşı 30-dan çox terror aktı törətmişlər. Bu terror aktları 2000-dən artıq azərbaycanlı həlak olmuşdur. Ancaq biz bu terrorçu təşkilatları hər hansı bir dinə bağlamırıq. Bu düzgün deyildir. Terrorçuluğun nə dini var, nə də milliyyəti. Ona görə biz bu məsələlərə öz etirazımızı daha da inamla bildirməliyik, öz sözüümüzü deməliyik. Eyni zamanda, gərək bütün təbliğat imkanlarımızdan istifadə edərək, çox böyük narahatlıq doğuran bu mənfi meylə münasibətimizi bildirək, öz hərəkətimizlə bunun qarşısını alağ” [3].

YUNESKO-nun 20 oktyabr 2001-ci ildə Paris şəhərində keçirilən 31-ci sessiyasında qəbul olunmuş Qətnamədə terrorçuluğun hər hansı konkret bir dinlə, dini inamla və ya milliyyətlə əlaqəsi qəti şəkildə rədd edilmiş və qeyd olunmuşdur ki, terrorçuluğun hazırkı meydan oxumasına Birləşmiş Millətlər Təşkilatı sisteminin bütün təşkilatlarının ardıcıl və əlaqələndirilmiş şəkildə cavab verilməsini tələb edir [87].

Qurani-Kərimdə əsil insani ləyaqətlər- yüksək əxlaq prinsipləri, məhəbbət, mərhəmət, canıyananlıq (rəhim), təvazökarlıq, itaətlilik, fədakarlıq və dözümlülük mədh olunur. Qurani-Kərimin qanunları ilə yaşayan hər bir müsəlman yüksək əxlaqi keyfiyyətli şəxsiyyət, havadarlıq və dözümlülük nümunəsi olmalıdır.

O, onu əhatə edən insanlara sülh, məhəbbət, hörmət və həyatın parlaq sevincini bəxş etməlidir.

Ərəb dilində “İslam” “sülh” deməkdir. İslam- insanlara və bütövlükdə bəşəriyyətə humanizmlə dolu həyat, sülh və səadət gətirməyə dəvət edən dindir. Hər şeydən uca olan Allah vəhy etdiyi Müqəddəs Quranda ən yüksək insani məziyyətlərə çağırır: mərhəmət, dözümlülük və rəhm etmə. Bu müqəddəs kitab insanları sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq üçün öyüd-nəsihət verir. ”İnək” surəsinin 208-ci ayəsində deyilir: “Ey iman gətirənlər! Hamınız bir yerdə sülhə (islama)gəlin! Şeytanın yolu ilə getməyin, çünki o, sizin açıq düşmənidir!”

Qurani-Kərim insanları öyrədir ki, onlar yalnız o vaxt xoşbəxt ola və əmin-amanlıqda yaşaya bilərlər ki, bütün qəlbləri ilə İslamı qəbul etsinlər və Allahın əxlaq qaydaları ilə yaşasınlar.

Hamıdan uca Allah bütün şər işləri lənətləyir. Hamıdan ucada duran Allah insanlara bütün şər əməllərdən uzaq durmağı məsləhət bilir, onlara yaxınlarına qarşı şübhə və etibar etməməyi qadağan edir, əxlaqsızlığı, qəddarlığı, təcavüzü və qan tökməyi məzəmmət edir və pisləyir. Kim ki, Böyük Allahın bu dini əmrlərini pozursa, o Yaradan qarşı cinayət törədir və şeytana qulluq edir. Müqəddəs Qurani-Kərimdə Allah dəfələrlə onun iradəsinə zidd hərəkət etməməyə və şər əməllər törətməməyə çağırır. Buna Qurani-Kərimdən yalnız iki surəni misal gətirək: ƏR-RƏD(Göy-Gurultusu) surəsinin 25-ci ayəsində deyilir - “Allahla əhd bağladıqdan sonra onu pozanlar, Allahın birləşdirilməsini əmr etdiyi şeyləri(qohumluq əlaqələrini qıranları) qıranlar, yer üzündə fitnə-fəsad salanlar isə lənətə düçar olacaqlar. Onları axirətin pis aqibəti (cəhənnəm) gözləyir”.

“Allahın sənə verdiyindən özünə axirət qazan. Allah sənə (sərvət verməklə) yaxşılıq etdiyi kimi, sən də (varıdan yoxsullara, qohum - əqrəbaya xərcləməklə) yaxşılıq et. Yer üzündə fitnə-fəsad törətməyə cəhd göstərmə, həqiqətən Allah fitnə-fəsad törədənləri sevməz”.(ƏL-QƏSƏS (Hekayət) surəsi, ayə 77)

Böyük Allah insanlara zərər gətirən hər şeyi qadağan edir. Terrorçuluq və zorakılıq - hər şeydən uca olan Allaha qarşı böyük cinayətdir. Əsil müsəlman dünyaya harmoniya gətirir və onu təkmilləşdirməyə çalışmalıdır.

İslam - yaşamaq hüququnu, söz azadlığını və insanın öz iradəsini ifadə etmək hüquqlarını qoruyur. İstənilən münaqişəni və fikir ayrılıqlarını qınayır, heç bir rüsvayçılığa, ürəksizliyə və ya insanların bir-birinə böhtan atmasına imkan vermir.

İslam nəinki yalnız terror və zor tətbiq etməni qəti qadağan edir, eləcə də hətta az da olsa təzyiq göstərməyə və yaxud insanların bir-birinə öz fikrini zorla qəbul etdirməyə mənfi münasibət bəsləyir.

Müqəddəs Qurani-Kərimin ƏL-BƏQƏRƏ (İNƏK) surəsinin 259-cu ayəsində bunlarla əlaqədar belə deyilir: “Dində məcburiyyət (zorakılıq) yoxdur. Artıq doğruluq (iman) azgınlığından (küfrdən) aydın fərqlənir. Hər kəs şeytanı (və ya bütləri) inkar edib Allaha iman gətirərsə, o, (qırılmaq bilməyən) ən möhkəm bir ipdən (dəstəkdən) yapışmış olur. Allah (hər şeyi olduğu kimi) eşidən və biləndir.

ƏL-FAŞİYƏ (BÜRÜYƏN) surəsinin 21 və 22-ci ayəsində isə Allah tərəfindən Peyğəmbər Əleyhissalama vəhy edilir ki, (Ya Peyğəmbər! Mənim bəndələrimə) öyüd-nəsihət ver. Sən ancaq öyüd verənsən. Sən onların üzərində hakim deyilsən.

Dini zorla qəbul etdirmək İslamın prinsipinə ziddir. Əsl İslam yalnız söz və vicdan azadlığı olan yerdə mövcuddur.

Allah-təala günahsız insanların öldürülməsini qadağan edir. Qurani-Kərimə uyğun olaraq günahsız insanı öldürmək ən böyük qəbahətdir.

ƏL-MAİDƏ (SÜFRƏ) surəsinin 32-ci ayəsində Böyük Allah Peyğəmbərə buyurur ki, insanlara çatdırsın: “. . . hər kəs bir kimsəni öldürməmiş və yer üzündə fitnə-fəsad törətməmiş bir şəxsi öldürsə, o, bütün insanları öldürmüş kimi olur. Hər kəs belə bir kimsəni diriltə, o, bütün insanları diriltmiş kimi olur. Bizim peyğəmbərlərimiz açıq möcüzələrlə gəlmişdilər. Bunlardan sonra da onların bir çoxu yer üzündə (küfr, qətl və cinayət etməklə) həddi aşdılar.

Müqəddəs kitabda deyilir ki, günahsız insanları öldürəni cəza gözləyir. Bir nəfərin öldürülməsi bütün insanlığa olan sui-qəsdən heç də yüngül günah deyil.

Müqəddəs Qurani-Kərimdən göründüyü kimi İslam müasir, elmi və progressiv dindir. Əsl müsəlman hər şeydən əvvəl öz ölkəsinin həyatında fəal rol oynayır, ətrafındakılara qarşı loyaldır, elmlidir, pak və comərddir.

Quranın mənəvi dəyərləri əsasında tərbiyə olunmuş savadlı müsəlman insanlara yalnız məhəbbət və hörmət bəsləyir, o istənilən ideyaya, hətta özünün dünya görüşündən əsaslı şəkildə fərqlənən ideyaya hörmətlə yanaşır. O, istənilən münaqişə situasiyasında sülh məramı ilə çıxış edir.

Hər bir müsəlman öz ürəyində desə ki, o bütün bu kriteriyalara cavab verən cəmiyyətdə yaşayırsa, onda bu cəmiyyət dünyada ən yüksək inkişaf etmiş, sülhsevən, çiçəklənən və firavan cəmiyyətdir.

Quranda böyük Allah insanları dözümlülüyə və mərhəmətliliyə çağırır.

Əl-Əraf (“sədd”) surəsinin 199-cu ayəsində hər şeyə qadir olan qüdrətli Allah bizləri “bağışlama yolunu tutmağa, yaxşı işlər görməyə və cahidlərdən üz döndərməyə çağırır.” Qurani-Kərimdən Peyğəmbərə buyurur ki, insanlara çatdırın: “. . . hər kəs bir kimsəni öldürməmiş və yer üzündə fitnə-fəsad törətməmiş bir şəxsi öldürsə, o, bütün insanları öldürmüş kimi olur. Hər kəs belə bir kimsəni diriltə, o, bütün insanları diriltmiş kimi olur. Bizim peyğəmbərlərimiz açıq möcüzələrlə gəlmişdilər. Bunlardan sonra da onların bir çoxu yer üzündə (küfr, qətl və cinayət etməklə) həddi aşdılar.

Müqəddəs kitabda deyilir ki, günahsız insanları öldürəni cəza gözləyir. Bir nəfərin öldürülməsi bütün insanlığa olan sui-qəsdən heç də yüngül günah deyil.

Müqəddəs Qurani-Kərimdən göründüyü kimi İslam müasir, elmi və progressiv dindir. Əsl müsəlman hər şeydən əvvəl öz ölkəsinin həyatında fəal rol oynayır, ətrafındakılara qarşı loyaldır, elmlidir, pak və cömərtdir.

Quranın mənəvi dəyərləri əsasınca tərbiyə olunmuş savadlı müsəlman insanlara yalnız məhəbbət və hörmət bəsləyir, o istənilən ideyaya, hətta özünün dünya görüşündən əsaslı şəkildə fərqlənən ideyaya hörmətlə yanaşır. O, istənilən münaqişə situasiyasında sülh məramı ilə çıxış edir.

Hər bir müsəlman öz ürəyində desə ki, o bütün bu kriteriyalara cavab verən cəmiyyətdə yaşayırsa, onda bu cəmiyyət dünyada ən yüksək inkişaf etmiş, sülhsevən, çiçəklənən və firavan cəmiyyətdir.

Quranda böyük Allah insanları dözümlülüyə və mərhəmətliliyə çağırır.

Əl-Əraf (“sədd”) surəsinin 199-cu ayəsində hər şeyə qadir olan qüdrətli Allah bizləri “bağışlama yolunu tutmağa, yaxşı işlər görməyə və cahidlərdən üz döndərməyə çağırır.” Qurani-Kərimdə bağışlamaq və dözümlülük İslamın əsas ehkamlarından biridir. İslamın tarixi göstərir ki, əsl müsəlmanlar həmişə bu öyüd-nəsihətin arxasınca getmişlər. İslamın hakim mövqe tutduğu ölkələrdə müxtəlif dini konfesiyaaların nümayəndələri həmişə sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamış, özlərinin dini, dili və özlərinə məxsus adət-ənənələri qoruyub saxlamaq üçün ən əlverişli imkanlara malik olmuşlar. Belə dinc yanaşı yaşamağa misal olaraq Osmanlı İmperiyasını göstərmək olar. Bu imperiyanın yeddi yüz il ərzində Kiçik Asiyanın böyük bir hissəsində, Yaxın Şərqdə və Avropanın bir çox ölkələrində hökmranlıq etməsi, məhz çox millətli etnik qruplara hörmət dözümlülük nəticəsində mümkün olmuşdur. Müsəlman insanlara xeyirxahlıq və sülh, dözümlülük, canıyananlıq gətirmişlər. Müqəddəs Qurani-Kərim müsəlmanlara öyrətdiyi böyük səbirlilik bütün bəşəriyyətə sülh və əmin-amanlıq bəxş edə bilər.

Quranda dözümlülük (səbirli) olmağa belə bir çağırış vardır: “Yaxşılıqla pislik eyni ola bilməz. Sən pisliliyi yaxşılıqla dəf et! (Qəzəbə səbirlə, cəhalətə elmlə, xəsisliyə comərdliklə, cəzaya bağışlamaqla cavab ver!). Belə olduqda aranızda düşmənçilik olan şəxsi sanki yaxın bir dost görərsə. (Fussilət (müfəssəl izah edilmiş) surəsi, ayə 34).

Toni Bler: “Mənim üçün Quranda ən diqqətəlayiq məsələ-onun mütərəqqi xarakteridir. Kənar müşahidəçi kimi Quran öz islahatçılıq ruhu ilə məni valeh edir. Bu müqəddəs kitabda iudaizmi və xristianlığı öz mənbəyinə qaytarmağa cəhd edilir. Quranda elm və birlik mədh edilir, mövhumatçılıq (xurafatçılıq) isə qəbul edilmir. Quran praktikidir və kəbin, qadınların vəziyyəti və dövlət idarəetməsində öz dövrünü çox qabaqlayır... İlk orta əsr dövründə dini dözümlülüyü xristian ölkələrindən çox müsəlman ölkələrində müşahidə etmək olardı” [101].

Bütün deyilənlərdən görünür ki, İslamın öyrətdiyi ədəb qaydaları – sülh, çiçəklənmə və ədalətlikdir. Hazırda dünyadan “islam terrorçuluğu” adlandırılan vəhşiliyin nə islama, nə də Qurani-Kərimə heç bir aidiyyəti yoxdur. Bunlar din

pərdəsi altında gizlənən və onun çox saf əxlaqını cinayətkarların, vəhşilərin, qatı mövhumatçıların işidir. Bizim borcumuz İslam bayrağı altında dinə itaət edənlər arasında düşmənçilik toxumu səpən və günahsız insanları vəhşicəsinə öldürən cinayətkarları cəzalandırmaqdır.

Məhz buna görə də heç də təsadüfi deyildir ki, 2005-ci ilin dekabr ayında İslamın tarixi vətəni Məhəmməd peyğəmbərimizin təvəllüd tapdığı müqəddəs Məkkə şəhərində İslam Konfransı Təşkilatının III fəvqəladə toplantısı keçirilmişdir. Qeyd olunan yığıncaq 11 sentyabr 2001-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarında baş verən çoxsaylı insan tələfatı ilə nəticələnən terror aktı ilə bağlı qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuşdur. Bu möhtəşəm tədbirdə fəal iştirak və çıxış edən möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin eyni zamanda bu qəbildən olan tədbirin Bakıda da keçirilməsini tövsiyə etmişdir. İslam Konfransı Təşkilatının bu sammitində həmin beynəlxalq qurumun Baş Katibi Ekmaləddin Ehsanoğlu tərəfindən dəstəklənmiş və 2006-cı ilin sentyabr ayında Bakıda həmin məsələyə həsr olunmuş iki tədbir keçirilmişdir. Tədbirin biri İslam Konfransı Təşkilatının üzvü olan ölkələrin Xarici İşlər Nazirləri Şurasının 33-cü sessiyası idi. İkinci tədbir isə İslam Konfransı Təşkilatının üzvü olan ölkələrin Turizm Nazirlərinin V Konfransı idi. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev hər iki forumda çox dərin mənə, məzmun və mündəricə kəsb edən məruzə ilə çıxış etmişdir. Dövlətimizin başçısı V konfransdakı çıxışında demişdir: “Azərbaycan çoxsaylı terror aktları törədilmişdir. Bu terror aktları nəticəsində 2 mindən artıq soydaşımız həlak olmuşdur... 2001-ci ilin sentyabr ayının 11-də Amerika Birləşmiş Ştatlarında dəhşətli terror aktı baş vermişdir. Günahsız insanlar həlak olmuşdur, biz onların xatirəsini yad edirik. İslam dünyası o dəhşətli terror aktını pisləmişdir və bu gün bizim birgə söylərimiz, o cümlədən dünyada terrorçuluğa aparılan mübarizəyə xidmət göstərir. Terrorçuluqla mübarizə aparmaq üçün bütün ölkələrin söyləri birləşməlidir. Təkbaşına bu bəla ilə mübarizə aparmaq mümkün deyildir. Azərbaycan bu işə öz töhfəsini verməyə hazırdır və verir. İslam Konfransı Təşkilatı çərçivəsində çoxsaylı görüşlərdə həmişə bu məsələdə vurğulanıb ki, bəzi qüvvələr islamı terrorla eyniləşdirmək istəyirlər. Buna qətiyyətlə yol vermək olmaz. İslamı

terrorla eyniləşdirmək istəyən qüvvələr sadəcə olaraq, ya bilməyərkədən, yaxud da ki, qəsdən bizim dinimizə təcavüz etmiş olurlar. İslam dözümlülük dinidir. Biz bütün başqa dinlərin nümayəndələri ilə sülh, əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq istəyirik və buna nail olacağıq [3; 4].

Bir sıra politoloqlar beynəlxalq terrorçuluğu iki sivilisasiyanın münaqişəsi kimi qiymətləndirilər. Tanınmış Rusiya politoloqu Vyacheslav Nikonov yazır: Görünür ki, keçən əsrin səksəninci illərində Hantinqtonun “gələcək əsr sistemlərin, sinfi ziddiyyətlərin münaqişəsi deyil, sivilizasiyaların, hər şeydən əvvəl xristian-müsəlman sivilizasiyasının münaqişəsi olacaqdır” fikri özünü doğruldur. Görünür ki, bu artıq başlayır, artıq Əfqanıstandan Çeçenistana, Balkanlara və s. çatır. İndi artıq Nyu-York və Vaşinqtona çatır.”

Professor Mixail Reşetnikov yazır: “... Bəşəriyyət bütün XX əsr və ola bilsin ki, ondan sonra da saxlanılacaq tendensiya ilə qarşılaşır. Söhbət tək-tək terror aktlarından deyil, ərəb ölkələrinin sürətli ekspansiyası şəraitində iki sivilisasiyanın toqquşmasından gedir. Zaman ötdükcə Amerika Birləşmiş Ştatları və Avropada hesab etdikləri kimi vəziyyət yatırılmayacaq, əksinə dərinləşəcəkdir. Hələlik əksər ərəb ölkələri qərb dövlətlərinin malik olduğu adekvat orduya malik olmadıqlarından onlara qarşı dura bilmirlər. Lakin ərəb ölkələrinin iqtisadi potensialı sürətlə artır. Hələlik onlardan vəsait yanlış təlaş (təşviş) aksiyalarının keçirilməsinə kifayət edir. Bu ambisiya və imkanların üst-üstə düşməsi islam terrorçuluğunu törədir.

Burada aydın deyil ki, niyə cənab M.Reşetnikov yalnız ərəb ölkələri barədə danışılır. İslam sivilizasiyası həm də Əfqanıstan və İran, Pakistan, Malaziya, İndoneziya, Azərbaycan, qismən Rusiya, müəyyən dərəcədə Çin, Hindistan və ərəblərə heç bir aidiyyəti olmayan digər bir sıra ölkələrində əhatə edir.

B.Nikonov və M.Reşetnikovun söylədikləri fikirlərin bir hissəsi ilə razılaşmaq olar ki, həqiqətən də XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində həyata keçirilmiş beynəlxalq terror əməliyyatları sistemlərin münaqişəsi, sinfi ziddiyyətlər ilə əlaqədar deyil. Amma bu əməllərin törədilməsi müsəlman-xristian sivilisasiyanın qarşıdurması kimi qiymətləndirmək, onları dinlərlə əlaqələndirmək kökündən

səhvdir. Hazırda beynəlxalq cinayət əməli olan beynəlxalq terrorçuluğun kökünü digər səbəblərdə axtarmaq lazımdır.

Müasir terror nə sağ, nə də sol, nə ağ nə qırmızı, nə konfensiylararası, nə də sivilizasiyaların toqquşması deyil, hər şeydən əvvəl əsasən etnik-separatist təzahürlərdir. (Çeçenistan, Dağlıq Qarabağ, Abxaziya, Cənubi Osetiya və ya təmiz etnik (ərəb terror təşkilatlarının İsrailə qarşı, ben Ladenin Amerika Birləşmiş Ştatları vətəndaşlarının harada olmasından asılı olmayaraq məhv ediləcəklər tezi, 11 sentyabr terror aktı və çoxlu digər misallar). Burada etiraf etmək yerinə düşərdi ki, etnik terrora qalib gəlmək, ideoloji terrora qalib gəlməkdən daha çətindir. Çünki, onlar həm açıq, həm də gizli şəkildə öz həmvətənləri və dindəşları tərəfindən müdafiə olunurlar.

Praktik olaraq bütün müasir terror təşkilatları öz məqsədlərinə çatmaq üçün ölümə getməyə qadir olan, güclü dini fanatizmə malik olan təşkilatlardır. Müsəlman-fanatiklər Allahın düşmənlərinin öldürülməsini dini fədakarlıq hesab edir və nəzərdə tuturlar ki, (onların fikrincə buraya başqa Allaha itaət edənlər daxildirlər) məhv edilməlidir.

Lakin bu yalnız müsəlmanlara şamil deyil. Ümumiyyətlə dünyada sektant (təriqətçilik) fanatizmi getdikcə güclənir. Bir qayda olaraq sekta nə qədər kiçik olarsa, o daha fanatik olur. Buna misal olaraq “AUM sinrike” sektasını göstərmək olar. Bu sektanın doktrinası ondan ibarətdir ki, “qəsdən öldürmə həm öləni, həm də qatili xilas etməlidir”. Məhz bu sekta beynəlxalq terror tarixində heç bir günahı olmayan insanlara qarşı zəhərləyici maddələrdən istifadə etmişdir. Bu hadisə “AUM sinrike”nin vətəni olan Yaponiyada Tokio metrosunda 20 mart 1995-ci ildə baş vermişdir.

Bu dini sekta özünə Seko Asaxara dini adı götürmüş yapon Çizuo Matsumoto tərəfindən 1987-ci ildə yaradılmışdır. Buddist və induist əhkamlarının qarışığı kimi özünü göstərən bu sektanın liderinin əqidəsi iki tezisə əsaslanırdı. Birinci, günah və eyiblərlə dolu olmaqla çürüyən dünya apokalipsisə, Armaqeddona yaxınlaşır və bəşəriyyətin böyük hissəsi alov içərisində həlak olacaqdır. İkinci, Allah xilas üçün

imkan qoyur, amma hamıya yox, yalnız Seko Asaxaronun ardınca gedən “mərhmətli, məftunedici irqə” mənsub olanlara.

Göründüyü kimi XXI əsrin əvvəlləri müasir dünyada beynəlxalq terrorçuluq təhlükəsinin azalacağına ümid vermir. Hazırda dünyada terrorun fəallaşması üçün bir çox münbit şərait və amillər mövcuddur. Onların arasında - siyasətin müxtəlif subyektləri arasında təbii ehtiyatlar uğrunda ziddiyyətlərin dərinləşməsi, müasir hakim mövqe tutan problemlərin həllində hökmranlıq etmək, köhnə etnosiyasi, irqi, konfessional və dini əskikliklər və ziddiyyətlər. Bununla yanaşı tam açıq şəkildə görünür ki, bir sıra dövlətlərin öz milli maraqlarının həyata keçirilməsi vasitəsi kimi terrorçuluqdan istifadə edirlər.

1.3. XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərində beynəlxalq terror fəaliyyətinin forma və üsulları

Müasir qloballaşmış dünyanın qarşılaşdığı əsas və ən dəhşətli problemlərdən biri terrorçuluq və onun nəticələridir. Bu təzahür bu və ya digər dərəcədə həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrə aiddir. İndiki dövrün reallığı ondan ibarətdir ki, terrorçuluq əksər ölkələrin təhlükəsizliyi üçün əngəl olmaqla yanaşı, böyük siyasi, iqtisadi və mənəvi itkilərə gətirib çıxarır. Terrorçuluq elə bir amansız bəla, terrorçu isə mənəviyyatını itirmiş elə bir şəxsdir ki, onların qurbanları istənilən ölkə, istənilən şəxs, hətta həmin terrorçunun ən yaxın qohumu ola bilər.

XX əsrin sonu XXI əsrin başlanğıcında terrorçular xarici şəraitin dəyişməsinə uyğunlaşmaqda yüksək səviyyə nümayiş etdirirlər.

Hazırkı dövrdə beynəlxalq terrorçuluq cəbhəsi öz formasını dəyişərək muxtar regional ölkələrə çevrilmişdir. Onlar vahid rəhbərlik mərkəzi və çox ciddi tabeçilik olmadan yalnız ümumi ideologiya əsasında əlaqə saxlayırlar. Məsələn “əl-Qaidə” təşkilatlanmış terrorçu strukturundan cihad hərəkatının ideoloji platformasına çevrilmişdir. Təcrübə göstərdi ki, 2001-ci ildən başlanmış antiterror kompaniyasından sonra “əl-Qaidə”nin rəhbər heyətinin 75 faizinin fiziki olaraq məhv edilməsinə baxmayaraq, şəbəkənin törətdiyi terror aktlarının intensivliyi aşağı düşməmişdir. 2005-ci ildən bəri həyata keçirilən antiterror tədbirləri nəticəsində “Qaida Əl-Cihad fi bilyad Ar-Rafideyn” terror təşkilatının fəal üzvlərinin (Abu Həsən, Abu Səfi, Abu Daud, Abu Təlx) koalisiya qüvvələri tərəfindən İraqda həbs olunmalarına baxmayaraq terrorçu qruplaşmalarının döyüş potensialı nəinki zəifləmiş, hətta onların fəallığı artmağa başlamışdır. XXI əsrin əvvəllərindən beynəlxalq və transmilli ekstremist qruplaşmalar meydana gəlmiş, bir sıra terrorçu təşkilatlar arasında əlaqə və qarşılıqlı fəaliyyət güclənmişdir. Məsələn, Əlcəzair və Avropa, Çeçen və Ərəb, Ərəb və Əfqan-Pakistan terrorçu qrupları qarşılıqlı əlaqələr qurmuş və razılaşdırılmış proqram əsasında fəaliyyət göstərməyə başlamışlar.

Terror qruplaşmaları öz aralarında ideoloji, konfessional, hərbi və digər sahələrdə sıx əlaqələr qurmuşlar. Onlar bir çox hallarda- silah-sursat alınması, maskalanma tədbirlərinin yaradılması, birgə əməliyyatların həyata keçirilməsi zamanı funksiya və vəzifələrin bölünməsi məsələlərində qarşılıqlı əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərirlər. Beynəlxalq terror şəbəkəsi öz qüvvələri və vasitələri ilə manevr etməyi, gizli kanallarla bir-birinə silah ötürməyi, canlı qüvvə ilə yardım etməyi yüksək səviyyədə mənimsəmişlər.

Daimi olaraq bir sıra səbəblərlə, o cümlədən görülən təhlükəsizlik tədbirlərindən, terror aktına olan reaksiyanın səmərəliliyindən asılı olaraq terrorçuların məqsədlərinin tətbiq dairəsi daimi olaraq genişlənir. İslamçıların əsaslı maliyyə vəsaitləri tələb etməyən, lakin antiterror birliyinin vahidliyinə neqativ təsir göstərmək imkanı yaradan uzunmüddətli siyasi təsirə malik aksiyalar keçirməyə istiqamətlənmələri qeyd olunur.

Terrorçuluq həmişə kütləvi dağıntı və qırğın taktikası kimi istifadə olunmuşdur. O, böyük xərclər tələb etmir, geniş təcrübə və miqyaslı quruluşa ehtiyac hiss etmir, amma onun dağıdıcı qabiliyyəti çox yüksəkdir. Xüsusilə də demokratikləşmə və qloballaşmanın yüksəlməsi ilə əlaqədar olaraq yeni texnologiyalara çıxışın nisbətən asan olduğu dövrdə. Terror taktikası o vaxt daha “müvəffəqiyyətli” olur ki, o daha çox insan kütləsinin təsəvvürünü əhatə etsin və o vaxt daha səmərəli olur ki, o, gözlənilmədən həyata keçirilərək güclü dağıntı və insan tələfatına səbəb olsun.

Terrorçuluq öz məğzinə görə şəxsi nifrət şəklində özünü göstərir, ona görə də o, öz xüsusiyyətinə görə əsasən məhdudlaşdırılmış olur və və bir qayda olaraq xaricilərə qarşı yönəlmiş olur. 11 sentyabr 2001-ci ilədək on il ərzində əl-Qaidənin Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı yönəldilmiş terror aktlarını nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, “uzaq beynəlxalq terrorçuluğun” payına həyata keçirilmiş terror aktlarının bir faizindən də azı düşür [44]. Maraqlıdır ki, beynəlxalq terrorçuluğun ümumi meylləri göstərir ki, 1980-1990-cı illər ərzində həm onların, həm də terror nəticəsində ölənlərin sayı aşağı düşmüşdür (11 sentyabr 2001-ci il terror aktına

qədər). Terror aktı nəticəsində ölümlə nəticələnən halların sayı 1990-cı illərdən başlayaraq 40 faiz, 1990-cı illərin ortalarında isə 50 faiz aşağı düşmüşdür [45].

Terrorçuluq etiraz forması kimi cəlb etdiyi diqqətin hesabına yaşayır və inkişaf edir. Terrorçuluğun real təhlükəsi qütbləşməyə təhrik etmək qabiliyyətində, radikallığında və münafiqşənin qızıqdırılmasında özünü göstərir.

Terrorçuluq XX əsrin 60-cı illərindən geniş inkişaf etməyə başlamışdır. Hazırda dünyada 500-ə yaxın qeyri-leqal terrorçuluqla məşğul olan təşkilat mövcuddur. “Ekonomist” jurnalının məlumatına görə, təkcə 1968-1995- ci illər ərzində onlar tərəfindən 700-dən çox terror aktı törədilmişdir ki, bunun nəticəsində 9000 adam ölmüş, 10000 nəfərdən çox adam isə müxtəlif bədən xəsarətləri alaraq yaralanmışlar [141, 42]. Son beş ildə isə beynəlxalq terrorun qurbanlarının sayı 5000 nəfərə çatmışdır. Son zamanlar Asiya, Afrika, Yaxın Şərq və Müstəqil Dövlətlər Birliyi məkanında baş vermiş silahlı qarşıdurmalar terror-təxribat aksiyalarının çoxalması ilə müşayiət olunmuşdur.

Əgər 1997-ci ildə 182 terror aktı baş vermişdirsə, 1998-ci ildə bu 1253, 2002-ci ildə 2600, 2004-cü ildə 2600, 2005-ci ildə isə 3000-dən çox olmuşdur[59].

Müasir şəraitdə ekstremist əhval-ruhiyyəli təşkilat, qrup və şəxslərin terrorçuluq fəaliyyəti güclənmiş, onların maliyyə imkanları genişlənmiş anti-insani xarakteri mürəkkəbləşmiş və daha da yüksəlmişdir. Xarici tədqiqat mərkəzlərinin məlumatına görə terror sahəsində məzmun büdcə ildə 5 milyarddan 20 milyard dollaradək təşkil edir [88].

Beynəlxalq terrorçuluq bir təzahür kimi bu gün yalnız dövlət xadimlərini deyil, eləcə də bütün dünyada milyonlarla vətəndaşı düşündürür. Hazırda hər gün kütləvi informasiya vasitələrində bu və ya digər formada terror problemlərinə və onunla mübarizə yollarına toxunulur. Bu da təsadüfi deyil. Çünki hər gün bu və digər ölkədə dəhşətli terror aktı törədilir. Son dövrlərdə, xüsusilə də, Amerika Birləşmiş Ştatlarında 11 sentyabr 2001-ci il hadisəsindən sonra elə bir hal olmayıb ki, dövlət və hökumət başçılarının ikitərəfli və çoxtərəfli görüşlərində terror problemi müzakirə olunmamış olsun. Artıq beynəlxalq terrorçuluq dünya üçün özünün təxirəsalınmaz həllini gözləyən global problemə çevrilmişdir.

Həddən artıq çox peşəkar döyüşçülərin meydana gəlməsi ilə əlaqədar olaraq beynəlxalq terrorçuluq təhlükəsi daha da artır. Bunlar əsasən Yaxın Şərq, Əfqanıstan, Bosniya, Kosova və s. “qaynar” nöqtələrdə hərbi əməliyyatların iştirakçılarıdır. Onlar istənilən ölkələrdə, istənilən millətə mənsub olan obyektlərə və şəxslərə qarşı terror aktları hazırlamağa və həyata keçirməyə hazır olan şəxslərdir. Beynəlxalq terror təşkilatları İraqın işğal olunması və bu ölkədə mövcud olan antiamerika əhval-ruhiyyəsindən istifadə edərək, orada partizan müharibəsi vərdişlərinə yiyələnmiş və iri şəhərlərdə terror aktları törədilməsi təcrübəsinə malik olan şəxsləri öz sıralarına cəlb edirlər. Onların Yaxın Şərq dövlətlərinin hüquq-mühafizə orqanlarına və silahlı qüvvələrinə infiltrasiya edilməsinə cəhdlər göstərilir.

Hazırda beynəlxalq terrorçuluğun fərqli cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, terror təşkilatlarına kömək etmək məqsədilə fondlar, firmalar, kompaniyalar və banklar yaradılır və fəaliyyət göstərirlər. Terror təşkilatlarının rəhbərləri cəmiyyətin iqtisadi, siyasi və sosial sahələrinə məqsədəuyğun təsir göstərmək üçün agentlər cəlb etmək məqsədilə ictimai təşkilatlara və dövlət orqanlarına soxulma üzrə həyata keçirilən iş üsullarını daimi olaraq təkmilləşdirirlər. Bu gün bir çoxları dərk etmək istəmirlər ki, beynəlxalq terrorçuluqla oynaqlaşmaq, ondan öz məqsədləri üçün istifadə etməyə cəhd etmək perspektivdə çox ciddi nəticələrə səbəb olmaqla problemlər ortaya çıxara bilər.

Praktiki olaraq dünyanın bütün ölkələrində terror təşkilatlarının üzvləri transmilli cinayətlərin ən qorxulu növlərindən biri olan narkotiklərin qeyri-qanuni dövriyyəsi ilə əlaqədardırlar. Döyüş qabiliyyətli hərbişdirilmiş dəstələrinin olmasından istifadə edən terror təşkilatları çox vaxt narkobiznes sahəsindən öz rəqiblərini sıxışdırıb aradan çıxarırlar və bu sahədə hökmran mövqe tutur. Narkotiklərin qeyri-qanuni dövriyyəsinə əldə edilən vəsaitdən beynəlxalq terror təşkilatları özlərini maliyyələşdirmək məqsədilə istifadə edirlər.

Beynəlxalq terrorçuluq dərin sosial köklərə malikdir. Artıq qeyd edildiyi kimi onun mənbəyi ictimai həyatın qlobal, regional və lokal səviyyədə iqtisadi, siyasi, dini və digər dərin ziddiyyətləri ilə bağlıdır.

XX əsrin ikinci yarısı dünya müstəmləkə sisteminin süqutu ilə xarakterizə olunur ki, bu da millətçilik zəminində baş verən terrorçuluğun artmasına gətirib çıxardı. Müstəqilliyə nail olunması üçün ilk müvəffəqiyyətli təcrübə keçən yüz illiyin ortalarında Fələstində istifadə olunmuşdur. Hələ XIX əsrin axırlarında yəhudi əhalisinin “yəhudilərin milli ocaq” hesab etdikləri Fələstinə miqrasiyası başlandı. Bu proses həmin mühitdə hərbişdirilmiş qeyri-leqal təşkilatların meydana gəlməsinə səbəb oldu ki, bununda məqsədi gəlmələrin həyat və əmlaklarının qorunması və yerli fələstinli ərəbləri öz torpaqlarından qovmaq olmuşdur. Tədricən radikallaşma prosesi XX əsrin 30-cu illərində yəhudi silahlıları ilə Fələstinin mandatı altında olan ərəzilərdə britaniya ordusu arasında silahlı toqquşmalara gətirib çıxardı. Qısa bir zaman ərzində bu qarşıdurma hərbi əməliyyatlar səviyyəsinə qalxdı ki, onların da gedişində yəhudi yaraqlıları terror aksiyaları taktikasından geniş istifadə etdilər. Burada “Palxam”, “İrgün Svey Leumi”, “Loxamey Herut İsrail”, “Stern”, və s. kimi yəhudi bölmələri daha güclü fəallıq göstərirdilər.

Bu təşkilatların terror taktikasında təbliğat aspekti də az yer tutmurdu. Təbliğatın əsas məqsədi yəhudi xalqının İkinci dünya müharibəsində qırğın obyektı olmasını dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmaq və özlərinin dövlət yaratmaq üçün bütün hərəkətlərə hazır olduqlarını nümayiş etdirmək olmuşdur. Yəhudi təşkilatlarının öz dövlətlərini yaratmaq məqsədilə mübarizə aparmağın terror üsuluna üstünlük vermələri nəhayət öz bəhrəsini verdi və 15 may 1948-ci ildə İsrail dövlətlərinin yarandığı elan olundu.

Etnokonfessial maraqların qorunmasında terrorun belə yüksək səmərə keçirməsi təcrübədə XX əsrin 50-60-cı illərində dünyanın bir sıra regionlarında milli azadlıq hərəkətlərinə geniş təkən verdi. Bundan əlavə yəhudi terror təşkilatlarının taktikası radikal fələstin qruplaşmaları üçün nümunə oldu.

Oxşar vəziyyət həmin illərdə bir sıra Qərbi Avropa ölkələrində də baş verdi ki, bu ölkələrdə milli-seperatist terrorçuluğun başında millətçi və solekstremist təşkilat və qruplar olurdu. Bu ölkələr sırasına İspaniya və Böyük Britaniya daxil idi. İspaniyada seperatçı meyillər ölkənin bir sıra rayonlarında milli azlıqların

mübarizəsi ilə bağlı idi. Milli-seperatçı terrorçuluq Baskların yaşadığı şimal rayonlarında daha geniş miqyas almışdı. İspaniyada bu məqsədlə seperatçılar tərəfindən 1959-cu ildə “Euskadi ta Askatasuna” (ETA) “Basklar ölkəsi və azadlıq” adlı terrorçu təşkilat yaradılmış və bu gün də fəaliyyət göstərir. ETA-nın liderləri baskların müstəqil dövlətinin yaradılması uğrunda çıxış edirlər. 1968-1975-ci illər ərzində bask terrorçuları tərəfindən İspaniyanın baş naziri admiral Karrero Blankoda daxil olmaqla 40 nəfər öldürülmüşdür. Basklar ölkəsində 1976-cı ildə müxtariyyət verilməsinə və siyasi məhbusların azad olunmasına baxmayaraq ETA özünün terror fəaliyyətini daha da fəallaşdıraraq tərəflərini daha da maksimum dərəcədə ödənilməsi, eləcə də İspaniya və Fransa ərazilərinin bir hissəsində müstəqil sosialist bask dövlətinin yaradılması məsələsini qoydular. Təkcə 1977-ci ildə onlar tərəfindən 73 nəfər öldürüldü.

Bu təşkilatla yanaşı 60-80-cı illərdə İspaniyada terrorçuluqla məşğul olan digər təşkilatlarda fəaliyyət göstərirdilər. Bunlardan “Qalisiyanın silahlı qrupu”, Katoliliya və Valensiya əyalətlərində fəaliyyət göstərən “Azad torpaqlar”, (“Terra liore”) eləcə də Kanar adalarında seperatçı hərəkatı göstərmək olar. Böyük Britaniyada da hadisələr İspaniyadakına oxşar formada inkişaf etmişdir. Bu əsasən Şimali İrlandiyaya aiddir. Burada İrlandiyanın Böyük Britanyadan ayrılması uğrunda mübarizə aparən aparıcı terrorçu-seperatçı təşkilat rolunu 1919-cu ildə yaradılmış İrlandiya respublika ordusu oynayır (İRA). 1970-ci ildə İRA-da parçalanma baş verdi və nəticədə hərbişdirilmiş “Müvəqqəti İRA” ŞİRA (Provisional Republican Army, və ya qısa şəkildə PİRA) yaradıldı. O, leqal şəkildə fəaliyyət göstərən Şinn Feyn partiyasının hərbi qanadı kimi özünü göstərirdi. Yalnız birinci on beş il ərzində PİRA-nın qurbanı 1800 nəfər olmuşdur.

PİRA ilə yanaşı XX əsrin ortalarından Olsterdə bir dənə də terrorçu təşkilat-İrlandiya milli-azadlıq ordusu (İNOA) fəaliyyət göstərir.

XX əsrin sonu, XXI əsrin başlanğıcında beynəlxalq terrorçuluğun əsas əlamətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

a) mübarizənin xüsusilə son dərəcə kəskin formalarından istifadə etməklə güc və hədə tətbiq etmək;

b) siyasi rəqiblərinin zəiflədilməsi, siyasi məqsədlərə nail olunmasına yönəldilmiş olması;

c) bilavasitə insanların həyatına təhlükə, idarə və təşkilatların fəaliyyəti, qeyri-legitimliklə əlaqədar ictimai təhlükənin artması;

Beynəlxalq terrorçuluğu tez-tez “xalq qisasçıları” tərəfindən diktatorların öldürülməsi şəklində həyata keçirilən zülmkarlığa qarşı mübarizə, düşmən arxasında onun canlı qüvvəsi və əlaqə vasitələrinin məhv edilməsi kimi diversiyalara, şəhərdə partizan müharibəsi, eləcə də siyasi məqsəd güdməyən kriminal zorakılıqla müqayisə edirlər.

Terror (latın sözüdür - qorxu, vahimə, təlaş) daxili və beynəlxalq həyatda hələ insan sivilizasiyasının ilk dövrlərindən əmələ gəlmişdir. Düşmənlərinin başını kəsdirərək qədim qalaların divarları boyunca düzdürənlər bunu estetik ləzzət üçün deyil, özlərini real və potensial düşmənlərini qorxutmaq məqsədilə edirdilər. Bu fikri qədim Roma sərkərdəsi və triumviri (Triumvirat qədim Romada dövlətin üç şəxs tərəfindən idarə edilməsi idi. Triumvir isə triumviratın üzvü olan şəxs idi.) Mark Krass haqqında da demək olar. O, Spartakın əsir düşmüş əsgərlərini Appiev yolu boyunca xaçdan asmağı əmr etmişdir. Qədim Romada detsimasiyanın (legionlar döyüşündə təlaşa düşərək geriyyə çəkilən hər onuncu əsgərin boynunun vurulması) həyata keçirilməsi hərbi rəislərin öz tabeliyində olanlara qarşı həyata keçirdiyi terrora tipik nümunədir.

Alman-faşist işğalçıların və onların əlaltılarının ikinci dünya müharibəsi dövründə zəbt etdikləri ərazilərdə dinc əhaliyə qarşı törətdikləri vəhşiliklər kütləvi beynəlxalq terrora xarakterik olan əməllərdir.

Beynəlxalq terrorçuluq həm də hər hansı bir obyektə dağıtmaq, yaxud da onu dağıtmağa cəhd etmək şəklində də təzahür edə bilər: təyyarələrin, inzibati binaların, yaşayış evlərinin, gəmilərin partladılması, həyatı əhəmiyyətli obyektlərin dağıdılması və s.

Beynəlxalq terrorçular üçün məqsədə çatmağın başlıca vasitələrindən biri hədə-qorxu yolu ilə əhali arasında həyəcan atmosferi yaratmaq, özünün və yaxınlarının həyatının təhlükəsizliyinə əmin olmaq hissi oyatmaqdır. Terrorçu

qruplar tərəfindən hətta insan tələfatına səbəb olmayan, lakin əmlakın məhv edilməsinə yönəldilmiş hallar da terrorçuluq kimi təsnifləşdirilir.

Terrorçuluğun daha səmərəli müəyyənləşdirilməsi üç amili birləşdirir: onun məğzi (güc tətbiq etmək və yaxud güc tətbiq etmək təhlükəsi), onun obyektləri (mülki vətəndaşlar və yaxud hərbi əməliyyatların iştirakçısı olmayanlar) və onun qarşısına qoyduğu məsələlər (bu və ya digər formada qorxu yolu və sosial-siyasi dəyişiklikləri zorla qəbul etdirməklə siyasi hakimiyyəti ələ keçirmək).

Terrorçuluğun və bir qrup qiyamçının istifadə etdiyi terror üsullarının ümumi qəbul olunmuş müəyyənləşdirilməsinin olmaması ona gətirib çıxarmışdır ki, ümumiyyətlə və əsasən də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə terrorçuluq çox hallarda 1960-cı illərdə başlanmış anti-müstəmləkəçilik mübarizəsinin və inqilabi əhval-ruhiyyəli üsyançıların müstəqillik mübarizəsinin davamı kimi qəbul olunur. Terrorçu kimin üçünsə “terrorçu”, kimin üçün isə “azadlıq uğrunda mübariz kimi qəbul olunur. Terrorçuluğu bəzən müharibə ilə eyniləşdirirlər. Bu barədə Exud Sprizak yazırdı: “Partizan müharibəsi – kiçik müharibədir, böyük müharibələrə tətbiq olunan bütün qaydalar ona da tətbiq olunur və onun terrorçuluqdan fərqi məhz bundan ibarətdir”. Bu o deməkdir ki, demokratik cəmiyyətdə terrorçu həmişə terrorçudur.

Qərbin hərbi strateqləri dördüncü nəsil müharibədə hərbi əməliyyatların əsas asimmetrik komponentləri kimi terrorçuluq və əks-terrorçuluq strategiyasına istinad edirlər. Faktiki olaraq terrorçuluq dövlətin, inqilabi qiyamçıların, beynəlxalq mütəşəkkil cinayətkarlığın, son vaxtlarda isə dini fanatiklərin məhvedici taktikası olmaqla hərbi əməliyyatların ən qədim formalarından biridir. Bir sıra müəlliflər terrorçuluğa “zəiflərin silahı” kimi baxırlar. Lakin terrorçuluq, xüsusilə də dövlətin əlində olan terrorçuluq “güclülərin silahı” ola bilər. Terrorçuluğun dəqiq müəyyənləşdirilməsi zəruridirmi və bu dəqiqlik alimlərdən başqa kimisə maraqlandırırımı? Bir mənalı olaraq bu suala belə cavab vermək olar – “bəli”. Əgər beynəlxalq birlik terrorçuluq təhlükəsinin qarşısının birgə səylərlə almaq istəyirsə, bu əcaib təzahürün dəqiq müəyyənləşdirilməsi zəruridir.

Terrorçuluğa ən dolğun və qısa tərfi amerikalı tarixçi D.Xadman 1943-cü ildə nəşr olunmuş “Sosial elmlər ensiklopediyası”nın 14-cü cildində vermişdir. Xadman yazırdı: “Terrorçuluq mütəşəkkil qrup, yaxud partiyanın qarşısına qoyduğu məqsədə sistematik olaraq bilavasitə zor tətbiq etməklə üsul və nəzəriyyənin təsvir olunması üçün istifadə olunan termindir. Terror aktları terror qruplarının öz niyyətlərini həyata keçirməyə mane olan şəxslərə, agentlərə yaxud hökumət nümayəndələrinə qarşı yönəldilmiş olur”. Xadmanın formalaşdırdığı ən mühüm və vacib məsələ ondan ibarətdir ki, onun fikrincə “Terrorçuluq bir vasitə kimi yalnız qanuni hökuməti, yaxud milləti tarazlıqdan çıxarmağa yönəlməyə deyil, həm də o arzusunu kütləyə nümayiş etdirmək istəyidi ki, qanuni (ənənəvi) hökumət hiss etsin ki, artıq təhlükəsizlikdə deyil və ona qarşı meydan oxumağa başlanılmışdır. Terror aktının kütləviliyi onun strategiyasının kardinal momentidir”. Terrorun təzahür formaları, həyata keçirilmə üsulları öz mahiyyəti nöqtəyi-nəzərindən o qədər mürəkkəb və çoxşaxəlidir ki, hətta bir ölkə daxilində müxtəlif dövlət orqanları tərəfindən terrorçuluğa fərqli yanaşmalar mövcuddur.

Terrorçuluqla mübarizədə avanqard ölkə olan Amerika Birləşmiş Ştatlarında terrorçuluğa verilən tərif maraqlı doğurur. Göstərilir: “Terrorçuluq - bu dövləti təmsil etməyən, yaxud qeyri-leqal şəxslər tərəfindən qeyri-kombatant şəxslər qrupuna qarşı qərəzlə törədilmiş siyasi cəhətdən motivləşdirilmiş güc tətbiq etməkdir” (Amerika Birləşmiş Ştatlarının qanunlar külliyyatı, maddə 2656 f(d), bölmə 22).

Belə bir müəyyənləşdirmə hüquqi cəhətdən bir az formal və məhdud xarakterə malikdir. Lakin eyni zamanda bu dövlətə və onun müvafiq orqanlarına öz rəqiblərinə qarşı mübarizədə geniş meydan açır. Hüquqi nöqtəyi-nəzərdən bu halda məhdudluq aşağıdakılar da özünü göstərir: kombatantların (məsələn hərbi əməliyyatlarda iştirak edən əsgərlərin, yaxud sülh vaxtı hərbişdirilmiş dəstələrin üzvlərinin) tutulması və onların azad olunması müqabilində pul tələb etmə, yaxud onların həyatını qaytarmaq üçün hökuməti müəyyən siyasi hərəkətlərə məcbur etmə bu halda terror aktı hesab olunmur. Terrorçuluğun belə müəyyənləşdirilməsinə uyğun olaraq tutmaq və ya rəqibin Amerika Birləşmiş

Ştatları ordusu, yaxud xüsusi bölmələri tərəfindən birbaşa məhv edilməsi bu qanuna görə terror aktı sayılmır. Əgər Amerika Birləşmiş Ştatlarının dövlət departamenti terrorçuluğu “Submilli qruplar, yaxud gizli dövlət agentləri tərəfindən hərbi əməliyyatlarda iştirak etməyən hədəflərə qarşı tətbiq edilən əvvəlcədən düşünülmüş siyasi motivlərlə bağlı güc tətbiq etməkdir” kimi xarakterizə edərsə, Federal Tədqiqatlar bürosu başqa bir xülasə edilmiş fikir formalaşdırır: “Şəxslərə yaxud əmlaka qarşı çox güclü zor tətbiq etmək, yaxud hökuməti, ictimaiyyəti və yaxud onun ayrı-ayrı təbəqələrini qorxutmaq və ya onu müəyyən hərəkətlər etməyə məcbur etməkdir” [145].

Özlərinin siyasi, ictimai və ideoloji məqsədlərini yerinə yetirmək üçün nəhayət Amerika Birləşmiş Ştatlarının Müdafiə Nazirliyi terrorçuluğa “...özünün şəxsi iradəsi və yaxud məcbur edilmək yolu ilə siyasi, dini və ya ideoloji məqsədlərə nail olmaq xatirinə şəxslərə və ya mülkiyyətə qarşı güc tətbiq etməklə hökuməti yaxud cəmiyyəti qorxuzmaq üçün təzyiq göstərilməsidir” kimi müəyyən edir.

Terrorçuluğun tərifinin formalaşdırılmasındakı belə uyğunsuzluq bu idarələr qarşısında qoyulan məsələlərin müxtəlifliyi ilə izah olunur. Təriflərdəki belə müxtəlifliklər, eləcə də müxtəlif ölkələr və hətta müttəfiqlər arasında da hiss olunur. İngilis hökumətinin uzun müddət ərzində terrorçuluq barədə istifadə etdiyi tərif belə səslənirdi. “Siyasi məqsədlərlə, o cümlədən ictimaiyyəti və ya onun ayrı-ayrı təbəqələrini qorxutmaq məqsədilə güc tətbiq etməkdir”.

Lakin terrorçuluğun bütün yuxarıda deyilən təriflərinin hüquqi şərtlərinin və siyasi-hüquqi məzmununun mühümlüyünə baxmayaraq hesab edirik ki, terror fenomeninə hər şeydən əvvəl sosioloji nöqtəyi-nəzərdən yanaşılmalıdır. Ona görə də terrora aeopolitik aspektdən kənar yanaşaraq ona “neytral” tərif versək, onda bu belə müəyyənləşdirilər: “Terrorçuluq - siyasi nöqtəyi-nəzərdən əsaslandırılaraq insanlara qarşı tətbiq olunan zorakılıqdır”.

Bununla əlaqədar qeyd etmək lazımdır ki, formal da olsa belə tərifə əsasən yalnız bu və ya digər ekstremist qrupları deyil, eyni zamanda hər hansı dövləti də terrorçu adlandırmaq olar. Məsələn, əgər hər hansı bir dövlətin nizami ordusu,

yaxud xüsusi bölmələri məqsədyönlü şəkildə terrorçuların yaxın adamları və qohumlarını girov götürürsə, onda dövlət özü də terrorçuların istifadə etdikləri üsullardan istifadə edir və beləliklə də özü terrorçuya çevrilir. Amma müasir dünyada belə hallar çox azdır və onlar beynəlxalq hüquq müdafiəsi təşkilatları tərəfindən bəyənilmir və müdafiə edilmir.

Lakin bu o demək deyildir ki, güc tətbiq etməklə edilən hər bir hərəkət terrorçuluqdur. Məsələn, tarixçilərə I Pavellə II Aleksandrın öldürülməsi arasındakı fərq tamamilə aydındır. Birinci halda Yunanıstan çarlarının öldürülməsinə uyğun gələn haldan söhbət gedirsə, ikinci hal əsil terror aktıdır.

Müasir dövrdə belə siyasi terrora misal olaraq Pakistanın Baş naziri Benazir Bhuttonun öldürülməsini göstərmək olar.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Pakistanın Baş naziri Benəzir Bhuttonun qətlini təhqiq etmək üçün komissiya yaratmışdır. Komissiyanın yaradılması barədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi Pan Gi Mun İslamabadda Pakistan Prezidenti ilə görüşü zamanı məlumat vermişdir.

Pakistan Prezidenti ümidvar olduğunu bildirmişdir ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı komissiyası bu terror aktını kimin hazırladığını, kimin sifariş verdiyini, kimin təşkil etdiyini müəyyənləşdirə biləcək və onların məsuliyyətə cəlb edəcək.

Bənəzir Bhutto 2007-ci il dekabrın 27-də seçki kampaniyası çərçivəsində Ravalpindi şəhərində mitinq keçirərkən terror aktı nəticəsində həlak olmuşdur.

Pakistanın eks-prezidenti Pərviz Müşərrəf Bhuttonun qətlində “əl-Qaidə” ilə əlaqədə olan radikal islamçıları ittiham etmişdir.

Terrorçuluq müxtəlif ölkələrdə mövcud olan mədəni əlaqələr, sosial quruluş və bir çox digər daxili və xarici amillərdən asılı olduğundan o çox mürəkkəb bir fenomendir və ona görə də ona birmənalı tərif vermək çox çətinidir.

Bu dediyimizi əks etdirmək üçün terrorçuluğun bir neçə tərifinə baxaq. İngilis alimi B.Koze: “Terrorçuluq siyasi məqsədlərlə motivləşdirilərək güc tətbiq etməklə həyata keçirilən hərəkətdir”. İsveç alimi Q.Deniker göstərir: “Terrorçuluq - bu siyasi, ideoloji, yaxud sosial-inqilabi məqsədlərə nail olmaq üçün hökumətləri, əhali qruplarını daim olaraq hədələməkdir.

Amerika Birləşmiş Ştatlarında A.Aleksanderanın redaktəsi altında nəşr olunmuş “Terrorçuluq: teoriya i praktika” məcmuəsində terrora belə bir tərif verilir - bu “Bilavasitə qorxu, vadar etmə, yaxud qorxutma yolu ilə siyasi məqsədlərə nail olmaq üçün hədə-qorxudan istifadə olunmasıdır”.

Lakin, fikrimcə, bu təriflərdən heç biri beynəlxalq terrorun mahiyyətini tam əks etdirmir. Belə ki, yalnız milli sərhədlərdən kənara çıxan terroru beynəlxalq terror adlandırmaq yarımçıq fikirdir. Ona görə də beynəlxalq terrora aşağıdakı kimi tərif verilməsini daha məqsədə uyğun hesab edirəm: “Milli sərhədlərdən kənarda və ölkə daxilində xarici dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların nümayəndəliklərinə qarşı mütəşəkkil terrorçu qrupların zor tətbiq etmək və vahimə yaratmaq yolu ilə həyata keçirdikləri fəaliyyətdir”.

Terrorçuluğun geniş spektrləri “Azərbaycan Respublikasının terrorçuluq haqqında” Qanunda və Respublikanın Cinayət Məcəlləsində ətraflı şərh olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində göstərilir: “Adamların həlak olması, əhəmiyyətli əmlak ziyanının vurulması, habelə başqa ağır nəticələrin baş verməsi təhlükə törədən partlayışların, yanğınların və digər hərəkətlərin edilməsi bu hərəkətlər ictimai təhlükəsizliyi pozmaq, əhalini qorxutmaq, yaxud təqsirkarların tələbinə əsasən hakimiyyət orqanlarının qərar qəbul edilməsinə təsir göstərmək məqsədilə, habelə həmin məqsədlə bu hərəkətlərin edilməsi hədəsi ilə törədilən cinayətlər terrorçuluq adlanır” [9].

Bütün yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, terrorçuluq - silahlı mübarizənin müxtəlif formalarının istifadə olunması və irəli sürülməsi ilə həyata keçirilən siyasi taktikadır ki, bu da terror aktı kimi müəyyənləşdirilir.

Terrorçuların fəaliyyəti qorxutma (hökumət strukturlarını, yaxud bizim indiki dövrdə yayıldığı kimi bütün cəmiyyəti), yəni birbaşa qorxu vasitəsilə insanların davranışına təsir etmək məqsədilə həyata keçirilir. Müasir terrorun XIX əsrdə və XX əsrin birinci yarısında həyata keçirilən terrorçuluqdan fərqli xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bir qayda olaraq onların hədəfi mülki vətəndaşlar

olur. Ona görə ki, o dövrlərdə törədilən terror aktları bir qayda olaraq hökumət nümayəndələrinə qarşı törədilirdi və bu halda əhali arasında qurbanlar olsaydı o məqsəd kimi deyil, ikinci dərəcəli insan itkisi kimi nəzərdə tutulurdu.

Terroloqlar yeni zamanda terrorçuluğun 5 global dalğasını ayırırlar:

1. 1880-ci illərdə Rusiya, Avropa və sonrada Şimali Amerikada anarxizmin yayılması ilə əlaqədar;

2. XX əsrdə geniş vüsət almış milli-azadlıq hərəkatları və müstəmləkəçilik əleyhinə çıxışlarla əlaqədar;

3. 1970-ci illərdə “yeni sol” ekstremistlərin fəaliyyətinə aid olan hadisələrlə əlaqədar;

4. 1970-ci ilin sonlarından başlamış və bu günədək davam edən qloballaşma ilə əlaqədar;

5. dini terror

Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda təkliddə cinayət hərəkatlarının həyata keçirilməsi beynəlxalq cinayət kimi xarakterik deyil.

Terrorçuluq fəaliyyəti subyektlərinin xarakterinə görə terroru aşağıdakı növlərə bölmək olar:

1. Təşkilatlanmamış, yaxud fərdi terror – terror aktının (yaxud aktlarının) heç bir təşkilatla əlaqəsi olmadan bir-iki nəfər tərəfindən həyata keçirilməsidir.

Belə terror aktlarının konkret ünvançıları özlərinin şəxsi davranışları, yaxud müəyyən bir qrupa və ya təşkilata mənsub olan konkret şəxslər olurlar.

2. Fərdi terrorun tam əksi olan kütləvi, yaxud kortəbii terror təsadüfi adamlara qarşı törədilən terrordur. Buna misal olaraq Oklaxomada, Moskvada, Bakıda və s. törədilən terror aktlarını göstərmək olar.

3. Hər hansı bir təşkilat tərəfindən planlaşdırılaraq həyata keçirilən terrorçuluq fəaliyyəti mütəşəkkil, kollektiv terror fəaliyyətidir. Məsələn, eserlər, əl-Qaidə, ASALA, İRA, ETA kimi təşkil olunmuş beynəlxalq səviyyədə terror aktlarını törədən təşkilatlar mütəşəkkil, kollektiv terror təşkilatlarıdır.

Terror aktları əvvəllər ayrı-ayrı yüksək vəzifəli şəxslərin öldürülməsinə yönəldilmiş olurdusa, müasir şəraitdə bu artıq hava və su gəmilərinin qaçırılması,

girovlar götürülməsi, müəssisələrin yandırılması, nəqliyyat vasitələrinin partladılması və s. kimi formalarda həyata keçirilir.

Terrorçular insan həyatına bir başqa təhlükə yaratmaq qorxusu ilə yanaşı, həm də insan həyatına birbaşa təhlükə yaratmayan digər hərəkətləri, məsələn, mağazaların, qeyri-iş vaxtı siyasi partiyaların mənzil qərargahlarının partladılması, yaxud yandırılması, hədə-qorxu xarakterli manifest və digər materialların nəşri və yayılmasını həyata keçirməklə də təzahür edə bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, terrorçuluğun bu təsnifi universal xarakter daşımır və 1970-1980-ci illərdə Qərbdə baş verən terror aktlarını xarakterizə edir.

Beləliklə, müasir terrorun mahiyyəti nədən ibarətdir?

Müasir anlayışda terrorçuluq – terrorun tətbiqi, yəni vahimə yaratmaq, qara-qorxu gəlmək, şəxsiyyətə, cəmiyyətə və dövlətə qarşı güc tətbiq etməkdir (fiziki məhv etməyə qədər). Axırncı halda terror milli sərhədlərdən kənara çıxır və beynəlxalq xarakter alır.

Terroru təhlil edən mütəxəssislər terrorçuluq fəaliyyətinin məzmununa aşağıdakıları daxil edirlər:

- 1) terror aktlarının təşkili, planlaşdırılması, hazırlanması və reallaşdırılması;
- 2) terrorçuluq məqsədilə terror aktlarına təhrik etmək, fiziki şəxslərə və yaxud təşkilatlara fiziki güc tətbiq etmək;
- 3) terror aktları törətmək, belə əməllərdə iştirak etmək üçün qeyri-qanuni mütəşəkkil qruplar, silahlı dəstələr, cinayətkar cəmiyyət(cinayətkar təşkilatlar) təşkil etmək;
- 4) terrorçuları qruplara cəlb etmək, silahlandırmaq, öyrətmək və istifadə etmək;
- 5) terror təşkilatları, terror qruplarını maliyyələşdirmək yaxud başqa yollarla onlara köməklik etmək [88].

Terrorun tarixinə nəzər salsaq onun ilk dəfə eramızdan əvvəl 66-73-cü illərə gedib çıxmasını görə bilərik. Belə ki, yəhudi siyasi qruplaşmaları romalılara qarşı terrora əl ataraq Fessaloniyanın muxtariyyəti uğrunda bu tədbirdən istifadə etmişlər.

Qədim papiruslar da bir çox faraonların, o cümlədən cavan Tutanxamonun zəhər vasitəsilə öldürülməsi barədə məlumatlar saxlanılmaqdadır. Bizim eradan əvvəl IV əsrdə yaşamış Misir tarixçisi Manefonun yazdıqlarına görə Misirdə qədim çarlığın son dövrlərində total terror hökmranlıq edirdi.[35, 56].

Bəzi tarixçi və mütəxəssislərin fikrinə görə terror anlayışı Fransa burjuva inqilabı dövründə yaranmışdır.

Terror əsrin əvvəlində inkişaf edərək Avropada inqilabi-siyasi milli separatist və cinayətkar qruplaşmaların yaranması ilə nəticələnmişdir. Bəzi terror təşkilatları (Rusiyada xalqçılar, İtaliyada karbonariyalər) öz hərəkatlarına inqilabi romantik rəng verərək belə fikirləşirdilər ki, onlar cəmiyyətdə sosial ədalət prinsiplərini bərpa edirlər.

Sonradan terror 19-cu əsrin 2-ci yarısında anarxiya və milliyyətçi ideyaların üzərində inkişaf etməyə başladı. Terrorun ilk qurbanları Fransa hökmdarı Lui Filipp, imperator Fridrix Vilhelm və imperator Aleksandr oldu.

Qeyd etmək lazımdır ki, 19-cu əsrdə terror 20-ci əsrdən fərqli olaraq cəmiyyət üçün böyük risklər doğuran kütləvi xarakter daşımırdı. 20-ci əsrdə artıq İtaliyada il ərzində 600 partlayış, Fransada isə 400 partlayış qeydə alınmışdır.

Tarixçilər və politoloqlar arasında terrorun ilk dəfə və nə vaxt baş verməsi barədə fikirləri də biri-birindən əsaslı şəkildə fərqlənir. Bir qrup istənilən siyasi qətlə terrorla eyniləşdirir və bununla da terrorun kökü antik dövrlərə, hətta ondan da əvvəlki dövrlərə aparılıb çıxarılır (U.Haker), digərləri belə hesab edir ki, terror XX əsrin axırlarının fenomenidir. Fransız tarixçisi M.Ferro terroru “XI- XII əsr spesifik Xoşaşini islam ənənələrinə bağlayır.

Orta əsrlərdə Həşişlər (assosianlar) müsəlman sektasının nümayəndələri prefektləri və xəlifələri öldürürdülər. Bu vaxtlar Hindistan və çində bir sıra gizli təşkilatlar siyasi terror həyata keçirirdilər. Həşişlər sektası tərəfindən Yerusəlimin kralı Konraq Monferratski də öldürülmüşdür. Onlar 1090-cı ildə hansısa Həsən ibn əs-Səbbax adlı şəxsin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərək Həmədandan tutmuş şimala doğru Ələmut qalasına qədər çox geniş bir ərazini işğal etmiş və bir əsr yarım ərzində orada ağalıq etmişlər. XII əsrin ortalarında bu qrup qəflətən yox

olmuşdur. Gəlib bizə çatan məlumatlara görə planlaşdırılmış qətl əməliyyatına getməmişdən əvvəl onun gələcək icraçıları güclü şəkildə çətənə və həşişdən istifadə edirlərmiş. Sektanın geniş yayılmış – Həşiş sektası adı da buradan əmələ gəlmişdir. Bu ad Avropaya Fransız dilində təhrif olunmuş Assasin sözü kimi daxil olmuş və sonradan ingilis dilində “assasination” sözü əmələ gəlmişdir ki, bu da “siyasi qətl” mənasını verir. “Assasian” sözü isə bir çox müasir dillərdə “muzdlu qatil”, “killer” mənasını verir. Şərqdə “Həşişlər” adlanan bu sekta Avropada “Assasianlar” (Assasins) sektası adı altında tanınır.

Bundan sonra XV əsrdə Hindistanda *thuggee* kultu indus allahı Kaliyə qurban kəsmə mərasimi kimi öz qurbanlarını boğaraq öldürmə mərasimini həyata keçirirdilər (*Thuggee* və müasir *thug*. Sözləri indus sözü olan thagdan əmələ gəlmişdir və böyük yolun quldurları deməkdir).

Əslində isə terror praktikası bizim eramın birinci əsrinə gedib çıxır. Bu vaxt Roma əsarətinə qarşı duran bir qrup yəhudi əhalinin çox topladığı yerlərdə Roma işğalçılarının və onların əlaltılarının boğazını xəncərlə (sıca) kəsirdilər. Özlərini *Sicarri* adlandıran bu qatillər eləcə də varlı yəhudilərə hücum edir, onların və onların nöqərlərini girov götürür və sonradan girov pulu alaraq azad edirdilər.

N.Neymark isə müasir terrorçuluğun mənşəyini Napoleondan sonrakı bərpa dövrünə aid edir.

Terrorçuluq sözü öz kökünə görə Fransız inqilabı dövrünə gedib çıxır. 1793-1794-cü illərdə terror rejimi xainləri sistemə olaraq aşkara çıxarmağa və onların gilyotinin altına göndərməyə çalışırdılar (gilyotin – Fransa burjua inqilabı zamanı doktor Gilyotin tərəfindən ixtira edilmiş başkəsən maşındır). İlk vaxtlar zor tətbiq etmək, başqa sözlə desək terror müsbət mənə kəsb edirdi, çünki o özünün düşmənləri hesab etdiyi pozucu elementlərə və onlarla fikir ayrılığı olan şəxslərə qarşı yönəlmiş olurdu. Zor tətbiq etmək getdikcə artırdı və nəhayət inqilabın lideri Robesper və onunla birlikdə 40000 nəfər gilyotinin altına göndərilir. Tezliklə inqilabı çox kəskin şəkildə tənqid edən Edmund Berke fransız inqilabının tərəfdarlarını terrorçu kimi xarakterizə etmişdir.

Rusiyada terror haqqında ilk məqalə “Rusiyada terror” adı altında 1907-ci ildə nəşr olunmuşdur. Həmin məqalədə “terror hökumətə qarşı mübarizə sistemi, ayrı-ayrı yüksək çinli şəxslərin, eləcə də casusların öldürülməsinin təşkili, axtarışlara və həbslərə qarşı silahlı müdafiə” kimi mənalandırılır.

XIX əsrin 90-cı illərinin ortalarında Rusiyada il ərzində çoxlu kriminal xarakterli olan 500 partlayış qeydə alınır. Belə ki, Rusiya çox zəngin terror ənənəsinə malik bir dövlətdir. Onların qurbanları içərisində imperator II Aleksandr (1881-ci il), böyük knyaz Sergey Aleksandroviç (1905-ci il), nazir və siyasi rəhbərlər də var idi. Dinc əhəlinin qorxu altında saxlanması isə adi bir hala çevrilmişdir. 14 may 1906-cı ildə Sevastopol şəhərində həyata keçirilmiş terror aktı nəticəsində 8 nəfər həlak olmuş, 40 nəfər isə yaralanmışdı. Rusiyanın o vaxtki baş naziri Stolipinin Sank-Peterburqun Aptekar adasında yerləşən bağ evindəki partlayış zamanı 32 nəfər həlak olmuş, 22 nəfər yaralanmışdı. Stolipin özü isə sonradan Kiyevin opera teatrında terrorun qurbanına çevrilmişdi.

Terrorun əsas təhlükəsi onun qurbanları ilə yanaşı, həm də mövcud konstitusiyaya quruluşuna qarşı da yönəlməsidir. Terrorçuluğa qarşı lazımi tədbirlərin həyata keçirilməməsi vətəndaşların dövlət orqanlarına qarşı inamsızlığını artırmaqdadır.

Tam əminliklə demək olar ki, texniki şəraitlə əlaqədar olaraq terrorçuluğun meydana gəldiyi dövrdən XVIII – XIX əsrlərə qədər onun bir sistem halına çevrilməsi mümkün deyildi. Terrorçuluğun yeni, daha mütəşəkkil və amansız növünün meydana gəlməsinə texniki tərəqqi, ilk növbədə isə partlayıcı maddələrin (dinamitin kəşfi), kütləvi informasiya vasitələrinin, eləcə də, informasiyaların verilmə vasitələrinin (teleqraf) inkişafı səbəb olmuşdur. Bunlar terror aktlarının təbliğatının səmərəsini və yeni terror təşkilatları yaradılması təcrübəsini bir neçə dəfə artırdı.

Dünyanın müxtəlif regionlarında terror təşkilatları bir sıra səbəblərlə əlaqədar müxtəlif dövrlərdə təşəkkül tapmışdır.

Yaxın Şərqdə ilk terror təşkilatları Menahem Behin və Abram Stern tərəfindən Fələstində ingilis müstəmləkəçilərinə qarşı mübarizə aparmaq

məqsədlə yaradılmış yəhudi qrupları idi. Hazırda da Fələstində fəaliyyət göstərən yəhudi terror qrupları var. Onlardan biri – “Kah” və digər iyirmi adla məşhur olan (“Yəhudi dövləti”, “Davidov qılıncı”, “Yəhudi ideyalarının daşıyıcıları” və s.) bu təşkilat Amerika Birləşmiş Ştatlarının dövlət departamenti tərəfindən hazırlanmış beynəlxalq terror təşkilatlarının siyahısına daxil edilmişdir. İsraildə bu siyahıya daxil edilməyən nə qədər belə terror təşkilatlarının olması yalnız bir Allaha məlumdur. Görəsən İsrail özünün terror təşkilatlarına qarşı mübarizə aparırmı?

Ərəb terrorçuları ilə İsrailin apardığı mübarizə Qolda Meir, İshak Şamir və Yakov Eliavadan qalmış ənənələrə əsaslanmaqla heç bir beynəlxalq hüquq normalarına məhəl qoymadan insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını kobud şəkildə pozmaqla həyata keçirilir. İsrail xüsusi xidmət orqanları çox hallarda terror təşkilatlarının liderlərinin, ideoloqlarının və ayrı-ayrı üzvlərinin bir başa məhv edilməsini həyata keçirir. Bu halda onlar beynəlxalq rezonansa, beynəlxalq ictimai rəyə məhəl qoymurlar. İsrailin özündə ictimai rəy belə təcübəni müdafiə edir. Onlar ələ keçirdikləri terrorçulara olmazın işgəncələr verirlər. Mossadın ən məşhur və əfsanəvi direktoru İser Harel Misir üçün orta məsafəli raketlər yaradan keçmiş nasist alimlərin məhv edilməsi barədə planı uğursuzluğa düşər olduqdan sonra istefa verdi. Çünki Ben-İnqurionla Almaniya Federativ Respublikasının kansleri Konrad Adenayer arasında diplomatik münasibətlərin yaradılması və Xolokost faciəsinə görə çox böyük miqdarda pul əvəzləməsi verilməsi barədə olan razılaşmaya zidd idi.

İsrail dövləti yaradılarkən belə bir prinsipial və açıq seçim edilmişdir - terrorçuluq mühüm siyasi vasitə kimi seçilmişdir. İshak Şamir demişdir: “ Nə yəhudi mənəviyyəti, nə yəhudi ənənələri mübarizə vasitəsi kimi terrorçuluğu istisna etmir” .İsrailin birinci prezidenti Xain Veytsman və birinci baş naziri Ben-Qurionda terroru qınamaqdan imtina etmişdilər.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının özündə terrorçu təşkilatlar varmı və onlar hansı yönümlüdürlər? Amerika Birləşmiş Ştatlarında çoxlu sayda terror təşkilatları mövcuddur, baxmayaraq ki, amerikalılar onları terrorçu deyil ekstemist təşkilatlar adlandırırlar.

“*Sağ ekstremistlər*”- Bu qrup çox vaxt irqi üstünlük və hökumət əleyhinə mövqedə dururlar. Milli səviyyədə “Yaradanın dünya kilsəsi” və “Ari millət” kimi terrorçu qruplar, irqçiliyə əsaslanan nifrət onların proqramının və siyasi önəmliliyinin əsasında olur.

1999-cu ildə qarşı alınmış yeddi terror aktından ikisi çox böyük insan tələfatına səbəb olacaq geniş miqyaslı aksiya kimi düşünülmüşdü. Onları sağ ekstremistlər təşkil etmişdilər. 1999-cu ilin dekabrında hökumət əleyhinə olan qruplarla əlaqəli olan adamlar Kaliforniyada propan saxlanılan böyük obyektə hücum planlaşdırmışdılar. Saxlanılarkən onlardan bikford qaytanı, silah, ammonal və fitil aşkar edilmişdir.

FKB döyüşçülərin Florida, Corciya, Alabama və bir sıra digər ştatlarda fəaliyyət göstərən çətilənmiş təşkilatı olan “Cənubi-Şərqi Ştatların İttifaqı” təşkilatı üzvlərinin planını pozdu. Onların planına hərbi arsenallardan silah oğurlamaq, polis sahələrinə hücumlar etmək və hakimiyyət nümayəndələrini girov götürmək daxil idi. Bu qrupun məqsədi Amerika hökumətini hərbi vəziyyət elan etməyə məcbur etmək üçün hərc-mərclik yaratmaq idi ki, bununla da onlar Amerika xalqını öz hökumətini devirməyə qəsdən təhrik etmək idi.

“Dünya fəhlə partiyası”, “Hökuməti küçələrdə ələ keçirmək”, “Kapitalizm əleyhinə karnaval” kimi anarxist və sosialist yönümlü ekstremist qruplar beynəlxalq terror qrupları ilə əlaqələrə malikdirlər və mütəmadi olaraq terror təhlükəsi yaradırlar.

1999-cu ildə FTB-nun ədliyyə departamentində məqsədi ölkədə hansı qorxulu kultların və ağ irqçi təşkilatların fəaliyyət göstərməsi və onların haradan əmələ gəlməsini aydınlaşdırmaq olan “Meqiddo layihəsi” adlı xüsusi məruzə hazırlanmışdı.

Aydın olmuşdur ki, bu ordunu hələ 1950-ci illərdə Amerika hökumətinin, şəxsən prezident Eyzenhauerin özü tərəfindən sadə amerikalıları mülki müdafiəyə hazırlamaq məqsədilə yaradılmışdı. Əyalətdəki əhalini silahlandırmaq və öyrətmək üçün büdcədən pul və silah ayırmışdı. Yeni hərəkət Milis adlandırılmışdı. Belə muxtar milis qrupları Havaydan başqa bütün ştatlarda yaradılmışdı.

Bu gün Amerikaya milislərin özü deyil, onların uşaqları təhlükə yaradır. Onlar əmindirlər ki, onların hökuməti onları satdı və özü də sionistlərə və kommunistlərə satıldılar.

Heç bir şübhə olmadan demək olar ki, “Milli Alyans” terror təşkilatlarına aiddir. Bu təşkilatın əsasını qoyan Uilyam Pirsin “Ternerin gündəliyi” Oklaxoma-Sitini partladan Timota Makveydən tapılmışdır. Makley öz ştatında Milisin fəallarından birinin oğludur. “Milli Alyans” 1974-cü ildə yaradılmışdır və “Ternerin gündəliyi” onların Bibliyası hesab olunur [145].

1996-cı ildə “Gestaponun oğulları” qrupunun döyüşçülərinin Arizonada iki qatarı yoldan çıxarmaları nəticəsində 1 nəfər öldü, 78 nəfər əlil oldu və onlar bunu FTB-nin agentləri tərəfindən “Davidovun budaqları” sektasının məhv edilməsi ilə əlaqədar qisas aktı kimi elan etdilər. Ueykdə FTB-nun xüsusi təyinatlıları sektantların fermasını yandırması nəticəsində 87 nəfər, o cümlədən 17 uşaq həlak olmuşdu. Bu o deməkdir ki, totalitar sektalar və nasist-xristianlar faktiki olaraq birləşmişlər. Məhz Timati Makvey Oklahoma - sitini Davidov budaqlarının məhvini görə qisas almaq məqsədilə partlatmışdı [146].

Hazırda Amerika xüsusi xidmət orqanlarının əsas diqqəti beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizəyə yönəldiyindən, daxildə nəzarətsiz qalmış terror təşkilatlarının öz fəaliyyətlərini həyata keçirmələri üçün münbit şərait yaranmışdır. O ki, qaldı onların sponsorlarına, Amerika Birləşmiş Ştatlarında onlar kifayət qədərdir; Hollivud Multimilionerləri(məsələn, sayenotloqu kilsəsinin fəalları Tom Kruz və Con Travolta və yaxud antiqlobalistlər Tim Robbins və Süzen Sarandon), biznesmenləri, eləcə də həm istifadə olan (məsələn, Arizonanın keçmiş qubernatoru, hazırda Kanzas ştatında “Konstitusiya” ekstremist qruplaşmasının başçısı Evan Meçam), həm də fəaliyyətdə olan dövlət məmurları arasında kifayət qədərdir.

Kim deyə bilər ki, bu terrorçu qruplaşmaların beynəlxalq terrorçu təşkilatlarla əlaqəsi yoxdur. Bir çox beynəlxalq terrorçu təşkilatların Amerika Birləşmiş Ştatlarında agentlər şəbəkəsi var və onlar orada əməliyyatlar aparırlar. Məsələn, Fələstin “Həmas”, “İrlandiya Respublika ordusu “, Misirin “Əl-Camaa

Əl-İslami” və Livanın “Hezbollah” beynəlxalq terror təşkilatlarının Amerika Birləşmiş Ştatlarında üzvləri var və onlar pul toplamaq, öz tərəfdarlarını və agentləri öz təşkilatlarına cəlb etməklə məşğuldurlar. 2000-ci ilin iyul ayında FTB-nin apardığı təhqiqatlar “Hezbollahın” 23 üzvünün həbs olunması ilə nəticələndi. Qeyd etmək lazımdır ki, “Hezbollah” bütün digər beynəlxalq terror təşkilatlarının, o cümlədən Usama Ben Ladenin “əl-Qaida” təşkilatı da daxil olmaqla qətlə yetirdiklərindən çox Amerika vətəndaşının qətlinə görə məsuliyyət daşıyır.

İsrail tarixçisi Z.İvianski çox haqlı olaraq yazır ki, “müasir dünyada tətbiq olunan siyasi terror, qədimlərdə tətbiq olunan siyasi qətlərdən əsaslı şəkildə fərqlənir. Müasir terrorçu nəinki yalnız siyasi qatillərin istifadə etdikləri üsullardan istifadə edir, həm də o öz roluna, cəmiyyətə və özünün törətdiyi aktların mənasına tam başqa formada baxır.

İvianski hesab edir ki, müasir terror 1876-cı ilin dekabrında İtaliyanın anarxistlər federasiyasının elan etdiyi “hərəkət təbliğatı” şüarı ilə başlamış, sonradan isə fransız anarxisti Pol Bruss tərəfindən əsaslandırılaraq inkişaf etdirilmişdir.

Bir sıra mütəxəssislərin fikrincə terrorun tarixi iki yüz ildən az bir müddəti əhatə edir, digərləri isə hesab edirlər ki, terrorçuluq bir təzahür kimi çox qədim dövrlərə gedib çıxır. Bu görüşləri əks etdirmək üçün iki müxtəlif mənbəyə istinad edək. “Terrorçuluq sosial-siyasi təzahür kimi heç də cavan deyil. Onun tarixi ən azı bir əsr yarım təşkil edir” [55, 3].

“Müasir terrorun inqilabi mənşəyi XVIII əsr fransız inqilabından və Rusiyadakı 1917-ci il Böyük Oktyabr inqilabından başlayır. Əslində isə terrorçuluğun kökü çox qədim dövrlərə gedib çıxır, onun praktikasısı isə müxtəlif tarixi dövrlərlə və çox saylı cərəyanlarla bağlıdır” [55].

Terrorçuluq XIX əsrin ikinci yarısından ictimai həyatın daimi amilinə çevrilir.

XX əsrin 80-90-cı illərindən terrorçuluq artıq dünya miqyaslı beynəlxalq, global xarakter almışdır. Bu da beynəlxalq münasibətlərin və müxtəlif sahələrdə qarşılıqlı əlaqələrin qloballaşması və inkişafı ilə izah olunur.

Beynəlxalq terrorçuluq qloballaşma prosesi ilə də əlaqədardır. O, ona görə həqiqətən də beynəlxalqdır ki, beynəlxalq münasibətlərin çox güclü yenidən qurulması prosesinə uyğun gəlir. Siyasət, iqtisadiyyat, maliyyə, məlumat axını ilə yanaşı terrorçuluqda transmilli səviyyəyə qalxmışdır.

Son dövrlərdə çoxlu insan və material itkiləri ilə müşayiət olunan terror aktları Şimali İrlandiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Rusiya, Keniya, Tanzaniya, Yaponiya, Azərbaycan, Argentina, Hindistan, Pakistan, Əlcəzair, İsrail, Misir, Türkiyə, Albaniya, Kolumbiya, İraq və s. bir sıra ölkələrdə törədilmişdir.

Müasir şəraitdə terror fəaliyyəti özünün geniş dairəsi, dəqiq dövlət sərhədlərinin olmaması, beynəlxalq terrorçuların terror mərkəzləri və təşkilatları ilə əlaqələri, eləcə də razılaşıdırılmış qarşılıqlı hərəkətlərinin mövcudluğu ilə xarakterizə olunur.

Beynəlxalq terrorçuluq dərin sosial köklərə malikdir. Onun mənbəyi ictimai həyatın qlobal, regional və lokal səviyyədə iqtisadi, siyasi, dini və digər dərin ziddiyyətlərlə bağlıdır.

Beynəlxalq terrorçuluğun əsas əlamətləri aşağıdakılardır:

a) mübarizənin xüsusilə son dərəcə kəskin formalarından istifadə etməklə güc və hədə tətbiq etmək;

b) siyasi rəqiblərinin zəiflədilməsi, siyasi məqsədlərə nail olunmasına yönəldilməsi;

c) bilavasitə insanların həyatına təhlükə, idarə və təşkilatların fəaliyyəti, qeyri-legitimliklə əlaqədar ictimai təhlükənin yüksəldilməsi;

d) terrorçu strukturların və onların fəaliyyətinin son nəticə etibarilə səmərəliliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə onun konspirasiya (gizlilik) üsullarından istifadə edilməsi;

e) insanların həyat və sağlamlığına qəsd etmək vasitəsilə dolayısı yolla siyasi nəticələrə nail olmaq üsulu.

Beynəlxalq terrorçuluğun subyektləri – leqal siyasi mübarizəni kifayət hesab etməyən, yaxud, tamamilə inkar edən radikal yönümlü siyasi partiyalar, ekstremist istiqamətli siyasi qruplar və ya təşkilatlardır. Bu partiya və təşkilatlar öz

fəaliyyətlərini müxtəlif formalarda həyata keçirməklə əsasən silahlı güc tətbiq etməyə üstünlük verirlər.

Beynəlxalq terrorçuluğun mühüm qollarından biri və ondan heç də az təhlükəli olmayanı dini ekstremizmdir. Dini ekstremizmin ən qorxulu cəhətlərindən biri ondan ibarətdir ki, o dinlərarası anlaşılmazlıqları özünə məxsus, təhrif olunmuş formada təqdim edir və qızıqdırır, din zəminində müxtəlif millətlər və xalqlar (eyni millətin müxtəlif təşəkkürlü qrupları) arasında nifaq salır, dinlərarası dözümsüzlük yaradır ki, bu da nəinki ayrı-ayrı ölkələr, hətta bəşər sivilizasiyasına təhlükə yaradır.

Bu təhlükə bu gün Azərbaycanda real şəkildə mövcuddur.

Fikrimizcə, respublikamızda dini ekstremizmə qarşı mübarizənin səmərəliliyini aşağı salan amillərdən biri mövcud qanunvericilik bazasının dövrün tələblərinə cavab verməməsidir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının hazırda qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində qadağan olunmuş təşkilatlarda üzvlüyə və digərlərində bu fəaliyyətə cəlb etməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmur. Cinayət məəcəlləsində milli, irqi və dini ayrıseçkilik, ekstremist xarakterli materiallar yaymaq üstündə nəzərdə tutulan cəza tədbirləri isə, fikrimizcə, belə hərəkətlərin dövlətçiliyə vurduğu zərbəyə adekvat deyil.

Beynəlxalq terrorçuluğun müxtəlif növlərindən transmilli və beynəlxalq kriminal terrorçuluğu ayırmaq olar. Transmilli beynəlxalq terrorçuluq özünü qeyri-dövlət terror təşkilatlarının digər dövlətlərdə törətdikləri müxtəlif aksiyalar şəklində göstərir. Lakin beynəlxalq terrorçuluğun bu növü müstəqil şəkildə həyata keçirilir və beynəlxalq münasibətlərin dəyişdirilməsinə istiqamətlənmir. Kriminal xarakterli beynəlxalq terrorçuluq özünü mütəşəkkil beynəlxalq cinayətkar qruplaşmaların hərəkətlərində göstərir. Onların hərəkətləri hər hansı bir siyasi məqsəddən uzaqdır və digər ölkələrdə onlara rəqib olan cinayətkar təşkilatlara yönəlmiş olur.

Terrorçuluğun mühüm qollarından biri də dövlət terrorçuluğudur. Dövlət terrorçuluğu bir ölkənin sərhədlərindən kənara çıxdıqda o, beynəlxalq xarakter alır. Beynəlxalq terrorçuluq dövlət və siyasi dayanıqlığı laxladır, çox böyük miqdarda

maddi zərər vurur, mədəniyyət abidələrini dağıdır, beynəlxalq münasibətləri sarsıdır. Terrorun istənilən növü kimi, beynəlxalq terrorçuluqda öz ideyalarını həyata keçirmək üçün heç bir fərq qoymadan insanlara qarşı yönəlir.

Beynəlxalq terrorçuluqla mübarizədə dövlətlərin əməkdaşlığının mühüm istiqamətləri aşağıdakılardır:

- bu təzahürün əsasını təşkil edən səbəblərin aradan qaldırılmasına yardım etmək;

- terror qəsdlərinin qarşısını almaq üçün əməli tədbirlərin görülməsi;

- dövlətlərin biri-birinə cinayət-prosessual kömək göstərməsi;

- mübahisələrin sülh yolu ilə tənzimlənməsi üçün əməkdaşlıq etmək və s.

(Журнал «Закон и право», М. 1999, № 2, стр.6-8) Qədim sivilizasiyada hökumətin xalqa qarşı terrorçuluq, hakimiyyət, var-dövlət uğrunda mübarizədə iqtidar nümayəndələrinə qarşı isə terror həyat keçirilirdi.

Belə bir fikir mövcuddur ki, hökumət özünə əlverişli siyasi şəraiti saxlamaq üçün ölkədə gizlicə olaraq terrorçuluğu himayə edə bilər. Çox hallarda əhali arasında çox geniş səs-küy yaratmış terror aktlarından sonra hökumət əhali üzərində nəzarəti həyata keçirmək üçün qanunlar qəbul edir və kütləvi cəza tədbirləri həyata keçirir və müharibə başlayır. Məhz Amerika Birləşmiş Ştatlarında 11 sentyabr 2001-ci il terror aktından sonra İranda və Əfqanıstanda müharibə başlandı.

Terrorçuluq bəşəriyyətin daimi peyki kimi onun ətrafında fırlanır. Hələ bizim eramın I əsrində iudizmdə sikariev sektası fəaliyyət göstərirdi (sika – xəncər yaxud qısa qılınc deməkdir). Belə sektanın məqsədi romalılarla əməkdaşlıq edən tanınmış yəhudi nümayəndələrini məhv etmək idi. Hələ Foma Akvinski və xristian kilsəsinin ataları onların fikrincə xalqa düşmən olan hökmdarların öldürülməsi ideyasını mümkün hesab edirdilər.

Almaniyada XIX əsrdə kökləri yunan tarixində hökmdarların öldürülməsinə bəraət qazandıran “bomba fəlsəfəsi” meydana gəlir. “Bomba fəlsəfəsi”nin konsepsiyası özünün sonrakı inkişafı və dərinləşməsini Bakuninin “dağılma

nəzəriyyəsində “ almışdır. O, öz elmi işlərində yalnız bir hərəkəti – dağılma fikrini müdafiə edirdi. Müdafiə vasitəsi qismində o zəhər, bıçaq və kəndiri təklif edirdi.

XIX əsrin axırlarında Avropa və Amerika Birləşmiş Ştatlarında terrorçuluğun təbliğində xüsusi rol Yohan Mosta məxsusdur. O, vəhşi sistemlə mübarizədə vasitələrdən istifadə kəlamını irəli sürmüşdür.

Müasir dövrdə dünya ictimaiyyətinə əsas təhlükə mənbəyi mürəkkəb sosial-siyasi təzahürə çevrilmiş beynəlxalq terrorçuluq və dini ekstremizmdir.

Beynəlxalq terrorçuluq yalnız milli maraqlara zərər vurmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda onlar arasında beynəlxalq münasibətlərin bütün istiqamətlərinə toxunur, ölkələr arasında inamsızlıq toxumu səpir. O siyasi, iqtisadi münaqişələrinə əsaslanır, dövlətlərin, xalqların, millətlərin və sosial qrupların dini maraqlarına toxunur.

Bütün bu deyilənlərlə əlaqədar olaraq son dövrlərdə dünya ictimaiyyəti tərəfindən beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması istiqamətində əsaslı tədbirlər həyata keçirilir, ayrı-ayrı ölkələrin xüsusi xidmət orqanları bu istiqamətdə öz fəaliyyətlərini əlaqələndirir və çiyin-çiyinə bu bəlanın qarşısını almağa çalışırlar. Bütün bunlara baxmayaraq çox çevik və mobil fəaliyyət göstərən və biri-biri ilə həm maliyyə, həm də ideoloji cəhətdən eyni köklərə bağlı olan beynəlxalq terrorçu təşkilat və qruplar yeni şəraitə tez uyğunlaşır, özlərinin fəaliyyət taktika və üsullarını dəyişirlər. Onlar özlərinin konspirativik səviyyəsini yüksəldir, özlərinin ideoloji fəaliyyəti və onun təbliğinə diqqəti artırır və bir-biri ilə daha sıx birləşdirirlər ki, bu da onlara qarşı mübarizəni çətinləşdirir.

Son dövrlərdə terrorçu təşkilatların əksər üzvləri və terror aktlarını icra edən insanlar haqqında belə bir fikir formalaşmışdı ki, onlar intellektual, sosial və mənəvi cəhətdən məhdud insanlardır. Lakin törədilən terror aktları, onların hazırlanması və həyata keçirilmə səviyyəsi, müasir ən yeni texnologiyalardan istifadə qaydalarını bilmələri və s. göstərir ki, bu tamamilə yanlış fikirdir. Buna sübut olaraq Pensilvaniya Universitetinin professoru, sosioloq, terrorçuluğa qarşı mübarizə üzrə Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinin müşaviri “Understanding Terror Network” (“Nəzəri əlaqə və şəbəkələrin təhlili”) kitabının müəllifi Mark

Seycmenin tədqiqatları maraqlıdır. O, “əl-Qaidə” şəbəkəsinə aid olub Usama Ben Ladenlə, əl-Zavahiri, əl-Rəşidi, “İslam cihadı”, “Cəməyi İslamiyyə” və Filippinin “Abu Sayaf” terror təşkilatlarının üzvlərindən olan 382 terrorçuya aid olan bütün sənəd və materialları sosioloji cəhətdən ətraflı şəkildə öyrənmişdir.

Onun fikrincə Ben Ladenin ardıcılıqlarına dini fanatiklər damğası yapışdırmaq heç də düzgün deyil. Belə ki, aydın olmuşdur ki, bütövlükdə onlar yaxşı təhsil almış, varlı, ailəli, daimi işi olan yüksək ixtisaslı mütəxəssislərdir və onlardan heç biri psixi xəstəliklərdən əziyyət çəkmirlər. Bundan əlavə M.Seycmen kütləvi informasiya vasitələrində Usama Ben Ladenin tərəfdarlarını qərb mədəniyyətinə yad kimi qələmə verənlərə cavab olaraq çox maraqlı fikrə gələrək göstərir ki, əfsuslar olsun ki, onlar bizlərdən fərqlənmirlər.

Bundan əlavə belə bir stereotip mövcuddur ki, kasıbçılıq, işsizlik və digər neqativ sosial amillər terrorçu şəbəkələrə yeni üzvlər cəlb etmək üçün əsas stimullardır fikri, yumşaq desək həqiqətə uyğun deyil. Professor M.Seycmenin tədqiqatlarının nəticəsində məlum olmuşdur ki, “əl-Qaidə” üzvlərinin əksəriyyəti orta və ali sinfə daxildirlər. Onlardan 17.6%-i ali sinfə, 54%-i orta, 27.5%-i isə aşağı sinfə aiddir. Onlardan yalnız 16.7%-i natamam orta, 12.1%-i orta, 28.8%-i kolleclərdə oxuyub, 33%-i kollec bitirib, 9%-i isə elmi dərəcəlidir [142; 143].

Üçüncü səhv stereotip ondan ibarətdir ki, guya terror qruplarına yeni üzvlərin cəlb edilməsi əsasən fundamentalist islam mədrəsələrində həyata keçirilir. Lakin məlum olmuşdur ki, terrorçulərdən yalnız 9.4%-i dini təhsilə malikdir, qalanları isə müstəsna olaraq dünyəvi təhsilə malik kübar dairələrinə mənsub insanlardır.

Bu terror təşkilatında bir nəfər də olsun avara, işsiz, terrora pul qazanmaq və ya şöhrət üçün gələn, avantyurist yoxdur. Əksinə, onların yaxşı işi olan yüksək ixtisaslı peşəkarlar kimi qiymətləndirmək olar. Onlardan 42.5%-i həkim, hüquqşünas, müəllim və s., 32.8%-i orta ixtisaslı peşəkar mütəxəssislər, yalnız 32.8%-i xüsusi peşəyə sahib deyillər. Terror təşkilatlarında əsasən gənclər cəmləşmişlər. Onların orta yaş həddi 25.7 il, mərkəzi qərargahda isə 27.9-dur. Terror təşkilatlarının üzvlərindən 73%-i evlidir və uşaqları var. Müasir

terrorçuların əksəriyyəti varlı adamlardır və onlar təhsillərini Amerikanın və Avropanın nüfuzlu universitetlərində başa vurmuşlar [142,143].

Bununla yanaşı “terrorçuluğun yeni surətinin” ağıllı, təhsilli və hətta “kübar” şəxslərdən ibarət olmasının üçüncü minilliyin əvvəllərində yalnız “əl-Qaidə” tərəfindən yaradıldığını fikirləşmək böyük səhv olardı. Terrorçuluqla əlaqədar tarixi təcrübəni unutmamaq olmaz. Keçən əsrin 60-cı illərində Avropada terrorçuluğun artması sosila-siyasi problemlərlə yanaşı, ziyalıların radikallaşması fenomeni ilə də xarakterizə olunur. Bu dövrü məşhur qərbiyalman terrorçusu Ulrik Maynhoff fəaliyyəti parlaq surətdə əks etdirir. İstedadlı, liderlik və təşkilatçılıq qabiliyyətinə, geniş auditoriyanı ələ almağı bacaran Ulrik Maynhoff artıq 23 yaşında Myunster universitetinin doktoranturasına daxil olmuşdu. Əvvəllə *patsifist*, Bertran Rassel və Vera Brittenin əsərləri ilə maraqlanan, Vyetnamda müharibənin və nüvə sınaqlarının əleyhinə olan Maynhoff sonradan şüurlu şəkildə terror fəaliyyətinə keçir və “Qırmızı Ordu” terror təşkilatının təşkilatçılarından və fəal döyüşçülərindən birinə çevrilir. Bu təşkilat sinfi mübarizənin kommunist mövqeyindən çıxış edərək, qərb kapitalizm cəmiyyətini tam inkar edir və ona qarşı silahlı mübarizə yolunu seçir.

Ulrik Maynhoff tərəfindən “Qırmızı Ordu”nun məşhur aksiyalarından biri Frankfurtda Amerika Birləşmiş Ştatları ordusunun 5-ci korpusunun mənzil qərargahının partladılması olmuşdur ki, bunun da nəticəsində Amerika Birləşmiş Ştatları ordusunun bir polkovniki ölmüş, 13 nəfər hərbi və mülki şəxs yaralanmışdı. Sonradan Heydelberqdə törədilmiş terror aktı nəticəsində Amerikanın hərbi kazarmalarında törədilmiş partlayışlar nəticəsində üç Amerika hərbi qulluqçusu həlak olmuşdu.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrdə istər ölkədaxili, istərsə də beynəlxalq terrorçuluq yalnız ayrı-ayrı siyasi və ictimai xadimlərin həyatı, təşkilat və dövlət üçün təhlükə yaratmır. Terrorun global miqyasını və geniş vüsət almasını nəzərə alsaq, tam əminliklə demək olar ki, o bütün bəşəriyyət üçün ölümcül təhlükədir. Məlum faktlar ondan ibarətdir ki, beynəlxalq terrorçular dəfələrlə su hövzələrini zəhərləməyə, radioaktiv maddələrin yayılmasına, metroda kütləvi qırğın

silahlarının tətbiqinə iprit qazının tətbiq olunmasına, sibir xorasının çöpşəkili mikrobunun yayılmasına cəhd etmişlər ki, bu termonüvə silahının törədə biləcəyi qədər insan qırğınına səbəb ola bilər. Terrorçular tərəfindən həm də botulinus mikroblarının istehsalı üzrə gizli laboratoriya yaratmaları faktı da mövcuddur və həmin mikrobların 200 qramından istifadə olunması yer üzündə olan bütün canlıların məhv edilməsi üçün kifayətdir. Beynəlxalq terrorçular tərəfindən kimyəvi və bakteroloji silahlara çıxış əldə etmək üçün dəfələrlə cəhd göstərilmişdir.

Hələ XX əsrin birinci yarısında partlayış, kütləvi zəhərlənmə əməliyyatlarını həyata keçirmək üçün beynəlxalq terrorçuluq təcrübəsində “məktub-bomba”lardan istifadə olunmuşdur. “Məktub - bomba” kimi şeytan silahını ilk dəfə məhz İsrail terrorçuları hazırlamışlar. 1983-cü ildə terrorçular birliyinə daxil olan “Lexi” (“Zabitəli briqada”) xüsusi qrupunun komandiri Yakov Eliva yazmışdır ki, “məktub-bomba”ları ixtira etmişdir.

1946-cı ildə İsrail beynəlxalq terrorçu qrupları tərəfindən Böyük Britaniyanın nazirlər kabinetinin bütün üzvlərinə, müxalifət liderlərinə və bir sıra hərbi rəislərə göndərilməsi üçün Böyük Britaniyanın dövlət poçtu paketlərinə 70 belə bomba hazırlanmışdır. Paketlərin üzərində onu yalnız ünvan sahibinin açması üçün “Şəxsən özünə. “Məxfi” ştampları vurulmuşdu. 1947-ci ilin iyun ayında Belçika polisi tərəfindən həbs olundu və “məktub-bomba”lar ələ keçirildi. İsrail terrorçuların bu üsulundan bu gün müxtəlif beynəlxalq terrorçu təşkilatlar, o cümlədən, əl-Qaidə” tərəfindən istifadə olunur.

Bundan sonra terrorçular bir az uzağa gedərək özlərinin vəhşi əməllərini həyata keçirmək üçün daha da dəhşətli silahları ələ keçirmək və onlardan istifadə etməyi qarşılarına məqsəd qoydular.

Getdikcə terrorçular tərəfindən nüvə obyektlərinə təhlükələr artmaqda davam edir. 1994-cü ildə cinayətkar qrupların Litvada İqnalın Atom Elektrik Stansiyasına terrorçular çox kəskin təhlükə yaratmışdılar və bununla əlaqədar məhkəmə cinayət qrupun rəhbərlərindən birinə ölüm hökmü cəzası təyin etmişdir. Sualtı qayıqların təmiri zavodunda reaktorlar olan sexdə fəhlələrdən biri əmək haqqında

gecikdirilməsinə etiraz əlaməti olaraq partlayış təhlükəsi yaratmışdır. Çeçen ekstremistləri Moskvada İzmaylov parkında radioaktiv izotop seziy-137 olan konteyner yerləşdirmişdilər və bu fakt Amerika Birləşmiş Ştatları Energetika Nazirliyinin ekspertləri tərəfindən də təsdiq olunmuşdu.

Nüvə energetikasının inkişafı ilə əlaqədar olaraq daxili və beynəlxalq terrorçuluq çox aktual məsələyə çevrilir. Nüvə terrorçuluğun inkişafında 1995-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Oklahana – Sitidə hökumət evində və 1994-cü ildə Nyu-Yorkda Ümumdünya Ticarət Mərkəzində törədilən partlayışlar güclü indikator rolunu oynamışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu partlayışları qıraqdan gəlmə terrorçular deyil, Amerika Birləşmiş Ştatlarında yaşayan fundamentalistlər törətmişlər. Bu da onu göstərir ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında elə bir mühit yetişmişdir ki, ölkə daxilində xaricdən verilən əmrləri yerinə yetirən terrorçular meydana gəlmişdir.

Oklahoma-Sitidə törədilmiş partlayış islam terrorçuları tərəfindən deyil, məhz Amerika Birləşmiş Ştatları vətəndaşları olan xristian terrorçusu Timoti Makvey tərəfindən törədilmişdi. Bu hadisə göstərir ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı terror təhlükəsi yalnız xaricdən deyil, həm də islam fundamentalizmi ilə heç bir əlaqəsi olmayan və bu və ya digər səbəbdən federal hökumətə qarşı qarşısı alınma bilməyən nifrət edən daxili ekstremist qüvvələr tərəfindən də mövcuddur.

Burada qeyd etmək yerinə düşərdi ki, “beynəlmiləl terrorçular” tərəfindən Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı olan terror təhlükələri bütün dünya birliyinə də aiddir.

Fransada 1995-ci ilin dekabrında sənaye etirazlarının həyata keçirildiyi vaxt Bleys Atom Elektrik Stansiyası-nin üçüncü enerji blokunun ikinci soyuducu konturuna sabotajçılar tərəfindən duz səpələnmişdi. 1995-ci ildə Yaponiyada dini sekta olan “Aum Sinrike”nin Tokio metrosunda zəhərləyici maddənin tətbiq olunması terrorçular tərəfindən kütləvi qırğın silahının istifadə oluna biləcəyinin reallığa çevrilə biləcəyini aşkar şəkildə göstərir.

Usama ben Laden bəyan etmişdir ki, onda nüvə silahı var və əgər amerikalılar Əfqanıstanda taktiki nüvə sursatlarını tətbiq etmək fikrinə düşsələr də o, mütləq

əlində olan nüvə silahından istifadə edəcəkdir. Bir sıra analitiklər belə hesab edirlər ki, ben Laden yalandan hədə-qorxu gəlmir.

Tutaq ki, ben Laden yalan danışır, analitiklər isə səhvə yol verirlər. Bununla yanaşı belə bir imkanı da nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, özlərində zavod şəraitində hazırlanmış nüvə partlayıcıları olsa da, onun tərəfdarları nüvə texnologiyasının nailiyyətlərindən istifadə etmək qabiliyyətinə malikdirlər. Bunun üçün onlara “tam təmiz olmayan bomba”, yəni onun partladılması nəticəsində radioaktiv çöküntülər yarada bilən radioaktiv materiallardan olan örtük içərisində yerləşdirilmiş radioaktivliyi yaya bilən qurğunun düzəldilməsi kifayətdir. Məlumdur ki, müasir dövrdə istək və pul olduğu şəraitdə radioaktiv materialların əldə edilməsi elə də çətin məsələ deyil.

Hələlik öz təsdiqini tapmamış olsa da Amerika Birləşmiş Ştatları kəşfiyyatının nümayəndələri belə bir məlumata malikdirlər ki, Usama ben Ladenin beynəlxalq terrorçu təşkilatı “əl-Qaidə” “qara bazar”dan seziy-137 və kobalt-60 materiallarını artıq almışlar və Əfqanıstanda radioaktivliyi yaya bilən qurğu ilə eksperiment keçirirlər [147].

Ben Ladenin terror təşkilatlarının üzvlərinin radioaktivliyi yaya bilən qurğu ilə əylənmələri, həqiqətən bu onda varsa, onda bu vəziyyət bütün dünya, xüsusilə də Amerika Birləşmiş Ştatları üçün heç də xoşa gələn perspektiv vəd etmir.

Nüvə terrorçuluğu problemi nüvə silahına malik olan Rusiyada fərqli olaraq, Qərbin analoji ölkələrində hələ XX əsrin 70-ci illərindən dərk edilməyə başlamışdır. Hazırda Qərb ölkələri və Amerika Birləşmiş Ştatlarında nüvə obyektləri və materiallarının qorunması üzrə səmərəli, eşalon-eşalon yerləşdirilməklə müdafiə sistemi yaradılmış, terrorçuluğa qarşı kifayət qədər təcrübə toplanmışdır.

Nüvə komplekslərinin səmərəli təhlükəsizlik sisteminin yaradılması terror aktlarının potensial nəticələrinin təhlilinə əsaslanmalıdır. Nüvə obyektlərinin zəif yer olmasına sənayenin digər mühüm sahələrinin müdafiəsi kontekstində baxmaq lazımdır. Nüvə obyektləri və materiallarına münasibətdə terror aktlarının aşağıdakı qaydada təsnifləşdirmək olar.

Partlayıcı nüvə qurğusunun dağıdılması (yaxud dağıdılması təhlükəsi). Nüvə partlayışı terrorçuluğun təzahürünün ən dəhşətli növüdür. Bununla əlaqədar olaraq strateji nüvə materiallarının (yüksək sənayeləşdirilmiş uran və plutoniy) və silahların lazımı səviyyədə qorunması hər bir dövlətin milli təhlükəsizliyinin həyat əhəmiyyətli məsələlərindən olmaqla, nüvə kompleksinin qorunmasının başlıca məsələlərdəndir. Nüvə materiallarının qorunması və onlar üzərində nəzarətin qabaqlayıcı tədbirlərinə, partladıcı nüvə qurğularının axtarılması və neytrallaşdırılması, böhran situasiyaları üzərində nəzarət üzrə prosedurlar hazırlanmalı və zəruri texniki vasitələr yaradılmalıdır.

Radioaktiv materiallarla zəhərlənmə. Radioaktiv maddələrin (seziy-137, pluton, kobalt-60 və s.) geniş miqyaslı terror aktlarında istifadə olunması aerosol şəklində tozlandırılması və ya su mənbələrində həll edilməsi formasında həyata keçirilir. Belə hərəkətlərin nəticələrinin ləğv olunması çox çətin başa gəlir. Lakin terror aktlarının əksər ssenarilərində radioaktiv zəhərlənmə lokal xarakter daşıyır və daha böyük faciəli zərərlərə səbəb olmur.

Nüvə obyektlərində təxribatlar. Əksər hallarda tədqiqat mərkəzlərində və ya müəssisələrində istilik dövrəsində qurğuların zədələnməsi lokal xarakter daşıyır. Qlobal fəlakətlər digər nüvə qurğularından böyük miqdarda radioaktiv materiallar və yüksək daxili enerji yanma temperaturu olan Atom Elektrik Stansiyasının reaktorlarında təxribatlar olduqda mümkündür.

Texniki cəhətdə savadlı olan terrorçu reaktora basqın zamanı hər şeydən əvvəl reaktor ərazisinin əridilməsi üçün onun fəaliyyətini təmin edən sistemi sıradan çıxarmağa çalışacaqdır.

Əksər əhali üçün təhlükəli bəla bəşəriyyətin onilliklərlə üzərində işləyərək yaratdığı nüvə, kimyəvi və bakteroloji silahlardır. Aparıcı dövlətlərin silah cəbhəxanalarının da bu silah növlərindən o qədər toplanmışdır ki, onlar yer üzərində olan bütün canlıları və yer kürəsinin özünü bir neçə dəfə məhv etmək üçün kifayətdir. Kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının qarşısının alınması üçün bütün tədbirlər görülsə də, onlar tədricən yer kürəsinə səpələnir. Deyildiyi kimi kimyəvi silahlar artıq xeyli vaxtdır ki, terrorçuların əlinə keçmişdir. Bioloji silah

növlərindən olan sibir xarası vaksini yəqin ki, ben Ladenin dəstəsində vardır. Lakin onlar bundan hələlik kütləvi vahimə silahı kimi istifadə edirlər. Lakin Kütləvi İnformasiya Vasitələrində belə bir məlumat yayılmışdır ki, sibir xarası vaksini ilə məktub göndərilməsi ben Ladenin özünün və onun adamlarının heç bir əlaqəsi yoxdur və onu ya Amerika Birləşmiş Ştatlarının hər hansı bir ekstremist qrupu və yaxud da tək terrorçu tərəfindən yayılır.

Deməli bu silahlar terrorçular tərəfindən nə vaxtsa kütləvi qırğın silahı kimi istifadə oluna bilər.

Ona görə də beynəlxalq birlik, əsasən də nüvə silahına malik olan dövlətlər onun yayılmasının və terrorçuların əlinə düşməsinin qarşısının alınması üçün bütün mümkün tədbirlər görməlidirlər.

Terrorçuluğun qorxulu təzahürlərindən biri də müasir informasiya-telekommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə həyata keçirilən kiberterrorçuluqdur. Beynəlxalq birlik hazırda nəinki bu təhlükə ilə mübarizə yollarını axtarır, həm də bu məsələyə vahid yanaşma üsullarının işlənilməsi prosesi ilə məşğuldur. 2001-ci ilin noyabrında Avropa Şurası kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiya qəbul etdi. Bu cinayət mümkün məkanda yeni təzahür olmaqla, yüksək texnologiyalar dairəsində həyata keçirilən cinayətlərin bir hissəsidir. Bu lap qədim zamanlardan mövcud olan oğurluq, dələduzluq, fırıldaqlıq cinayətlərinin yeni formada həyata keçirilməsidir.

Kibercinayətkarlıq - bu mümkün məkanda baş verən cinayətlərdir. Mümkün məkan deyəndə kompüterin köməkliyi ilə modelləşdirilən məlumat məkanı nəzərdə tutulur. Burada şəxslər, əşyalar, amillər, hadisələr, proses və təzahürlər barədə riyazi, simvollarla və ya istənilən digər formada verilən məlumatlar öz əksini tapır.

Bu müəyyənləşdirmə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ekspertlərinin tərifi ilə uyğun gəlir. Onların fikrincə "*kibercinayətkarlıq*" deyəndə kompüter sistemi və şəbəkəsi daxilində kompüter sistemi və şəbəkəsinin köməkliyi ilə həyata keçirilən cinayətlər və ya əksinə, kompüter sistemi və şəbəkəsinə qarşı olan istənilən cinayət

nəzərdə tutulur. Deməli, kibercinayətkarlığa elektron mühitdə törədilən bütün cinayətləri aid etmək olar.

“Kibercinayətkarlıq” və “kompüter cinayətkarlığı” anlayışları hansı münasibətdədirlər? Avropa Şurasının adı çəkilən konvensiyası “təmiz formada” kompüter cinayətkarlığının dörd növünü ayıraraq, onu məxfiliyə, bütövlüyə, kompüterdəki rəqəmlərə və sistemlərə qarşı cinayətkarlıq kimi müəyyənləşdirir:

- qeyri-qanuni daxil olma - maddə 2 - kompüter sisteminə və ya onun bir hissəsinə qeyri-qanuni, qəsdən daxil olma;

- qeyri-qanuni ələ keçirmə -maddə 3- cəmiyyət üçün nəzərdə tutulmayan kompüter məlumatlarının qeyri-qanuni və qəsdən ələ keçirərək kompüter sisteminə verilməsi;

- məlumatlara müdaxilə etmə - maddə 4- kompüter məlumatlarının qeyri-qanuni korlanması, qabağının alınması, pozulması və şəbəkədən kənar edilməsi;

- sistemə müdaxilə edilməsi - maddə 5 - kompüter məlumatlarının korlanması, qabağının alınması, pozulması, kənar edilməsi, verilməsi, yeni məlumatların daxil edilməsi yolu ilə kompüter sisteminin fəaliyyət göstərməsinin qeyri-qanuni qarşısının alınması.

Hazırda internet şəbəkəsi 160-dan çox ölkədə 45 min kompüter abonentini, 1 milyard nəfərdən çox istifadəçini özündə birləşdirir.

Belə olan təqdirdə kibercinayətkarlığın qaşısının alınması çox ciddi və hətta qarşısı alınmaz problemə çevrilir. Kompüter cinayətkarlığı və kiberterrorçuluq hüquq-mühafizə orqanlarının nəzarətindən çıxmaqla, artıq çox ciddi dövlət və beynəlxalq problemə çevrilmişdir.

Kibercinayətkarlığın ən qorxulu növü kiberterrorçuluqdur. Bu cinayətkarlıq informasiya proseslərinin qloballaşması nəticəsində meydana gəlmişdir. Kiberterrorçuluğu terrorçuluğun texnoloji növünə aid etmək olar. Bu termin təqribən 1997-ci ildə meydana gəlmişdir. Məhz həmin vaxt FTB-nin xüsusi agenti M.Politt terrorçuluğun bu növünü “informasiya , kompüter sisteminə, kompüter proqramları və məlumatlarına submilli qruplar və ya gizli agentlər tərəfindən zor

tətbiq etmək şəklində əvvəlcədən müəyyən edilmiş siyasi cəhətdən motivləşdirilmiş hücum” kimi müəyyənləşdirmişdir [123].

Məşhur ekspert D.Deninq kiberterrorçuluq haqqında belə fikir irəli sürür: “hökumət orqanlarını özlərinin siyasi və ya sosial məqsədlərini həyata keçirməyə məcbur etmək məqsədilə kompüterlərə, şəbəkələrə qeyri-qanuni həmlə edilməsi və həmlə edilməsinə cəhddir [100].

Fikrimizcə kiberterrorçuluğa belə bir tərif verilməsi daha məqsədəuyğun olardı: “*Kiberterrorçuluq*-kibernetik məkandan və ümumdünya kompüter şəbəkəsindən istifadə etməklə cəmiyyət üçün nəzərdə tutulmayan məlumatların korlanması, pozulması, kənar edilməsi, təhrif olunması, terror qruplarının bir anda maliyyələşdirilməsinin həyata keçirilməsi və bu əsasda cəmiyyəti qorxutmaq və ya ruhi əzab vermək yolu ilə dövləti, beynəlxalq təşkilatları və yaxud fiziki şəxsləri istənilən qərarı qəbul etmələri və ya etməmələrinə təsir göstərilməsidir”.

Kiberterrorçular interneti bir çox məqsədlər, o cümlədən terrorçu hərəkətlər üçün vəsait toplamaq, terror hərəkətləri, onların məqsəd və qarşılıqlarına qoyduqları məsələlər barədə saytlar yaratmaq, partlayıcı maddələr, qurğular, zəhərlər, zəhərləyici qazlar, eləcə də onların hazırlanması üçün təlimatların internet saytlarında yerləşdirilməsi və s. üçün istifadə edirlər.

FTB-nun məlumatlarına görə, Amerika Birləşmiş Ştatlarında 11 sentyabr terror aktı həyata keçirilməmişdən təqribən iki ay əvvəl internetin dünya şəbəkəsində Fələstin terror təşkilatları ilə İsrail arasında tez ötən, lakin fəvqəladə ciddi “internet-müharibə” qeydə alınmışdı. Belə bir sual meydana çıxıb ki, bunun Amerika Birləşmiş Ştatlarına nə aiddiyyəti var? Deməli var imiş. İş orasındadır ki, əksər ərəb veb-saytları meydanaçıkanı Texasda olan InfoCom xostinq kompaniyası verir. Nəticə etibarlı ilə demək olar ki, ərəb və İsrailin xakerləri kodların sındırılması və virus mübadiləsini həyata keçirmək məsələləri üzrə məhz internetin Amerika bölməsində ixtisaslaşmışlar.

Kimsə Amerika Birləşmiş Ştatlarının iştirakı ilə qəsdən bu internet müharibəsini törətmiş, özü isə bu zaman tamamilə başqa məqsəd üçün “sınaq atəşini” həyata keçirmişdir. Ekspertlərin fikrincə terror aktlarının mükəmməl şəkildə həyata

keçirilməsi və zamana görə sinxronlaşdırılması məhz informasiya müharibəsi sahəsində mütəxəssislər tərəfindən təmin olunmuşdur. Ona görə də faciə günü internetdə belə bir məlumat verilmişdir ki, terrorçular öz məqsədlərini həyata keçirmək üçün əlaqə vasitəsi kimi pornoqrafik və idman saytlarına göndərilmiş şifrələnmiş elektron məktublardan istifadə etmişlər. Qrafiki formaya çevrilmiş mətni ələ keçirmək çox çətinidir. “Steqanoqrafiya” adını almış bu növ şifrələmə internet şəbəkəsində xeyli vaxtdır ki, məlumdur. İnternetdə çəkilmiş bu şəkli xüsusi proqramla işlədikdən sonra o, mətnə çevrilir. Mərkəzi Kəşfiyyat idarəsinin direktoru Corc Tenet verdiyi məlumata görə “Hezbollah”, “Həmas” , Ben Ladenin terror qrupu internetin imkanlarından öz fəaliyyətləri üçün geniş istifadə edirlər.

Azad ekspertlər yüz faiz əminliklə təsdiq edirlər ki, 11 sentyabr terror aktında informasiya təşkil edicilərindən istifadə olunmuşdur. Buraya terrorçuları maliyyələşdirmək üçün ani olaraq pul köçürülməsi, kommunikasiyaların təcrid edilməsi və dağıdılması və bir sıra köməkçi xüsusi informasiya əməliyyatları daxil olmuşdur.

Beləliklə internet artıq terrorçuların xidmətindədir. Bütün dünya bu problemə görə ciddi şəkildə narahatdır. Hələ tam məlum deyil ki, Ümumdünya İnternet şəbəkəsi kiberterrorçuluğa daha hansı imkanları verə bilər və belə imkanlar çox böyükdür. Təsadüfi deyil ki, Amerika kəşfiyyat birliyinin bir yüksək vəzifəli şəxsi demişdir ki, 1 milyard dollar və 20 bacarıqlı proqramçılar olsa bir neçə gün ərzində Amerikanı “ləğv etmək” olar. Fikirləşmək olar ki, bunu terrorçu da edə bilər. Müasir elektron cəmiyyətdə demək olar ki, məxfilik yeri demək olar ki, qalmamışdır. Hətta həddi-buluğa çatmamış xaker Pentaqonun məlumat bazasına daxil olmaqla istənilən tamamilə məxfi sistemlərə daxil ola bilər. Getdikcə bəşəriyyətin kiberterrorçuluqdan çıxılmaz vəziyyətə düşəcəyi artacaqdır.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının FTB-nun milli infrastrukturun qorunması Mərkəzinin məlumatlarına görə hökumət təşkilatlarına hər gün kompüter hücumları olur. Təkcə 2001-2003-cü illər ərzində xakerlər tərəfindən Amerikanın rəsmi dövlət saytlarına bir milyon dəfə hücum olmuşdur.

Kibercinayətkarlıqdan ən çox zərər çəkən maliyyə-iqtisadi və bank qruplarıdır. İqtisadiyyat sahəsində Qərb ölkələrinə kibercinayətkarlıqdan dəyən ziyan 450 min dollardan 1 milyard dollaradək təşkil edir. Müxtəlif ölkələrdə illik zərər 100 milyard dollarlarla hesablanır. Məsələn, Amerika Birləşmiş Ştatlarında 100 milyard dollar, Böyük Britaniyada 45 milyard dollar, Qərbi Avropa ölkələrində 39 milyard dollar təşkil edir.

Kiberterrorçuluqda əsas diqqət “çirkli pulların yuyulması” , kompüter proqramlarını əqli mülkiyyət hüququnun pozulması, kommersiya və ya sənaye casusluğu və elektron ödəmə kartorkaları ilə aparılan əməliyyatlara yönəldilməlidir. Beləki, *Mastercard* elektron ödəmə kartı ilə 703 milyon dollar, VISA ilə isə 1.2 milyard dollar vəsait kompüter vasitəsilə dələduzlar tərəfindən mənimsənilmişdir.

Mərkəzi və Şərqi Asiya ölkələri hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlığı üzrə İnterpolun işçi qrupunun kompüter cinayətlərinə qarşı mübarizə məsələləri üzrə altıncı iclasında Nyunster 28-30 avqust 2000-ci il qeyd edilmişdir ki, kibercinayətkarların gəliri narkotrafika və qeyri-qanuni silah alverindən alınan gəlirdən sonra üçüncü yeri tutur.

11 sentyabr 2001-ci il faciəsindən sonra kiberterrorçuluqda yeni virus “soxulcan” VBS/Nedal(Laden sözünün tərsinə yazılışı) meydana gəldi və bu “soxulcan” həmin faciə barədə mətndən istifadə edərək hazırlanan faylları məhv edir. O, elektron poçt vasitəsilə *Microsoft Outlook* ünvanlar kitabında tapılan hər bir ünvana viruslu kompüterdən göndərilməklə yayılır.Məktubun məzmunu belədir: “ *Osama Bin Laden Comes Back!*”(Usama Ben Laden qayıdır) və burada İsrail və Amerika Birləşmiş Ştatlarının tam məhv edilməsi çağırışı yayılır.Dəfələrlə deyilmişdir ki, “əl-Qaida” komputer texnologiyası və “ Promts” komputer proqramları üzrə yüksək ixtisaslı mütəxəssislərə malikdir və o bunu köməkliyi ilə Amerikanın xüsusi xidmət orqanların fəaliyyətini izləyir, Amerika Birləşmiş Ştatlarının strateji obyektləri barədə məxfi məlumatları əldə edir və heç bir problem olmadan “ çirkli pulları” yuyur.

İnternet vasitəsilə terrorçular öz cinayətkar planları barədə biri-birini məlumatlandırır, hərəkətlərini əlaqələndirir, təbliğat aparır və öz sıralarına yeni üzvlər cəlb edirlər. Mərkəzi Kəşfiyyat idarəsinin məlumatına görə “Hezbollah”, “Həmas”, “Abu Nidal” və “Əl-Qaida” kimi beynəlxalq terror təşkilatları kompüterin imkanlarından öz cinayətkar fəaliyyətlərini həyata keçirmək üçün geniş istifadə edirlər.

Kiberterrorçuluq getdikcə daha geniş vüsət alır. Amerika Birləşmiş Ştatlarının Milli Şurasının geniş miqyaslı proqnoz üzrə “Dünyanın gələcək cizgiləri 2020 layihəsi üzrə məruzə” də göstərilmişdir ki, 15 ildən sonra “terrorçular həyatı əhəmiyyətli” informasiya şəbəkəsini dağıtmaq üçün kiberhəmlələrə cəhd edəcəklər. 2006-cı ilin fevralında Amerika Birləşmiş Ştatlarının Federal Ticarət Palatası kiberterrorçuluqla mübarizəyə həsr olunmuş xüsusi sayt yaratmışdır. Həmin ilin fevral ayında Daxili Təhlükəsizlik nazirliyi internetdə *Cayber Storm* adı altında iri təlim keçirdi və burada mütəxəssislər bütün dünya xakerləri tərəfindən Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı modelləşdirilmiş şəbəkə həmlələrini müvəffəqiyyətlə dəf etdilər.

Yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, kiberterrorçuluqun nəticələrində beynəlxalq terrorçuluğun digər növləri kimi dünya birliyi üçün çox böyük bəlalər törədə bilər və buna görə də ona qarşı durmaq üçün bütün texniki vasitələrdən istifadə etməklə kompleks yanaşma işlənilməlidir.

XX əsrin sonu XXI əsrin başlanğıcında terrorçular xarici şəraitin dəyişməsinə uyğunlaşmaqda yüksək səviyyə nümayiş etdirirlər.

Hazırkı dövrdə beynəlxalq terrorçuluq cəbhəsi öz formasını dəyişərək muxtar regional özəklərə çevrilmişdir. Onlar vahid rəhbərlik mərkəzi və çox ciddi təbəçilik olmadan yalnız ümumi ideologiya əsasında əlaqə saxlayırlar. Məsələn, “Əl-Qaidə” təşkilatlanmış terrorçu strukturundan cihad hərəkətinin ideoloji platformasına çevrilmişdir. Təcrübə göstərdi ki, 2001-ci ildən başlanmış antiterror kompaniyasından sonra “Əl-Qaidə”nin rəhbər heyətinin 75 faizinin fiziki olaraq məhv edilməsinə baxmayaraq, şəbəkənin törətdiyi terror aktlarının intensivliyi aşağı düşməmişdir. 2005-ci ildən bəri həyata keçirilən antiterror tədbirləri

nəticəsində “Qaidi Əl-Cahid fi bilyad Ar-Rafideyn” terror təşkilatını fəal üzvlərinin (Abu Həsən, Abu Səfi, Abu Daud, Abu Təlx) koalisiya qüvvələri tərəfindən İraqda həbs olunmalarına baxmayaraq terrorçu qruplaşmaların döyüş potensialı nəinki zəifləmiş, hətta onların fəallığı artmağa başlamışdır. XXI əsrin əvvəllərindən beynəlxalq və transmilli ekstremist qruplaşmalar meydana gəlmiş, bir sıra terrorçu təşkilatlar arasında əlaqə və qarşılıqlı fəaliyyət güclənmişdir. Məsələn, Əlcəzair və Avropa, Çeçen və Ərəb, Ərəb və Əfqan-Pakistan terrorçu qrupları qarşılıqlı əlaqələr qurmuş və razılaşdırılmış proqram əsasında fəaliyyət göstərməyə başlamışlar.

Terror qruplaşmaları öz aralarında ideoloji, konfessional, hərbi və digər sahələrdə sıx əlaqələr qurmuşlar. Onlar bir çox hallarda – silah-sursat alınması, maskalanma tədbirlərinin yaradılması, birgə əməliyyatların həyata keçirilməsi zamanı funksiya və vəzifələrin bölünməsi məsələlərində qarşılıqlı əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərirlər. Beynəlxalq terror şəbəkəsi öz qüvvələri və vasitələri ilə manevr etməyi, gizli kanallarla bir-birinə silah ötürməyi, canlı qüvvə ilə yardım etməyi yüksək səviyyədə mənimsəmişlər.

Daimi olaraq bir sıra səbəblərlə, o cümlədən görülən təhlükəsizlik tədbirlərindən, terror aktına olan reaksiyanın səmərəliliyindən asılı olaraq terrorçuların məqsədlərinin tətbiq dairəsi daimi olaraq genişlənir. İslamçıların əsaslı maliyyə vəsaitləri tələb etməyən, lakin antiterror birliyinin vahidliyinə neqativ təsir göstərmək imkanı yaradan uzunmüddətli siyasi təsirə malik aksiyalar keçirmələrə istiqamətlənmələri qeyd olunur.

Məşhur terror təşkilatlarından ayrılmış, hələ o qədər də məşhur olmayan onların radikal qanadlarının yaratdıqları kiçik terror qrupları ilə mübarizə aparmaq daha çətinidir. “Əl-Qaidə” və ona yaxın olan terrorçu quruluşların (“Əl İslambulu briqadası”, “Şərqi döyüşçülərinin böyük cəbhəsi”, “Hazabatın müridləri”, “Abu Xafs əl-Məsrinin briqadası” və s.) əvvəlcə məlum olmayan, eyniləşdirilməmiş qruplar “anonim” terror aktları həyata keçirirlər. Bu halda bu cinayətin təşkilatçıları və icraçılarının axtarılması və cəzalandırılması məsələsi kifayət qədər mürəkkəb problemə çevrilir. Bu halda antiterror sahəsində söylərin gözləndirildiyi

bir şəraitdə xüsusi xidmət orqanları beynəlxalq terrorçuluğun yeni gizli taktikası ilə qarşılaşırlar.

Terrorçu – ölümə gedənlərin istifadə olunması və onların hazırlanması sisteminə qarşı mübarizə problemi getdikcə daha da aktuallaşır. Əvvəllər yalnız bir sıra milli-azadlıq və separatçı hərəkatlara xarakterik olan ölümə gedən döyüşçülərdən istifadə etmək üsulundan XX əsrin 90-cı illərindən başlayaraq terrorçu təşkilatlar tərəfindən bütün dünyada geniş istifadə olunur. Bu onu göstərir ki, gələcək ölümə gedənlərin ideoloji və psixoloji cəhətdən hazırlanmasının müasir metodikası əsaslı şəkildə inkişaf etmişdir. Bu da onu göstərir ki, gələcəkdə terrorçu-ölümə gedənlərdən istifadə olunması daha da artacaqdır. Fikrimizcə hazırda onların əsas ehtimal olunan terror məqsədləri hərbi və mülki obyektlər, antiterror koalisiyasına daxil olan ölkələr, sənaye müəssisələri, neft hasilatı və nəqlinin infrastrukturu ola bilər.

Yaxın vaxtlarda terror qruplaşmalarının fəaliyyətinin mərkəzi istiqamətlərindən biri sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi vəziyyətin sabitliyinin pozulması ola bilər.

Neft hasilatı ilə məşğul olan ölkələrdə daimi olaraq terror təhlükələrinin mövcud olması bu ölkələrdə ictimai-siyasi vəziyyətə mənfi təsir göstərə bilər.

Öz əllərində informasiya müharibəsi aparmaq üçün müasir vasitələri cəmləşdirən beynəlxalq terrorçular öz sıralarına həm peşəkar mizumlu əsgərləri, həm də gəncləri səfərbər etmək məsələsini çox müvəffəqiyyətlə həll edirlər. Böyük mənəvi-psixoloji səmərə və ictimai rezonans yaratmaq üçün terrorçular tərəfindən informasiya-təbliğat təminatı yüksək səviyyədə qaydaya salınmışdır. Öz tərəfdarlarının, fəallarının və döyüşçülərinin praktiki olaraq dünyanın bütün ölkələrində məqsədyönlü şəkildə istifadə olunması üçün onların seçilməsi və hazırlanması üzrə işlər aparılır.

Həddən artıq çox peşəkar döyüşçülərin meydana gəlməsi ilə əlaqədar olaraq beynəlxalq terrorçuluq təhlükəsi daha da artır. Bunlar əsasən Yaxın Şərq, Əfqanıstan, Bosniya, Kosova və s. “qaynar” nöqtələrdə hərbi əməliyyatların iştirakçılarıdır. Onlar istənilən ölkədə, istənilən millətə mənsub olan obyektlərə və

şəxslərə qarşı terror aktları hazırlamağa və həyata keçirməyə hazır olan şəxslərdir. Beynəlxalq terror təşkilatları İraqın işğal olunması və bu ölkədə mövcud olan antiamerika əhval-ruhiyyəsindən istifadə edərək, orada partizan müharibəsi vərdişlərinə yiyələnmiş və iri şəhərlərdə terror aktları törədilməsi təcrübəsinə malik olan şəxsləri öz sıralarına cəlb edirlər. Onların Yaxın Şərq dövlətlərinin hüquq-mühafizə orqanlarına və silahlı qüvvələrinə infiltrasiya edilməsinə cəhdlər göstərilir.

Hazırda beynəlxalq terrorçuluğun fərqli cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, terror təşkilatlarına kömək etmək məqsədi ilə fondlar, firmalar, kompaniyalar və banklar yaradılır və fəaliyyət göstərirlər. Terror təşkilatlarının rəhbərləri cəmiyyətin iqtisadi, siyasi və sosial sahələrinə məqsədəuyğun təsir göstərmək üçün agentlər cəlb etmək məqsədi ilə ictimai təşkilatlara və dövlət orqanlarına soxulma üzrə həyata keçirilən iş üsullarını daimi olaraq təkmilləşdirirlər. Bu gün bir çoxları dərk etmək istəməzlər ki, beynəlxalq terrorçuluqla oynaqlaşmaq, ondan öz məqsədləri üçün istifadə etməyə cəhd etmək perspektiv də çox ciddi nəticələrə səbəb olmaqla problemlər ortaya çıxara bilər.

Praktiki olaraq dünyanın bütün ölkələrində terror təşkilatlarının üzvləri transmilli cinayətlərin ən qorxulu növlərindən biri olan narkotiklərin qeyri-qanuni dövriyyəsi ilə əlaqədardırlar. Döyüş qabiliyyətli hərbişdirilmiş dəstələrinin olmasından istifadə edən terror təşkilatları çox vaxt narkobiznes sahəsindən öz rəqiblərini sıxışdırıb aradan çıxarırlar və bu sahədə hökmran mövqe tutur. Narkotiklərin qeyri-qanuni dövriyyəsinə əldə edilən vəsaitdən beynəlxalq terror təşkilatları özlərini maliyyələşdirmək məqsədi ilə istifadə edirlər.

II FƏSİL

BEYNƏLXAQ TERRORÇULUQ VƏ ONA QARŞI MÜBARİZƏNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN NORMATİV HÜQUQİ TƏRƏFLƏRİ

II.1. Beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizənin prinsip və metodları

Müasir şəraitdə terror fəaliyyəti dövlət sərhədlərini tanımadan beynəlxalq terror mərkəzləri və təşkilatları ilə sıx əlaqədə öz fəaliyyətini genişləndirməkdədir. Hal-hazırda dünya ictimaiyyəti qarşısında duran ən aktual məsələlərdən biri də terror təhlükəsinə qarşı hansı formada əməli tədbirlərin həyata keçirilməsidir.

Beynəlxalq terrorçuluqla bağlı cinayətlərə qarşı mübarizənin vacibliyi 2000-ci ilin 6-8 sentyabr tarixlərində Nyu-Yorkda 192 ölkənin iştirakı ilə keçirilmiş minilliyin sammitində qəbul olunmuş Bəyannamədə öz əksini tapmışdır. Həmin sənəddə dövlətin beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədəki fəaliyyətlərinin razılaşdırılması, beynəlxalq ictimaiyyətin bu bəlaya qətiyyət nümayiş etdirməsi və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının gələcəkdə terrora qarşı öz töhfəsini verməsi qeyd olunmuşdur. Hal-hazırda Birləşmiş Millətlər Təşkilatı beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması istiqamətində planlı və konkret şəkildə tədbirlər həyata keçirməkdədir. Bu məqsədlə 1998-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının tərkibində Beynəlxalq Məhkəmə yaradılmışdır. Onun fəaliyyətinin əsas məsələlərindən biri də beynəlxalq terrorçuluqla bağlı cinayətlərə hüquqi qiymətin verilməsindən ibarətdir.

Beynəlxalq Cinayət olan beynəlxalq terrorçuluğa qarşı dünya birliyi beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində insan hüquq və azadlıqlarına xələl gətirmədən ciddi mübarizə aparmaq əzmindədir. Beynəlxalq cinayətlərin, o cümlədən beynəlxalq terrorçuluq cinayətinin törədilməsi *erga omnes* öhdəliyinin pozulmasına gətirib çıxarır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutunun mətnini qəbul edərkən iştirakçı-dövlətlər beynəlxalq cinayət törədən şəxslərin cəzasız qalmalarına və onlara güzəşt edilməsinə son qoyulmasını bəyan etdilər.

Beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında maraqlı olan dünya ictimaiyyəti Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına aid olan beynəlxalq terrorçuluğun kökünün kəsilməsi probleminə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının fəaliyyətinin birinci dərəcəli istiqaməti kimi baxır. Hazırda dünya

ictimaiyyəti 6-8 dekabr 2000-ci il tarixdə Baş Assambleyanın sammitində qəbul olunmuş minilliyin Bəyannaməsinin müddəalarına uyğun olaraq hüquq normalarına əməl etməklə beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı mübarizədə səmərəli təsir vasitəsinə malikdir. Bununla yanaşı imzalanmış yeddi Konvensiya rəhbər tutaraq beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə aparmaq üçün regional sistemlər yaradılmışdır.

Beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə dünya ictimaiyyətindən hüquqi, siyasi, iqtisadi, diplomatik və hərbi səyləri də daxil olmaqla bu problemə kompleks yanaşmanı tələb edir. Bu mübarizədə beynəlxalq terrorçuluğun çirklə pulların yuyulması, narkotik vasitələrin yayılması, silah-sursatın, kimyəvi və bioloji və digər materialların qanunsuz dövriyyəsi ilə məşğul olan transmilli mütəşəkkil cinayətkar qruplarla sıx əlaqədə olması faktorları da nəzərə alınmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 11 sentyabr 2001-ci il tarixdə Amerika Birləşmiş Ştatlarında həyata keçirilmiş terror aktından sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən qəbul olunmuş qətnamədə dünya ölkələri terrorçuluğun qarşısının alınması istiqamətində beynəlxalq əməkdaşlığa çağırılaraq, terrorçuluğun təşkilatçılarının və sponsorlarının ədalət məhkəməsinə verilməsi zərurəti də göstərilmişdir.

Antiterror fəaliyyətinə qarşı hüquqi təminat ölkədaxili və beynəlxalq terrorçuluğa qarşı həyata keçirilə bilən vacib amillərdən biridir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizənin əsas prinsipləri kimi aşağıdakılar qəbul olunur: qanunilik, terrorçuluğun qarşısının alınması üçün birinci dərəcəli tədbirlər, cinayətkarların məsuliyyətə cəlb edilməsinin labüdlüyü, terrorçuluq aksiyaları nəticəsində təhlükəyə məruz qalmış şəxslərin insan hüquqlarının müdafiəsi, terrorçulara qarşı minimum güzəştlərin tətbiqi, əks-terror əməliyyatlarının keçirilməsi zamanı cəlb olunmuş qüvvə və vasitələrə vahid rəhbərliyin bir mərkəzdən həyata keçirilməsi və sairə. Cinayətin bu növünə qarşı qanunların gücləndirilməsi çox vacib məsələlərdən biri hesab olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq terrorçuluğa qarşı ciddi mübarizədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərkibində fəaliyyət göstərən İnterpol təşkilatı da vacib rol oynayır.

Fikrimizcə, terrorçuluğa qarşı mübarizə prinsiplərinin qanunvericilikdə təsbit olunması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə ki, məhz beynəlxalq cinayətin bir növü olan beynəlxalq terrorçuluq həddən artıq kəskin dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsini, qanunçuluqdan uzaqlaşmağı, dövlətə qarşı etibarın aşağı düşməsi, beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin sarsılması, beynəlxalq birliyin maraqlarının pozulması və sairə kimi əks sərəmə verməsinə təhrik edə bilər.

Terrorçuluğun artmasına əngəl törətmək və ona qarşı daha müvəffəqiyyətli mübarizə aparmaq üçün mühüm şərtlərdən biri də bu sahədə milli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasıdır. Bu sahədə müvafiq dəyişikliklər və əlavələr birinci növbədə cinayət qanunlarında həyata keçirilməlidir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizə probleminin həllində beynəlxalq hüquq normalarına gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, antiterror aksiyaları ilə əlaqədar konkret situasiyalara aid fəaliyyət taktikaları beynəlxalq hüquqla rəqlamentləşdirilmir. Bu onunla əlaqədardır ki, konkret halda şablon planlarla hərəkət etmək məhsuldar olmaz. Ona görə də beynəlxalq hüquq sənədlərində terrorçulara qarşı hərəkətin hazır “qaydaları” yoxdur və ola da bilməz. Lakin onlar belə hərəkətlərin hüquqi əsaslandırılmasını özündə birləşdirir, eləcə də həmin hərəkətlərin mümkün, hətta mütləq olduğu situasiyaları müəyyənləşdirir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizənin taktika və texnologiyasına gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, hər bir antiterror xidməti üçün bunlar onun özünəməxsus olan qaydalarıdır. Həm də bu taktika və texnologiyalar hər bir xüsusi xidmət orqanı tərəfindən çox illik praktiki fəaliyyət nəticəsində işlənmiş olur və heç vaxt açılıb söylənilmir və gizli saxlanılır. Buna baxmayaraq bir sıra ölkələrin, məsələn Amerika Birləşmiş Ştatları, İsrail, Fransa, Almaniya Federativ Respublikası və s. ölkələrin xüsusi xidmət orqanlarının antiterror əməliyyatlarının həyata keçirilməsində ümumi prinsiplər də mövcuddur:

- qabaqlama; terrorçuluğun ilkin mərhələdə təcrid olunması, onun təşəkkül tapmasına və strukturlaşmasına imkan verilməməsi;

- “millətin hüququnun müdafiəsi”, “dinin müdafiəsi” altında terrorun ideoloji müdafiəsinə yol verilməməsi;

- Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin imkanlarından istifadə etməklə terrorçuluğun ifşa edilməsi;

- antiterror fəaliyyəti sahəsində bütün idarəetmə işlərinin daha peşəkar xüsusi xidmət orqanlarına verilməsi; bu halda onların işinə digər idarəetmə orqanlarının qarışmasına yol verilməməlidir;

- terrorçularla danışıqların yalnız bu xüsusi xidmət orqanları tərəfindən həyata keçirilməsi; bu danışıqlar yalnız terrorçuların bütövlükdə məhv edilməsi üzrə terror aktlarının hazırlanmasının maskalanması məqsədilə keçirilməlidir;

- girovların və təsadüfi şəxslərin qanı bahasına da olsa terrorçulara heç bir güzəşt edilməməli; bir dənə də olsa cəzalandırılmamış terror aktı qalmamalıdır; təcrübələr göstərir ki, onlara güzəşt edilməsi və cəzalandırılmaması, terrorçuların uğurları sonradan terrorçuluğun artmasına sövq edir;

- Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin xüsusi psixoloji əməliyyatları.

Göründüyü kimi antiterror mübarizəsinin ümumi prinsipləri çox kəskin və amansız olduğundan, təbii ki, onlar mütləq adekvat hüququ müdafiəyə malik olmalıdırlar.

Beynəlxalq birlik terrorçuluğa qarşı mübarizənin hüquqi əsaslarının işləyərkən həmişə və elə hazırki dövrlərdə də əsaslı çətinliklərlə qarşılaşmışdır. Təkcə onu demək kifayətdir ki, hazırda “terrorçuluq” anlayışının özünün vahid müəyyənləşdirilməsi işlənilməmişdir.

Antiterror sahəsində qarşılıqlı əlaqənin beynəlxalq hüquqi əsaslarının formalaşdırılması üzrə ilk təşəbbüs hələ ikinci dünya müharibəsinə qədər edilmişdir. 1937-ci ildə Millətlər birliyinin himayəsi altında terrorçuluğun qarşısının alınması və ona görə cəza tədbirlərinin tətbiq olunması haqqında Konvensiya və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması barədə Konvensiya hazırlanmışdı. Bu sənədlərdən heç birinin qüvvəyə minməməsinə baxmayaraq onlar terrorçuluğa

qarşı mübarizənin beynəlxalq-hüquqi norma və prinsiplərinin təşəkkül tapmasında müəyyən rol oynamışlar.

Terrorçuluğa qarşı çoxtərəfli əməkdaşlıq sistemi əsasən son 50 ildə formalaşmışdır. Qlobal səviyyədə o, terrorçuluğun quruda, suda və havada müxtəlif təzahürlərinə qarşı mübarizə sahəsində qəbul olunmuş universal Konvensiya və protokollar əsasında Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və onun ixtisaslaşmış təşkilatlarının himayəsi altında həyata keçirilir.

Məhz bu gün aşağıda qeyd olunan həmin Konvensiya və protokollar terrorçuluğa qarşı mübarizədə yeganə beynəlxalq hüquqi alətlərdir:

1. Hava gəmilərinin göyertəsində həyata keçirilən cinayətlər və digər aktlar barədə 14 sentyabr 1963-cü ildə Tokioda imzalanmış Konvensiya.171 dövlət iştirakçısıdır.
2. Hava gəmilərinin qeyri-qanuni zəbt edilməsinə qarşı mübarizə haqqında Konvensiya.16 dekabr 1970-ci ildə Haaqada imzalanmışdır, 174 dövlət iştirakçısıdır.
3. Mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinə qarşı yönəldilmiş qeyri-qanuni aktlara qarşı mübarizə haqqında Konvensiya. 23 sentyabr 1971-ci ildə Monrealda imzalanmışdır.175 dövlət iştirakçısıdır.
4. Beynəlxalq müdafiə hüququndan istifadə edən şəxslərə, o cümlədən diplomatik agentlərə qarşı yönəldilmiş cinayətlərin qarşısının alınması və onların cəzalandırılması haqqında Konvensiya.107 dövlət iştirakçısıdır. 14 dekabr 1973-cü ildə qəbul olunmuşdur.
5. Girov götürülməsinə qarşı mübarizə haqqında Beynəlxalq Konvensiya. 18 dekabr 1979-cu ildə qəbul olunmuşdur. 96 dövlət iştirakçısıdır.
6. Nüvə materiallarının fiziki müdafiəsi haqqında Konvensiya. 3 mart 1980-ci ildə Nyu-Yorkda və Vyanada imzalanmışdır. 68 dövlət iştirakçısıdır.
7. Beynəlxalq mülki aviasiyaya xidmət göstərən hava limanlarında zor tətbiq etməyin qeyri-qanuni aktlarla mübarizə haqqında Konvensiya. 24 fevral 1988-ci ildə Monrealda imzalanmışdır. 107 dövlət iştirakçısıdır.

8. Dəniz gəmiçiliyinin təhlükəsizliyinə qarşı yönəlmiş qeyri-qanuni aktlarla mübarizə haqqında Konvensiya. 10 mart 1988-ci ildə Romada imzalanmışdır. 52 dövlət iştirakçısıdır.
9. Kontinental şelfdə stasionar özüllərin təhlükəsizliyinə qarşı yönəldilmiş qeyri-qanuni aktlar haqqında protokol. 10 mart 1988-ci ildə Romada imzalanmışdır. 67 dövlət iştirakçısıdır.
10. Tapılması məqsədilə plastik partlayıcı maddələrin nişanlanması. 01 mart 1991-ci ildə Monrealda imzalanmışdır. 67 dövlət iştirakçısıdır.
11. Bomba terrorçuluğuna qarşı mübarizə haqqında Beynəlxalq Konvensiya. 15 dekabr 1977-ci ildə qəbul olunmuşdur. 26 dövlət iştirakçısıdır.
12. Terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında Beynəlxalq Konvensiya. 9 dekabr 1999-cu ildə Nyu-Yorkda qəbul edilmişdir.
13. Nüvə terrorçuluğu əməlləri ilə mübarizə haqqında beynəlxalq Konvensiya. Baş Assambleya tərəfindən 15 aprel 2005-ci ildə qəbul olunmuşdur.
14. "Terrorçuluğun qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında" Konvensiya (1971-ci ildə Amerika Dövlətləri Təşkilatı), "Beynəlxalq terrorçuluğun ləğv olunması tədbirləri haqqında" Bəyannamə (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası, 1994) .
15. "Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qlobal əks-terror strategiyası" (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası, 19 sentyabr 2006, 192 dövlət) və digər bir sıra Konvensiya və Bəyannamələri göstərmək olar.

Eyni zamanda Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən qəbul olunmuş 1368 sayılı qətnamədə terrorçu hücumlar qəti şəkildə pislənilərək bu hərəkətlərin dünya ölkələrinin təhlükəsizliyinə hədə olduğu bildirilmiş və beynəlxalq ictimaiyyətin terror aktlarının qarşısının alınması istiqamətində əməkdaşlığının genişləndirilməsi ilə yanaşı, terrora qarşı mübarizədə Təhlükəsizlik Şurasının 1269(1999-cu il) və digər konvensiyalarının bütün ölkələrdə tətbiqinə çağırış olunmuşdur.

Müasir şəraitdə terrorçuluqla məşğul olan ayrı-ayrı şəxslərdən və sosial birliklərdən cəmiyyətə və dövlətlərə ciddi təhlükələr mövcuddur. Həmin

təhlükələrin aktuallığı Azərbaycan Respublikası tərəfindən qəbul olunmuş milli təhlükəsizlik konsepsiyasında da öz əksini tapmışdır. Belə ki, beynəlxalq terrorçuluq ölkə ərazisində vəziyyəti qeyri-sabit etmək məqsədilə Respublikamıza qarşı açıq kompaniya aparmaqda davam edir.

Təhlükəsizlik Şurası Birləşmiş Millətlər Təşkilatının nizamnaməsinin 7-ci bəndinə əsasən 28 sentyabr 2001-ci ildə 1373 sayılı qətnamə qəbul etdi. Qətnamə üzv dövlətlər üçün mütləq xarakter daşımaqla (bax: Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sənədləri E/CN 4/2001/18) hər bir terror aktını beynəlxalq təhlükəsizliyə qarşı təhdid hesab etmiş və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı nizamnaməsində qəbul olunmuş kollektiv və fərdi özünümüdafiə hüququnu bir daha ön plana çəkmişdir. Təhlükəsizlik Şurası bütün dövlətləri terror aktlarının qarşısının alınması məqsədilə əməkdaşlığın genişləndirilməsinə çağıraraq qərara almışdır: terror aktlarının maliyyələşdirilməsinə yol verilməməsi və onun qarşısının alınması; terror aktlarının həyata keçirilməsinə şərait yaradaraq, bilərəkdən maliyyə vəsaitinin toplanmasına görə cinayət məsuliyyətinin daşınması; terror aktı törətmiş və buna cəhd göstərən şəxslərin maliyyə aktivlərinin və iqtisadi resurslarının dondurulması.

Terrorla mübarizədə mühüm məsələlərdən biri də ondan ibarətdir ki, terror təhlükəsi və real terrora məruz qalmış xarici dövlətlərin bu sahədə təcrübəsi öyrənilməli və sonradan cəmiyyətin xeyrinə istifadə olunmalıdır. Qərbi Avropanın siyasi rəhbərləri və Amerika Birləşmiş Ştatları terrora qarşı əks təsiri və mübarizə strategiyasını ümumdövlət vəzifələrinin vacib bir hissəsi hesab edir. Bu sahədə əsas fəaliyyət istiqamətləri hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsinə, müvafiq orqanlar arasında qarşılıqlı əlaqənin gücləndirilməsinə, terror problemi ilə məşğul olan xüsusi dəstələrin yaradılmasına, xüsusi xidmət orqanlarının şəxsi heyətinin texniki təminatının yaxşılaşdırılmasına yönəldilməlidir.

Terrorla mübarizədə bir çox qərb dövlətlərinin siyasəti aşağıda qeyd olunan prinsiplərə söykənir: terrorçulara heç bir güzəşt edilməməsi, terrorçuluğa dəstək verən dövlətlərə maksimum təzyiq göstərilməsi, terrorçuları cəzalandırmaq üçün

qüvvə və vasitələrdən tam istifadə olunması, həmçinin hərbi gücdən istifadə etməklə digər dövlətlərə yardım göstərilməsi.

Amerika Birləşmiş Ştatlarında 1958-1999-cu illər ərzində terrora qarşı mübarizənin gücləndirilməsi məqsədilə qüvvəyə mindirilmiş 40 hüquqi aktlarla yanaşı xüsusi Prezident direktivi də qəbul olunmuşdur (1996-cı il). Belə ki, bu qanunvericilik aktları federal rəhbərlik və hüquq mühafizə orqanlarının səlahiyyətlərini genişləndirərək Amerika Birləşmiş Ştatları ərazisində hazırlanan terror aktlarının qarşısının alınmasında vacib rol oynayır. On illiklər boyu dünya ölkələri və Azərbaycan tərəfindən terrorçuluğa qarşı aparılan mübarizədə bəzi mexanizm və metodlar tətbiq olunmuşdur (xüsusi antiterror qüvvələrinin yaradılaraq onların hazırlanması, xüsusi təhlükəli və mühüm obyektlərin mühafizəsinin gücləndirilməsi, girovların azad olunmasında danışıq texnologiyalarının hazırlanması və s.).

Terrora qarşı mübarizədə digər şərtlərlə yanaşı mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlər həm də qətiyyət, terrora qarşı cavab kimi adekvat hərəkətlərin amansızlığı və texniki cəhətdən yaxşı təchiz olunmuş və təlim görmüş xüsusi təyinatlıların olması, eləcə də, ölkə rəhbərliyinin qətiyyətli hərəkətləridir.

Terrorla mübarizə proqramı aşağıdakıları özündə birləşdirir:

- terror və mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizəni əks etdirən hüquqi, beynəlxalq konvensiyalar;
- terrora qarşı həyata keçirilən inzibati və rejim tədbirləri;
- terror hərəkətlərinin qarşısını almaq məqsədilə həyata keçirilən xüsusi əməliyyat axtarış və texniki mühafizə;
- bütün ölkələrin xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi.

Terrora qarşı qeyd olunan tədbirlərin həyata keçirilməsi hal-hazırda dövlət orqanlarının qarşısında duran ən aktual məsələlərdən biridir.

Dövlət orqanları ilə yanaşı terrora qarşı mübarizədə ictimaiyyət, siyasi partiyalar, təşkilatlar və hərəkatlar da vacib rol oynaya bilər. Mübarizənin əsas şərtlərindən biri də bütün qeyri-qanuni hərbişəkilənmiş və silahlı qruplaşmaların

ləğvindən ibarətdir. Terror və ekstremizm üçün mənbə hesab olunan sosial təzyiqlərin, qarşıdurmaların aradan qaldırılması ictimaiyyət arasında olan hörmətli şəxslərin köməyi ilə də həyata keçirilə bilər.

Terrorun iki əsas hərəkətverici qüvvəsi var: maliyyə və mənəvi. Maliyyə tərəfi-qüvvə tətbiq etməklə digər şəxsin əmlakının özünüküləşdirməkdir. Mənəvi tərəfi isə - digər şəxsə öz həyat tərzini təbliğ etməklə onu azadlığından, dinindən imtina etməyə yönəltməklə özünə xidmət edən ikinci növ insanların yaradılmasıdır.

Terrorçuluğa qarşı səmərəli işlər görmək bir sıra təşkilati-əməli tədbirlərin işlənilməsi və həyata keçirilməsini tələb edir.

Hər şeydən əvvəl terrorçuluqla mübarizə taktikası təkmilləşdirilməli, hələ terrorçularda olmayan elmi-texniki nailiyyətlər xüsusi xidmət və hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətində tətbiq olunmalı, antiterror koalisiyasına daxil olan bütün tərəflər öz üzərilərinə götürdükləri öhdəlikləri yerinə yetirməlidirlər.

Terrorçuluqla mübarizə sahəsində fəaliyyətin daha səmərəli olması üçün milli antiterror komissiyalarının yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər. Belə komissiyalar bu istiqamətdə dövlət icra orqanlarının siyasi, xüsusi, sosial-iqtisadi və digər tədbir və hərəkətlərini müəyyənləşdirə və əlaqələndirə bilər.

Etiraf etmək lazımdır ki, hər hansı inzibati antiterror tədbirləri həyata keçirməklə təhlükəsizliyə tam təminat vermək mümkün deyil və hətta az hallarda olsa belə tədbirlər səmərəsiz olur. Terror fəaliyyəti və ona yaxın ekstremist fəaliyyətlər çox hallarda müxtəlif siyasi-iqtisadi ideologiya altında maskalandığından onların iç üzünü açmaq bəzi hallarda çox çətin, hətta qeyri-mümkün olur.

İstənilən formada həyata keçirilən beynəlxalq terrorçuluq və dini ekstremizm əsaslı şəkildə siyasi, iqtisadi, mənəvi və s. kimi neqativ nəticələrə gətirib çıxarır, insan kütlələrinə güclü psixoloji təsir göstərir, heç bir təqsiri olmayan günahsız insanların həyatına son qoyur.

Öz miqyasına və məhv edilmiş günahsız insanların sayına görə Amerika Birləşmiş Ştatları, Rusiya, İsrail, İspaniya, İndoneziya, Böyük Britaniya, Türkiyə,

Pakistan, Azərbaycan və digər ölkələrdə törədilmiş terror aktlarının bu dəhşətli və acınacaqlı nəticələri beynəlxalq terrorçuluğun qorxulu meyillərlə artdığını göstərir.

Danılmaz fakt ondan ibarətdir ki, bu ümumbəşəri bəladan bütün dövlətlər öz güc və vəsaitlərini birləşdirmədən təkbaşına xilas ola bilməzlər. Heç bir dövlət, hətta Amerika Birləşmiş Ştatları və Rusiya kimi güclü elmi-texniki bazaya, təbii sərvətlərə, peşəkar xüsusi xidmət orqanlarına və insan resurslarına malik olan dövlətlər belə ayrılıqda terrorçuluğa qarşı dayanmaq iqtidarında deyil.

Amerika Birləşmiş Ştatlarında baş vermiş misli görünməmiş dəhşətli 11 sentyabr terror aktından sonra həqiqətən də dünyanın bu qorxunc təhlükəsi ilə qarşılaşmış ölkələr antiterror koalisiyası yaratmış və bu sahədə onların xüsusi xidmət orqanlarının birgə fəaliyyəti, əsasən də, qarşılıqlı informasiya mübadiləsi barədə əsaslı şəkildə irəliyə doğru gedərək daha dinamik, dolğun və məzmunlu olmuşdur.

Beynəlxalq terrorçuluqla mübarizənin aktual məsələləri üzrə siyasi dialoq nəinki ayrı-ayrı dövlətlərarası münasibətlərin mövzusu olmuş, həm də bütün beynəlxalq təşkilatlarda, o cümlədən, Birləşmiş Millətlər Təşkilatında da müzakirə obyektinə çevrilmişdir. Bu da ona gətirib çıxarmışdır ki, dünya ölkələri qanunvericilik sahəsində öz qanunlarını əlaqələndirir və beynəlxalq hüquq normalarının tələblərinə uyğunlaşdırırlar. Beynəlxalq nəqliyyat təhlükəsizliyi, maliyyə və gömrük nəzarəti, polis və xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşlığı sahəsində əlaqələr daha da genişlənmişdir.

Beynəlxalq terror problemini tədqiq edən mütəxəssislər terrorçuluqla mümkün mübarizə strategiyası kimi iki variant seçirlər: “proqressiv” və “konservativ”.

“Proqressiv” strategiya terrorçulara onların tələblərinin ödənilməsi üçün pul verilməsi, ərazi və mənəvi güzəştlərə gedilməsini nəzərdə tutur. Burada mənəvi güzəştlərə terrorçular tərəfindən müdafiə edilən dəyərlərin qəbul olunması, terrorçuların liderlərinin danışıqlar prosesində bərabər hüquqlu tərəf müqabili kimi tanınması daxildir. Müəyyən mənada bu strategiya yaxın vaxtlara qədər Rusiya hökuməti tərəfindən istifadə olunurdu.

Qeyd etmək lazımdır ki, 11 Sentyabr 2001-ci il tarixdə baş vermiş terror aktlarından sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində antiterror tədbirləri qəbul edildi. Baş Assambleya bu faciəli hadisələrdən bir gün sonra həmrəylik nümayiş etdirərək terror aktlarının qarşısının alınması, onu yerinə yetirənlərin, təşkilatçıları və sponsorlarının ədalət məhkəməsinə verilməsi ilə əlaqədar dünya dövlətlərini əməkdaşlığa çağırdı. Həmin gün Təhlükəsizlik Şurası qəbul olunmuş 1368 sayılı (2001-ci il) qətnaməsi ilə dəhşətli terror hücumlarını qətiyyətli şəkildə qınayaraq hər hansı istənilən beynəlxalq terror aktının təhlükəsizliyə təhlükə olduğunu bəyan edərək, beynəlxalq ictimaiyyəti terror aktlarının qabaqlanması, qarşısının alınması istiqamətindəki söylərini gücləndirməklə yanaşı əməkdaşlığı genişləndirərək, lazımi antiterror konvensiyalarının həyata keçirilməsinə çağırdı.

Müasir şəraitdə terrorçuluqla məşğul olan ayrı-ayrı şəxslərdən, təşkilat və qruplardan bütün dünya birliyinə və ayrı-ayrı dövlətlərə ciddi təhdidlər mövcuddur. Həmin təhlükənin aktuallığı Azərbaycan Respublikası tərəfindən qəbul olunmuş milli təhlükəsizlik konsepsiyasında da öz əksini tapmış və qeyd olunmuşdur ki, digər faktorlarla yanaşı, terrorçuluq Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə ciddi təhlükə yaradır. Belə ki, beynəlxalq terrorçuluq ölkə ərazisində sabitliyi pozmaq məqsədilə Respublikamıza qarşı açıq kompaniya aparmaqda davam edir.

8 sentyabr 2006-cı il tarixdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 192 üzv dövləti tərəfindən qəbul olunmuş “Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qlobal antiterror strategiyası” adlı qətnamədə bütün dünya ölkələrinin terrorçuluğa qarşı mübarizədə vahid yanaşmanın zəruriliyi nümayiş etdirilmişdir. Sənəddə birləşmiş millətlərin terrorçuluğun hansı məqsədlə, harada həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq ona qarşı qarşılıqlı razılaşma əsasında, heç bir güzəşt olmadan mübarizə aparılmasının zəruriliyi qeyd edilərək, terrorçuluq qəti olaraq pislənmişdir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı üzv dövlətlərinin qətiyyət nümayiş etdirməsi gələcəkdə terrorçuluğa qarşı mübarizədə kollektiv və qlobal söylərin güclənməsinin fundamental əsaslarını qoymağa xidmət edir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının baş katibi Kofi Annan qeyd etmişdir ki, (terrorçuluğa qarşı mübarizədə qlobal antiterror strategiyası) adlı tövsiyyələrin hazırlanmasında Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Madriddə baş vermiş terror aktından sonra aşağıda qeyd olunan komponentlərə söykənməlidir [62]:

- insanları, terrorçu qrupları zor tətbiq etməyə yol verməməyə inandırmaq;
- terrorçulara hücum əməliyyatlarını həyata keçirmək üçün vasitələri ələ keçirə bilmələrini məhdudlaşdırmaq;
- digər dövlətləri terrorçuluğa dəstək verməkdən çəkindirmək;
- terrorçuluğun qarşısının alınmasında dövlətlərin imkanlarını inkişaf etdirmək;
- əks terror mübarizəsinin həyata keçirilməsi zamanı insan hüquqlarının qorunması.

Qeyd olunan bu beş komponent terrorçuluq üzərində qələbə çalınmasında böyük rol oynaya bilər.

Qlobal strategiyanın həyata keçirilməsində insanları terrordan imtina etməyə inandırmaqla terrorçular və onların potensial tərəfdarları arasında ziddiyyətlər yaratmaq lazımdır. Bu halda bütün dövlətlərin iştirakı ilə terrora qarşı qlobal kompaniyanın başlanması mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Terrorçuların hücum məqsədilə istifadə edə biləcəkləri adi və kütləvi qırğın silahları əldə etmələrinə imkan verilməməlidir. Bu məqsədlə dünya ölkələri hazırkı təhlükələrə yanaşmada yeni yaranmış terror növü sayılan bioterrorçuluğa qarşı öz qüvvələri ilə mübarizə apara bilməyən ölkələrə yardım etməlidirlər.

Dövlətləri terrorçuluğa qarşı dəstək verməkdən çəkindirmək beynəlxalq qanunvericiliyə söykənməlidir. Ölkələr öz üzərlərinə düşən öhdəliyi yerinə yetirməkdə dünya birliyi qarşısında məsuliyyət daşımalıdırlar.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı hüququn aliliyini təmin edərək, effektiv cinayət mühakiməsini həyata keçirməklə terror fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması üçün zəruri vasitələrə malik olmalıdır. Dövlətlər nüvə, kimyəvi və digər silah növlərinin terrorçuların əlinə düşməsinə imkan verilməməlidirlər.

İnsan hüquqlarının qorunması həyatı vacib şərtlərdən sayılaraq hər hansı bir antiterror strategiyasının səmərəli aparılmasına xidmət edir. Bu digər komponentləri birləşdirən vasitədir. Burada bütün şəxslərin, terrorçuların qurbanlarının, terrorçuluqda şübhəli bilinən və terrorun nəticələrini özündə hiss etmiş obyektlərin hüquqları qorunmalıdır.

Dövlətlər terrorçuluğa qarşı mübarizədə insan hüquqlarının qorunması istiqamətində mövcud olan beynəlxalq və humanitar hüquqa istinad etməlidirlər. İnsan hüquqlarının pozulmasına yönəlmiş digər strategiyalar terrorçuların xeyrinə olardı.

Təkliflərlə yanaşı Baş Katib terrorçuluq probleminə səmərəli yanaşmasını göstərməklə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən qabaqlayıcı və operativ tədbirləri həyata keçirməklə uzunmüddətli və qısamüddətli tədbirlərin tətbiqini vacib saydı. Bu, üzv dövlətlərin terrora qarşı qlobal miqyasda siyasi dəstəyinin göstəricisi oldu. Eyni zamanda bu çıxış üzv dövlətlərə milli regional antiterror fəaliyyətlərində əməli dəstək oldu.

2005-ci ildə keçirilən Sammitdə üzv dövlətlər ilk dəfə olaraq terrorçuluğun bütün forma və məqsədlərinə görə, eləcə də, harada baş verməsindən asılı olmayaraq qınamışlar. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 14 və 16 sentyabr 2005-ci il tarixlərində qəbul olunmuş yekun sənədində dünya liderləri beynəlxalq terrorçuluğa qarşı ümumi konvensiyayı təsdiq etməyə cəhdlər etmişlər.

Sentyabr Sammitində dünya liderləri Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi tərəfindən təklif olunmuş strateji elementləri bəyənmişlər. Bütün bunların nəticəsi kimi 8 sentyabr 2006-cı il tarixdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı üzv dövlətləri tərəfindən vahid qlobal antiterror strategiyası qəbul edildi [63; 65].

Terror fəaliyyətinə qarşı Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində 13 konvensiya qəbul edilmişdir. Baş Assambleyanın vasitəçiliyi ilə üzv dövlətlər fəal şəkildə öz antiterror fəaliyyətlərini razılaşıdıraraq bu istiqamətdə hüquqi normaların hazırlanması işlərini davam etdirirlər. Bununla yanaşı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv dövlətlər terrorçuluğa qarşı mübarizədə öz yardımını göstərməkdədir. Bu fəaliyyətin gücləndirilməsi üçün üzv dövlətlər mübarizənin

yeni mərhələsinə başlayaraq qlobal antiterror strategiyasını qəbul etdilər. 8 sentyabr 2006-cı il tarixdə qəbul olunmuş strategiya terrorçuluğa qarşı bütün dövlətlərin razılaşdırılmış ümumi yanaşmasını təmin edir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qlobal antiterror strategiyası konkret fəaliyyət planının əsasını təşkil edir: terrorçuluğun yayılmasına imkan verən şəraitə diqqətlə yanaşılması; terrorçuluqla ciddi mübarizə aparmaqla onun qarşısının alınması; Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq terrorçuluqla mübarizədə rolunun artırılması və bu mübarizədə insan hüquqlarına hörmətlə yanaşılmasının təmin edilməsi. Strategiya 2005-ci il Sammitində dünya dövlətlərinin liderlərinin terrorçuluğa qarşı mübarizədə qəbul etdiyi unikal razılaşmaya əsaslanır.

2008-ci ilin 4-5 sentyabr tarixlərində Baş Assambleya qətnamə qəbul edərək strategiyanın həyata keçirilməsinə başladı.

Nəzərdə tutulur ki, terrorçuluğa və siyasi ekstremizmə qarşı ümumdövlət proqramları aşağıda göstərilən amillərin ləğvinə və yaxud onların kriminal istiqamətlənməsinin zəiflədilməsinə yönəlməklə aşağıdakı bəndlərdən ibarət olmalıdır:

- özündə milli və beynəlxalq qanunvericilik aktlarını, eləcə də terrorçuluğa və mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı beynəlxalq konvensiyaların tələblərini əks etdirən hüquq normaları;
- ümumi xəbərdarlıq tədbirləri, eləcə də silah və digər kütləvi qırğın vasitələri “bazar”larına nəzarət edilməsi;
- terrorla mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlığa yönəlmiş inzibati rejim tədbirləri;
- terror təzahürlərini əks etdirən xüsusi operativ, axtarış, texniki və mühafizə tədbirləri;
- hər bir ölkənin xüsusi xidmət orqanlarının digər dövlətlərin müvafiq orqanları ilə qarşılıqlı əlaqəli fəaliyyəti.

Terrora qarşı əks-təsir göstərmək Azərbaycan dövlət orqanlarının qarşısında duran aktual vəzifələrdən biridir.

Dövlət orqanları ilə yanaşı terrorçuluqla mübarizədə ictimaiyyət, kütləvi informasiya vasitələri və ictimai-siyasi partiyalar da böyük rol oynaya bilər. Bütün sosial-siyasi qüvvələrin, subyektlərin öz məqsədlərinə çatmaq üçün silahlı mübarizədən əl çəkmələri mühüm məsələlərdən biri olmaqla böyük əhəmiyyətə malikdir. Əsas şərt kimi ölkə ərazisində bütün hərbişdirilmiş qrupların ləğv edilməsi olmalıdır. İctimaiyyət arasında nüfuz sahibinə malik olan şəxslər terrorçuluq, ekstremizm üçün şəhər və regionlarda münbit şərait yaradan, sosial gərginliyin, mövcud münaqişələrin, qarşıdurmaların aradan qaldırılmasına xidmət edə bilərlər.

Dövlət orqanlarının müvafiq strukturlarının birgə fəaliyyəti terrorçuluğun yayılmasına və mövcud ictimai, siyasi sabitliyin qorunmasına yönəldilməlidir.

Terrorçuluqla mübarizənin hüquqi tənzimlənməsi çox uzun müddət davam edə bilər. Belə ki, bu bəlaya qarşı qanunvericilik səviyyəsində ümumi razılaşdırılmış yanaşma hələlik yoxdur. Terrorçuluğa qarşı müxtəlif hüquqi yanaşmalar olsa da qanunvericilikdə bunlar ümumi qaydada göstərilmişdir. Qanunvericilikdə mövcud olan bu qeyri-müəyyənlik bəzi kriminal cinayətlərin terrorçuluq kimi qəbuluna gətirib çıxarır.

Terrorçuluqla mübarizənin müxtəlif aspektləri beynəlxalq hüquq normaları ilə sıx bağlı olaraq insan hüquqlarına hörmətlə yanaşmağa, müxtəlif millət və xalqların bərabər hüquqluluğu, öz müqəddəratını təyin etməyə yönəlmişdir. Fikrimizcə bu prinsiplərə çox diqqət yetirilməsi mübarizənin səmərəliliyini azaldaraq, terrorçuları uduş vəziyyətinə gətirərək onların əl-qolunu açmağa bilər. Çünki onlar üçün heç bir prinsip mövcud deyildir. Amerika Dövlətləri Təşkilatlarının Konvensiyasının preambulasında qeyd edilir ki, terrorçuluqla mübarizə “ beynəlxalq hüquq normalarına riayət etməklə, insan hüquqlarına hörmət edilməsi, dövlətlərin suveren hüquqlarının qorunması, digər dövlətlərin daxili işlərinə müdaxilə etməməklə terrorçuluğun ləğvinə və qarşısının alınmasına yönəlmiş mübarizənin global əsasını təşkil edir”. Bu tələblər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının beynəlxalq hüquq prinsiplərinə əsaslanaraq qəbul olunmuş

Deklarasiyasına istinad edilməklə beynəlxalq terrorçuluğu ləğv etmək istiqamətində 1994-cü ildə qəbul etdiyi qətnaməsində də qeyd edilmişdir.

Avropa Birliyi dövlət başçılarının iştirakı ilə Brüsseldə keçirilmiş sammitdə Avropa ölkələrinin təhlükəsizliyi istiqamətində bir sıra tədbirlər təsdiq olunaraq antiterror təhlükəsizliyi fəaliyyətinin koordinatoru vəzifəsi təsdiq olundu. Bu vəzifəyə holland siyasətçisi Jiz de Vri təyin olundu.

Terrorla mübarizənin gücləndirilməsi məqsədilə Avropa Birliyinə daxil olan 27 dövlət tərəfindən bir sıra meyarlar həyata keçirildi. Bu tədbirlər sırasında həbs üçün ümumi orderin tətbiqi və cinayətkar qruplaşmalara aid olan hesabların dondurulması da vardır. Eyni zamanda, bütün telekommunikasiya, o cümlədən mobil telefon məlumatlarının müəyyən müddətə saxlanılmasına yönəlmiş addımlar kəşfiyyat orqanlarına şübhəli danışıqların izlənilməsi ilə əlaqədar hüquq verilməsi barədə qərar qəbul edildi.

Bununla yanaşı terrora qarşı mübarizəyə tam inteqrasiya olmaq üçün bəzi məqamlar mane olur. Müşahidəçilərin fikrincə Avropa ölkələrini məxfi məlumat mübadiləsi etməyə inandırmaq çox böyük səylər tələb edəcək. Bəzi ölkələrin islam terrorçuları tərəfindən həyata keçirdiyi terror aktına yanaşmada da fərqlər mövcuddur. Belə ki, artmaqda olan müsəlman diasporları ilə qarşılıqlı əlaqələrin yaradılmasına dair də vahid qərar qəbul olunmamışdır.

Avropa İttifaqının beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədə iştirakına misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar [96; 105:

- Madriddə törədilmiş terror aktlarından sonra Avropa Birliyi 25 mart 2004-cü il tarixdə terrorçuluq fəaliyyətini Avropa İttifaqının fundamental dəyərlərinə qəsd kimi qiymətləndirərək elan etdi ki, terrorçuluğun bütün təzahürlərinə qarşı mübarizə aparılmalıdır;
- 2005-ci ilin dekabr ayında Avropa Birliyi Şurası terrorçuların radikallaşması və onların məsuliyyətə cəlb edilməsi ilə əlaqədar terrorçuluğa qarşı mübarizə strategiyasını qəbul etdi;
- Avropa İttifaqı dövlətlərinin terrorçuluğa qarşı fəaliyyət planlarının hər il yenidən təshih edilməsini qərara aldı;

- Təhlükəsizlik Şurasının 1373 sayılı qətnaməsinin yerinə yetirilməsi. Belə ki, Avropa İttifaqının 2580 sayılı 2001-ci il tarixli direktivinə əsasən, Avropa Birliyi vətəndaşı olmayan, lakin terrorçuluqda şübhəli bilinən və terrora yardım göstərən vətəndaş və təşkilatların hesabları dondurulur.

Avropa İttifaqının terrorçuluğa qarşı mübarizə üzrə qəbul etdiyi proqramın bəndlərindən indiyədək aşağıdakılar yerinə yetirilmişdir:

- 2002-ci ildə qəbul olunmuş terrorçuluğa qarşı mübarizədə çərçivə qərarları əsasında Avropa İttifaqı dövlətlərinin terrorçuluğa vahid yanaşmasının təmin edilməsi;
- məlumat mübadiləsi sahəsində kəşfiyyat orqanları arasında olan əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi (milli kəşfiyyat orqanları rəhbərlərinin tez-tez görüşlərinin təşkil edilməsi);
- “Xətt və informasiyaların təhlükəsizliyi ilə əlaqədar Avropa agent”liyinin yaradılması barədə qərarın qəbul edilməsi;
- Terror fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi və çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə aparmaq üçün müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- Avropa polis strukturları arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi.

Bununla yanaşı Avropa İttifaqına daxil olan dövlətlərin hər birinin qanunçuluq səviyyəsində qəbul olunmuş antiterror strategiyası vardır.

Terrorçuluqla mübarizədə Almaniya Federativ Respublikası dövlətinin əsas strategiyaları aşağıdakılardır [147]:

1. Terrorçu strukturlarının məhv edilməsi, o cümlədən təhqiqat və axtarış strukturları tərəfindən güclü təzyiqlərin davam etdirilməsi;
2. “Uzaq sərhədlərdə” terrorçuluq çağırışlarına adekvat cavab verilməsi;
3. Terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi.
4. Əhalinin terror əməllərindən qorunması, qabaqalayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi.
5. Terrorçuluğu doğuran səbəblərlə mübarizə aparılması.

Almaniya Federativ Respublikasında ekstremizm və terrorçuluğa qarşı keçirilən dövlət tədbirləri aşağıdakılardır:

- ölkədə fəaliyyət göstərən müsəlman təşkilat və birlikləri ilə dialoqun aparılması;
- əhalinin müdafiəsinin təşkili.

Qeyd etmək lazımdır ki, Almaniya Federativ Respublikası hökuməti bu günə qədər terrorçuluqla mübarizə sahəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qəbul etdiyi bütün Konvensiyaları imzalamışdır.

NATO-ya üzv olan dövlət başçıları tərəfindən 2004-cü il tarixdə “Terrorçuluqdan müdafiə üzrə təkmilləşdirilmiş tədbir”lər planı qəbul edildi. Buraya aşağıdakı məsələlərin həlli daxil edilmişdir [147]:

- kəşfiyyat orqanları arasındakı əməkdaşlığın yaxşılaşdırılması;
- kütləvi qırğın silahlarının tətbiqi ilə həyata keçirilən hücumlardan müdafiə tədbirlərinin gücləndirilməsi;
- NATO-nun terrorçuluğa qarşı cavab tədbirləri ilə bağlı hərbi qabiliyyətinin artırılması;
- AVAKS sisteminin istifadəsi ilə həyata keçirilən xoşagəlməz hadisələrdən qorunmaq;
- beynəlxalq terror təhlükələrindən irəli gələn təhdidlərin qarşısının alınması məqsədilə yeni hərbi texnologiyaların hazırlanması;
- mülki müdafiə, eləcə də beynəlxalq təşkilatlar arasındakı əməkdaşlığın genişləndirilməsi.

NATO-nun 2003-cü il tarixdə Əfqanıstanda sülhməramlı qüvvələr üzərindəki vahid komandanlığı öz üzərinə götürməsi beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədə vacib rol oynadı.

“Səkkizlər qrupu” 2005-ci ildə Qleniqlsdə toplaşaraq beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə barədə xüsusi bəyanat qəbul etmişlər. Bəyannamədə göstərilir ki, “Səkkizlər qrupu” terror aktlarını qəti şəkildə pisləyir, kütləvi qırğın silahlarının terrorçuların və digər cinayətkarların əlinə düşməməsinə, beynəlxalq

siyasi iradənin terrorçuluğa qarşı mübarizədə səfərbər olunmasına, radioaktiv mənbələrin müdafiəsinə yönəldilmiş təşəbbüs irəli sürür.

Bəyannamədə qəbul edilir ki, terrorçuları artıq bu gün dayandırmaq lazımdır. Birinci dərəcəli məsələ-artıq terrorçuluq niyyəti olanlardan gələn təhlükənin azaldılmasıdır. Göstərilir ki, bir halda ki, terrorçuların hərəkətləri öz çevikliyi ilə xarakterizə olunur və beynəlxalq xarakterə malikdir və ona görə də səkkizlikdə analogi qaydada hərəkət etməlidir. Qrupa daxil olan ölkələrin hökumətləri tərəfindən başlanılmış cavab tədbirlərini istər ölkə daxilində, istərsə də ölkələr arasında polis və kəşfiyyatla mümkün qədər səmərəli əlaqələndirməlidirlər.

Bəyannamədə qoyulan mühüm məsələlərdən biri də yeni terrorçular nəslinin meydana gəlməsinin qarşısının alınması və əhalini terror aktlarından qorumaq, terror aktlarının nəticələrini minimuma endirməkdir [147].

Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil olan dövlətləri çərçivəsində terrorçuluğa qarşı mübarizə aparılması sahəsində fəal işlər həyata keçirilir. 2000-ci ildə Müstəqil Dövlətlər Birliyi dövlət Başçıları Şurasının yığıncağında Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçısı olan dövlətlərin beynəlxalq terrorçuluq və ekstremizmin digər təzahürlərinə qarşı mübarizə proqramı qəbul olunmuşdur. Proqramın birinci bölməsi terrorçuluq və ekstremizmin digər təzahürlərinə qarşı mübarizəyə yönəldilmiş müvafiq beynəlxalq müqavilələrə qoşulmaq yolu ilə Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrinin normativ bazasının beynəlxalq normalara uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Proqramın ikinci bölməsi terror xarakterli cinayətlərin qarşısının alınması, terror fəaliyyəti ilə əlaqəsi olan şəxslərin, qrup və təşkilatların axtarılması məqsədilə birgə komanda-qərargah və operativ-taktiki antiterror əməliyyatlarının keçirilməsini nəzərdə tutur [105; 106].

Üçüncü bölmə Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələri iştirakçı-dövlətlərinin Antiterror mərkəzinin və məlumat bazasının yaradılmasını nəzərdə tutur. Məlumat bazasına aşağıdakı məlumatlar daxil edilir: beynəlxalq terror təşkilatları və digər ekstremist təşkilatlar, onların liderləri və onlarla əlaqəsi olan şəxslər barədə məlumatlar; beynəlxalq terrorçuluğun vəziyyəti və onun yayılması meyilləri haqqında məlumatlar; beynəlxalq terrorçulara kömək göstərən şəxslər və terror

təşkilatlarının quruluşu haqqında məlumatlar. Burada xüsusi diqqət antiterror fəaliyyətinə ictimaiyyətin və kütləvi informasiya vasitələrinin cəlb olunmasına yönəldilir. Proqramda terrorçuluğa qarşı mübarizədə iştirak edən şəxslərin öyrədilməsi və kadrların ixtisaslarının yüksəldilməsi məsələlərinə böyük diqqət yetirilir.

Beşinci hissəsində texniki-maddi və maliyyə təminatı barədə məsələlər qeyd olunmuşdur. Axırındı, altıncı hissədə yeni planların qəbulu, eləcə də Proqramların yerinə yetirilməsi ilə bağlı Müstəqil Dövlətlər Birliyi üzv dövlətlərinin Şurasına illik hesabat məruzəsinin təqdim olunması öz əksini tapmışdır.

Proqramın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi üçün Müstəqil Dövlətlər Birliyi dövlətlərinin Antiterror mərkəzinin yaradılması barədə Əsasnamə təsdiq olunmuşdur. Mərkəzin təşkilatı əsasları müəyyənləşdirilmişdir – rəhbər orqan – Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçısı olan dövlətlərin təhlükəsizlik orqanları və dövlətlərin xüsusi xidmət orqanları rəhbərlərinin daxil olduğu Şuradır; digər orqanlarla qarşılıqlı əlaqənin əsasları; Mərkəzin əsas vəzifələri antiterror fəaliyyətinin məlumat, analitik və elmi-metodiki təminatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçı-dövlətlərin praktiki antiterror fəaliyyətinə köməklik göstərmək və onun əlaqələndirilməsi; Mərkəzin rəhbərinin və ştat cədvəlində olan işçilərinin səlahiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi; Mərkəzin hüquqi statusu və maliyyələşdirilməsi barədə əsasnamə.

Terrorçuluğa qarşı mübarizə məsələsini işıqlandırarkən terror fəaliyyətinin fərdi şəxslər, kredit təşkilatları və hətta dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi kimi mühüm problemi nəzərdən qaçırmaq olmaz. Terror fəaliyyətini qidalandıran maliyyə axınını kəsmədən (heç olmazsa məhdudlaşdırmadan) istənilən mübarizə müvəffəqiyyətsiz olacaqdır.

Bu sahədə irəliyə atılan ən mühüm addım 9 dekabr 1999-cu ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası tərəfindən qəbul olunmuş “Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” Beynəlxalq Konvensiyadır. Beləliklə, beynəlxalq terrorçuluğun ləğv olunması üzrə əsas tədbirlərdən biri onun maliyyələşdirilməsi ilə mübarizədir.

Konvensiyada terrorçuluğun maliyyələşdirilməsində qəsdən və ya dərk edərək iştirak edən istənilən şəxs üçün aşağıdakı əməllərə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulur:

- a) Konvensiyaya əlavə olunmuş beynəlxalq müqavilələrin hər hansı birində terrorçuluq sahəsində cinayət kimi nəzərdə tutulmuş istənilən əmələ görə;
- b) silahlı münaqişələrdə hərbi əməliyyatlarda fəal iştirak etməyən hər hansı mülki şəxsin və ya istənilən digər şəxsin ölümünə və ya ona ağır bədən xəsarəti yetirməyə yönəldilmiş istənilən digər əmələ görə. Burada törədilmiş əməlin məqsədinin xarakteri əhalini qorxu altında saxlamaq, eləcə də hökumətləri və ya beynəlxalq təşkilatları müəyyən bir hərəkəti etməyə və ya etməməyə məcbur etmək olduğu hallar nəzərdə tutulur.

Konvensiya nəinki terror xarakterli konkret cinayətin maliyyələşdirilməsini, eləcə də bütövlükdə beynəlxalq terrorçuluğun maliyyə vəsaitləri ilə təmin olunmasına vəsait köçürülməsinin də cəzalandırılmasını nəzərdə tutur.

Terrorçuluğu qidalandıran maliyyə mənbələrinin kəsilməsi hakim mövqə tutur. Bunun üçün bütün ölkələrdə vahid yanaşma və standartlar tətbiq olunmalıdır və ikili standartlara yol vermək olmaz. Hər şeydən əvvəl pul köçürmələrinin monitorinqi keçirilməli, terrorçuluqda və ya ona dəstək verməkdə şübhəli bilinən şəxslərin və təşkilatların maliyyə vəsaitlərinin hərəkəti barədə intensiv informasiya mübadiləsi aparılmalıdır.

Bu sahədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının və Avropa Şurasının, eləcə də FATF tərəfindən pulların yuyulması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə mübarizədə Qırx və xüsusi olaraq terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi sahəsində mübarizə üzrə Səkkiz xüsusi tövsiyələr hər şeyi geniş əhatə edən sənədlərdir. Tövsiyələr fəaliyyət göstərmək üçün minimum hərəkət standartlarını müəyyənləşdirir ki, bu da ölkələrə özlərinin konkret şəraiti və konstitusiya normalarından asılı olaraq onları detallaşdırmağa imkan yaradır.

Beynəlxalq vəziyyət getdikcə daha çox ölkələrin beynəlxalq terrorçuluğun hədəfinə çevrilməsi, dünya birliyinə qarşı terrorçuların yeni-yeni hədə və çağırışları ölkələrin xüsusi xidmət orqanlarının daha əlbir fəaliyyət göstərməsi

zərurətini meydana çıxarır, beynəlxalq terrorçuluq, mütəşəkkil cinayətkarlıq, narkotik vasitələr və silahların qanunsuz dövriyyəsi və beynəlxalq xarakter daşıyan digər cinayətlərlə mübarizədə əməli nəticələrə nail olmaq üçün əldə olan imkanlardan qarşılıqlı istifadə etmək imkanlarını fəallaşdırır.

Beynəlxalq terrorçulara qarşı mübarizə aparmağın çətinliyi də onunla əlaqədardır ki, onun harada, nə vaxt və məhz hansı təşkilat və şəxs tərəfindən həyata keçiriləcəyi barədə səhih məlumat almaq çox çətinidir. Belə ki, indiyədək olan təcrübənin təhlili göstərir ki, terror aktlarının keçirilməsi bir ölkənin ərazisində hazırlanır, digər bir ölkənin ərazisində həyata keçirilir, icraçılar isə üçüncü ölkənin ərazisində gizlənilirlər.

Yuxarıda deyildiyi kimi bu amillər də ona qarşı mübarizəni çətinləşdirməklə yanaşı, həm də bəzi hallarda antiterror koalisiyasına daxil olan ölkələr arasında fikir ayrılığına da səbəb olur ki, bu da beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması üçün birgə mübarizədə daha səmərəli və təsirli tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsinə mane olur.

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizənin səmərəliliyi yalnız dövlət strukturları o cümlədən, əsasən hüquq mühafizə və xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyəti ilə bağlı deyil, həm də bütövlükdə cəmiyyətin bu mübarizədə nə dərəcədə iştirak etməsindən asılıdır. Dövlət qurumları terrorçu təşkilatların təxribatçı fəaliyyəti barədə daha səmərəli izahat işləri aparmalı, onların ideologiyası, məqsədləri haqqında əhalini məlumatlandırmalı və onların terrorçuluğa qarşı mübarizə aparan təşkilatlara etibarsızlıq sindromunu aradan qaldırmalıdırlar. Dövlət orqanları çalışmalıdırlar ki, informasiya yayımının tezliyində, informasiya “müharibəsində” irəlidə olsunlar. Ona görə ki, bu məsələdə informasiya qıtlığı dövlətin əleyhinə işləyir və müxtəlif dezinformasiyaların yayılmasına səbəb olur.

Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, müasir terrorçular öz məqsədləri üçün internetdən də istifadə edirlər. Belə ki, internetdə mövcud olan bir çox terror saytlarının xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar zorakılığa bəraət qazandırmayaraq, terror aktlarını öz təhlükəsizlikləri naminə həyata keçirilmələrini qeyd edirlər.

Təcrübə onu göstərir ki, terror təşkilatları internetdən aşağıda göstərilən məqsədlərinə çatmaq üçün istifadə edirlər:

- terror fəaliyyətinin təbliği;
- terror fəaliyyətinin planlaşdırılması və əlaqələndirilməsi;
- terror təşkilatlarına yeni üzvlərin cəlb edilməsi;
- maliyyə vəsaitlərinin toplanması və bölüşdürülməsi;
- terror aktlarının həyata keçirilməsi məqsədilə materialların yayılması və hazırlığın aparılması;
- bitərəf olan şəxsləri özlərinə qoşmaq üçün təsirlər edilməsi;
- yeni partlayıcı maddələrin, silah və s. hazırlanması üzrə metod və texnologiyaların öyrənilməsi.

Terrorçular internetdən potensial məqsədlər üçün geniş və hərtərəfli informasiya əldə edə bilirlər (məsələn, nəqliyyat infrastrukturaları, atom elektrik stansiyaları, hava limanları, metro və s. barədə). Belə ki, internetdə olan məlumatların köməkliyi ilə terrorçular potensial obyektlər barədə, onlarla bağlı həyata keçirilən antiterror tədbirləri haqqında da məlumatlar əldə edə bilirlər.

İnternetdə partlayıcı maddələrin, kimyəvi, sadə bioloji silahların yaradılması və onların yayılması ilə bağlı çoxlu sayda saytlar mövcuddur. Hətta bu silah növlərinin maskalanması və dövlət sərhədlərindən keçirilməsi məqsədilə də məsləhətlər verilir.

Hazırda ekstremistlər internetdən qeyd olunanlarla yanaşı terror fəaliyyətinin planlaşdırılması və əlaqələndirilməsi məqsədilə də istifadə edirlər. Belə ki, məlumata əsasən, “Əl-Qaida” terror təşkilatının üzvləri 11 sentyabr 2001-ci il tarixdə terror aktlarının həyata keçirilməsində internetdən fəal şəkildə istifadə etmişlər. Amerikalılar tərəfindən terrorçuların minlərlə şifrələnmiş danışıqları qeydə alınmışdır (bu materiallar “Əl-Qaidə”nin həbs olunmuş üzvü Əbu-Zubeydin kompüterində aşkar olunmuşdur).

Terrorçular tərəfindən internet bitərəf təəssüfkeşlərinə təsir vasitəsi kimi də istifadə edilir.

İnternet vasitəsilə geniş auditoriyaya informasiya-təbliğat təsirlərinin aparılması ciddi narahatçılıq törədərək, ekstremist ideyaları qəbul etmiş yerli vətəndaşların iştirakı ilə kütləvi terrorçu yuvalarının yaranmasına gətirib çıxara bilər.

Təbliğat məqsədilə bir çox terror təşkilatları hər hansı bir dövlət tərəfindən dəstək almaqda maraqlı olduqda həmin ölkənin dövlət dilində sayt yaradaraq, orada öz məqsədləri, daxili və xarici siyasətləri haqqında dəqiq məlumatlar yerləşdirirlər. Bu saytlar özündə cəlbedici ritorik məlumatlar, xüsusi şüarlar əks etdirərək, bəzi məlumatların satışına da yönələ bilər (bu əsasən, nişanlar, bayraqlar, videoyazılar audiokassetlər ola bilər).

Terrorçuluğun əvvəlcədən qarşısının alınması məqsədilə Avropa Şurasının mövcud konvensiyasına əsasən üzv dövlətlər lazımı tədbirlər görərək Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin, qeyri-hökumət təşkilatlarının və bütövlükdə cəmiyyətin potensial imkanlarından istifadə edərək milli yerli hökumətlərə yardım göstərməlidirlər. Konvensiyanı ratifikasiya etmiş dövlətlər beynəlxalq səhədə sıx əməkdaşlıq edərək *“ya mühakimə et, ya da terrorçunu qaytar”* prinsipinə məsuliyyətlə əməl etməlidirlər.

Konvensiyanın bəzi maddələrində terrorçuların və onların sponsorlarının ictimai tribunallara, Kütləvi İnformasiya Vasitələrinə və internetə buraxılışının qarşısının alınmasının xüsusi rol oynadığı təsbit olunmuşdur.

Terrorçuluğa qarşı mübarizədə çox böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri də kütləvi informasiya vasitələrində terrorçuluğa qarşı mübarizədir. Bu bəlayə qarşı səmərəli mübarizə aparmaq üçün cəmiyyətin, güc strukturlarının, bütün dövlət strukturları və Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin birliyi zəruridir. Həm də onlardan hər birinin həyata keçirdiyi mübarizə üsulu fərdi xarakter daşımamalı, razılaşdırılmış qaydada həyata keçirilməlidir.

Bu prosesdə Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin əhəmiyyətli və başlıca rolu terrorun təbii nəticəsi olan psixoloji müharibəyə qarşı mübarizə aparmaqdır. İctimai rəyin formalaşdırılmasında elektron Kütləvi İnformasiya Vasitələri ən güclü və təsiredici alət olmaqla terrorçuluğa qarşı mübarizədə əhəmiyyətli rol

oyunaya bilər. Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin köməkliyi ilə elə bir atmosfer yaratmaq olar ki, cəmiyyət mülki vətəndaşların öldürülməsi və zor tətbiq etmənin heç bir formasını qəbul etməz və ya əksinə terrorçulara və onların tətbiq etdiyi üsullara bəraət qazandırar və onlara rəğbət bəsləyər. Kütləvi İnformasiya Vasitələri cəmiyyətdə yüksək hüquq mədəniyyəti formalaşdırılmasına kömək edə, qanunun istənilən formada pozulmasına dözülməz münasibət yarada, hüquq mühafizə və məhkəmə orqanlarının müsbət surətini formalaşdırar, vətəndaş cəmiyyətini möhkəmləndirər və birləşdirər bilər.

Terrorçular Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin vasitəsilə cəmiyyəti qorxutmaq, onda daimi olaraq qanuni hökumətin öz vətəndaşlarının təhlükəsizliyini təmin edə bilməsinə şübhə yaratmaq kimi fikirləri təbliğ edir. Ümumilikdə informasiya terrorunu kütləvi vahimə silahı adlandırmaq olar.

Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin azadlığı ölkədə demokratiyanın inkişafının baza şərtlərindən biridir. Bunsuz ölkədə korrupsiyaya qalib gəlmək, ölkəni azad təsəvvür etmək mümkün deyil. Jurnalist öz peşə borcunu yerinə yetirərkən düz danışmalı və yazmalı, hətta onu təhrik etsələr belə, heç bir vaxt cəmiyyətə yalan danışmamalıdır. Onlar bəzən elə hesab edirlər ki, hökumət və xüsusi xidmət orqanları məlumatları gizlədirlər və jurnalistləri məcbur edirlər ki, özləri axtarış aparınsınlar. Bu da çox halda hökumətlə qarşı durmaya gətirib çıxarır.

Eyni zamanda qəbul etmək lazımdır ki, xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyəti məxfilik gözlənilmədən mümkün deyil. Amerika Birləşmiş Ştatlarının Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin 2000-ci ildəki direktoru Corc Tenet bəyan etmişdi ki, mətbuatda məxfi məlumatların yayılması Amerika Birləşmiş Ştatlarının xüsusi xidmət orqanlarının səmərəli fəaliyyəti üçün ən böyük təhlükədir. Mətbuatda gizli məlumatların yayılması Amerikanın xüsusi xidmət orqanlarının işinə dəfələrlə xələl gətirmişdir. Məsələn, 2002-ci ildə Ağ evin mətbuat katibi misal göstərilmişdir ki, Amerikada bir neçə qəzet məlumat yaymışdır ki, xüsusi xidmət orqanları ben Ladenin peyk rəbitəsi vasitəsilə apardığı danışıklara qulaq asır. Bundan sonra ben Laden dərhal rəbitənin bu üsulundan imtina etdi.

Heç vəclə imkan vermək olmaz ki, Kütləvi İnformasiya Vasitələri terrorçuların silahına və alətinə çevrilsin. Çox hallarda jurnalistlərin işə qarışması girovların və xüsusi xidmət orqanları əməkdaşlarının taleyində fəlakətli rol oynayır. Terrorçulara efir vaxtı və qəzet səhifələrində yer verməklə Kütləvi İnformasiya Vasitələri onların tələblərini qanuniləşdirir (legitimləşdirir), bununla da tamaşaçılarda onlara qarşı müəyyən hüsn-rəğbət yaradır.

Bununla yanaşı insanları ən çox qorxudan məsələ hökumətin hərəkətsizliyi və informasiya boşluğunun yaranmasıdır. Ona görə də Kütləvi İnformasiya Vasitələri törədilmiş terror aktları və onun nəticələri barədə ləngidilmədən əhalini hərtərəfli və obyektiv məlumatlandırmalıdır. Xüsusi əməliyyatların işıqlandırılması real vaxt kəsiyində getməməli, xüsusi bölmələrin iş üsulları açıqlanmamalıdır. Bu halda Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin rolu hadisə yerindən reportajlar verməklə məhdudlaşmamalıdır.

Terror qarşısında insanların mənəvi-psixoloji dözümlüyünü möhkəmləndirmək üçün Kütləvi İnformasiya Vasitələri fəal şəkildə terror zonasında olan insanların mətanətliliyini, rəşional davranış qaydalarını təbliğ etməlidir.

Söz azadlığı ilə cəmiyyətin və insanların təhlükəsizliyi, məlumat almaq hüququ və vətəndaş məsuliyyəti arasında dəqiq sərhəd qoymaq çətin məsələdir. Bu məsələnin həll edilməsi yalnız jurnalist korpusunun intellektual potensialının güc bloku və vətəndaş cəmiyyətinin peşəkarlığının birləşdirilməsi yolu mümkün ola bilər.

Terrorçuluğa qarşı əks-təsir sahəsində təhlükəsizlik orqanlarının analitik-məlumat fəaliyyəti də (AİF) mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində təhlükəsizlik orqanlarının Analitik İnformasiya Fəaliyyəti terrorçuluğa və siyasi ekstremizmə qarşı müqavimət sahəsində dövlət sisteminin təmin olunmasının tərkib hissəsidir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində təhlükəsizlik orqanlarının Analitik İnformasiya Fəaliyyətinin məqsədi terror xarakterli təhlükələr barədə analitik-məlumatları alanlar üçün onların hazırlanması və həyata keçirilməsidir.

Təhlükəsizlik orqanlarının antiterror sahəsində analitik-informasiya təminatı iki səviyyədə həyata keçirilir: strateji və operativ. Strateji səviyyədə konkret terror aktlarının həyata keçirilməsinin aşkara çıxarılması, bu planın əngəllənməsi, terror fəaliyyətinin qarşısının alınması sahəsində təşkil olunmuş qrupların uzunmüddətli, konspirativ, antikonstitusion fəaliyyətlərinə qarşı əks-təsir üsullarının həyata keçirilməsi durur. Operativ səviyyədə konkret cinayətkar qəndlərin qarşısının alınması məqsədilə bilavasitə operativ-xidməti fəaliyyətin analitik-informasiya təminatı həyata keçirilir.

Analitik-informasiya təminatı fəaliyyəti aşağıdakıların aşkara çıxarılmasına imkan yaradır: terror-təxribatçılıq fəaliyyəti üçün ən zəif obyektlərin aşkara çıxarılması və öyrənilməsi; terror subyektlərinin onlara can atmalarının aşkar edilməsi; terror aksiyalarının həyata keçirilməsinin reallıq dərəcəsinin və bunun üçün imkanların müəyyən olunması; bu obyektlər üzərində rəşional müşahidənin təşkilinə və onların qorunmasının təşkilinə kömək göstərilməsi; terror aksiyalarının törədilməsində vasitə ola biləcək əşya və maddələrin saxlanılması və istismar olunması qaydalarının pozulmasının aşkarlanması.

Analitik İnformasiya Fəaliyyətinin ən əsaslı əhəmiyyət kəsb edən nəticəsi daxili və xarici terror təhlükələrinin vaxtında proqnozlaşdırılması və müəyyən edilməsidir. Bunun nəticəsində əldə edilmiş məlumatlar barədə təhlükəsizlik üçün əmələ gəlmiş təhdidlərin lokallaşdırılması məqsədilə siyasi qərarlar qəbul edilməsi üçün ali dövlət orqanlarına məruzə edilir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizə xətti üzrə təhlükəsizlik orqanlarının fəaliyyətinin analitik-məlumat təminatı özündə iki qarşılıqlı əlaqəli komponenti birləşdirir: Birinci-istehlakçıların informasiyaya olan tələbatlarını öyrənməklə onların təmin olunması, informasiya əlaqələrinin sabit səviyyəsinin saxlanılması, ən qısa müddət ərzində məlumatların toplanması, yığılması, işlənilməsi, saxlanılması və istehlakçılara verilməsi. İkinci-vəziyyətin formalaşdırılmasına təsir göstərən terror təhlükələrinin təhqiqi, səbəb və şərtlərinin aşkara çıxarılması, onun inkişafının proqnozlaşdırılması, terrorçuluğa qarşı əks-təsir sahəsində problem vəziyyətlərin öyrənilməsində özünü göstərən analitik təminat.

Analitik İnformasiya Fəaliyyətinin əsas vəzifələrindən biri də terror təhlükəsinin daşıyıcıları və mənbələrinin təyin edilməsidir. Bu məsələnin həlli birinci növbədə ən çox xətər törədə bilən gizli terror təhlükələrinin aşkara çıxarılmasıdır.

Beynəlxalq səviyyədə analitik-informasiya təminatı qarşılıqlı məlumatlandırma (birinci növbədə dəqiq və yoxlanılmış məlumatların mübadiləsi), məsləhətləşmələrin keçirilməsi və təcrübə mübadiləsi, məlumat mübadiləsinin intensivləşdirilməsi, analitik-məlumat işlərinin təkmilləşdirilməsi, terror təzahürlərinin formaları, dinamikası, quruluşu, məğzi və səbəblərinin təhqiqi sahəsində əməkdaşlıq vasitəsilə müəyyənləşdirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, təhlükəsizlik orqanlarının Analitik İnformasiya Fəaliyyəti terrorçuluğa qarşı səmərəli əks-təsirin təşkili üçün müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Təhlükəsizlik orqanları aktual və obyektiv məlumatların təqdim olunması üçün nadir imkanlara malikdirlər. Ali dövlət orqanları tərəfindən belə məlumatların alınması ona imkan verir ki, bu xüsusi xidmət orqanlarının təqdim etdikləri məlumatları digər dövlət orqanlarının məlumatları ilə müqayisə edərək səmərəli qərar qəbul etsin. Təhlükəsizlik orqanları tərəfindən informasiya analitik məhsulların istifadə olunması terror təhlükələri və təhlükə əmələ gətirən amillərin baş qaldırmasına adekvat reaksiya verilməsinin zəruri şərti olmaqla, dövlətin antiterror siyasətinə vaxtında düzəlişlər etməyə imkan yaradır. Məlum olduğu kimi, son vaxtlarda dünyada kifayət qədər çoxlu sayda terror təhlükələri baş verir. Bu da ictimai münasibətlər sisteminin dayanıqsızlığı, işsizlik, əhalinin bir hissəsinin həyat səviyyəsinin aşağı düşməsi, ölkə daxilində ekstremist elementlərin, ayrı-ayrı şəxslərin müxtəlif ekstremist motivasiyasının, mütəşəkkil cinayətkar strukturların fəallaşması ilə əlaqədar baş verir. Belə bir halda terror təhlükələrinin daşıyıcıları və mənbələri barədə informasiya massivlərinin formalaşdırılması analitiklərə tez dəyişən vəziyyəti ələ almağa imkan yaradır. Öz növbəsində təhlükəyə məruz qala biləcək obyektlərin informasiya massivləri imkan verir ki, konkret obyektə qarşı real təhlükə meyillərinin olmasını göstərsin.

Qeyd etmək lazımdır ki, terrorçuluğa qarşı mübarizədə tərəfdaş ölkələrlə əlaqələrin dinamik inkişafı nəzərə alınmaqla, Analitik İnformasiya Fəaliyyəti xüsusi xidmət orqanları arasında olan əlaqələrin məlumat mübadiləsi ilə məhdudlaşmayaraq, gələcəkdə birgə operativ tədbirlərin keçirilməsinə və əməkdaşlığın effektiv inkişafına xidmət etmiş olar.

Beynəlxalq ictimaiyyətin terrorçuluğun maliyyə qaynaqlarının qapadılmasına yönəlmiş fəal fəaliyyəti, göstərilən problemi aktual edərək antiterror fəaliyyətində yeni mərhələlərin yaranmasına gətirib çıxarır ki, bu da öz növbəsində tapşırıqların yerinə yetirilməsində qüvvə və vasitələrin keyfiyyətli şəkildə əlaqələndirilməsini tələb edir.

Birinci növbədə bu razılaşdırılmış tədbirlərin həyata keçirilməsinə aid edilə bilər. Bu səbəbdən də antiterror koalisiyası üzvlərinin topladığı təcrübədən istifadə olunmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, terrorçuluğa qarşı mübarizədə ikili standartlar olmamalıdır. Belə ki, terrorçuluğa qarşı mübarizədə ikili standartların tətbiq olunması mübarizəni səmərəsiz edir. Azərbaycan və onun müttəfiqləri göstərilən məsələyə ümumi prinsiplərdən yanaşırlar. Terrorçulara və onların tərəfdarlarına, sponsorlarına sığınacaq verilməsi cinayətlərə bəraət vermək deməkdir. Bu addımlar antiterror koalisiyası üzvlərinin birliyinə xələl gətirə və onlar arasındakı etibarlı münasibətləri poza bilər. Ancaq son illərin hadisələri onu göstərir ki, artıq bir çox ölkələr terrorçuların hədəfinə çevrilərək ikili standartların ölümcül təhlükəsi ilə üzləşmişlər.

Birgə fəaliyyətin təşkili zamanı bəzi dövlətlərdə “İkili” standartların mövcud olmasına baxmayaraq, həmin ölkələrin terrorçuluğa qarşı apardığı mübarizəsində topladığı böyük iş təcrübəsi nəzərə alınmalıdır. Bu səbəbdən də terrorçuluq təhlükəsi qarşısında həmin ölkələrlə birgə ümumi məsələlərin səriştəli yerinə yetirilməsinin həyata keçirilməsi vacibdir.

Eyni zamanda xüsusi xidmət, hüquq mühafizə və digər dövlət orqanlarının həyata keçirdikləri tədbirlər terrorçuluq və ekstremizmin artmaqda olan təhlükəli miqyasına tam cavab vermir.

Antiterror tədbirlərinə gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, “ideal” təşkilatı tədbirlərlə müasir şəraitdə tam təhlükəsizliyi təmin etmək mümkün deyil. Terrorçu və ekstremist təşkilatlar müxtəlif ideoloji pərdələr altında fəaliyyət göstərərək öz sıralarına sadə adamları cəlb edir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizədə dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, bu bəlaya qarşı səmərəli tədbirlər hüquq mühafizə və xüsusi xidmət orqanları ilə yanaşı, cəmiyyət tərəfindən də həyata keçirilməlidir. Belə ki, ekstremist təşkilatların fəaliyyətləri haqqında əhali arasında fəal izahat işləri aparılaraq, həmin qurumların ideologiyasının səhv olması ölkə vətəndaşlarına düzgün başa salınmalıdır. Burada əsas məsələ informasiya müharibəsini uduzmamaqdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, terrorçuluq beynəlxalq cinayətçılığın bir hissəsidir. Buna görə də sivil cəmiyyətlər bu bəlanın yayılmasının qarşısının alınması üçün terror təhlükəsinin qarşısını vaxtında almalıdırlar. Bu gün hamıya aydındır ki, terrorçuluğun səbəbləri və meyilləri təhlil edilməli və onunla mübarizədə daha səmərəli forma, üsul və vasitələr tətbiq olunmalıdır.

Terrorçuluğun qarşısının alınması üçün əsas istiqamətlər özündə aşağıdakıları əks etdirməlidir:

- 1) konkret situasiyadan çıxış edərək mümkün subyektlərin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə terrorçuluğun fəallığının proqnozlaşdırılması;
- 2) cəmiyyətdə terrorçuluq və narkotrafikanın inkişafı üçün mövcud təzahürlərin aradan qaldırılması;
- 3) dövlət və ictimai xadimlərə qarşı yönəlmiş terror aktlarını həyata keçirmək niyyətində olan və terror fəaliyyətini maliyyələşdirən şəxslərin aşkarlanaraq təqsirkarların saxlanması;
- 4) terrorçu fəaliyyətin qarşısının alınması məqsədilə beynəlxalq təşkilatların qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı.

Hüquqi reqlamentləşdirmə-özündə terrorçuluqla mübarizədə kompleks tədbirləri əks etdirməklə, vahid konsepsiyaya əsaslanaraq, antiterror fəaliyyəti subyektlərinin hüquqlarının qorunmasına yönəlməlidir.

Terrorçuluğa qarşı əks tədbirlərdə dövlət və ictimaiyyət nümayəndələrinin söylərinin gücləndirilməsi xüsusi rol oynaya bilər. Bunlar qanunvericilər, xüsusi xidmət və hüquq mühafizə orqanları, Kütləvi İnformasiya Vasitələri, dini və digər ictimai təşkilatlar ola bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, terrorçuluğa qarşı mübarizə kompleks yanaşmanı tələb edərək, özündə iqtisadi, siyasi, sosial və hüquqi tədbirləri əks etdirməlidir. Bu uzun müddətli proqram olaraq bir çox amillərin həyata keçirilməsindən asılıdır. Ancaq heç kim üçün sirr deyil ki, bu gün terrorçuluğa qarşı təxirəsalınmaz və səmərəli tədbirlərin həyata keçirilməsi çox vacibdir.

Beynəlxalq terrorçuluqla mübarizədə İnterpol (beynəlxalq polis) və onun struktur bölməsi olan antiterror Qrupu (TE-qrupu) mühüm rol oynayır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sayılı tarixli “Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq cinayət polisi təşkilatının fəaliyyətində iştirakı haqqında-İnterpol” olan Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin tərkibində İnterpolun mərkəzi milli bürosu yaradılmışdır. Respublikamızda İnterpolun məlumat kanalları terrorçuluq haqqında məlumat mübadiləsində geniş istifadə olunur.

Belə bir fikir də var ki, terrorçuluqla kasıblığın birbaşa əlaqəsi mövcuddur. Guya ki, dünyanın üçüncü ölkələrində mövcud olan kasıblıq terrorçuluqun yaranmasının başlıca günahkarıdır. Lakin tarixi mənbələr bu fikirlə tam razı deyildir.

Avropada fəaliyyət göstərən bəzi terrorçu qruplar və həmçinin islamçılar kasıb əhəlinin maraqlarından və adından çıxış etdiklərini bildirlər. Lakin, buna baxmayaraq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının apardığı araşdırmalar zamanı dünyanın 49 ən zəif inkişaf etmiş ölkələrində terrorçu fəaliyyətin mövcud olmaması müəyyən edilmişdir. (Bu siyahıda göstərilən ölkələrdə kriteriyalar adambaşına düşən gəlirin çox az olması və ya insan resurslarının və iqtisadi göstəricilərin çox zəif olması göstərilmişdir). Siyahıda göstərilən ölkələrin çoxu Afrika qitəsində yerləşərək, vətəndaş qarşılıqlarından (məs, Burundi, Somaliya, Syerra-Leona), digərləri isə öz aralarındakı müharibələrdən (məs, Efiopiya və

Eritreya arasında) keçmişlər. Ancaq Sudan dövlətində terrorçuluq xüsusi rol oynamışdır. Sudanda da təşəbbüsü yerli elementlər yox, xarici terrorçular öz üzərlərinə götürərək qeyd olunan ərazini bir poliçon kimi istifadə etmişlər. Onlar Sudan dövlətinin kasıb olmasından və siyasi rəhbərlikdə bəzi radikal islamçı liderlərin olmasından istifadə edərək qazanc məqsədilə ölkəyə asanlıqla daxil ola bildilər. Eyni vəziyyət Eritreyada da mövcuddur. Ancaq hər iki ölkə terrorçular üçün cənnətə çevrilmədi. Belə ki, fransızların xahişi ilə Sudan dövləti burada gizlənən Karlos adlı terrorçunu Fransa dövlətinə təhvil verdi. Bununla yanaşı, Eritreya hökuməti də efyopiya terrorçularını Həbəşistan dövlətinin hakimiyyət orqanlarına təslim etdi [].

Bəs, daha inkişaf etmiş ölkələr haqqında nə demək olar? Belə qeyd etmək olar ki, Əlcəzair və Pakistan kimi dövlətlərdə yüksək doğum göstəriciləri, gənclər arasında işsizliyə yol açmış iqtisadi durğunluq terrorçular üçün münbit şərait yaratmışdır? Yenə də həmin dövlətlərdə kasıblığın terrorçuluq üçün əsas arqument kimi göstərilməsi inandırıcı deyildir. Məsələn, İrlandiya Respublika Ordusu ənənəvi olaraq öz sıralarına yeni kadrları orta və fəhlə sinfinə mənsub olan şəxsləri cəlb edir. Eyni zamanda İspaniyanın Bask terror təşkilatının əsas üzvləri orta təbəqədən çıxmış gənclərdir. Qeyd etmək lazımdır ki, İrlandiya Respublika Ordusuna İngiltərənin çiçəklənən Şimali İrlandiya ərazi, Bask terrorçularına isə İspaniyanın daha inkişaf etmiş bask əyalətləri dəstək verməkdədirlər. Yaxın Şərqdə fəaliyyət göstərən fələstin qruplaşmaları, Həmas, İslam cihadı, Livanda Hizbullah təşkilatlarının əsas üzvlərinin çox hissəsi kasıb təbəqədən olan şəxslərdən ibarətdir. Göstərilən bu təşkilatların sırasında varlı şəxslər çox azdır. Fələstin terrorçularının birinci liderləri isə fələstinin orta təbəqələrinə mənsub olan şəxslər olmuşlar.

Əlcəzairdə fəaliyyət göstərən islam terrorçuları əsasən kasıb ailələrə mənsubdurlar. Misir və Səudiyyə Ərəbistanında mövcud olan müharibə və intiharçı hücum tərəfdarları orada yaşayan orta və yüksək təbəqədən olan ailələrdən çıxmış şəxslərdir. Onların valideynləri uğurlu kommersant və mütəxəssis olaraq bürokratik aparatın yüksək eşelonuna aiddirlər. Buna əsasən, Bin-Ladenin yaratdığı

terrorçu şəbəkənin üzvlərinə aid etmək olar. Belə ki, şəbəkənin bir çox üzvləri universitetlər, yüksək texniki məktəb və hərbi akademiya bitirmişlər. Uzun illər boyu misir terrorçuları öz qüvvələrini Misirin az inkişaf etmiş şimal şəhərlərində cəmləşdirərək, varlı ailələrə mənsub olan yerli tələbələrə öz sıralarını cəlb etməklə məşğul olmuşlar. Məsələn, Pakistanda jurnalistin ölümünə görə ölümə məhkum olunmuş Əhməd Şeyx adlı terrorçu Londonda anadan olaraq ən varlı ailələrdən birinə mənsub olmuşdur.

Son zamanlar yer kürəsinin müxtəlif hissələrində orta təbəqədən olan tələbələrin terrorçuluğa marağı artmaqdadır. Ernst Qalper 70-ci illərin Latın Amerika ölkələrində baş verən terrorçuluğu nəzərə alaraq, terrorçuluğu orta təbəqədən çıxmış, oliqarxlara qarşı öz sosial status və perspektivlərini yaxşılaşdırmağa, siyasi hakimiyyətə istiqamətlənmiş tələbələrin hərəkatı adlandırmışdır.

Avropa ölkələrində fəaliyyət göstərən sol terrorçu qrupların üzvlərinin bir çoxu əsasən orta sinfin nümayəndələrindəndirlər. Sağ qüvvələrin nümayəndələri isə –neonasist və skinxetlər olaraq ən aşağı sosial təbəqədəndirlər. Məsələn, Perudakı «Parlaq çıxır» kasıblar hərəkatıdır, Şri-Lankadakı Tamil pələngləri təşkilatının üzvləri cəmiyyətin digər təbəqəsinə aiddirlər. Terrorçu qrupların vahid sosial-iqtisadi sxeminin və tərkibinin müəyyənləşdirilməsinə cəhd edilməsi heç bir nəticə verməyəcəkdir. Belə ki, terrorçuluq çox nadir hallarda çox kasıb və varlı dövlətlərdə yaranır. Bundan belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, faktiki olaraq terrorçuluq hər yerdə yarana bilər.

Hazırda dünya resurslarının ölkələr arasında bərabər bölünməməsi və ölkələrdə mövcud olan sosial ədalətsizlik siyasi sülhün yaranmasına xidmət etmir. Bir çoxları, inkişaf etmiş dövlətləri kasıb ölkələrə kömək etməyə çağırırlar. Bu prosesə çox vaxt sərf olunmalı və cəhdlər birtərəfli xarakter daşmamalıdır. Çiçəklənmə təkcə kapital qoyuluşu və investisiyalardan ibarət olmamalı və çox hallarda iqtisadi inkişaf üçün əlverişli mühitin yaradılmasına xidmət edən təhsil səviyyəsinin inkişafından asılıdır. Son on ildə Uzaq Şərqdə inkişaf Avropadan daha

surətlə gedir. Bir çox Afrika ölkələrində isə inkişaf çox zəifdir. Yaxın Şərqdə durğunluq nəzərə çarpmaqdadır.

Üçüncü ölkələrdə xüsusən də müsəlman ərəb dövlətlərində cəmiyyətin radikallaşmasına bir tendensiya da xidmət edir: bu müsəlman ərəb dünyasında (varlı neft ölkələri də daxil olmaqla) artan sosial- iqtisadi durğunluqdur. Regionun geriləməsində terrorçuluq da öz rolunu oynamışdır. Bu özünü 11 sentyabr hadisələrindən sonra çox ciddi şəkildə göstərməyə başladı. Belə ki, beynəlxalq kompaniyalar Yaxın Şərqdə kapital qoyuluşunu dayandırdı, müsəlman ölkələrində turizm sahələri isə iflasa uğradı, eyni zamanda ərəb ölkələrindən eksport edilən məhsulların azalması işsizliyin artmasına şərait yaratdı.

Terrorçuluğun yayılmasının səbəblərini çox zaman sivilizasiyaların toqquşması və bunun qərb dövlətləri tərəfindən qarşısının alınmamasında görürlər. Qeyd olunanlarda həqiqət mövcuddur. Radikal islamçılar aktiv şəkildə potensial konfliktləri qızışdırmaqla məşğuldurlar.

Terrorçuluğun öz səbəbləri mövcuddur. Belə ki, terrorçuluq iqtisadi və sosial vəziyyət, eləcə də mövcud siyayasətlə əlaqəlidir. Əgər bütün bəşəriyyət öz var-dövləti ilə digər varlı dövlətləri üstələsəydi belə, zoraklıq hallarının qarşısının alınması mümkünsüz olardı.

Bununla yanaşı terrorçuluğa yanaşmada fanatizmin və müdaxiləyə aid olan psixoloji faktorların da nəzərə alınması çox vacibdir. Bunlara çox vaxt diqqət yetirilmir. Çünki, obyektik faktorların öhdəsindən gəlmək daha asandır. Psixoloji motivlərin qarşısını almaq isə çox çətindir. Psixoloji analizlərin xarakteristikası terrorçuluğun ideoloji faktorlarının vacibliyini aşağı salaraq terrorçuları zorakılıq, və aqressiv olan şəxslərlə bir olmasını göstərir. Hazırda işsizlik və milli-etnik konfliktlərin qarşısını güclə almaq mümkündürsə bu gün fanatizmlə mübarizə aparmaq hələ düşünülməmişdir.

İrlandiya patriotları XX və XXI əsrlərdə öz ölkələrinin azadlığı uğrunda mübarizədə terrorçuluqdan istifadə etmişlərsə, Birləşmiş İngiltərə Krallığının daxilində yaşayan şotlandlar öz strategiyasında terrorçuluğu əsas götürməmişlər. Nə səbəbdən İspaniyada fəaliyyət göstərən radikal basklar terrorçuluqdan bir silah

kimi istifadə edir, İspaniyada sayına görə basklardan çox olan, digər milli azlıq sayılan katalanlar bu mübarizə metodundan istifadə etmirlər? Eyni zamanda nə səbəbdən Rusiya Federasiyasında yaşayan çeçenlər zoraklığa yol verir, digər müsəlman azlığı olan tatarlar isə yox? Eyni problemlər Şri-Lanka, Hindistan və digər ölkələrdə də mövcuddur. Dünyanın bir çox ölkələrində yaşayan yüzlərlə milli və dini azlıqların hüquqlarının pozulması, onlara qarşı törədilən diskriminasiyaya baxmayaraq, qeyd etmək lazımdır ki, bir çox ölkələrdə yaşayan milli azlıqlar onlara qarşı ədalətlə yanaşmanı hesab edirlər.

Terrorçuluğun yaranma şəraiti kimi sula cavab vermək üçün, obyektiv səbəblərin olmasına baxmayaraq terrorçuluq nə səbəbdən digər yerlərdə baş qaldırmırmasına cavab axtarmaq lazımdır. Məsələn, Cənubi və Şərqi Asiyada (Hindistanda dalitlər, Yaponiyada burakamilər, Şri-Lanka, Banqladeş, Miamare, və s) yaşayan 240 mln milli azlığa qarşı hakimiyyət orqanları tərəfindən dəhşətli münasibət olmasına baxmayaraq onlar terrora əl atmırlar. Həmin millətləri dövlətlər tərəfindən əzilmiş və qorxudulmuş kimi hesab etmək olarmı?

Qeyd etmək olar ki, milli və dini azlıqlar əsasən tam müstəqil olmaq arzusunu həyata keçirə bilməmiş və bununla da barışmışlar.

Son 150 il ərzində terrorçuluğun xarakteri də nəzərə çarpacaq dərəcədə dəyişmişdir. Belə ki, 20 əsrdə terrorçuluğun məqsədləri sosial inqilab və milli-azıdlıq hərəkatına çevrilmişdir. Terrorçular bütün cəmiyyətlə yox xırda istismarçılar ilə mübahisə edirlər. Kütləvi ölüm hadisələrinin həyata keçirilməsi kimi hallar misal kimi ola bilməz. Mövcud olan vəziyyət 70-ci illərdə milli-separatçı terrorçuluq meydana çıxdıqdan sonra dəyişməyə başladı. Obyektlərə hücumlar insanlığa sığmayan kobud metodlar tətbiq etməklə həyata keçirilir. Hücumlar məqsədyönlü xarakter daşıyırdı-çünki düşmən artıq xırda qruplardan ibarət deyildi. Hazırda terrorçuları bir çoxu millətlə yox əclaf hökumətlərlə mübarizə apardıqlarını bildirirlər. Əslində isə onların çoxlu sayda insan tələfatına yönəlmiş məqsədlərinin olduğunu görmək olar. Bəzi hallarda onlar mülki tələfatların vergiödəyici olduqlarını bildirirlər.

Köhnədəbli terrorçular – bəzi hallar istisna olmaqla, təsadüfi qurbanlara səbəb ola biləcək kütləvi qırğın silahları tətbiq etməyi və supermarketə bomba hücumlarını ağıllarını belə gətirə bilməzdilər. Hazırki vəziyyəti isə dini fanatizmin böyük nəticəsi kimi qiymətləndirmək olar. 19-cu əsrin terrorçuları xüsusən də anarxistlər terrorçuluğa «işin təbliğatı» kimi yanaşırdılar. Ekstremist qruplar isə heç kimi inandırmadan çoxlu sayda öz düşmənlərindən saydığı kafirləri məhv etməyə istiqamətlənmişlər.

II.2. İnkişaf etmiş ölkələrin xüsusi xidmət orqanları və terrorçuluq cinayətinin qarşısının alınması və ona qarşı mübarizədə onların mübarizə üsulları

Dünyanın bütün ölkələrində bu və ya digər formada fəaliyyət göstərən xüsusi xidmət orqanları vardır ki, onların da digər funksiyalarına digər məsələlərlə yanaşı, həm də beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə və onun qarşısının alınması da daxildir. Onların məqsəd və vəzifələrində mübarizə üsullarında bir sıra fərqlər olsa da ümumi cəhətlər eynidir.

Terrorçuluqla mübarizə və onun qarşısının alınması sahəsində dünyanın bir sıra inkişaf etmiş ölkələrinin xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyət istiqamətlərinə baxaq:

Amerika Birləşmiş Ştatları. ABŞ təhlükəsizlik sistemində kifayət qədər xüsusi xidmət orqanları vardır ki, onların da hər birinin məsuliyyət zonasına digər məsələlərlə yanaşı, həm daxili həm də beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə də daxildir.

Bu gün Amerika Birləşmiş Ştatlarının xüsusi xidmət orqanları sistemində aşağıdakılar mövcuddur [147; 149]:

Milli təhlükəsizlik şurası (National Security Council):

- Milli təhlükəsizlik üzrə prezidentin xüsusi köməkçisi;
- Kəşfiyyat proqramları üzrə Baş Direktor (Senior Director for Intelligence Programs);
- Təhlükəsizlik, infrastrukturunun qorunması və əks-terrorçuluq (National Coordinator for Security, Infrastructure Protection and Counter- Terrorism).

Amerika Birləşmiş Ştatları prezidenti yanında məşvərətçi orqanlar:

- Prezident yanında kəşfiyyat fəaliyyəti üzrə məsləhət şurası (President's Foreign Intelligence Advisory Board)
- Əks-kəşfiyyat üzrə Milli şura (Klintonun prezidentliyi dövründə Mərkəzi kəşfiyyat idarəsi ilə Federal Təhqiqatlar Bürosu arasında güc nisbətlərinin dəyişdirilməsi məqsədilə yaradılmışdır).

İnzibati orqanlar:

- Mərkəzi kəşfiyyat;
- İnzibati-büdcə idarəsi.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının kəşfiyyat birliyinə aşağıdakı federal idarələr daxildir [147; 149]:

- Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi (MKİ) (Center Intelligence Agency);
- Müdafiə departamenti. Departamentin katibi vəzifəsini Amerika Birləşmiş Ştatlarının müdafiə naziri icra edir;
- Hərbi kəşfiyyat (Defence Intelligence Agency). Rusiyada bu “Müdafiə nazirliyinin kəşfiyyat idarəsi” adlanır;
- Hərbi-dəniz kəşfiyyatı (Office of Naval Intelligence (ONI)). Rus mənəblərində “Amerika Birləşmiş Ştatlarının hərbi-dəniz Komandanlığı” adlanır ;
- Milli hərbi-kosmik kəşfiyyat mərkəzi (National Reconnaissance Office);
- Xüsusi məlumat toplanması xidməti (Special Collection Service);
- Milli təhlükəsizlik agentliyi (MTA)

Ədliyyə departamentinə aşağıdakı kəşfiyyat idarəsi daxildir:

- Federal Təhqiqatlar bürosu (FTB);

Dövlət departamentinə aşağıdakı xidmət orqanı daxildir:

- The Bureau of Intelligence and Research (İNR).

Amerika təhlükəsizlik sistemi dünyada ən güclü və bahalı sistemdir. Lakin 11 sentyabr terror aktından sonra Amerika Birləşmiş Ştatları prezidenti Corc Buş belə nəticəyə gəldi ki, xüsusi xidmət orqanları öz vəzifəsinin öhdəsindən gələ bilmədilər. Bununla əlaqədar olaraq 8 oktyabr 2001-ci il tarixdə Prezident kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat orqanları sistemində *Daxili təhlükəsizlik idarəsi (Office of Homeland Security)* yaratdı. Yeni idarənin rəisi nazir rəqəbindədir və birbaşa Amerika Birləşmiş Ştatları prezidentinə tabedir.

Bu idarənin funksiyasından danışarkən C.Buş göstərmişdir ki, bu idarə yeni terror hücumlarının qarşısının alınmasına cəhd edilməsi məqsədilə bir sıra federal idarələrin, o cümlədən Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi və Müdafiə nazirliyinin fəaliyyətini əlaqələndirəcəkdir.

İdarə qarşısına qoyulan məqsədə nail olunması üçün bütün xüsusi xidmət orqanlarının departament və xidmətləri, yerli hakimiyyət orqanları və fərdi şəxslərlə birgə işləməli, eləcə də zəruri hallarda Amerika Birləşmiş Ştatlarının terrorçuluqdan qorunmaq üçün milli strategiyasına əlavələr və dəyişikliklər etməlidir.

Bundan əlavə İdarənin fəaliyyəti çərçivəsində və Amerika Birləşmiş Ştatları ərazisinin terror təhlükəsindən qorumaq vəzifəsini yerinə yetirmək üçün Daxili təhlükəsizlik şurası (The Homeland Security Council) yaradılmışdır.

Şuraya Prezident, vitse-prezident, maliyyə, müdafiə, ədliyyə, səhiyyə, nəqliyyat nazirləri, fəvqəladə hallar federal agentliyinin Federal Təhqiqatlar Bürosu, Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin direktorları, prezidentin daxili təhlükəsizlik üzrə köməkçisi və icra hakimiyyəti orqanının digər vəzifəli şəxsləri daxildir. Digər nazirlik və idarələrin səlahiyyətinə aid olan məsələlər müzakirə olunduqda onların rəhbərləri şuranın iclasında iştirak edirlər. Şuranın rəhbəri prezidentdir.

Yuxarıda göstərilən kəşfiyyat idarələrinin əsas taktika və strategiyasına baxmamışdan əvvəl onlardan başqa Amerika Birləşmiş Ştatlarında fəaliyyət göstərən aşağıdakı xidmət orqanlarının qısa şəkildə əsas funksiya və vəzifələrinə baxaq:

Amerika Birləşmiş Ştatlarının maliyyə departamenti (The Treasury Department): Office of Intelligence Support. Rus versiyasında “kəşfiyyata köməklik şöbəsi” və ya “Kəşfiyyatın təminatı şöbəsi” adlanır.

Əsas strategiyası Maliyyə nazirliyinin imkanlarından istifadə etməklə kəşfiyyat məlumatlarının toplanması və təhlilidir. 1977-ci ildə yaradılmışdır.

Maliyyə nazirliyinin məxfi xidməti (United States Secret Service)- prezidentin və vitse-prezidentin, onların ailə üzvlərinin, hökumətin rəsmi qonaqlarının mühafizəsini təmin edir, hökumətin bina və tikililərini qoruyur. Mühafizə olunan şəxslərə və obyektlərə qarşı potensial təhlükə törədə biləcək bütün Amerika və xarici təşkilatlar və şəxslər barədə kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat məlumatlarının toplanması ilə məşğul olur. Bundan əlavə Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinin

diplomatik nümayəndəliklərində olan maliyyə məsələləri üzrə attaşədə kəşfiyyat məlumatlarının toplanması ilə məşğul olur.

Energetika departamenti (Department of Energy) - özünün xaricdə kəşfiyyat aparatı yoxdur. Lakin Energetika nazirliyinin xarici ölkədə olmuş hər bir əməkdaşı qayıtdıqdan sonra topladıqları məlumatlar barədə beynəlxalq təhlükəsizlik işləri üzrə idarəyə yazılı hesabat təqdim etməlidirlər. Prezidentin 12333 sayılı əmrinə müvafiq olaraq bu idarə xarici dövlətin energetikası, əsasən də atom energetikası və nüvə silahının işlənməsi barədə məlumatlar toplayır.

Xüsusi təyinatlılar. Buraya Amerika ordusunun xüsusi güc operativ bölümü olan “Delta” daxildir. Bu bölüm bütövlükdə antiterror fəaliyyəti ilə məşğul olur. Əsasən xaricdə girov götürülmüş amerikalıların azad edilməsi ilə məşğul olur. Fəaliyyət göstərdiyi müddət ərzində xarici ölkələrdə, o cümlədən Panama, Qrenada, İraq və s. yüzlərlə gizli əməliyyatın həyata keçirilməsində iştirak etmişdir.

Bunlardan əlavə Amerika Birləşmiş Ştatlarında antiterror fəaliyyəti ilə müvəffəqiyyətlə məşğul olan “Nyu-York polisinin fəvqəladə xidmətlər bölümü (ESU)”, “Los-Angels polisinin bölümü (SWAT)”, suda Amerika Birləşmiş Ştatlarının antiterror fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə məsul olan “Hərbi-dəniz Xüsusi Qrupu (Naval Spacial WaRusiya Federasiyasıare Development Group)”, Amerika Birləşmiş Ştatlarının dəniz korpusu nəzdində yaradılmış xüsusi antiterror briqadası və s. mövcuddur.

Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi bilavasitə Amerika Birləşmiş Ştatları prezidentinə tabedir və Amerikada mövcud olan nazirliklərin heç birinə tabe deyil. Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin bütün digər kəşfiyyat orqanları arasında liderliyi ondan ibarətdir ki, o bütün çoxsaylı və cürbəcür Amerika kəşfiyyat idarələrinin fəaliyyətini əlaqələndirir. Prezident Trumen Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsini vaxtı ilə məhz bu məqsədlə yaratmışdır.

Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi özü-özlüyündə kəşfiyyat məlumatlarının toplanması, işlənməsi, agenturanın cəlb olunması və Amerika Birləşmiş

Ştatlarının xarici ölkələrdə həyata keçirdiyi bütün gizli əməliyyatları idarə edən çox güclü bir təşkilatdır.

Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin direktoru eyni zamanda mərkəzi kəşfiyyatın direktorudur və Amerika Birləşmiş Ştatlarının kəşfiyyat birliyinə rəhbərlik edir, tərkibinə daxil olan idarələrin kəşfiyyat fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi ilə məşğul olur. Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin direktoru bir qayda olaraq mülki şəxs olur və vəzifəyə prezident tərəfindən təyin olunur və Senat onu təsdiqləyir.

Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin strukturu sayılı sxemdə verilmişdir. Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin quruluşunun əsas hissəsini üç direktorluq təşkil edir.

1) Kəşfiyyat direktorluğu müxtəlif mənbələrdən alınmış kəşfiyyat məlumatlarını işləyib təhlil edir və onun əsasında prezidentə, Milli təhlükəsizlik şurasına, Konqresə, eləcə də Amerika Birləşmiş Ştatlarının kəşfiyyat birliyinə məlumatlar hazırlayır. Başqa sözlə desək bu direktorluq Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin analitik orqanı hesab edilir. Direktorluğa aşağıdakı ərazi şöbələri daxildir:

- Avropa və Rusiya şöbəsi;
- Yaxın Şərq, Cənubi Asiya və Almaniya Federativ Respublikası şöbəsi;
- Asiya-Sakit Okean və Latın Amerikasına şöbəsi;

Ərazi idarələrindən başqa Kəşfiyyat direktorluğunun tərkibinə aşağıdakılar daxildir:

- Transmilli problemlər şöbəsi;
- Siyasi yardım şöbəsi (1998-ci ildə yaradılmışdır). Kəşfiyyat məlumatlarının Amerika Birləşmiş Ştatlarının yüksək vəzifəli şəxslərinə, eləcə də Amerikanın təhlükəsizliyinə cavabdeh olan şəxslərə çatdırılmasını təmin edir. Şöbənin əsas “müşərilərindən” birincisi Analitik təminat üzrə prezident qərargahıdır (President’s Analytical Support Staff).

Şöbənin ikinci əsas müştərisi - Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin operativ mərkəzidir. Bu mərkəz bütün sutka ərzində Amerika Birləşmiş Ştatlarının milli təhlükəsizliyinə təhdidlər yarada biləcək böhran vəziyyətlərinin meydana çıxması əlamətlərinin aşkara çıxarılması üçün daxil olan məlumatları təhlil edir və

ləngidilmədən bu barədə Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin rəhbərliyini məlumatlandırır.

- Beynəlxalq cinayətkarlıq və narkotiklər üzrə mərkəz. 1989-cu ilin aprel ayında Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin direktoru yanında narkotiklərlə mübarizə mərkəzi yaradıldı (Counternarcotics Center, CNC). 1994-cü ildə mərkəzin funksiyası genişləndirildi və o həm də beynəlxalq mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə ilə də məşğul olmağa başladı (Crime and Narcotics Center, CNS), lakin o əvvəlki abreviaturasını saxladı. Mərkəzin işində Amerika Birləşmiş Ştatlarının kəşfiyyat birliyinin mütəşəkkil cinayətkarlıq və narkotiklərə qarşı mübarizə ilə məşğul olan strukturları bilavasitə iştirak edir.
- Kütləvi qırğın silahlarının yayılması üzrə mərkəz (1991-ci ilin sentyabrında yaradılmışdır). Digər ölkələrin silahlanma və kosmik sistemlərinin texniki tərəflərinin təhlili, nüvə, kimyəvi və bioloji silahlar, atom energetikası, taktiki və ümumi təyinatlı silahlar sistemini, hava hücumundan müdafiə vasitələri, elmi-texniki tərəqqi sahəsində siyasətləri barədə məlumatların təhlili məsələləri ilə məşğul olur. Bu məsələlər üzrə bütövlükdə kəşfiyyat birliyinin fəaliyyətini əlaqələndirir.

Operativ direktorluq. Bu direktorluq agentura kəşfiyyatı vasitəsilə məlumatların axtarılması və toplanılması ilə əlaqədar məsələləri həll edir, gizli əməliyyatları təşkil edir və həyata keçirir, agentura-operativ tədbirlərin əks-kəşfiyyat təminatını həyata keçirir, terrorçuluğa və narkobiznesə qarşı mübarizə aparır. Bununla da operativ direktorluq Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin “hasilat”, Kəşfiyyat direktorluğu isə “emal” orqanı rolunu oynayırlar.

- Xarici kəşfiyyat şöbəsi. Regional şöbələrin fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirir, məlumat mənbələrinin etibarlılığını qiymətləndirir və operativ bölmələr üçün praktiki zəmanətlər işləyir.
- Əks-kəşfiyyat mərkəzi (1988-ci ildə yaradılmışdır). Mərkəzi kəşfiyyat idarəsinin rezidenturasının kəşfiyyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyini təmin edir,

xarici xüsusi xidmət orqanlarına daxil olmanı həyata keçirir, satqınlarla işləyir.

- Terrorçuluğa qarşı mübarizə mərkəzi (1986-cı ildə yaradılmışdır). Başlıca məqsədi terror aktlarının qarşısının mümkün qədər ilkin mərhələdə alınmasıdır. Bunun üçün aşağıdakı üsullardan istifadə olunur: terror qrupları daxilində nifaq (ikitirəlik) salmaq; onların infrastrukturunu zəiflətmək; xarici dövlətlərin dost xarici xidmət orqanları ilə əməkdaşlıq etmək; terror təşkilatları və qruplarının xarici ölkələrdə olan liderlərinin təqib edilməsi və tutulması.

Mərkəzin vəzifələrinə daxildir:

Kəşfiyyat materialları əsasında terrorçuluğa qarşı mübarizə üzrə iri miqyaslı proqramların işlənilməsi və onun müdafiə edilməsi; beynəlxalq terror qrupları və onlara yardım edən ölkələrin imkanlarının məhdudlaşdırılması; kəşfiyyat məlumatları əsasında beynəlxalq terrorçuluğa görə məsuliyyət daşıyan bütün qrup və dövlətlər üzrə analitik icmal məlumatlarının hazırlanması; Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin və Amerika Birləşmiş Ştatlarının Kəşfiyyat birliyinə daxil olan digər qurumların antiterror fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi.

Federal Təhqiqatlar Bürosu (FTB) (Federal Bureau of Investigation)- Amerika Birləşmiş Ştatlarının Ədliyyə nazirliyinin bir bölməsi olmaqla bilavasitə bu idarənin başçısına tabedir. O, özündə əks-kəşfiyyat, siyasi polis və cinayət axtarış funksiyalarını birləşdirir. Bu nöqteyi-nəzərdən Federal Təhqiqatlar Bürosu dünyanın xüsusi xidmət orqanları arasında nadir yer tutur.

Öz səlahiyyətlərinə uyğun olaraq Federal Təhqiqatlar Bürosu öz fəaliyyətini üç istiqamətdə həyata keçirir:

- milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi;
- daxili təhlükəsizliyin təmin edilməsi;
- cinayətkarlığa qarşı mübarizə.

Milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədilə Amerika Birləşmiş Ştatlarının baş əks-kəşfiyyat funksiyası Federal Təhqiqatlar Bürosunun üzərinə qoyulmuşdur və onun bu sahədə fəaliyyəti Amerika Birləşmiş Ştatları prezidentinin 12333 sayılı

4 dekabr 1981-ci il tarixli İcra əmri ilə tənzimlənir. Qeyd etmək lazımdır ki, Federal Təhqiqatlar Bürosu əks-kəşfiyyat fəaliyyəti üzərində inhisara malik deyil. Əks-kəşfiyyatla Amerikanın bir sıra xüsusi xidmət orqanları da məşğul olur ki, bunlarında sırasında birinci növbədə Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsini qeyd etmək lazımdır.

Federal Təhqiqatlar Bürosunun fəaliyyətinin üçüncü istiqaməti cinayətkarlığa qarşı mübarizədir. Federal Təhqiqatlar Bürosu faktiki olaraq federal polis rolunu oynayaraq, digər cinayətlərlə yanaşı federal cinayət hesab olunan 250 növdən artıq cinayətin təhqiqatı ilə məşğul olur. Bunların sırasına bankların qarət olunması, adamların oğurlanması, partlayıcı qurğuların istifadə olunması, prezident və Amerika Birləşmiş Ştatlarının digər vəzifəli şəxslərinə sui-qəsdlər, narkobiznes, terrorçuluq və s. daxildir.

Federal Təhqiqatlar Bürosunun tərkibində beynəlxalq cinayətlərlə, o cümlədən beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə aparmaq məqsədilə xüsusi idarələr fəaliyyət göstərir.

Terrorçuluqla mübarizə üzrə idarə. Terrorçuluqla mübarizə sahəsində baş orqan vəzifəsi hələ 1982-ci ildə Federal Təhqiqatlar Bürosunun üzərinə qoyulmasına baxmayaraq, bu sahədə müstəqil idarə yalnız 11 noyabr 1999-cu ildə yaradılmışdır.

İdarə özündə iki operativ bölməni birləşdirir: onlardan biri beynəlxalq terrorçuluqla, digəri isə daxili terrorçuluqla əlaqədar olan işlərin təhqiqatı ilə məşğul olur. Bunlardan əlavə idarənin tərkibinə aşağıdakılar daxildir:

Daxili müdafiə üzrə milli şöbə (National Domestic Preparedness Office). Bu bizim respublikada fəaliyyət göstərən Mülki müdafiənin analoqu kimidir. Bu şöbə adi silahların və kütləvi qırğın silahlarının tətbiqi zamanı baş verə biləcək hadisələrdən əhalinin müdafiəyə hazırlanması ilə əlaqədar Amerika Birləşmiş Ştatlarının federal xidmətlərinin güclərini əlaqələndirir.

İnfrastrukturaların müdafiəsi milli mərkəzi (National Infrastructure Protection Center).

Mərkəzin funksiyalarına aşağıdakılar daxildir:

- kompüterlərdən və informasiya texnologiyalarından qeyri-qanuni istifadə edilməsi yolu ilə Amerika Birləşmiş Ştatlarının infrastrukturunun təhlükəsizliyini təhdidlər altında qoyan halların aşkara çıxarılması, bu barədə müvafiq orqanların xəbərdar edilməsi, onların qarşısının alınması və təhqiqatı ilə məşğul olmaq;
- xakerliklə əlaqədar işlərin təhqiqatı;
- terrorçuluğa qarşı mübarizəyə və xarici əks-kəşfiyyata aid işlərin təhqiqatında digər xüsusi xidmət orqanlarına köməklik etmək;
- Amerika Birləşmiş Ştatlarının infrastrukturuna daxil olma cəhdləri adi cinayətkarlıq olmayıb, Amerika Birləşmiş Ştatlarına qarşı xaricdən mütəşəkkil kompüter hücumları ilə bağlı olduğu halda, bu barədə milli təhlükəsizliyə məsul olan xüsusi xidmət orqanı rəhbərlərini xəbərdar etmək və s.

Federal təhqiqatlar bürosu hazırladığı “Davranış təhlili proqramında” terror aktlarının törədilməsini aşağıdakı mərhələlərə bölür:

1-ci mərhələ: terror aktının planlaşdırılması:

1. birbaşa və ya üçüncü şəxs vasitəsilə təhlükə barədə məlumatların yayılması
2. “məlumat axını”
 - qeyri-müəyyən təhlükələr
 - lovğalıq
 - əməliyyatın əla nəticə verəcəyi və mütləq müvəffəqiyyətlə nəticələncəyi barədə uydurmalar (önlənlərin sayı; ölümə gedənlərin şəhidlik zirvəsinə çatanlar sırasına daxil olacaqları barədə vədlər vermək)
 - 3. keçmiş və gələcək planlar barədə suallara qeyri-müəyyən cavablar vermək və ya belə suallara qeyri-real, yaxud yoxlanılmağa məruz qalmaya bilən cavablar vermək
 - 4. terror obyektinin qeyri-adi aləmdə göstərilməsi (təsvir edilməsi).

FTB bu mərhələdə terrorçular tərəfindən qarşıya qoyulan bu məqsədlərə əks-tədbir kimi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

1. Təhlükələri yayan şəxslərin dindirilməsi və fəal istintaq-təhqiqat işlərinin aparılması

2. Onların qohumları ilə aşağıdakılar barədə söhbətlər aparılması:

- terrorçunun davranışında baş vermiş nəzərə çarpan dəyişikliklər
- fikirlərinin radikallaşdırılması
- tez-tez xaricə getmələri
- yeni əlaqələri
- yeni və müəyyənləşdirilməmiş gəlir mənbələrinin olması
- ifrat dindarlıq
- terror fəaliyyətini müdafiə edən və ya belə fəaliyyətin mənbəyi olan icmalarda fəal əks-təsir tədbirlərinin həyata keçirilməsi.

2-ci mərhələ - terror aktlarının hazırlanması aşağıdakıları özündə birləşdirir:

- potensial məqsədlərə bir başa təhlükə yoxdur
- "itki" nəzarət imkanlarını məhdudlaşdırır
- sərhədlərin qabaqcadan zondla öyrənilməsi prosesinin başlanılması
- məqsəd üzərində müşahidənin həyata keçirilməsi
- təhlükəsizlik tədbirləri üzərində əks-müşahidənin aparılması
- müşahidə nəticəsi üzrə bombanın hazırlanması və onun qarşılaşdırılması üçün

zəruri materialların alınması

- terror aktından sonra nümayiş etdirilmək üçün terrorçu ölüm qabağı qeydlər yaza və ya çəkilişlər apartdıra bilər

- gələcək ölümə gedən dünyanın ləzzətinə uya bilər

- o özünün şəxsi əmlakını paylaya bilər və bununla da "bu dünyada" işlərini qaydaya saldığını düşünər

terrorçu hər şey üçün nağd ödəniş aparır, bu günlə yaşayır və gələcək üçün planlar qurmur

- terror əməliyyatlarında ən fəal iştirakçı rolunu əməliyyata bir başa rəhbərlik edən oynamağa başlayır

- terrorçu yekəxanalıq və gözü götürməzlik nümayiş etdirir

- gizli ayınlar həyata keçirir.

Bu hərəkətlərə qarşı əks-tədbirlər kimi aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

1. terror aktının hazırlanması planının pozulması üçün şübhəli bilinən şəxslərlə, onların qohumları və tanışları ilə fəal iş aparmaq
2. məlumatlar alınması və terror aktının hazırlanmasına maneçilik törətmək məqsədilə şübhəli şəxslərin saxlanması və ya həbs olunması
3. "inventarizasiyanın" keçirilməsi
4. terrorçuların mümkün terror obyektləri üzərində müşahidə keçirmələrinin qarşısını almaq üçün əks-tədbirlərin keçirilməsi
5. terrorçuların zərbə məqsədləri olan obyektlərdə törədilə biləcək terror aktları nəticəsində tələfat və zərərin azaldılması və ya ümumiyyətlə terror aktının həyata keçirilməsinin müvəffəqiyyətsizliyə uğradılması üçün obyektlərin mühafizəsinin gücləndirilməsi
6. terrorçuların elektron poçtlarının və mobil telefon əlaqələrinin nəzarətə götürülməsi
7. şübhəli bilinən şəxslərin davranışı üzərində müşahidənin davam etdirilməsi.

Tək terrorçu tərəfindən terror aktının həyata keçirilməsinin qarşısının alınması üçün nəzərdə tutulan əks-tədbirlərə aşağıdakılar daxildir:

- şübhəli şəxsin diqqətini yayındırmaq üçün onu yüksək səsle çağırmaq və ya komanda vermək
- şübhəli şəxsin diqqətini yayındırmaq və onun sonrakı hərəkətlərinə mane olmaq məqsədilə onunla fiziki təmasa girmək
- dindirilmə aparılana qədər şübhəli şəxsin bütün hərəkətlərini, xüsusilə də onun əllərini nəzarət altında saxlamaq
- ərazinin təmizlənməsi və mülki əhalinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi

Növbəti mərhələ terror aktından sonra rəhbərlərin və həmfikirilərin davranışını özündə əks etdirir:

1. Seriyalarla sinxron terror aktları
- tələfatın sayını artırmaq məqsədilə partlayışlar bilavasitə biri-birinə yaxın məsafədə və ya vaxt etibarlı ilə az zaman ərzində törədilir

2. bir qayda olaraq ikinci terror aktı birincidən 20 dəqiqə sonra evakuasiya marşrutlarında və birinci terror aktının həyata keçirildiyi yerin yaxınlığında həyata keçirilir

3. gələcək terror aktlarının planlaşdırılması və fəvqəladə hallar üzrə xidmətlərin öyrənilməsi məqsədilə terror aktı törədilən yerin müşahidə olunması.

Bunların qarşısının alınması üçün aşağıdakı əks-tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulur:

1. birinci növbəli tədbirlərdən biri terror aktlarının potensial məqsədləri üzərində müşahidəyə cəhd göstərilməsinin qarşısının alınması
2. minaların təmizlənməsi xidmətlərinin ştatının artırılması və onun səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi
3. çox ciddi və hərtərəfli məhkəmə təhqiqatlarının keçirilməsi.

Amerika Birləşmiş Ştatlarında misli görünməmiş 11 sentyabr 2001-ci il tarixdə baş verən dəhşətli beynəlxalq terror hadisəsi göstərdi ki, mövcud quruluşda Amerika Birləşmiş Ştatlarının xüsusi xidmət orqanları beynəlxalq, eləcə də daxili terror təhlükələrinə qarşı dayanmaq iqtidarında deyildir. Bununla əlaqədar olaraq bir sıra təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsi zərurəti yarandı.

Amerika Birləşmiş Ştatlarında terrorçuluqla mübarizə sahəsində fəaliyyət göstərən xüsusi xidmət orqanları silsiləsində 21 sentyabr 2001-ci il tarixdə Daxili Təhlükəsizlik İdarəsi (DTİ) yaradıldı.

Daxili təhlükəsizlik idarəsinin (Office of Homeland Security) əsas funksiyası Amerika Birləşmiş Ştatlarının təhlükəsizliyi ilə əlaqədar olan məsələlərin həllində müxtəlif federal agentliklərin fəaliyyətlərini əlaqələndirməkdən ibarətdir. Bununla əlaqədar olaraq C.Buş 21 sentyabrda Konqresdə çıxış edərək göstərmişdir: “Mən istəyirəm ki, fəvqəladə hallarda bizdə elə bir adam olsun ki, o telefon dəstəyini qaldıraraq əmin olsun ki, ştatların və şəhərlərin hakimiyyət orqanları bilirlər ki, bu situasiyada nə etmək lazımdır və qəza xidmətləri hadisə baş verən yerə yollanmışlar. Lakin, bu o demək deyildir ki, Daxili Təhlükəsizlik İdarəsi bizim Fəvqəladə hallar nazirliyinin analoqudur. Lakin onun səlahiyyətləri daha genişdir. Yeni idarə Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi və Federal Təhqiqatlar Bürosu da daxil

olmaqla milli təhlükəsizliklə məşğul olan bütün idarələrin fəaliyyətini əlaqələndirir. Belə idarələrin sayı isə 40-dan çoxdur”.

Daxili Təhlükəsizlik İdarəsinin rəhbəri nazir dərəcəsinədir və bir başa prezidentə tabedir. Nazirlər kabinetinin üzvü kimi Daxili Təhlükəsizlik İdarəsinin başçısı terrorçuluq və daxili təhlükəsizliyin digər problemlərinə aid bütün məsələlər üzrə prezidentin əsas müşaviridir. O, bu problemlərə aid olan bütün kəşfiyyat məlumatlarına çıxış hüququna malikdir. Lakin bu o demək deyildir ki, Daxili Təhlükəsizlik İdarəsi səlahiyyətinə aid olan məsələlər üzrə bütün xüsusi xidmət orqanlarını özünə tabe etmişdir. Sadəcə olaraq Daxili Təhlükəsizlik İdarəsi öz hüquqları daxilində onların fəaliyyətini əlaqələndirir. Məsələn, Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi kəşfiyyatla əlaqədar, Federal Təhqiqatlar Bürosu isə əks-kəşfiyyat üzrə bütün xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyətini əlaqələndirdikləri qaydada.

İdarənin tərkibinə aşağıdakı agentliklər daxil olmuş və bütün agentliklər dörd baş idarə üzrə bölüşdürülmüşlər:

- 1) Sərhədin və nəqliyyatın təhlükəsizliyi idarəsi;
- 2) Fövqəladə hazırlıq və operativ reaksiya idarəsi;
- 3) Elm və texnologiya idarəsi;
- 4) İnformasiya təhlili və infrastrukturun mühafizəsi idarəsi.

Sərhədlərin və nəqliyyatın təhlükəsizliyi idarəsinin tərkibinə daxil edildilər:

- The U.S. Customs Service(Treasury)
- The Immigration and Naturalization Service (part) (Justice)
- The Federal Protective Service
- The Transportation Security Administration (Transportation)
- Federal Law Enforcement Training Center (Treasury)
- Animal and Plant Health Inspection Service (part) (Agriculture)
- Office for Domestic Preparedness (Justice)

Fövqəladə hazırlıq və operativ reaksiya idarəsinin tərkibinə:

- The Federal Emergency Management Agency (FEMA)

- Strategic National Stockpile and the National Disaster Medical System (HHS)

- Nuclear Incident Response Team (Energy)
- Domestic Emergency Support Teams (Justice)
- National Domestic Preparedness Office (FBI)

Elm və texnologiya idarəsinin tərkibinə aşağıdakı agentliklər daxil edildilər:

- Environmental Measurements Laboratory (Energy)
- National BW Defense Analysis Center (Defense)
- Plum Island Animal Disease Center (Agriculture)

İnformasiya təhlili və infrastrukturun mühafizəsi idarəsi aşağıdakı tərkibdə təşkil olundu:

- Federal Computer Incident Response Center (GSA)
- National Communications System (Defense)
- National Infrastructure Protection Center (FBI)
- Energy Security and Assurance Program (Energy)

Rusiya Federasiyası - Rusiya Federasiyasının milli təhlükəsizlik konsepsiyası - Rusiya Federasiyasında həyat fəaliyyətinin bütün sahələrində şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin daxili və xarici təhdidlərdən qorunmasının təmin edilməsinə yönəldilmiş fikirlər sistemidir.

Konsepsiyada qeyd edilir ki, Rusiya Federasiyasının milli təhlükəsizliyinə əsas təhdidlər aşağıdakılardır [79]:

- Milli iqtisadiyyatın vəziyyəti;
- Dövlət hakimiyyəti və vətəndaş cəmiyyətinin təşkili sisteminin mükəmməl olmaması;
- Rusiya cəmiyyətinin sosial-siyasi qütbləşməsi və ictimai münasibətlərin kriminallaşması
- Mütəşəkkil cinayətkarlığın artması və terrorçuluğun miqyasının genişlənməsi;
- Millətlər arasındakı münasibətlərin kəskinləşməsi və beynəlxalq münasibətlərin mürəkkəbləşməsi.

Rusiya Federasiyasında antiterror fəaliyyəti ilə Federal Təhlükəsizlik Xidməti, Daxili İşlər Nazirliyi, Sərhəd Xidməti və sairə kimi bir sıra xüsusi xidmət orqanları məşğul olur. Bu orqanlar arasında başlıca yeri Federal Təhlükəsizlik Xidməti (FTX) tutur. Federal Təhlükəsizlik Xidməti öz səlahiyyətləri daxilində Rusiya Federasiyasının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, dövlət sərhədinin qorunması və mühafizəsi, daxili dəniz sularının, ərazi dənizlərinin, Rusiya Federasiyasının kontinental şelfdə müstəsna iqtisadi zonaları və onların təbii sərvətlərinin qorunması sahəsində dövlət idarəçiliyini həyata keçirir, eləcə də əks-kəşfiyyat əməliyyatını həyata keçirmək səlahiyyəti olan orqanların bu sahədə fəaliyyətlərini əlaqələndirir. Federal Təhlükəsizlik Xidməti digər federal orqanlarla qarşılıqlı əlaqəli şəkildə mütəşəkkil cinayətkarlığa, korrupsiya, qaçaqmalçılıq, cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin leqallaşdırılması, silah-sursatların, partlayıcı və zəhərləyici maddələrin, xüsusi texniki vasitələrin qeyri-qanuni dövriyyəsi, ekstremizm fəaliyyəti və digər məsələlərin həlli ilə məşğul olur.

Federal Təhlükəsizlik Xidmətinin mühüm funksiyalarından biri də terrorçuluq və təxribatçılıq fəaliyyətinə qarşı mübarizənin təmin edilməsindən ibarətdir. Federal Təhlükəsizlik Xidməti bu məqsədlə tədbirlər hazırlayır, eləcə də bu mübarizə zamanı xüsusi təyinatlı bölmələrin istifadə olunması qaydalarını müəyyənləşdirir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində dövlət idarəçiliyini təkmilləşdirilməsi üçün Rusiya Federasiyasında 2006-cı ilin fevral ayında Federal Təhlükəsizlik Xidməti direktorunun rəhbərliyi altında milli antiterror komitəsi, Rusiya Federasiyasının subyektlərində isə antiterror komissiyaları yaradılmışdır. Terrorçuluğa qarşı mübarizədə icra hakimiyyəti Federal orqanları və onların ərazi orqanlarının güc və vəsaitlərinin tətbiqinin səmərəli təşkili məqsədilə, eləcə də əks-terror əməliyyatlarının icra edilməsi üçün Komitənin nəzdində Federal operativ qərargah, federal subyektlərdə isə operativ qərargahlar təşkil olunmuşdur.

Milli antiterror komitəsinin tərkibinə Federal Təhlükəsizlik Xidmətinin direktoru (Komitənin sədri), prezident administrasiyasının rəhbərinin müavini, Federal Təhlükəsizlik Xidməti direktorunun müavini, Federasiya Şurası sədrinin

müavini, Rusiya Federasiyası Dövlət Dumasının vitse-spikeri, hökumət aparatının rəhbəri, Fövqəladə Hallar nazirliyinin, Xarici İşlər nazirliyi, Səhiyyə və sosial inkişaf, Sənaye enerji, Nəqliyyat, Ədliyyə nazirliklərinin rəhbərləri, Müdafiə nazirliyi Baş qərargahının rəisi, Rusiya təhlükəsizlik şurası katibinin müavini, Hərbi kəşfiyyat xidməti, Federal mühafizə xidmətinin, Rusmaliyyəmonitorinqi kimi təşkilatların yüksək rütbəli şəxsləri daxil edilmişdir ki, bu da Rusiya Federasiyasının terrora qarşı mübarizəyə birinci dərəcəli önəm verməsinin təzahürüdür.

Fərmanda qeyd edilir ki, öz səlahiyyətləri daxilində antiterrorla əlaqədar Federal operativ qərargahın qəbul etdiyi qərarlar onun tərkibinə daxil olan bütün dövlət orqanları üçün məcburidir.

Federal operativ qərargahın tərkibinə öz vəzifəsinə görə Rusiya Federasiyasının Daxili İşlər naziri (qərargah rəisinin müavini), Federal Təhlükəsizlik Xidməti direktorunun müavini (qərargah rəisinin müavini), Baş nazirin müavini, Müdafiə naziri, Fövqəladə Hallar və Xarici İşlər nazirləri, Hərbi-kəşfiyyat xidməti, Federal mühafizə xidmətinin, Rusmaliyyəmonitorinqin rəhbərləri, Təhlükəsizlik Şurasının katibi daxildirlər.

Milli antiterror komitəsinin Əsasnaməsində göstərilir ki, Komitə terrorçuluqla mübarizə sahəsində Mərkəzi federal orqanların, regionların və yerli idarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsini təmin edir. Komitənin əsas vəzifəsi terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıqda iştirak etmək, terror aktları nəticəsində zərər çəkmiş şəxslərin sosial reabilitasiyasının təşkili ilə əlaqədar təkliflər hazırlamaqdır. Komitə terrorçuluqla mübarizənin təşkili, əlaqələndirilməsi, təkmilləşdirilməsi üzrə federal icra orqanlarının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar qərar qəbul edə, eləcə də bu qərarın yerinə yetirilməsinə nəzarəti həyata keçirə bilər. Bundan əlavə o, federal və regional hakimiyyət və yerli özünü idarəetmə orqanlarından, ictimai birliklərdən, təşkilatlardan, vəzifəli şəxslərdən onu maraqlandıran məsələlər üzrə məlumat almaq hüququna malikdir. Komitəyə həm də terrorçuluğa qarşı mübarizəyə aid məsələlərin öyrənilməsi üçün işçi orqanları yaratmaq səlahiyyəti verilmişdir.

Komitə Rusiya Prezidenti və hökuməti tərəfindən qərar qəbul edilməsini tələb edən məsələlər üzrə təkliflər irəli sürə bilər.

2006-cı ilin mart ayında Rusiya Federasiyasında “Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” yeni Qanun qüvvəyə mindirildi. Bu qanunun qəbul olunması onunla əlaqədar olmuşdur ki, 1998-ci ildə qəbul olunmuş qanun dəfələrlə dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Keçən dövr ərzində dünyada və Rusiyada terror təhlükəsi artmış, terrorçuluqla mübarizənin mahiyyəti və taktikasında əsaslı dəyişikliklər baş vermiş, 1999-2005-ci illər ərzində Rusiya Federasiyasında bir sıra təxribat-terror aktları (Moskva, Beslan, Volqadonsk, Qrozni, Kaspiysk, Nazran, Nalçik və s.) törədilmişdir.

Amerika Birləşmiş Ştatlarında 11 sentyabr 2001-ci il terror aktından, İspaniyada və dünyanın bir sıra digər ölkələrində törədilən partlayışlardan sonra dünya ölkələrində terrorçuluğa qarşı mübarizənin yeni mexanizminin yaradılması üzrə bir sıra qanunlar qəbul olunmuşdur. Terror aktlarının törədilməsinə görə məsuliyyət ciddiləşdirilmiş, xüsusi xidmət və hüquq-mühafizə orqanlarının səlahiyyətləri genişləndirilmişdir.

Bu qanunda terrorçuluq yeni formada qəbul olunmuş, onun prinsipləri, anlaqlıq aparatı və ona qarşı mübarizə mexanizmi yeni qaydada müəyyənləşdirilmişdir. Qanun çox dəqiq şəkildə cavab verir ki, terrorçuluğa qarşı mübarizə - bu yalnız xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyəti deyil, həyata keçirilməsi bir çox federal icra orqanlarının, Rusiya Federasiyası subyektlərinin dövlət hakimiyyəti və yerli idarəetmə orqanlarının üzərinə qoyulan bütöv bir kompleks tədbirlər sistemidir.

Bununla əlaqədar olaraq dəyişikliklərin əsas istiqaməti terrorçuluqla mübarizədə, onun qarşısının alınmasında, nəticələrinin ləğv olunmasında federal və yerli idarəetmə orqanlarına xüsusi səlahiyyətlərin verilməsidir.

Diqqət çəkən məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, terrorçuluqla mübarizə sahəsində Rusiya Federasiyasının beynəlxalq əməkdaşlığına mühüm əhəmiyyət verilir. Bu norma Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1624(2005) sayılı beynəlxalq

səviyyədə antiterror səylərinin gücləndirilməsinə çağıran qətnaməsinin tələblərinə tam cavab verir.

Yeni qanunda ilk dəfə olaraq Rusiya Federasiyası silahlı qüvvələrinin həm ölkə daxilində, həm də onun hüquqlarından kənarında terrorçuluqla mübarizəyə cəlb olunmasının konkret hüquqi mexanizmi təsbit olunmuşdur.

Yeni qanunun əsaslı fərqi həm də ondan ibarətdir ki, o terrorçuluğa qarşı tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar vəzifəli şəxslərin fərdi məsuliyyətini müəyyənləşdirir. Qanun bu sahədə beynəlxalq təcrübənin, beynəlxalq hüquq normalarının, beynəlxalq birliyin konvensiya, bəyannamə və protokollarının tələbləri maksimum dərəcədə nəzərə alınmaqla işlənmiş və qəbul olunmuşdur. Yeni qanunda terror xarakterli cinayətlərin həyata keçirilməsinə təhrikətməni, eləcə də terror aktlarının törədilməsinə çağıran məlumat və materialların yayılmasını, terror hərəkətinin törədilməsinə haqq qazandıran hərəkət də terrorçuluğa aid edilir.

Amerikadakı faciə və terrorçular tərəfindən bütün sivil dünyaya elan olunmuş müharibə, digər dövlətləri də özlərinin müdafiəsi üçün ciddi düşünməyə vadar edir. Bu məsələ Almaniya Federativ Respublikasında da ciddi şəkildə.

Almaniya Federativ Respublikası- Amerika Birləşmiş Ştatlarındakı terror hadisəsindən sonra Bundestaq təcili qayda da təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi üzrə tədbirlər planı qəbul etdi. Bu tədbirlər aşağıdakılardan ibarət idi [147]:

Birinci: hava limanında təhlükəsizlik tədbirlərinin səviyyəsi əsaslı şəkildə gücləndirilir. Yalnız qitələrarası reyslərin deyil, həm də Avropa daxili reyslərin səmərəliliyi əlavə bir neçə nəzarət mərhələsindən keçməlidirlər. Hava limanlarında bütün yerüstü işçi heyətinin yoxlanılması başlandı. Təyyarələrdə sürücülərin kabinələrində müdafiə tədbirlərinin gücləndirilməsi barədə qərar qəbul olundu.

İkinci mühüm tədbir-maliyyə axınları üzərində nəzarətin gücləndirilməsidir. Bundestaqın fəvqəladə iclasında qeyd olunmuşdur ki, terrorçular demokratik cəmiyyətin bank sirlərinin məxfiliyi, azad ticarət və kapitalın sərbəst yerdəyişməsi kimi dəyərlərindən çox geniş istifadə edirlər. Almaniya Federativ Respublikasının cinayət məəcəlləsinə bununla əlaqədar yeni maddə əlavə olundu. Bu maddə terror

və ekstremist təşkilatlarla əlbir olanların yalnız ölkə daxilində deyil, həm də xarici ölkələrdə cinayət təqibinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Daha bir fəvqəladə yenilik - ictimai ittifaqlar və birliklər üçün nəzərdə tutulan “dini imtiyazlar” adlanan üstünlüyün ləğv olunmasıdır. Bu qərarı şərh edən Budestaqın üzvü Fridrix Merts onun məğzini belə izah edir: “ Biz bundan sonra barışa bilmərik ki, Almaniya terrorçular üçün ən sevimli sığınacaq yeri olacaqdır. Burada onlar ədalət məhkəməsindən gizlənilər, burada onlar terror aktlarının planlaşdırılması və hazırlanmasını həyata keçirirlər. Onlar indiyədək din azadlığı hüququ altında pərdələnərək Almaniya ərazisində azad şəkildə fəaliyyət göstərərək fundamentalist və ekstremist təşkilatların üzvlərindən özlərinə tərəfdarlar toplayırlar”.

Bununla əlaqədar Daxili İşlər naziri qeyd etmişdir ki, burada məqsəd hər hansı bir dini cərəyanın fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması və ya hətta qadağan edilməsi deyil. Məqsəd yalnız ondan ibarətdir ki, din motivləri altında pərdələnərək, tamamilə başqa məqsədlər güdən təşkilatların fəaliyyətinə son qoyulsun.

Məsələnin Budestaqda müzakirəsi zamanı Almaniya Federativ Respublikası beynəlxalq hüquq normalarına sadıq olduğunu bir daha nümayiş etdirərək qeyd olundu ki, daxili təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi üzrə tədbirlər həyata keçirilərkən heç bir halda insan hüquqlarının pozulmasına yol vermək olmaz. Bu barədə o vaxtkı federal kansler Herhard Şreder çıxış edərək göstərmişdir: “Biz terrorçuluqla mübarizənin səviyyəsini və səmərəliliyini yüksəldəcəyik. Lakin mən güman edirəm ki, bütün detallar barədə qarşıda olacaq bütün diskussiyalara baxmayaraq, bir məsələdə biz hamımız həmrəyik: heç bir halda biz terrorçuluqla mübarizə xatirinə hüquqi dövlətin prinsiplərindən imtina etməyəcəyik. Bu o demək olardı ki, bizim müdafiə etdiyimiz və terrorçuların dağıtmağa cəhd etdikləri dəyərlərdən imtina edirik”.

Almaniya Federativ Respublikasının başlıca xüsusi xidmət orqanı Almaniya Federal Kəşfiyyat xidmətidir (BND). Almaniya federal kəşfiyyat xidməti müstəqil idarə kimi general Helnin təşkilatı adlanan təşkilatın bazasında 1955-ci ildə

yaradılmışdır. Almaniya Federativ Respublikasının dövlət orqanları sistemində Federal Kəşfiyyat Xidməti Federal Kanslerin idarəsinə tabe olan bölmədir. Xidmətçilərinin sayına görə Almaniyanın ən iri federal təşkilatıdır.

Federal Kəşfiyyat Xidməti Almaniyanın daxili və xarici təhlükəsizliyi üçün əsas təhdidlər kimi aşağıdakıları hesab edir:

- terrorçuluq və islamçılıq;
- qloballaşma ilə əlaqədar risklər;
- demoqrafiya, qeyri-leqal miqrasiya və inteqrasiya problemləri;
- mütəşəkkil cinayətkarlıq və narkotiklər;
- nüvə silahının yayılması və silahlanma meyilləri;
- dövlətin süqutu;
- regional münaqişələr;
- təbii ehtiyatlar və enerji təhlükəsizliyi uğrunda münaqişələr;
- qorxulu infrastrukturadakı nöqsanlar;
- təbii fəlakətlər;
- qloballaşmış dünyada dövlətin rolunun dəyişməsi.

Federal Kəşfiyyat Xidmətinin dünyanın ən səriştəli kəşfiyyat orqanlarından biri olmasını göstərmək üçün təkcə onu demək kifayətdir ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında 11 sentyabr terror aktının törədilməsinin arxasında Ben Ladenin dayanması haqqında ilk məlumatı Federal Kəşfiyyat Xidməti almışdır.

Konstitusiyanın qorunması üzrə Federal idarələr haqqında Qanuna görə Federal Kəşfiyyat Xidmətinə hüquq verilmişdir ki, ayrı-ayrı hallarda maliyyə-kredit idarələrindən, banklardan, maliyyə müəssisələrindən və s. kapital qoyuluşları və pul köçürmələri məsələləri ilə əlaqədar bank hesabları, onların sahibləri və digər müvəkkil edilmiş şəxslər barədə məlumatlar tələb etsin. Bununla da o, terrorçu qrupların maliyyə ehtiyatlarını qiymətləndirmək imkanı əldə edir. Bundan əlavə pul transferləri barədə məlumatlar terror aktlarının hazırlanması və planlaşdırılması barədə sübut ola bilər.

BFF (Konstitusiyanın qorunması üzrə federal idarə) port xidmətlərindən (German Parcel, DNL, Alman Federal poçtu) poçt göndərmələrinin ünvanı və

adları barədə məlumat almaq hüququna malikdir. Poçt xidmətləri belə məlumatları yalnız o vaxt verməyə borcludurlar ki, beynəlxalq cinayətin törədiləcəyinə şübhə barədə qəti əsaslar olsun və ya cinayət artıq törədilmiş olsun.

Şübhəli şəxslərin yerdəyişməsi barədə hərtərəfli ətraflı məlumatların toplanması və Almaniya Federativ Respublikasının xüsusi xidmət orqanlarına imkan verir ki, beynəlxalq terrorçu qrupların və digər şəxslərin olduqları yer və onların yerdəyişməsi təhlil olunsun, onların istirahət, terror aktlarının hazırlanması və planlaşdırılması yerləri eyniləşdirilsin, eləcə də terror aktlarının mümkün imkanları müəyyənləşdirilsin. Buna görə də BFF aviakompaniyalardan da onu maraqlandıran məlumatları ala bilər. Telekommunikasiya idarələrindən telefon xidmətlərindən alınmış əlavə məlumatlar şəxsin əlaqə dairəsinin müəyyənləşdirilməsinə imkan yaradır. Abonentlərin nömrəsi və birləşdirilmə vaxtı barədə məlumatlar təhqiqatın düz istiqamətdə aparılmasına və terror şəbəkəsi iştirakçılarının tanınmasına şərait yaradır. Almaniya Federativ Respublikasının Konstitusiyasının 10-cu maddəsinin tələbinə görə poçt yazışmaları, telefon danışıqları və digər rabitə növlərinin sirri toxunulmazdır. BFF və Federal Kəşfiyyat Xidmətinə bununla əlaqədar olaraq hüquq verilməsi üçün Γ-10 sayılı xüsusi Qanun qəbul olunmuşdur. Burada qəti şəkildə göstərilir ki, xüsusi xidmət orqanlarının hansı hallarda danışıqlara qulaq asmaq üzrə tədbirlər keçirə bilərlər.

Telekommunikasiya birləşdirmələrində və telefon xidmətlərinin göstərilməsində xüsusi xidmət orqanlarının mütləq qaydada məlumatlandırılması barədə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- telefon hesabları, kartorkaların nömrələri, çağrılan abonentin nömrəsi, yaxud olduğu yer və ya zəng edilən nömrənin identivləşdirilməsi.
- telefon birləşdirmələrin başlanğıc və son tarixi və vaxt.
- telekommunikasiya və telefon xidmətlərindən istifadə edən müştəri barədə məlumatlar.
- daimi birləşdirmələrin son məntəqəsi, onun başlanğıc və son tarixi və vaxt.

Bundan əlavə poçt və telefon əlaqələrinin sirtinin strateji məhdudlaşdırılması da mümkündür. Strateji nəzarət onu nəzərdə tutur ki, poçt və ayrı-ayrı şəxslərin telefon danışıqları deyil, bütün kommunikasiya xətləri nəzarətə götürülsün.

BFF və Federal Kəşfiyyat Xidmətinin terrorçuluğa qarşı həyata keçirildiyi tədbirlərdən biri də həmin qruplara daxil olmadır.

Bundan əlavə Almaniya Federativ Respublikasının xüsusi xidmət orqanları fəaliyyəti həm də onu nəzərdə tutur ki, ölkənin əsas qanununa zidd olan ekstremist qruplaşmalar və partiyalar, onların fəaliyyəti, planları və niyyətləri barədə məlumatlar toplanılsın. Xarici məxfi xüsusi xidmət orqanlarının Almaniya ərazisində kəşfiyyat və pozuculuq fəaliyyətinin neytrallaşdırılmasına xüsusi əhəmiyyət verilir. Bu gün onların əsas məqsədi Almaniya Konstitusiyası üçün real təhlükə olan radikallığa və yeninasizmə qarşı mübarizənin gücləndirilməsidir.

Alman xüsusi xidmət orqanları yalnız özləri məlumat toplamaqla kifayətlənmir, eləcə də ölkə ərazisində xarici kəşfiyyat orqanlarının casusluq əməliyyatları aparmalarına imkan verməyə çalışırlar. Federal və torpaqlar səviyyəsində konstitusiyanın qorunması üzrə orqanlar xarici xüsusi xidmət orqanlarının ölkənin təhlükəsizliyinə təhdidlər yaradan kəşfiyyat (casusluq) fəaliyyəti barədə məlumatlar toplamaq və onları qiymətləndirmək barədə qanuni səlahiyyətlərə malikdirlər. Buraya nüvə və digər növ silahların yayılması da daxildir. Bunlardan əlavə onlar Almaniya ərazisində fəal şəkildə fəaliyyət göstərən xarici dövlətlərin xüsusi xidmət orqanlarının məqsədini, strukturunu, iş üsulunu açmalıdır. Almaniyanın əlverişli coğrafi mövqeyi, güclü iqtisadi potensialı ona gətirib çıxarır ki, alman təşkilatları, hökumət orqanları, müəssisə və elmi-tədqiqat idarələri daimi olaraq xarici casus təşkilatlarının hədəfinə çevrilir.

Böyük Britaniya- Böyük Britaniyada beynəlxalq və daxili terrorçuluğun lokallaşdırılması və terror aktlarının qarşısının alınması üzrə bir sıra ixtisaslaşmış bölmələr mövcuddur:

- Londonda diplomatik nümayəndəliklərin mühafizəsi ilə məşğul olan Diplomatik nümayəndəliklərin mühafizəsi qrupu (Diplomatic Protection Group);

- “mavi beretlər” (Blue Berets)- polisləri dəqiq atəş açmağı öyrədən snayperlər qrupu;
- Skotland-Yardın 87 dedektivdən ibarət olan antiterror bölməsi. Onların qarşısında duran əsas məsələ terror təşkilatlarına daxil olmaqdır (Anti-Terrorçu Squad);
- Skotland-Yardın şəxsi mülkiyyətə patrul keşiyinin çəkilməsi və cinayətkarlardan qorunması məqsədilə yaradılmış xüsusi patrul qrupu(Special Patrol Group);
- Texniki köməklik bölməsi (Technical Patrol Group).Şəxsi mülkiyyətə patrul xidmətinin çəkilməsi və cinayətkarlardan qorunması məqsədilə yaradılmışdır;
- Texniki köməklik bölməsi (Technical Patrol Group).Sərəncamında elektron güdmə cihazları olan qrupdur;
- Ordu istehkamçı bölməsi (Armys Bomb Branch).Məqsədi partlayıcı maddələrin yerləşdirilməsi və ya onların zərərsizləşdirilməsidir;
- Hava desantçıları bölməsi (Special Air Services (SAS)).

Terrorçuluqla mübarizə sahəsində ən böyük müvəffəqiyyət qazanan döyüşçü vahidi hava desantlıqlarının xüsusi bölməsidir. Onların şüarı bundan ibarətdir: “Kim cəsarətlidirsə, o qalib gəlir”. Bu qrup ikinci dünya müharibəsi dövründə 1941-ci ildə yaradılmışdır və Almaniya Federativ Respublikasına da Alman qoşununun arxa cəbhəsində əməliyyatlar aparmaq üçün ixtisaslaşmışdır. Müharibədən sonra bu briqada Yaxın Şərqdə, Cənubi-Qərbi Asiyada və Şimali Almaniya Federativ Respublikasına da milli azadlıq hərəkatlarının yatırılması üçün ingilis qoşunlarının apardığı bütün əməliyyatların fəal iştirakçısı olmuşdur.

Avstriya- Avstriyada terrorçuluqla mübarizə sahəsində mübarizə aparmağın zəruriliyi bir sıra terror aktlarının törədilməsindən sonra meydana gəlmişdir və bu məqsədlə “Kobra” adı altında xüsusi bölmə yaradılmışdır. Bu birinci növbədə 1973-cü ildə OPEK iştirakçıları ölkələrinin nümayəndələrinə qarşı yönəldilmiş hücum, 1975-ci ildə Vyana dövlət opera teatrında baş vermiş siyasi qətl, 1977-ci ildə İsveçin baş naziri Palmenin girov götürülməsinə cəhdlə əlaqədar olmuşdur.

“Kobra” xüsusi təyinatlılar bölməsinin yaradılması 1978-ci ilin aprelində başa çatmışdır.

Operativ məsələlərin həllində bölmə Avstriyanın Daxili İşlər Nazirliyi yanında ictimai təhlükəsizlik üzrə baş direktora, hücum hazırlığı və daxili xidmət məsələlərində isə jandarmeriyanın mərkəzi komandanlığına tabedir.

Bölmənin qarşısına qoyulan məqsəd çox sadə şəkildə şərh olunmuşdur: girovlar götürülməsi, təyyarələrin qaçırılması, ictimai binaların partladılması təhlükəsi. Siyasi qətlərlə əlaqədar terror aktlarının qarşısının alınması üzrə əməliyyatların hazırlanması və həyata keçirilməsi. Bölmənin xüsusi vəzifəsi də vardır. Buraya federal kanslerin iqamətgahının və digər dövlət idarələrinin mühafizəsi, kanslerin və digər hökumət üzvlərinin ölkə daxilində səfərləri zamanı, eləcə də hökumətin dəvəti ilə Avstriyaya gələn xarici ölkələrin dövlət xadimlərinin təhlükəsizliyinin təmin olunması daxildir. Bölmə həm də paytaxtdakı Vena-Şvekat beynəlxalq hava limanının təhlükəsizliyini təmin edir.

Avstraliya- Avstraliyanın xüsusi xidmət orqanları çox şaxəli sistemə malikdir və britaniya prinsipi üzrə yaradılmışdır. Avstraliyanın müasir xüsusi xidmət orqanları sistemi ikinci dünya müharibəsindən sonra formalaşdırılmağa başlamışdır və aşağıdakılardan ibarətdir:

- Ölkənin baş xüsusi xidmət orqanı (əks-kəşfiyyat) Australian Security Intelligence Organization(ASİO)- Baş prokurora tabedir;
- Kəşfiyyat xidməti- Australian Secret Intelligence Service (ASİS)-Xarici işlər və ticarət departamentinə tabedir;
- Radio tutmalar xidməti -Defence Signals Directorate(DSD)- Ordunun baş qərargahına tabedir;
- Hərbi kəşfiyyat -Defence Intelligence Organization (DİO)-Müdafiə Departamentinə tabedir və s.

ASİO 16 mart 1949-cu ildə İkinci dünya müharibəsi dövründə fəaliyyət göstərmiş müttəfiqlərin kəşfiyyat bürosunun (CPB) bazasında yaradılmışdır. Bu baş xüsusi xidmət orqanının əsas funksiyası terrorçuluq və casusluqla mübarizədir. ASİO-nun direktoru ölkənin Baş prokuroruna tabedir.

Avstraliyanın baş xüsusi xidmət orqanı olan ASİO-nun nəzdində 17 oktyabr 2003-cü ildə təhlükənin bölgüsü Milli mərkəz yaradılmışdır (NTAC). NTAC-ın həll etdiyi əsas məsələlər ASİO-nun kanalları vasitəsilə daxil olmuş məlumatların mərkəzləşdirilməsidir. NTAC mərkəzləşdirilmiş məlumatların təhlili ilə əlaqədar əldə edilmiş nəticələr xəbərdarlıq şəklində terror təhlükələrinin ciddiliyi səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə istifadə edilmək üçün Avstraliyanın xarici işlər və ticarət departamentinə təqdim olunur.

Mərkəzin daha bir vəzifəsi Amerika Birləşmiş Ştatları, Böyük Britaniya və Avstraliyanın birgə yaratdıqları qlobal antiterror şəbəkəsinin üç tərkib elementindən biri olmaqdır. Bu şəbəkəyə NTAC-dan əlavə Britaniyanın The Joint Terrorism Analysis Centre və Amerikanın TTIC (Terrorçu Threat İntegration Center) daxildir.

NTAC-ın ştatı Avstraliyanın aşağıdakı xüsusi xidmət orqanlarının zabitlərindən təşkil olunur ki, bu da onun əlaqələndirici rolu ilə bağlıdır:

- Australian Federal Police (AFP)
- Australian Secret Intelligence Service (ASIS)
- Defense Intelligence Organization (DIO)
- Department of Foreign Affairs and Trade (DFAT)
- Department of Transport and Regional Services (DOTARS), and
- Office of National Assessments (ONA)

İsrail- İsrailin xüsusi xidmət orqanlarına aşağıdakılar daxildir:

- Vaadat xidmət rəhbərləri Komitəsi;
- Mossad məxfi kəşfiyyat xidməti;
- Aman hərbi kəşfiyyatı;
- Lekem elmi münasibətlər bürosu;
- Xarici işlər nazirliyinin siyasi planlaşdırma və tədqiqat mərkəzi;
- Əlaqələr üzrə Nativ bürosu;
- Ümumi təhlükəsizlik xidməti -Şin-Bet (Şabak);
- Milli polis.

İsrail dövlətinin kəşfiyyat orqanları və təhlükəsizlik xidmətinin əsas rəhbər orqanı Vaadat adı ilə məşhur olan xidmət rəhbərləri Komitəsidir. Bu komitə öz üzvlərinin fəaliyyətini və apardığı əməliyyatları əlaqələndirir. Məxfi Mossad kəşfiyyat xidməti (Mossad letafkidim meyuxadim) xaricdə aparılan əməliyyatlar üçün məsuliyyət daşıyır və bilavasitə Baş nazirə tabedir. Ümumi təhlükəsizlik xidməti olan əks-kəşfiyyat (Şerut bitaxonklali) qısa şəkildə Şin-Bet təhlükəsizlik məsələlərinə cavabdehdir və baş nazirin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərir. Hərbi kəşfiyyat (Aqat modiin şel mate klali) hərbi-strateji kəşfiyyat üçün məsuliyyət daşıyır və İsrail müdafiə ordusunun baş qərargah rəisinə tabedir. Ölkənin xarici işlər nazirliyi İsrailin bütün xüsusi xidmət orqanlarına siyasi planlaşdırma və tədqiqat fəaliyyətinin həyata keçirilməsində hərtərəfli köməklik göstərir. Daxili işlər nazirliyi siyasi təhqiqatlar aparılması və milli sərhədlərin qorunmasında milli polisə köməyini təşkil edir.

İsrail kəşfiyyatı və təhlükəsizlik xidmətinin əsas obyektləri (məqsədləri) aşağıdakılardır:

1. Ərəb dövlətləri. Burada Ərəb dövlətlərinin İsrailə, eləcə də digər ölkələrə qarşı münasibətləri və imkanları öyrənilir. Ərəb dövlətlərinin dünyanın bütün ölkələrində rəsmi nümayəndəlikləri və idarələri, Ərəb ölkələrinin liderləri, bu ölkələrin daxili və Ərəb ölkələri arasındakı siyasətləri, psixoloji amillər, hərbi hazırlıqları və digər məsələlər.
2. Amerika Birləşmiş Ştatları hökuməti və Amerika Birləşmiş Ştatları rəhbərliyinin İsrailə əlaqədar hər hansı siyasəti və qərarı varsa bununla əlaqədar məxfi məlumatların toplanması.
3. Amerika Birləşmiş Ştatları və digər inkişaf etmiş ölkələrdə hərbi-texniki məlumatların toplanması.
4. Müstəqil Dövlətlər Birliyi və Qərbi Avropa ölkələrinin İsrailə və bu ölkələrdə yəhudilərin emiqrasiyası ilə əlaqədar məqsədli siyasətlərinin öyrənilməsi.
5. Bütün dünyada antisionist fəaliyyətin tam müşahidəsi və onun nəzarət altında saxlanması.

6. Digər regionlarda İsrail kəşfiyyatı üçün maraq doğuran siyasi və iqtisadi məlumatların toplanması.

İsrail xüsusi xidmət orqanları Ərəb ölkələrinin İsrail əleyhinə təbliğatına, eləcə də antisionist təbliğatının neytrallaşdırılmasına qarşı çox güclü səy göstərir. İsraililər həm də çox geniş miqyaslı siyasi, iqtisadi və yarım hərbi proqramlar həyata keçirirlər. Onlar bu fəaliyyəti Almaniya Federativ Respublikasına ölkələrində daha da fəal şəkildə reallaşdırırlar.

İsrailin xarici kəşfiyyat və daxili xidmət təhlükəsizliyi orqanlarına verilmiş səlahiyyətlər xüsusi qanunla müəyyən edilməməsinə baxmayaraq, onlar İsrail qanunvericiliyində öz əksini tapmışdır. Dövlətin əsas qanununun 29-cu paragrafında göstərilir: “Hökumətə dövlətin adından qanuna müvafiq olaraq digər hər hansı bir orqana həvalə olunmamış istənilən aktı həyata keçirmək hüququ verilir”. Bu o deməkdir ki, ölkədə kəşfiyyatın və dövlət təhlükəsizliyi məsələlərinin idarə edilməsi hökumətə etibar olunmuşdur. Belə ki, heç bir qanunla bu sahədə hər hansı fəaliyyət göstərmək səlahiyyəti digər bir orqana tapşırılmamışdır.

Hökumətdə və xüsusi xidmət orqanlarının özündə olan bir sıra şəxslər tərəfindən xarici-siyasi kəşfiyyatın və təhlükəsizlik xidmətinin, onların əməliyyatlar aparmaları məsələləri üzrə fəaliyyətlərinin tənzimlənməsi sahəsində statusunun müəyyənləşdirilməsi məqsədilə dəfələrlə cəhdlər göstərilməsinə baxmayaraq, onlar nəticəsiz qalmışdır.

Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat xidmətlərinə öz fəaliyyətlərinin təşkilində maliyyə nazirliyi, turizm nazirliyi, “El-Al” dövlət aviasiya kompaniyası, dövlət gəmiçilik kompaniyası köməklik göstərirlər. Bundan əlavə zəruri hallarda onlara mərkəzi İsraildə olan qeyri rəsmi sionist təşkilatları, eləcə də bütün dünyada olan yəhudi icmaları da köməklik göstərirlər. Kəşfiyyatçıların operativ fəaliyyətinə müdafiə nazirliyi və 1929-cu ildə yaradılmış Ümumdünya Sionist Təşkilatının Avropa agentliyi hər tərəfli yardım göstərir. Kəşfiyyat və təhlükəsizlik xidməti hökumətdə güclü mövqeyə malikdirlər. İsrailin hazırkı rəhbərlərindən çoxu müxtəlif çinli hərbiçilər olmaqla ərəblərə qarşı bir sıra müharibələrdə iştirak etmiş şəxslərdir.

Onların hər biri kəşfiyyat fəaliyyətində müəyyən təcrübəyə malik olmaqla yaxşı kəşfiyyatın və güclü təhlükəsizlik xidmətinin zəruriliyinə əmindirlər.

İsraildə əks-kəşfiyyat və daxili təhlükəsizliklə Şabak (“Şerut betaxon klali”) təşkilatı məşğul olur. O, xüsusi xidmət orqanları sisteminə daxildir. Şabakın əsas funksiyaları aşağıdakılardan ibarətdir: həm düşmən, həm də dost ölkələrin kəşfiyyat orqanları haqqında məlumatların toplanması, xarici ölkələrdə İsrail rəsmi şəxslərinin və təşkilatlarının mühafizəsi, daxili və xarici qüvvələr tərəfindən törədilən təxribatçı fəaliyyətlərin bütün formalarının, o cümlədən sabotaj və terrorçuluğun tədqiqi.

Şabak daxili işlər nazirliyi çərçivəsində fəaliyyət göstərir, əks-kəşfiyyat funksiyasını yerinə yetirir və ölkə ərazisində daxili təhlükəsizliyin təmin olunması ilə məşğul olur. Onun rəhbərinin bilavasitə daxili işlər nazirinə tabe olmasına baxmayaraq, o öz səlahiyyətləri çərçivəsində tabeliyində olan xidmət üzərində rəhbərliyi müstəqil şəkildə həyata keçirir.

Şin-Bet yerlərdə özünün filialları şəbəkəsinə malik olmaqla, bir sıra funksional və regional xidmətlərdən ibarətdir: ərəb ölkələrinə qarşı əks-kəşfiyyat xidməti, qeyri-ərəb ölkələrinə qarşı əks-kəşfiyyat xidməti İsrailin özündə (o cümlədən işğal olunmuş ərazilərdə) iş üzrə əks-kəşfiyyat xidməti, təhlükəsizlik və mühafizə xidməti, əlaqələndirmə və planlaşdırma idarəsi, təhqiqat və hüquq şurası idarəsi, operativ kömək xidməti, inzibati idarə, texniki xidmət.

1957-ci ildə “Müdafiə nazirliyi baş qərargahının kəşfiyyat qrupu” (Caeret MatKal”) təşkil olundu və bu xidmət 1968-ci ildə antiterror fəaliyyətinə cəlb olundu. Bu qrup mindən çox antiterror aksiyasında iştirak etmişdir. Dünyada terrorçuluqla mübarizə sahəsində ən yaxşı bölmə hesab olunur. İsraildə antiterror fəaliyyəti ilə məşğul olan 1959-cu ildə yaradılmış “Uçan bəbirlər” (“Saeret Holani”) və 1974-cü ildə yaradılmış “Yamam” bölmələri də mövcuddur. Antiterror fəaliyyəti ilə məşğul olan nüfuzlu xidmətlərdən biri də 1974-cü ildə yaradılmış İsrail Milli Polisinin xüsusi bölməsi olan “Yamam”dır.

İsrailin Mossad kəşfiyyat orqanı bir sıra nəticəsiz əməliyyatlar nəzərə alınmazsa dünyanın ən güclü xüsusi xidmət orqanlarından biri hesab olunur.

Mossad xaricdə kəşfiyyat məlumatlarının toplanması, siyasi xarakterli aksiyaların həyata keçirilməsi və terrorçuluğa qarşı mübarizə aparılması məsələləri ilə məşğul olur. Terrorçuluqla mübarizə sahəsində Mossad vaxtaşırı olaraq Yaxın Şərq və Qərbi Avropa ölkələrində ərəb terrorçularına qarşı döyüş əməliyyatları keçirir. Livanın əhalisinin xristianlardan, druzlardan və müsəlmanlardan ibarət olmasından istifadə edərək bu ölkənin ərazisindən kəşfiyyat materialları toplanması üçün daha geniş istifadə edir. İsraililər bu ölkədə gizli hesablara malikdirlər və bu hesablar vasitəsi ilə maliyyə əməliyyatları aparırlar.

Ərəb ölkələrinə qarşı yönəldilən əməliyyatlardan başqa, Mossad İsrail hökumətinin, sionistlərin və bütövlükdə yəhudilərin maraqlarının qorunması üçün həm Qərb, həm də Şərq ölkələrində siyasi, iqtisadi və elmi-texniki sahədə kəşfiyyat xarakterli məlumatlar toplamaqla məşğuldur.

Qeyri ərəb ölkələrində Mossadın rezidenturası bir qayda olaraq həmin ölkələrdə İsrailin səfirlik və konsulluqlarının himayəsi altında maskalanaraq fəaliyyət göstərir. Mossadın Amerika Birləşmiş Ştatlarında, əksər Avropa ölkələrinin paytaxtlarında, Türkiyə və İranda rezidenturaları fəaliyyət göstərir. Cənubi Amerikada, Afrikada və Uzaq Şərqdə Mossadın strateji mərkəzləri fəaliyyət göstərir. Rezidenturanın əməliyyatları bu ölkələrin rəsmi xüsusi xidmət orqanları ilə məlumat mübadiləsi və əlaqə saxlamaqdan tutmuş, ərəb terrorçularına qarşı döyüş aksiyaları keçirməyə qədər geniş spektri əhatə edir. Əməliyyatlar keçirilərkən Mossadın zabitləri və müvəqqəti əsasda fəaliyyət göstərən agentura iştirak edir.

Mossad bütün dünyada, o cümlədən keçmiş SSRİ respublikalarında gizli əməliyyatlar həyata keçirir. Mossad bir qayda olaraq çox dərindən gizliliyi təmin edilmiş firma və təşkilatlar şəklində, rəsmi və qeyri-rəsmi idarələr vasitəsilə fəaliyyət göstərir. Bu təşkilat və firmalar vasitəsilə İsrail kəşfiyyatı yeni sionist və beynəlxalq yəhudi təşkilatlarına girmək imkanına malik olurlar.

İsrail kəşfiyyatı xaricdə fəaliyyət göstərən müxtəlif yəhudi icma və təşkilatlarından asılı olur və onlardan məlumat almaq və onlar arasından agentlər cəlb etmək üçün istifadə edir. Kəşfiyyat həm də antisionist dairələrə daxil olmağa

cəhd edir ki, burada da məqsəd müxalifəti neytrallaşdırmaqdır. İsraililər özlərinə agentləri müstəsna olaraq yəhudilərdən seçirlər. Qeyri yəhudilərin agenturaya cəlb olunması çox az halda müşahidə olunur. Agentlər seçilərkən yəhudi irqi və ya dini bağlılığa, sionist yönlü hisslərə, antisemitizmə mənfi münasibətə əsaslanılır.

Gürcüstan- Gürcüstanın milli təhlükəsizlik konsepsiyasının mühüm tərkib hissələrindən biri beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədir. Konsepsiyada qeyd edilir ki, beynəlxalq terrorçuluq Gürcüstanın milli təhlükəsizliyi üçün əsaslı təhlükə törədir. Beynəlxalq antiterror koalisiyasının fəal iştirakçısı kimi Gürcüstan hər an beynəlxalq terror aktlarının hədəfinə çevrilə bilər: terror aktları infrastruktura və ya müxtəlif obyektlərə, milli təhlükəsizlik üçün mühüm strateji, xüsusilə də neft və qaz kəmərlərinə və Gürcüstanın digər dövlət obyektlərinə qarşı törədilə bilər. Gürcüstan terrorçuluğun istənilən formada təzahürünə qarşıdır. Gürcüstan hakimiyyətinin antiterror siyasəti ölkə vətəndaşı və Gürcüstanın digər dövlət institutlarının təhlükəsizliyinin qorunmasından ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün Gürcüstanın hakimiyyət orqanları terrorçuluqla mübarizə imkanlarını, o cümlədən həm də silahlı qüvvələrinin və hüquq mühafizə orqanlarının imkanlarını inkişaf etdirir. Ölkə ərazisinin terrorçular tərəfindən tranzit kimi istifadə olunmasının qabağının alınması üçün Gürcüstan hökuməti sərhədlərinin təhlükəsizliyini gücləndirir, qonşu dövlətlərlə antiterror sahəsində fəal əməkdaşlıq edir. Terrorçuluğa qarşı mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi də, öz qarşısına terror aktlarının təhqiqatı üçün dəqiq prosedurları təsdiq etməlidir. Antiterror kəşfiyyata və əks-kəşfiyyata cəlb olunmuş şəxslərin identivləşdirilməsi təmin olunmalıdır. Antiterror fəaliyyətində xüsusi diqqət nəqliyyat və energetika, xüsusən də neft və qaz kəmərlərinin mühafizəsinə yönəldilir. Gürcüstan göstərilən məsələlərin səmərəli yerinə yetirilməsi üçün fəal beynəlxalq əməkdaşlığı həyata keçirir. Gürcüstan üçün başlıca üstün istiqamətlərdən biri qaçaqmalçılıq yolu ilə silah və narkotik vasitələrin qeyri-qanuni satışının, insan alveri və digər transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı ciddi tədbirlərin həyata keçirilməsidir.

Qeyd olunur ki, həyata keçirilən məqsədyönlü dövlət tədbirləri nəticəsində qaçaqmalçılıq və transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığın səviyyəsi əsaslı şəkildə

azalmışdır ki, bu da özünü gizli iqtisadiyyatın səviyyəsinin ciddi şəkildə aşağı düşməsində, iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşmasında və dövlət gəlirlərinin artmasında özünü göstərmişdir. Bu prosesin dayanıqlılığının təmin olunması üçün qaçaqmalçılığa, transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa və terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi və onun beynəlxalq hüquq normalarına uyğunlaşdırılması məqsədilə tədbirlər həyata keçirilmişdir. Daxili işlər nazirliyinin strukturu təkmilləşdirilmişdir. Əks-kəşfiyyat xidməti daxili işlər nazirliyinin təbəçiliyinə keçirilmiş, xarici kəşfiyyat departamenti isə birbaşa Gürcüstan prezidentinə təbə edilmişdir. Gürcüstan səmərəli informasiya təhlükəsizliyi siyasəti həyata keçirir, məxfi məlumatların təhlükəsizliyinin təmin olunmasına, informasiya texnologiyalarının yaxşılaşdırılmasına, informasiyanın qorunması və saxlanılmasına xüsusi diqqət yetirir. Bu məqsədə rabitə və informasiya üzrə xüsusi dövlət agentliyi yaradılmışdır. Milli təhlükəsizlik nazirliyi yanında informasiyaların fasiləsiz verilməsi, idarələrarası əlaqələndirilməsi, eləcə də böhran və fəvqəladə halların əlaqələndirilmiş şəkildə idarə olunmasını həyata keçirmək məqsədilə situasiya mərkəzi fəaliyyət göstərir.

II. 3. Beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı regional konvensiyalar və onların həyata keçirilməsində əks-kəşfiyyat fəaliyyətinin xüsusiyyətləri

Dünya birliyi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 13 dekabr 1990-cı il tarixli Bəyannaməsində beynəlxalq terrorçuluğun ləğv edilməsi sahəsində bütün zəruri tədbirlərin görülməsində israrlı olduğunu daimi olaraq nümayiş etdirir. Bu Bəyannamə beynəlxalq hüquq normaları əsasında beynəlxalq cinayət hesab edilən beynəlxalq terrorçuluğun həm predmeti üzrə tənzimlənməsi, həm də coğrafi yayılması məsələləri sahəsində səmərəli konvensiya sistemi yaratdı. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinin 3 iyul 2001-ci il tarixli “Beynəlxalq terrorçuluğun ləğv olunması üzrə tədbirlər” adlı məruzəsinin Beynəlxalq terrorçuluğun qabağının alınması və kökünün kəsilməsinə aid beynəlxalq-hüquqi sənədlər” adlı III fəslində beynəlxalq terrorçuluğa aid iyirmi universal və regional müqavilənin olması faktı təsdiq olunmuşdur. Bu konvensiyalardan on üç müqavilə bilavasitə beynəlxalq terrorçuluğun ayrı-ayrı forma və təzahürlərinə, yeddi konvensiya isə regionlar üzrə bu məsələnin tənzimlənməsinə həsr olunmuşdur. Beynəlxalq cinayət olan beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində mövcud olan beynəlxalq-hüquq aktları dünyanın bütün regionlarını - Avropa, Amerika, Afrika, Müstəqil Dövlətlər Birliyi, Cənubi Asiya - əhatə edir. Bu konvensiyalar aşağıdakılardır: 22 aprel 1998-ci ildə Ərəb Dövlətləri Cəmiyyətləri səviyyəsində imzalanmış “Terrorçuluğun kökünün kəsilməsi barədə Ərəb konvensiyası”, 01 iyul 1999-cu il tarixli İslam Konfransı Təşkilatının “Beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə haqqında” Konvensiyası, “Terrorçuluğun kökünün kəsilməsi haqqında” 27 yanvar 1977-ci il tarixli Avropa Konvensiyası, “Terror aktlarının qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” 2 fevral 1971-ci il tarixli Ərəb Dövlətləri Təşkilatının Konvensiyası, 27 iyul 1999-cu il tarixli “Terrorçuluğun qarşısının alınması və ona qarşı mübarizə haqqında” Ərəb Birliyi Təşkilatının Konvensiyası, “Terrorçuluğun kökünün kəsilməsi haqqında” 4 noyabr 1987-ci il tarixli Cənubi Asiya dövlətlərinin (SAAPK) regional konvensiyası, Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçı-

dövlətlər arasında Terrorçuluqla mübarizədə əməkdaşlıq haqqında 4 iyun 1999-cu il tarixli müqavilə.

Konvensiya aktlarından əlavə hər bir ölkənin özündə terrorçuluğa qarşı mübarizə barədə daxili qanunvericilik aktları mövcuddur.

Beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə üzrə Amerika Birləşmiş Ştatlarında bir sıra qanunvericilik aktları qəbul olunmuşdur ki, bunlardan da aşağıdakıları göstərmək olar: Xarici kömək haqqında Akt (1961-ci il. Bu kütləvi qanun digər məsələlərlə yanaşı, həm də “terrorçuluğa qarşı mübarizədə köməklik göstərilməsi”, “Terrorçuluğa yardım edən ölkələrə köməklik göstərilməsinə qadağa qoyulmasını” kimi məsələləri də nəzərdə tutur.); Silahlar üzərində nəzarət barədə Akt(1989-cu il); Beynəlxalq təhlükəsizlik və əməkdaşlığın inkişafı barədə Akt (1981-ci il); Müdafiə Nazirliyinin Aktı (1987-ci il); Terrorçuluğa qarşı mübarizə və silah ixracının tənzimlənməsi barədə Akt (1989-cu il); Xaricdə əməliyyatların keçirilməsi, ixracın maliyyələşdirilməsi və bununla əlaqədar proqramlar haqqında Akt (1991-ci il); Narkotiklər üzərində beynəlxalq nəzarət üzrə Akt (1990-cı il) [146; 147].

Terrorçuluğa qarşı mübarizə üzrə 27 yanvar 1977-ci il tarixli Avropa konvensiyasının iştirakçısı kimi Fransa (konvensiya 1987-ci ildə ratifikasiya etmişdir) bu sənədin daha da genişləndirilərək inkişaf etdirilməsi məqsədilə bir sıra sənədlər qəbul etmişdir. Bunlardan, 22 iyul 1996-cı il tarixli Qanunu(Nº 96-647); 27 yanvar 1995-ci il tarixli Qanunu (Nº 95-73) göstərmək olar ki, bu qanunlarda beynəlxalq terrorçuluğun bütün forma və təzahürlərinə qarşı mübarizənin daha da gücləndirilməsini nəzərdə tutur. Burada normativ əsas kimi Fransanın yeni Cinayət məəcəlləsinin 421(1)-ci maddəsi götürülmüşdür [145].

Rusiya Federasiyasında “Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” 25 iyul 1998-ci il (Nº 130 - FZ) tarixdə qanun qəbul olunmuş və bu qanuna Dövlət Duması tərəfindən 7 iyul 2000-ci il tarixdə edilmiş dəyişikliklərlə daha da təkmilləşdirilmişdir.

Göründüyü kimi beynəlxalq terrorçuluğun bütün forma və təzahürlərdə ləğv olunması məqsədilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının üç

daimi üzvü tərəfindən (Rusiya Federasiyası, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransa Respublikası) beynəlxalq və regional konvensiyaların tələblərini qəbul etməklə yanaşı, milli səviyyədə köklü qanunlar qəbul olunmuşdur. Bu da onların şəxsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının digər üzv dövlətlərinin də beynəlxalq qanunçuluğun və hüquq qaydalarının təmin olunmasında ardıcıl olmalarına dəlalət edir.

Beynəlxalq terrorçuluğa qarşı beynəlxalq və milli səviyyələrdə mübarizənin daha da gücləndirilməsi və onların uyğunlaşdırılması məqsədilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı 1 yanvar 2001-ci il tarixinədək dünyanın bir sıra ölkələrindən beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması və onun kökünün kəsilməsi ilə bağlı milli qanunların mətnini almış və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qanunlar toplusu kimi ayrıca nəşr kimi çap olunmuşdur. Bu ölkələr aşağıdakılardır: Avstraliya, Avstriya, Azərbaycan, Əlcəzair, Ermənistan, Belarus, Burkino-Faso, Macarıstan, Qvatemala, Almaniya, Gürcüstan, İsrail, İspaniya, İtaliya, Kanada, Çin, Kolumbiya, Mavritaniya, Malavi, Malvin Adaları, Meksika, Yeni Zelandiya, Norveç, Kuka Adası, Koreya Respublikası, Rusiya Federasiyası, Salvador, Suriya Ərəb Respublikası, Slovakiya, Birləşmiş Krallıq, Tunis, Türkiyə, Fidji, Filippin, İsveçrə, İsveç, Şri-Lanka, Ekvador, Yaponiya [88].

Beynəlxalq terrorçuluğun kökünün kəsilməsi üzrə Avropa regional sistemi bu beynəlxalq cinayətə qarşı mübarizə sahəsində dövlətlərin səmərəli əməkdaşlığına əyani nümunə ola bilər. Azərbaycan Respublikası da bu sistemin üzvüdür. Avropa regional sisteminin əsasında 27 yanvar 1977-ci il tarixli terrorçuluğa qarşı mübarizə üzrə Avropa Konvensiyası durur.

Konseptual olaraq Konvensiyanın 1-ci maddəsi elmi və praktiki maraq doğurur. Bu maddə də çox dəqiq və bir mənalı şəkildə beynəlxalq terror aktına heç bir halda siyasi xarakterli hüquq pozma kimi baxmamaq barədə ümumi qəbul olunmuş qaydalar öz təsdiqini tapmışdır.

Müvafiq olaraq cinayətkarın xarici dövlətə təhvil verilməsində burada qeyd edilən aşağıdakı hüquq pozmaya siyasi hüquqpozma qismində baxıla bilməz:

a) 16 dekabr 1970-ci ildə Haaqada imzalanmış uçan aparatların cinayətkar yolla zəbt edilməsinə qarşı mübarizə barədə Konvensiyanın tətbiq olunmasına aid hüquq pozmaları;

b) 23 sentyabr 1971-ci ildə Monrealda imzalanmış mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinə qarşı yönəldilmiş cinayətkar aktlara qarşı mübarizə üzrə Konvensiyanın tətbiqinə aid olan hüquq pozmaları;

c) diplomatik nümayəndəliklər də daxil olmaqla beynəlxalq müdafiə hüququ olan adamların həyatlarına, azadlıqlarına sui-qəsd kimi ağır cinayətlər;

ç) girov götürülməsi və qanunsuz olaraq azadlıqdan məhrum etməni nəzərdə tutan hüquq pozmaları;

d) bombalardan, qumbaralardan, raketlərdən, avtomatik odlu silahlardan, təhlükəli maddələrin qoyulduğu banderol və baratların göndərilməsi kimi hüquqpozmaları.

Konkret olaraq beynəlxalq terrorçuluğa qarşı Avropa regional sistemi çərçivəsində mübarizə sahəsində dövlətlərin öhdəlikləri rejimi aşağıdakı hüquqi şərtlərlə müəyyənləşdirilir. Terrorçuluq cinayəti törətməkdə şübhəli bilinən şəxs ərazisində olduğu təqdirdə dövlət beynəlxalq terror aktı formasında hüquq pozmalarının aşkar edilməsi məqsədilə öz səlahiyyətlərini müəyyənləşdirmək üçün zəruri tədbirlər həyata keçirir.

Ekstradisiya institutunun əsas prinsipi olan *aut derere, aut punire*-nin praktiki olaraq yerinə yetirilməsi qaydasında, dövlət ərazisində beynəlxalq terror aktı törətmiş şəxs aşkar edildikdə və bu halda o xarici dövlətdən cinayətkarın ona qaytarılması barədə daxil olmuş xahişi yerinə yetirmədikdə, o özünün cinayət işini təhqiq edən səlahiyyətli orqanları tərəfindən əsassız ləngitmələrə və heç bir müstəsnalığa yol vermədən təhqiqat prosesini həyata keçirməlidir. Bu hakimiyyət orqanları, dövlətin qanunlarına müvafiq olaraq hər bir ağır hüquqpozmasına qarşı gördüyü tədbirlər qaydasını bu cinayətə də şamil etməlidir.

Beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə münasibətdə beynəlxalq hüququn tənzimləyici təsiri beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə üzrə Avropa regional sistemi çərçivəsində cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardımı institutu vasitəsilə həyata

keçirilir. Belə ki, dövlətlər beynəlxalq terrorçuluq formasında hüquq pozmalara aid olan cinayət işləri üzrə geniş spektrli qarşılıqlı hüquqi yardım göstərmək barədə razılığa gəlirlər.

İnstitusional olaraq tam qaydaya salınmış mexanizm kimi beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə üzrə Avropa regional sistemi Avropa kriminalistika şurası kimi əlaqələndirici orqanına malikdir. Avropa kriminalistika şurası öz funksiyasını lazımı səviyyədə yerinə yetirərək 1977-ci il Konvensiyasının tələblərinin yerinə yetirilməsi üzərində nəzarəti həyata keçirir.

1977-ci il Avropa Konvensiyasının yerinə yetirilməsi məqsədilə beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə üzrə yaradılmış Avropa regional sistemi öz səmərəliliyini göstərdi. Sistem müasir beynəlxalq hüquq tərəfindən təyin edilmiş insan hüquqlarının qorunması barədə olan qaydaların tələblərinə müvafiq qaydada fəaliyyət göstərir.

19 sentyabr 2001-ci il tarixdə Avropa Birliyi Komissiyası Avropa İttifaqı Şurasının çərçivə qərarları barədə iki təklif qəbul etdi: bunlardan biri-terror aktlarının vahid formada müəyyənləşdirilməsi və razılaşıdırılmış cəza təyin edilməsinin təsbit olunması məqsədilə üzv ölkələrin cinayət qanunçuluğunun yaxınlaşdırılması, digəri isə, həbs üçün Avropa mandatının qüvvəyə mindirilməsi. Birinci təklif üzrə qəbul olunmuş və “Şuranın terrorçuluqla mübarizəyə aid çərçivə qərarlarına münasibətdə təkliflər” [129; 130] adlanan sənəddə çərçivə qərarının mətni və şərhədiçi qeydlər verilmişdir. Bu sənəddə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən qəbul olunan tədbirlər çərçivəsində eləcə də, terrorçuluğun kökünün kəsilməsi barədə Avropa Şurasının mandatının məzmununda hüquqi çatışmamazlıqların aradan qaldırılmasına, eləcə də bütövlükdə sənədin təhlil olunmasına cəhd edilmişdir [51].” Həbs üçün Avropa mandatının verilməsi və üzv dövlətlər arasında cinayətkarların qarşılıqlı qaytarılmasına aid Şuranın çərçivə qərarlarına münasibətdə təkliflər “ adlanan digər təklif Avropa Şurasının Tamperedə (1999-cu il) keçirilmiş yığıncağından irəli gəlir. Bu yığıncaqda ekstradisiyanın, həbs üçün Avropa mandatı əsasında terror aktlarının icraçılarının qaytarılması prosedurası ilə əvəz olunması məqsədi qoyulmuşdur.

6 dekabr 2001-ci ildə Avropa İttifaqı Şurası terrorçuluqla mübarizəyə aid Şuranın çərçivə qərarı haqqında təkliflərə münasibətdə ilkin razılıq əldə etdi. 6-7 dekabr 2001-ci ildə isə Avropa İttifaqının üzvü olan 14 dövlət həbs üçün Avropa mandatına münasibətdə çərçivə qərarının layihəsi barədə razılığa gəldilər. 8 yanvar 2002-ci ildə Avropa Parlamenti hər iki çərçivə qərarını təsdiq edərək, onlar barəsində qanunvericilik bəyannaməsi qəbul etdi [127]. 27 dekabr 2001-ci il tarixdə Avropa İttifaqı Şurası dörd mühüm akt təsdiq etdi: onlardan ikisi terrorçuluqla mübarizə sahəsində birgə mövqeyə həsr olunmuşdur, həm də onlardan biri başlıca olaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının 1373(2001) sayılı bəyannaməsinə, digəri isə Avropa İttifaqı Şurasının terrorçuluqla mübarizəyə aid çərçivə qərarına əsaslanır; müəyyən şəxs və təşkilatlara münasibətdə onların vəsaitlərinin dondurulması və terrorçulara, terror qrupları və təşkilatlarına maliyyə vəsaitlərinin verilməsinin qadağan olunması barədə qərar; vəsaitlərinin dondurulması və ehtiyatların verilməsinin qadağan olunması barədə qərarın şamil edildiyi qrup, təşkilat və şəxslərin siyahısının müəyyənləşdirildiyi icra Qərarı [124].

6 fevral 2002-ci il tarixdə Avropa parlamenti əksər səs çoxluğu ilə, Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən yenidən Avropa Parlamentinə təqdim edilmiş və o vaxtadək ciddi dəyişikliklərə məruz qalmış terrorçuluqla mübarizə və terrorçular barədə həbsə Avropa mandatının verilməsi barədə iki çərçivə qərarlarını dəstəklədi. Təklif olunan hər iki çərçivə qərarları Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən terrorçuluqla mübarizə sahəsində hüquqi əsasları qoyaraq, Avropa məhkəmə məkanının formalaşmasına doğru kəsərli bir addım idi. Hazırda həbs üçün Avropa mandatı hüquqi gücə malikdir [124; 125; 126].

Terrorçuluğa aid olan cinayət növlərinin əks olunduğu və həmin cinayətlərin törədilməsinə görə ciddi cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmaqları barədə terrorçuluqla mübarizə sahəsinə aid olan çərçivə qərarları 2003-cü ilin yanvar ayında qüvvəyə minmişdir. Həmin cinayətlərin törədilməsində şübhəli bilinən şəxslər barədə həbsə Avropa mandatının verilməsinin hüquqi cəhətdən qüvvəyə minməsi isə 2004-cü ilin yanvar ayında həyata keçirilmişdir. 12 sentyabr 2001-ci il

tarixdə Avropa İttifaqı Nazirlər Komitəsinin iclasında, nazir müavinləri səviyyəsində “Beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə” qətnaməsi qəbul edilərək, Avropa Konvensiyasında əks olunan digər məsələlərlə yanaşı terrorçuluğa qarşı mübarizə istiqamətində nəzərdə tutulmuş və yenidən baxılmasına zərurət yaranmış məsələlərin baxılması üçün xüsusi müşavirənin keçirilməsi barədə qərar qəbul etdi.

2001-ci ilin noyabr ayında Avropa Şurası kibernetik terrorçuluğa qarşı mübarizə üzrə Avropa Konvensiyasını qəbul etdi. Bu konvensiya yalnız Avropa Şurasının üzv dövlətlərinin deyil, eləcə də, Avropa Şurasına daxil olmayan Kanada, Amerika Birləşmiş Ştatları, Yaponiya və digər bir sıra ölkə ekspertlərinin dörd illik səmərəli işinin yekunu idi. Kibernetik cinayətkarlıq üzrə konvensiya 23 noyabr 2001-ci ildə Budapeştdə kibernetik cinayətkarlığa həsr olunmuş Beynəlxalq Konfransın açılış mərasimində 30 dövlət tərəfindən imzalandı. Bu konvensiya internet və digər kompüter şəbəkəsi vasitəsilə həyata keçirilən cinayətlər üzrə birinci beynəlxalq müqavilə olmaqla, xüsusən müəlliflik hüququnun pozulması, kompüterdən istifadə olunması yolu ilə dələduzluq etmək, uşaq pornoqrafiyası, eləcə də, kompüter şəbəkəsi işinin təhlükəsizliyini pozmaq kimi cinayətləri əhatə edir. O, həmçinin kompüter şəbəkələrinə baxış keçirilməsi və elektron məlumatların tutulması üzrə bir sıra səlahiyyət və proseduraları nəzərdə tutur. Bunun əsas məqsədi cəmiyyəti kibernetik cinayətlərdən qorumağa istiqamətlənmiş razılaşdırılmış cinayət məsuliyyətinin həyata keçirilməsidir.

2001-ci ilin sentyabrında Avropa Şurasının Parlament Assambleyası (AŞPA) terrorçuluq üzrə iki mühüm sənəd qəbul etdi. Özünün 1258 (2001) sayılı qətnaməsi ilə Avropa Şurası üzv dövlətlərinə terrorçuluğun qabağının alınması və onun kökünün kəsilməsi ilə əlaqədar olan mövcud milli hüquq normalarının əhatə etdiyi sahələrini gözdən keçirməyi təklif edərək, təcili qaydada düzəlişlərin həyata keçirilməsi imkanlarına baxılmasını təklif etdi. Bu onunla əlaqədar idi ki, beynəlxalq terrorçuluq əməlləri ilə bağlı olan işlərin digər instansiyaya verilməsi üzrə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutunda nəzərdə tutulan səlahiyyətləri genişləndirilsin. Avropa Şurası Parlament Assambleyası özünün 1534(2001) sayılı tövsiyəsində təkidlə Nazirlər Komitəsinə təcili olaraq

terrorçuluğun qarşısının alınması üzrə Avropa Konvensiyasından 13-cü maddəni xaric etməyə çağırırdı. Konvensiyanın bu maddəsi konvensiyaya görə öz üzərinə öhdəlik götürmüş dövlətə imkan verirdi ki, cinayətə görə müvafiq dövlət digər hallarda ekstradisiya üçün əsas olan bir sıra hallarda, həmin halların mövcudluğu şəraitində ekstradisiyadan imtina edə bilsin.

Avropa Şurası Parlament Assambleyası həm də Nazirlər Komitəsinə təklif etdi ki, Avropa İttifaqının digər orqanları ilə birlikdə terrorçuluqla mübarizə sahəsində Avropa İttifaqının həbs qəti imkan tədbiri barədə mandatının Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətlərə yayılması imkanlarını öyrənsin.

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının nazirlər şurası 3-4 dekabr 2001-ci il tarixdə özünün Buxarestdə keçirilən doqquzuncu yığıncağında “Terrorçuluqla mübarizə üzrə fəaliyyətin Buxarest planı”nı qəbul etdi [129]. Bu fəaliyyət Planında Nazirlər şurası qeyd etmişdir ki, terrorçuluq Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı regionunda beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə təhdidlər yaradır və fəaliyyət Planının məqsədi Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının terrorçuluqla mübarizə sahəsində hər tərəfli fəaliyyət çərçivəsinin formalaşdırılmasıdır. Nəzərdə tutulur ki, təşkilata üzv olan hər bir dövlət və bütövlükdə Təşkilat terrorçuluqla mübarizə apararkən insan hüquqları sahəsində beynəlxalq hüquq da daxil olmaqla, beynəlxalq hüquq normalarına tam əməl olunmalıdır. Buxarest fəaliyyət planı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının terrorçuluqla mübarizəyə aid olan konvensiya və protokollarını ratifikasiya etməklə dövlətlər arasında qarşılıqlı fəaliyyətin genişlənməsinə və milli antiterror qanunvericiliyinin gücləndirilməsinə yönəldilmişdir.

6-7 dekabr 2002-ci il tarixdə Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan bütün 55 dövlətin xarici işlər nazirləri şurasının Portuqaliyanın Portu şəhərində 10-cu iclası keçirildi. Nazirlər terrorçuluqla mübarizə sahəsində bir sıra mühüm sənədləri bəyəndilər. Bunların arasında terrorçuluğa əks-təsir göstərmək və onunla mübarizə üzrə Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Xartiyası, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq

Təşkilatının implementasiya öhdəliyi barədə qərar və terrorçuluqla mübarizə üzrə fəaliyyəti və s. var idi [127].

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan dövlətlər terrorçuluğu hər hansı bir millət və dinlə eyniləşdirməyi qəti şəkildə rədd edərək bir daha təsdiq etdilər ki, terrorçuluqla mübarizə üzrə fəaliyyət hər hansı bir dinə, millətə və xalqa qarşı yönəlməmişdir; Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı bunu qəbul edir ki, terrorçuluq razılaşıdırılmış və hər tərəfli cavab tədbirləri tələb edir və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının 1373(2001) qətnaməsində təsbit olunduğu kimi beynəlxalq və regional səviyyədə sülhə və təhlükəsizliyə təhdidlər yaradır; Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı bəyan edir ki, terror aktları, üsulları və təcrübəsi, eləcə də, şüurlu şəkildə ona yardım edilməsi, səssiz-səmirsiz terrorçuluğu maliyyələşdirmə, planlaşdırma və belə aktlara təhrik etmə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının və Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının məqsəd və prinsipləri ilə ziddiyyət təşkil edir; Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı bir daha bəyan edir ki, hər bir dövlət terrorçulara sığınacaq verməkdən imtina etməli, digər ölkənin ərazisində terror aktının həyata keçirilməsinin təşkili, həvəsləndirilməsi, fəal və ya passiv şəkildə kömək göstərilməsinə və ya digər bir formada sponsorluq etməyə yol verməməlidir; dövlətlər qəsdən terrorçuluğun maliyyələşdirilməsində, planlaşdırılmasında, hazırlanması və həyata keçirilməsində və yaxud belə əməllərə kömək göstərmiş istənilən şəxsin məhkəmə məsuliyyətinə cəlb olunmasının təmin olunması məqsədilə əməkdaşlıq edəcəkdir; bu məqsədlə dövlətlər öz milli qanunvericilikləri və beynəlxalq öhdəliklərinə müvafiq olaraq biri-birinə terror aktları ilə əlaqədar cinayət təhqiqatına və cinayətkar elementlərin ekstradisiyasına hər hansı bir aidiyyətə olan məlumatların verilməsinə maksimum köməklik göstərməlidirlər; dövlət milli qanunvericiliyin və beynəlxalq hüququn müvafiq tələblərini icra edərək terror aktlarının planlaşdırılması, ona köməklik göstərilməsi və onun törədilməsində bilavasitə iştirak etmiş şəxslərə sığınacaq verilməməsinin təmin olunması üçün müvafiq tədbirlər həyata keçirəcəkdir; Avropa Şurası qəbul edir ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının müvafiq protokolları və konvensiyaları,

eləcə də, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının 1373 (2001) və 2693(2006) sayılı sənədləri terrorçuluqla mübarizə üçün beynəlxalq hüququn əsaslarını formalaşdırır; Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının Əks-terrorçuluq Komitəsinin həyata keçirdiyi işlərin mühümlüyünü qəbul edir, iştirakçı-dövlətlərin və Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının bu komitə ilə əməkdaşlıq etməyə hazır olmasını bəyan edir; 13-14 dekabr 2001-ci il tarixdə Bişkekdə keçirilmiş “Mərkəzi Asiya təhlükəsizlik və sabitliyin möhkəmləndirilməsi: Terrorçuluğa əks-təsir gücünün hər tərəfli genişləndirilməsi” beynəlxalq konfransının Bəyannamə və fəaliyyət proqramına məmnunluqla diqqət yetirir; kooperativ təhlükəsizlik Platforması da daxil olmaqla İstanbul sammitində qəbul olunmuş Avropa təhlükəsizlik Xartiyası çərçivəsində öz üzərlərinə götürdükləri daha fəal və sıx əməkdaşlıq öhdəliyinin yerinə yetirəcəklərini bir daha təsdiq edirlər; qeyd edir ki, terrorçuluğa əks-təsir göstərilməsi və onunla mübarizə dayanıqlı yanaşma və ümumi və hərtərəfli təhlükəsizlik konsepsiyasına əsaslanmalıdır, eləcə də terrorçuluğun bütün təzahürlərinə qarşı mübarizə aparılması üçün Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının iştirakçı-dövlətlərindən hər hansı biri müraciət etdikdə ona hər tərəfli köməklik göstərməyi öhdəsinə götürür; terror aktlarının və fəaliyyətinin , terror təşkilatlarının maliyyələşdirilməsi də daxil olmaqla bu aktlara köməklik göstərilməsinin ölkələrin milli qanunvericiliklərində ciddi cinayət kimi müəyyənləşdirilməsinin təmin edilməsini nəzərdə tutan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının konvensiya və protokolları, Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri, eləcə də digər beynəlxalq öhdəlikləri üzrə öz üzərlərinə düşən öhdəliklərin yerinə yetirilməsini boyunlarına götürülər, o cümlədən terrorçuluq üzrə müvafiq beynəlxalq konvensiya və protokolların tələblərinin tam yerinə yetirilməsi və əməkdaşlığın genişləndirilməsi yolu ilə terror aktlarının qarşısının alınması, kökünün kəsilməsi, onların törədilməsinə görə məhkəmə qaydasında terror aktlarının təhqiqi və təqibi üzrə birgə fəaliyyətin həyata keçirilməsi; terrorçuluğu həvəsləndirən (şirnikləndirən) və ona köməklik göstərən şəraitin ləğv olunması üçün zəruri tədbirlərin görülməsinin zəruriliyinə əmin olmaqla, qeyd edilir ki, bunlara aşağıdakılar aiddir: bilavasitə

demokratiya və qanunun aliliyi prinsiplərinə tam əməl etməklə bütün vətəndaşlara siyasi məsələlərin həllində iştirak etmək imkanının verilməsi, cəmiyyətdə mədəniyyətlər və dinlər arasında ayrı- seçkiliyin aradan qaldırılması və cəmiyyətdə onlar arasında dialoqun keçirilməsi, münaqişələrin ümumi siyasi yolla tənzimlənməsi prosesinə vətəndaş cəmiyyətinin cəlb olunması, insan hüquqlarının qorunması və dözümlülüğün həvəsləndirilməsi, eləcə də kasıbçılığa qarşı mübarizə aparılması; qəbul edir ki, terror təşkilatının daha geniş səpkidə dərk olunması, eləcə də müxtəlif din, inanc, mədəniyyət və xalqların nümayəndələri arasında anlaşmaların əldə edilməsində və onların biri-birinə dözümlülük nümayiş etdirmələrində kütləvi informasiya vasitələri müsbət rol oynaya bilər; şifahi nifrətə qarşı mübarizə aparmağı, terrorçuluq məqsədi ilə Kütləvi İnformasiya Vasitələri və informasiya texnologiyalarından sui-istifadə qarşısının alınması üçün zəruri tədbirlərin görülməsini, belə tədbirlərin dövlət daxili qanunvericiliyin, beynəlxalq normalarının və Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının öhdəliklərinə uyğun olmasını öhdəsinə götürür; sərhəd nəzarətinin gücləndirilməsi yolu ilə ayrı-ayrı terrorçuların və terror qruplarının yerdəyişməsinin qarşısının alınması, eləcə də şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərin və yol sənədlərinin tərtib olunması üzərində nəzarətin gücləndirilməsi; öz ərazisində bütün qanuni vasitələrlə istənilən terror aktının hazırlanması, köməklik göstərilməsi, maliyyələşdirilməsi üzrə istənilən fəaliyyətin qabaqlanması, qarşısının alınması məqsədilə əlavə tədbirlər görülməsi yolu ilə beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsinin zəruriliyini qəbul edir; terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında Beynəlxalq Konvensiya, eləcə də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının qəsdən terror məqsədi ilə vəsait toplanması və vəsait verilməsi üçün cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutan müvafiq qətnamələrinin təmin olunmasına dair üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsinin zəruriliyini qəbul edir; Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının № 1373 (2001) və 1390(2002) sayılı qətnamələrində şərh olunmuş, əsasən də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının №1267 (1999) qətnaməsi ilə təsis olunmuş Komitə tərəfindən müəyyənləşdirilmiş şəxslərin hesablarının dondurulması üzrə öhdəliyini

yerinə yetirməyi bir daha qətiyyətlə bildirir; terrorçuluqla transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq, pulların yuyulması, insan, narkotik vasitələr və silah alveri arasında əlaqəni narahatlıq hissi ilə qeyd edir və bununla əlaqədar olaraq belə ciddi təhdidlərə, təhlükəsizlik və sabitliyə qarşı meydan oxumağa qarşı səmərəli fəaliyyət göstərmək üçün əməkdaşlığın daha da fəallaşdırılması və inkişafının zəruriliyini qeyd edir;

Terrorçuluğa qarşı mübarizə problemləri ilə adətən siyasi mövzudan uzaqlaşmaq istəyən beynəlxalq təşkilatlarda məşğul olmağa başlamışlar. Belə təşkilatlardan biri də məqsədi Asiya-Sakit okean regionunda iqtisadi inteqrasiyanın gücləndirilməsi olan Asiya-Sakit Okean Əməkdaşlığı Təşkilatıdır (ASOƏT). Asiya-Sakit Okean Əməkdaşlığı Təşkilatının 2002-ci ilin oktyabrında Los-Kabos şəhərində keçirilən forumunda terror aktları nəticəsində bu ölkələrin iqtisadiyyatına vurulan zərərin miqdarı təhlil olunaraq, belə bir anlaşılıqlıq əldə edilmişdir ki, bu regionda terrorçuluğun kökü kəsilməzsə, Asiya-Sakit Okean Əməkdaşlığı Təşkilatı heç bir real iqtisadi nəticə əldə edə bilməyəcəkdir.

6-7 noyabr 2002-ci il tarixdə Strasburqda Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin 111-ci sessiyası oldu və burada terrorçuluğa qarşı əks-təsir üzrə terrorçuluğun qarşısının alınması barədə 1977-ci il tarixli Avropa Konvensiyasına əlavə protokolun layihəsi təsdiq olundu və antiterror sahəsində Avropa Şurasının fəaliyyət istiqamətinə altı yeni təklif daxil edildi.

21 sentyabr 2001-ci il tarixdə Amerika Dövlətləri Təşkilatı (ADT) xarici işlər nazirlərinin yığıncağında xarici işlər nazirləri “Terrorçuluğun qarşısının alınması, kökünün kəsilməsi və ləğv olunması işində Şimali və Cənubi Amerika ölkələrinin əməkdaşlığının möhkəmləndirilməsi” adlı qətnamədə Daimi şuraya terrorçuluqla mübarizə haqqında Amerika dövlətlər arasındakı konvensiyanın layihəsinin hazırlanmasını tapşırırdı və dövlətlərə müraciət edərək ayrı-ayrı terrorçunu və ya terror qrupunu gizlədən və ya müdafiə edən, onlara maliyyə yardımı göstərən dövlət hakimiyyəti orqanlarının hərəkətinin beynəlxalq hüquqi nəticələrini öyrənsinlər [130]. Bu müqabil olaraq Amerika Dövlətləri Təşkilatının hüquq və siyasi məsələlər üzrə Komissiyası tərəfindən terrorçuluğun qarşısının alınması və

ləğv olunması üzrə Amerika dövlətlərarası konvensiyanın layihəsi hazırlandı və 2002-ci ilin 3 iyun tarixində Amerika Dövlətləri Təşkilatının Baş Assambleyası həmin konvensiyanı qəbul etdi.

1-3 aprel 2002-ci il tarixdə Kuala-Lumpurda İslam Konfransı Təşkilatının (İKT) xarici işlər nazirlərinin fəvqəladə sessiyası keçirildi və sessiyada beynəlxalq terrorçuluq problemi üzrə Kuala-Lumpur bəyannaməsi və fəaliyyət Planı qəbul olundu. Bu fəaliyyət Planının həyata keçirilməsi çərçivəsində İslam Konfransı Təşkilatı beynəlxalq terrorçuluq üzrə nazirlər səviyyəsində 13 nəfərin daxil olduğu açıq tərkib təsis etdi. Onun mandatı beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə üzrə Konvensiyanın müddələrinin həyata keçirilməsinin sürətləndirilməsi yolları barədə təkliflər hazırlanmasını nəzərdə tuturdu.

Beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə sahəsində birgə fəaliyyət göstərmək məqsədi ilə Rusiya Federasiyası hökuməti ilə Hindistan hökuməti arasında birgə rəsmi məlumat imzalanmış və onlar aşağıdakılar barədə razılığa gəlmişlər: fəaliyyətləri onların maraqlarına xələl gətirən terrorçu qruplaşmalar barədə, o cümlədən hər iki ölkədə olan terrorçu qruplar arasında əlaqə yaradılması barədə amillər də daxil olmaqla qarşılıqlı məlumat mübadiləsinin həyata keçirilməsi; onların ölkələrinə və vətəndaşlarına qarşı mümkün terror aktları haqqında, o cümlədən zəruri hallarda həm də diplomatik kanallar vasitəsilə məlumat mübadiləsi; maraqlarına toxunulduğu hallarda, tərəflər terror aktlarının qarşısının alınması və onlar barədə təhqiqat aparılması, terror aktlarının həyata keçirilməsində təqsirkar olan şəxslərin axtarılması və saxlanılmasında qarşılıqlı fəaliyyətin həyata keçirilməsi. Tərəflər, eləcə də terror təşkilatlarının maliyyələşdirilməsində mühüm rol oynayan narkotik vasitələrin və silahların qeyri-qanuni dövriyyəsinin qabağının alınması və kökünün kəsilməsi haqqında məlumat mübadiləsi və əməkdaşlıq sahəsində tədbirlər həyata keçirirlər.

Beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması sahəsində səmərəli rejimdə fəaliyyət göstərən pozitiv nümunələrdən biri Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) çərçivəsində həyata keçirilən əməkdaşlıqdır. Beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə sahəsində Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçı-dövlətləri arasında 4 iyun 1999-cu

ildə Minskdə əməkdaşlıq barədə müqavilə imzalanmışdır. Bu müqavilə bütün Müstəqil Dövlətlər Birliyi məkanında beynəlxalq terrorçuluq aktlarının qarşısının alınması və bu əmələ görə cəza tədbirlərinin tətbiqi sahəsində regional sistemin beynəlxalq hüquqi-əsasını yaratdı.

Müstəqil Dövlətlər Birliyi regional sistemi çərçivəsində müəyyənləşdirilmiş qarşılıqlı fəaliyyət və qarşılıqlı kömək hüquqi qaydası beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə sahəsində əməkdaşlığın səmərəliliyinin yüksəldilməsinə və mümkün qədər daha geniş köməklik göstərilməsinə yönəldilmişdir. Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçı dövlətləri terror aktlarının aşkara çıxarılması, qarşısının alınması, aradan qaldırılması və təhqiq edilməsi məsələlərində milli qanunvericilik və beynəlxalq öhdəliklərə, eləcə də 1999-cu il Müqaviləsində təsbit olunmuş əməkdaşlığın hüquqi üsulları əsasında əməkdaşlığa hazır olduqlarını bildirdilər.

Nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsinin təşkil olunması məqsədilə Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçı dövlətləri 1999-cu il müqaviləsinin yerinə yetirilməsinə məsuliyyət daşıyan səlahiyyətli orqanlarını təyin etmək niyyətində olduqlarını bəyan etdilər.

Müəyyən olundu ki, terror aktları ilə mübarizə sahəsində, o cümlədən bu əməlləri törətmiş şəxslərin təhvil verilməsində əməkdaşlığın həyata keçirilməsində tərəflər müvafiq əmələ yalnız cinayət əməli kimi baxırlar; terror aktının törədilməsində təqsirli bilinən şəxsin vətəndaşlığı, bu əməlin həyata keçirildiyi an üçün müəyyənləşdirilir.

Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçı dövlətlərin səlahiyyətli orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyəti nizama salınmış xüsusiyyətə malikdir və terrorçuluqla mübarizənin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə nail olunmasına yönəldilmişdir.

Səlahiyyətli orqanlar 1999-cu il Müqaviləsinin yerinə yetirilməsi və digər beynəlxalq müqavilələrə və milli qanunvericiliyin tələblərinə müvafiq olaraq əməkdaşlığı həyata keçirir və bir-birinə aşağıdakı yollarla köməklik göstərirlər: məlumat mübadiləsi; əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi barədə sorğunun yerinə yetirilməsi; terror aktlarının aşkara çıxarılması, qarşısının alınması, aradan qaldırılması və ya təhqiqat aparılması barədə razılaşdırılmış tədbirlərin işlənilməsi

və qəbul edilməsi, həm də bu tədbirlər barədə qarşılıqlı olaraq məlumat verilməsi; digər ölkənin ərazisində həyata keçiriləcək terror aktlarının qarşısının alınması və hazırlanmasına yol verilməməsi üçün tədbirlərin görülməsi; yüksək texnoloji və ekoloji təhlükəli obyektlərin fiziki mühafizə sisteminin vəziyyətinin qiymətləndirilməsində, bu sistemin təkmilləşdirilməsi üçün tədbirlər hazırlanması və həyata keçirilməsində köməklik göstərmək; onların tətbiqi üzrə normativ təcrübə mübadiləsi; terror aktlarının qarşısının alınması və onun nəticələri ilə mübarizə aparmaq məqsədilə praktiki kömək göstərilməsi üçün maraqlı tərəflərin razılığına əsasən xüsusi antiterror qruplarının yaradılması; təcrübə keçmə, seminarlar, məsləhətləşmələr və elmi-praktiki konfranslar keçirilməsi yolu ilə terror aktlarının qarşısının alınması və onunla mübarizə sahəsində təcrübə mübadiləsi; əməkdaşların hazırlanması və ixtisas səviyyələrinin yüksəldilməsi; tərəflərin razılığı əsasında yüksək texnoloji və ekoloji təhlükəli obyektlərin fiziki mühafizə üçün elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin maliyyələşdirilməsi və həyata keçirilməsi.

Terror aktları ilə mübarizə üzrə Müstəqil Dövlətlər Birliyi regionla sistemində beynəlxalq cinayət törətmiş şəxslərin qaytarılması barədə sorğu verilməsi prosedurası ümumi qəbul olunmuş ekstradisiya *aut derere, aut punire* institutu prinsipi əsasında həyata keçirilir. Bu halda Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçı dövlətlərinin hər birinin milli təhlükəsizliyinin təmin olunmasında maraqları nəzərə alınır. Belə ki, köməklik göstərilməsindən tamamilə və qismən o vaxt imtina edilir ki, sorğu göndərilən tərəf bunun yerinə yetirilməsinin onun suverenliyinə, təhlükəsizliyinə, ölkədə ictimai asayişə və ya onun digər maraqlarına zərər gətirə bilər, yaxud onun milli qanunvericiliyinin tələbləri və ya beynəlxalq öhdəlikləri ilə ziddiyyət təşkil edir. Bu halda sorğu göndərilən tərəf sorğunun yerinə yetirilməsindən səbəbi göstərilməklə imtina edilməsi barədə sorğu göndərən tərəfi yazılı surətdə məlumatlandırır.

Sorğunun yerinə yetirildiyi təqdirdə bir tərəfin digər tərəfdən aldığı məlumat və sənədlərin konfidensiallığı təmin olunur. Belə məlumat və sənədlərin bağlı olmasını onları verən tərəf müəyyənləşdirir. Bununla da sorğunun nəticəsində

sorğu göndərən tərəfə verilmiş məlumatlar başqa məqsəd üçün istifadə oluna bilməz. Bu halda 1999-cu il Müqaviləsi əsasında bir tərəfdən alınmış məlumat bu məlumatları vermiş tərəfin ilkin razılığı olmadan üçüncü tərəfə verilə bilməz.

Terrorçuluqla mübarizə üzrə Müstəqil Dövlətlər Birliyi regional sisteminin mühüm elementi zəruri məlumatların mübadiləsi institutudur. Müvafiq olaraq bu məslə ilə məşğul olan səlahiyyətli orqanlar qarşılıqlı maraq doğuran aşağıdakı məsələlər üzrə məlumat mübadiləsini həyata keçirirlər: ölkədə terror təhlükəsinin olması barədə məlumatlar olan sənədlərin yayılması; dövlət rəhbərlərinə, beynəlxalq müdafiə hüququ olan şəxslərə, diplomatik nümayəndəliklərin, konsulluq idarələri və beynəlxalq təşkilatların əməkdaşlarına, dövlət səfərinin beynəlxalq və milli, siyasi, idman və digər tədbirlərin iştirakçılara qarşı hazırlanmış terror aktları; nüvə materialları, kimyəvi, bakterioloji(bioloji) silah və onun hissələrinin, yüksək zəhərli kimyəvi maddələrin, natogen mikroorqanizmlərin qeyri-qanuni dövriyyəsi; dövlətlərin təhlükəsizliyinə təhlükə yaradan ayrı-ayrı şəxslər, terror qrupları və təşkilatları barədə, terror fəaliyyəti üsullarından istifadə edən qeyri-qanuni silahlı dəstələr, onların fəaliyyəti, üzvləri, məqsəd və vəzifələri; tərəfin suverenliyi və ərazi bütövlüyünün pozulmasına yönəldilmiş terror qəndləri və sairə.

Regional sistem çərçivəsində Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçı dövlətlərin səlahiyyətli orqanların əməkdaşlarının terror aktlarının törədilməsinin qarşısının alınması məqsədilə kompleks tədbirlər həyata keçirilməsi üçün ezam olunmalarını da nəzərdə tutur. Belə ki, tərəflər maraqlı tərəfin sorğusu əsasında bu sahədə səlahiyyətli orqanlar xüsusi antiterror birləşmələri də daxil olmaqla öz nümayəndələrini terrorla mübarizədə metodiki, məsləhətverici və ya praktiki kömək göstərmək məqsədilə həmin ölkəyə göndərə bilirlər. Bunları qəbul edən ölkənin ərazisində xüsusi antiterror birləşmələrinin və ya onun ayrı-ayrı üzvlərinin istənilən yerdəyişməsi yalnız xüsusi razılıq əsasında və qəbul edən tərəfin səlahiyyətli orqanının rəhbərinin nəzarəti altında mümkündür.

Terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində Müstəqil Dövlətlər Birliyi regional sistemi çərçivəsində xüsusi antiterror birləşmələrinin qarşılıqlı fəaliyyətinin

əhəmiyyətindən danışarkən əməkdaşlığın yeni istiqaməti olan birgə təlimlərin keçirilməsini qeyd etmək zəruridir. Belə ki, qarşılıqlı razılaşma və ayrıca saziş əsasında xüsusi antiterror birləşmələrinin birgə təlimləri keçirilir, qarşılıqlı əsasda özlərinin milli antiterror bölmələrində digər tərəfin nümayəndələrinin təcrübə keçmələrini təşkil edir.

Terrorçuluqla mübarizə sahəsində Müstəqil Dövlətlər Birliyinin regional sistemi onun bütün üzvlərinin bərabərliyi əsasında qurulur, beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə üzrə planlaşdırılan xüsusi tədbirlər planının dairəsi sistemin bütün iştirakçılarının mövqeyi nəzərə alınmaqla qarşılıqlı şəkildə razılaşdırılır. Müstəqil Dövlətlər Birliyinin regional sistemi çərçivəsində səmərəli fəaliyyət göstərən qarşılıqlı məsləhətləşmə institutu özündə 1999-cu il Müqaviləsinin bütün müddələrinin hərtərəfli yerinə yetirilməsi məqsədilə iştirakçı dövlətlərin səlahiyyətli orqanlarının işçi görüşlərinin keçirilməsi və məsləhətləşmələrin aparılması prosedurasını özündə birləşdirir. Qarşılıqlı məsləhətləşmə institutu Müqavilənin tətbiqi və ya şərh zamanı ortaya çıxan mübahisəli məsələlərin həllində özünün tənzimləyici təsirini göstərir.

Terrorçuluqla mübarizə üzrə Müstəqil Dövlətlər Birliyinin regional sistemində formalaşdırılmış səmərəli qarşılıqlı fəaliyyət rejimi sonrakı inkişafını iştirakçı dövlətlərin daxili işlər nazirliklərinin terrorçuluqla mübarizə sahəsində əməkdaşlığa barədə 8 sentyabr 2000-ci ildə imzalanmış sazişlə aldı. Sazişin iştirakçıları Azərbaycan Respublikasının, Ermənistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Moldova, Qırğızıstan Respublikalarının, Rusiya Federasiyasının, Özbəkistan, Tacikistan və Ukraynanın daxili işlər nazirləri olmuşlar.

Hər iki müqavilənin məqsədi terrorçuluğun bütün forma və təzahürlərdə ləğv edilməsidir.

Avropa və Müstəqil Dövlətlər Birliyi çərçivəsində yaradılmış beynəlxalq terrorçuluğa qarşı regional mübarizə sistemləri praktikada öz səmərəliliyini göstərdi və bu planda beynəlxalq cinayət olan beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması probleminin həllində nümunə ola bilər.

Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı mübarizə məqsədilə yaradılmış və hazırda Yaxın Şərqdə, İslam dövlətləri arasında, Avropa, Amerikada, Afrikada, Cənubi Asiyada və Müstəqil Dövlətlər Birliyi məkanında bərabər rejimdə fəaliyyət göstərən regional sistemlər məcmu şəkilində beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması sistemini yaradır. Burada beynəlxalq terrorçuluqla mübarizənin universallaşdırılması sahəsində Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin rolu xüsusi olaraq qeyd olunmalıdır. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi öz fəaliyyəti ilə beynəlxalq qanunçuluq və hüquq qaydalarının saxlanılmasına və bu əsasda da beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunmasına köməklik edir.

III FƏSİL

Azərbaycan Respublikasında terrorçuluğa qarşı mübarizə sistemi

III.1. Beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədə Azərbaycan Respublikası xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyət istiqamətləri

Azərbaycan Respublikası terrorçuluqdan ən çox əziyyət çəkən ölkələrdən biridir. Müstəqilliyin bərpasından sonrakı ilk illərdən etibarən Azərbaycan Respublikası ərazisində 373 terror aktı törədilmişdir ki, onlarında nəticəsində 2000 nəfərdən çox insan ölmüş, minlərlə insan yaralanmış, Azərbaycan dövlətinə və xalqına çox böyük maddi və mənəvi ziyan dəymişdir [18].

Müxtəlif beynəlxalq terror təşkilatlarının üzvlərinin sığınacaq tapdıqları Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri silah və narkotik vasitələrin tranziti, çirkli pulların yuyulması üçün istifadə edilir. Bu faktlar ABŞ Dövlət Departamentinin 2001-ci il üzrə hesabatında da öz əksini tapmışdır. Bu bəla ilə üzləşmiş dövlət kimi Azərbaycan Respublikası minlərlə insana faciələr gətirmiş terrorçuluq və təcavüzkar separatçılığın bütün forma və təzhürlərini qətiyyətlə pisləyir və ona qarşı amansız mübarizə aparmaq əzmindədir.

Terrorçuluq və onun nəticələri müasir dünyanın toqquşduğu ən təhlükəli problemlərindən birinə çevrilərək iqtisadi inkişaf səviyyəsi və ictimai quruluşundan asılı olmayaraq bu və ya digər formada dünyanın bir çox ölkələrində ölkələrində özünü göstərməkdədir. Müasir dövrün reallığı ondan ibarətdir ki, terrorçuluq bir çox ölkələrin siyasi, iqtisadi, mənəvi təhlükəsizliyinə böyük təhdidlər yaratmaqdadır. Onun qurbanları isə hər hansı bir ölkə və yaxud insan ola bilər.

Mütəşəkkil cinayətkar fəaliyyət, xüsusilə onun ən dəhşətli təzahür formalarından olan, artıq milli dövlət sərhədlərini adlamış, terrorçuluq bütün ölkələrin maraqlarına toxunan qlobal təhlükəyə çevrilməklə dünya ictimaiyyətinə

böyük təhlükələr yaradır. Azərbaycan Respublikası bu bəla ilə mübarizədə beynəlxalq birliyin səylərini tam müdafiə etməklə, onların taktika və strategiyalarına müvafiq qaydada siyasi, iqtisadi, dini və digər motivlərindən asılı olmayaraq, terrorçuluğun bütün forma və təzahürlərinə qarşı birmənalı mövqe tutur.

Dünya ictimaiyyəti bir sıra ölkələrdə həyata keçirilmiş çoxsaylı terror aktlarından öz narahatçılığını büruzə verməkdədir. Belə ki, son vaxtlar çoxsaylı insan tələfatı və külli miqdarda maddi ziyanlarla müşayiət olunmuş terror aktları Şimali İrlandiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Rusiya, Azərbaycan, Keniya, Tanzaniya, Yaponiya, Argentina, Hindistan, Pakistan, Əfqanıstan, İraq, Əlcəzair, İsrail, Misir, Türkiyə, Albaniya, Kolumbiya və digər ölkələrdə baş vermişdir. Müasir şəraitdə terror fəaliyyəti dövlət sərhədlərini tanımadan beynəlxalq terror mərkəzləri və təşkilatları ilə sıx əlaqədə öz fəaliyyətini genişləndirməkdədir.

Hal-hazırda dünya ictimaiyyəti qarşısında duran ən aktual məsələlərdən biri də terror təhlükəsinə qarşı hansı formada əməli tədbirlərin həyata keçirilməsidir.

Beynəlxalq terrorçuluqla bağlı cinayətlərə qarşı mübarizənin vacibliyi 2000-ci ilin 6-8 sentyabr tarixlərində Nyu-Yorkda keçirilmiş minilliyin sammitində qəbul olunmuş Deklarasiyada öz əksini tapmışdır. Həmin sənəddə 192 dövlətin beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədəki fəaliyyətlərinin razılaşdırılması, beynəlxalq ictimaiyyətin bu bəlaya qarşı barışmaz olmaqla Birləşmiş Millətlər Təşkilatına gələcəkdə terrora qarşı effektiv mübarizə aparması istiqamətində dəstək verməsinin zəruriliyi göstərilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının müstəqil, suveren, demokratik dövlət kimi inkişafı naminə milli təhlükəsizlik siyasətinin və strategiyasının hüquqi əsaslarının yaradılmasına yönəlmiş Azərbaycan Respublikasının “Milli təhlükəsizlik haqqında” 29 iyun 2004-cü il tarixli 712-IIQ nömrəli Qanununda terror təhdidi və ona qarşı səmərəli mübarizə vəzifəsi haqqında konseptual müddəalar öz əksini tapmışdır. Qanunla beynəlxalq terrorçuluq Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə əsas təhdidlər kimi nəzərdə tutulmuş, müvafiq olaraq, beynəlxalq terrorçuluğa və transmilli cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində beynəlxalq

əməkdaşlığın həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün əsas tədbirlər qismində müəyyən edilmişdir [6].

Azərbaycan Respublikasının xüsusi xidmət orqanları öz fəaliyyətində beynəlxalq terrorçu və separatçı təşkilatlara qarşı mübarizəyə xüsusi yer verərək, dövlət əhəmiyyətli rejimli obyektlərdə terror-diversiya aktlarının qarşısının alınması istiqamətində tədbirlər həyata keçirir və ölkəmiz dünyanın beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əlaqələndirici roluna fəal dəstək verir. Bununla da beynəlxalq antiterror koalisiyasının fəaliyyətinə öz vacib tövhəsini verərək, yeni təhlükələrə qarşı qlobal sistemlərin yaranmasına xidmət edir.

11 sentyabr 2001-ci il faciəsindən sonra Amerika Birləşmiş Ştatları prezidenti dünya dövlətlərinə müraciət edərək onları beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizəyə çağırırdı. Bu hər bir dövlət üçün terrorçuluqla mübarizə öz prinsip və mövqelərini nümayiş etdirməsi məqamı idi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ümummilli liderimiz Heydər Əliyev həmin gün Nyu-York və Vaşinqton şəhərlərində törədilmiş terror aktlarına qarşı ittihamçı mövqedən çıxış etmiş və onu qətiyyətlə pisləmişdir.

Hadisələrdən dərhal sonra beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə aparmaq məqsədilə Azərbaycanın da daxil olduğu antiterror koalisiyası yaradıldı. Azərbaycan Amerika Birləşmiş Ştatlarına dəstək nümayiş etdirərək koalisiyaya daxil olmuş ilk müsəlman dövləti oldu. Bu dəstək öz hava məkanını antiterror koalisiyasının təyyarələrinə verməkdən, terrorçuların maliyyə axınının qarşısının alınmasından və «əl-Qaidə» terrorçu təşkilatının fəal üzvlərinin həbsindən ibarət olmuşdur. Eyni zamanda Əfqanıstanda da keçirilən antiterror əməliyyatlarında Azərbaycanın dəstəyindən istifadə olunmuşdur.

Azərbaycanın qlobal antiterror koalisiyasında fəal iştirakı ölkənin ərazisinin beynəlxalq terror təşkilatlarının maraqları üçün istifadə olunmasına yol verməmək üçün rejim tədbirlərinin gücləndirilməsini tələb edir. Digər tərəfdən, ölkədə baş verən demokratik proseslər, Azərbaycanın Avropa Şurasına daxil olması, insan

hüquqlarının müdafiəsi sahəsində öhdəliklərin yerinə yetirilməsi vacibliyi Azərbaycan vətəndaşları kimi, ölkəmizdə əcnəbilərin də hüquq və azadlıqlarının qorunmasının zəruriliyinə tələb edir.

Azərbaycan Respublikası Təhlükəsizlik orqanları digər ölkələrin təhlükəsizlik qurumları ilə sıx əməkdaşlıq edərək terrorçu təşkilatların fəaliyyətlərinin qarşısının alınmasında, terrorçuların axtarışında, onların maliyyə və narkotrafika üzrə kanallarının bağlanılmasında öz mühüm rolunu oynamaqdadır.

Azərbaycan Respublikası tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrə əsasən terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində xarici dövlətlərlə, onların hüquq-mühafizə və xüsusi xidmət orqanları ilə, habelə terrorçuluğa qarşı mübarizə aparan beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir. Terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində istər universal, istərsə də regional təşkilatlar səviyyəsində əməkdaşlığı gücləndirməklə Azərbaycan indiyədək terrorçuluğa qarşı mühüm beynəlxalq və regional konvensiyalara qoşulmuş, terrorçuluğa, mütəşəkkil cinayətkarlığın digər növlərinə qarşı mübarizəyə dair 13 ikitərəfli saziş, 15 protokol və 2 memorandum imzalamışdır [51].

Azərbaycan Konstitusiyasına əsasən Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələr milli qanunvericilik sisteminin ayrılmaz hissəsidir. Ölkənin normativ-hüquqi aktları ilə beynəlxalq müqavilələr arasında təzadlar yarandığı təqdirdə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin normalarına üstünlük verilir [1]. Beləliklə, imzalanmış beynəlxalq hüquqi sənədlər Azərbaycanın qanunvericilik sisteminin tərkib hissəsidir və ərazisində qüvvədədir.

Faciəli 11 sentyabr hadisələrinə qədər Federal Təhqiqatlar Bürosu «öz dini, siyasi, ideoloji məqsədlərinə çatmaq üçün cəmiyyətin qorxu altında saxlanılması yolu ilə dövlətə təsir etmək kimi ciddi hadisələrin mövcudluğunu» terrorçuluq kimi hesab edirdi. Yeni qanunda kompüter xakerlərinin fəaliyyəti də terrorçuluq kimi qiymətləndirilərək milli terrorçuluq və beynəlxalq terrorçuluğu bir-birini ayrılmaz hissəsi kimi qəbul edilməyə cəhd göstərilmişdir.

Hazırda bir çox ölkələrin, o cümlədən, Azərbaycanın da hüquq mühafizə və xüsusi xidmət orqanlarının uzunmüddətli beynəlxalq antiterror strategiyasının

vacib vəzifələrindən biri terrorçu təşkilatların fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi yollarının qapadılmasıdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 may 2002-ci il tarixli 920 nömrəli Sərəncamı ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının 1368 nömrəli 2001-ci il 12 sentyabr tarixli, 1373 nömrəli 2001-ci il 28 sentyabr tarixli və 1377 nömrəli 2001-ci il 12 noyabr tarixli “Qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsinə dair tədbirlər Planı” qəbul edilmişdir. Həmin sərəncamda terrorçuluğa və terror fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinə qarşı, terror aktı törədən və ya törətməyə cəhd göstərən fiziki və hüquqi şəxslərin vəsaitlərinin və digər maliyyə aktivlərinin, yaxud iqtisadi resurslarının dondurulması sahəsində tədbirlərin görülməsinə dair müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına göstərişlər öz əksini tapmışdır. Tədbirlər planında Azərbaycan ərazisindəki bütün şəxslərə və təşkilatlara cinayətkarlar üçün birbaşa, yaxud dolayısı ilə vəsaitlərin, həmçinin maliyyə və ya müvafiq xidmətlərin göstərilməsinin qadağan olunması istiqamətində tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur. Plan terror fəaliyyəti ilə bağlı cinayət işlərinin araşdırılmasında antiterror koalisiyası iştirakçı dövlətlərinə hərtərəfli yardım göstərilməsini də nəzərdə tutur [12].

Azərbaycan Respublikasının hüquq-mühafizə orqanları beynəlxalq terror aktlarının təşkilində, maliyyələşdirilməsində, himayə olunmasında və törədilməsində günahkar şəxslərin aşkarlanması və cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün bütün zəruri tədbirləri görür.

Güc, hüquq-mühafizə strukturlarının xətti ilə müntəzəm informasiya, o cümlədən əməliyyat xarakterli informasiya mübadiləsi aparılır, müvafiq sorğular icra olunur, terrorçuluqda şübhəli bilinən şəxslərin müəyyənləşdirilməsi sahəsində yardım göstərilir.

Azərbaycan Respublikasında qeyri-qanuni yolla əldə edilmiş pul vəsaitlərinin leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı məqsədyönlü fəaliyyət həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının 11 oktyabr 2001-ci il tarixdə qoşulduğu “Terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə haqqında” Birləşmiş Millətlər

Təşkilatının Konvensiyasına, 4 iyul 2003-cü il tarixində qoşulduğu “Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılması, aşkar olunması, götürülməsi və müsadirə edilməsi haqqında” Avropa Şurasının Konvensiyasına, həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 iyul 1999-cu il tarixli 161 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi haqqında” Əsasnaməyə müvafiq olaraq hazırlanmış, 09 mart 2004-cü il tarixli “Qiymətli kağızlar bazarında çirkli pulların yuyulmasının və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları tərəfindən tədbirlərin görülməsi haqqında Qaydalar” Azərbaycan Respublikasının qiymətli kağızlar bazarında çirkli pulların yuyulması hallarına yol verilməməsi məqsədi ilə və bazarın şəffaflığının təmin edilməsi üçün qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları olan brokerlər, dilerlər və qiymətli kağızların idarə olunması üzrə peşəkar fəaliyyəti həyata keçirənlər (maliyyə vasitəçiləri) tərəfindən görülməli tədbirlər sistemini əhatə edir [49; 44; 13].

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 3 sentyabr tarixli 377 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramının (2004-2006-cı illər)” 4.33-cü bəndinə əsasən Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında 2004-cü ildə yaradılmış Pulların yuyulması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı tədbirlər üzrə Ekspertlər Qrupu tərəfindən pulların yuyulmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı Tədbirlər Proqramı hazırlanmışdır. Tədbirlər Proqramı pulların yuyulmasına qarşı fəaliyyətin konkret zaman çərçivəsinin formalaşdırılması ilə əlaqədar hökumət qurumlarının vəzifələrini müəyyənləşdirir [45].

Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramında Qeyri-qanuni fəaliyyətdən əldə edilmiş gəlirlərin leqallaşdırılmasının qarşısının alınması haqqında qanun layihəsinin hazırlanması, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və Avropa Şurasının bu sahədə konvensiyalarına və Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupun (FATF) tövsiyələrinə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi üçün təkliflər hazırlanmış və qəbul olunmuşdur.

Beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla “Qeyri qanuni yolla əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında Qanun” qəbul olunmuşdur.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında qeyri-qanuni yolla əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə qaydaları bir sıra qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasının “Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” 18 iyun 1999-cu il tarixli Qanunun 19-cu maddəsinə (Terror fəaliyyətinə görə təşkilatların məsuliyyəti) əsasən terror fəaliyyəti ilə əlaqəsinə görə Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən təşkilat (onun filial, nümayəndəliyi) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məhkəmənin qərarı əsasında ləğv edilə bilər. Terror fəaliyyətilə əlaqəsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq müəyyən edilmiş təşkilat ləğv edilərkən ona mənsub olan əmlak Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq müsadirə edilir və dövlətin hesabına keçirilir[7].

“Banklar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 16 yanvar 2004-cü il tarixli Qanununun 42-ci maddəsinə (Çirkli pulların yuyulmasının qarşısının alınması) əsasən, banklar xidmət göstərdiyi hər bir müştərinin kimliyini və ödənişləri həyata keçirərkən müştərilərdən vəsaiti alanı (benefisiarı) göstərməyi tələb etməlidirlər. Anonim hesabların, o cümlədən anonim əmanət hesablarının açılmasına yol verilmir, eləcə də Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə banklarda çirkli pulların yuyulmasının qarşısının alınması məqsədilə digər tələblər də müəyyən edilə bilər [20; 26; 27].

Çirkli pulların yuyulması, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı olan məsələlər Azərbaycan Respublikası Milli Bankının bir sıra normativ sənədlərində öz əksini tapmışdır. Həmin sənədlərdə müştərilərin daha ciddi əsasda identifikasiya edilməsinə dair tələblər göstərilmişdir.

Avropa Şurasının Pulların yuyulmasına qarşı tədbirlərin qiymətləndirilməsi üzrə Ekspertlər Komitəsinin (MONEYVAL) 18-ci plenar iclasında qəbul olunmuş

qərarla əlaqədar, Milli Bankın rəhbərliyi altında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Pulların yuyulması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı tədbirlər üzrə Ekspertlər Qrupu tərəfindən xüsusi “Aralıq Hesabatı” hazırlanmış və MONEYVAL-ın Katibliyinə təqdim edilmişdir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, terrorçu və ekstremist təşkilatların əsas maliyyə mənbəyi narkotik maddələrin qeyri-qanuni dövriyyəsindən formalaşır. Bu baxımdan da narkotik maddələrin yayılması kanallarının bağlanması və narko qrupların üzvlərinin zərərsizləşdirilməsi çox vacibdir. Bu nöqteyi-nəzərdən Azərbaycan Respublikası təhlükəsizlik orqanlarının fəaliyyəti digər xüsusi xidmət orqanlarına nümunə ola bilər. Ölkəmizdə Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi bu məsələdə aktiv rol oynayaraq təkcə 2007-ci il ərzində narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə məşğul olan bir neçə qrup zərərsizləşdirərək külli miqdarda narkotik maddə aşkar edib götürmüşdür.

Ümumiyyətlə, 2007-ci il ərzində 536,7 kq, (2006-cı ildə 251,5 kq) narkotik vasitə və psixotrop maddə müsadirə edilmişdir. Bunun 134,4 kq-nı tiryək, 51,9 kq-nı heroin, 136 kq-nı marixuana, 214 kq-nı isə həşiş və həşiş yağı təşkil edir. 323 kq narkotik vasitə ölkəyə qaçaqmalçılıq yolu ilə daxil olmuşdur [12,11-15].

2007-ci il ərzində müsadirə edilmiş narkotik vasitə kütləsinin ümumi həcmi 2006-cı il ilə müqayisədə təxminən iki dəfədən artıq olmuşdur. Müvafiq dinamika müsadirə olunmuş tiryək (2006-cı ildə 68 kq) və heroinin (2006-cı ildə 26,9 kq) miqdarı ilə bağlı da qeydə alınmışdır.

Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinin artması və ondan əldə edilən gəlirin beynəlxalq terrorçuluğun maliyyələşdirilməsində istifadə olunması Azərbaycan ərazisinin bir hissəsinin işğal altında olması ilə əlaqədardır.

Bədnam, nankor qonşumuzun - Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş və nəzarət olunmayan Azərbaycan torpaqlarının narkotik vasitələrin becərilməsi, emalı və beynəlxalq narkotranzitin əsas magistrallarından birinə çevrildiyi dəfələrlə bəyan edilmişdir. Artıq Amerika Birləşmiş Ştatları Dövlət Departamentinin, habelə qeyd olunan sahəyə aid müvafiq beynəlxalq qurumların hesabatlarında bu faktların bir çoxu öz əksini tapmışdır. Ermənistanın işğal altında

saxladığı ərazilərdən narkotik vasitələrin satışı və narkotransit məqsədilə istifadəsi də dəfələrlə qeyd olunmuşdur. Çox-çox təəssüflər olsun ki, bir sıra aidiyyəti beynəlxalq qurumlar bu məsələyə ikili standartlar mövqeyindən yanaşırlar. Buna baxmayaraq narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə gücləndirilmiş, transmilli, mütəşəkkil cinayətkar dəstələrin İran-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ - İran - Azərbaycan, İran - Azərbaycan - Rusiya marşrutları ilə narkotiklərin daşınması hallarının aşkarlanması üzrə məqsədyönlü iş davam etdirilmiş, külli miqdarda narkotik vasitələr müsadirə edilərək götürülmüşdür.

Narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi Azərbaycan Respublikası xüsusi xidmət orqanlarının beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədə mühüm fəaliyyət strategiyalarından biri olmaqla onun həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir.

Dünya üzrə terrorun miqyasının artması təhlükəsizlik və hüquq mühafizə orqanlarından daha sıx əməkdaşlıq etməsini tələb edir. Hal-hazırda Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədə dünyanın təqribən 100 ölkəsinin xüsusi xidmətləri və hüquq-mühafizə orqanları ilə fəal və işgüzar əməkdaşlıq edir. Xüsusi xidmət orqanlarının informasiya mübadiləsi ilə yanaşı hərtərəfli və ikitərəfli razılaşmaları praktik xarakterdə inkişaf etməkdədir.

Rusiya, Özbəkistan və Gürcüstandan olan tərəfdaşlarla həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində axtarılda olan bir çox cinaytkarlar Rusiya Federasiyasına ekstradisiya edilmiş, eləcə də çeçen separatçılarına dəstək verən beynəlxalq terrorçu təşkilatların fəaliyyətinin qarşısı alınaraq onların Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Məlumat Mərkəzləri bağlanmışdır. Rusiya tərəfi isə bizə cinayət törədərək axtarılda olan Rusiya Federasiyası ərazisində gizlənən vətəndaşlarımızı ekstradisiya etmişdir.

Müstəqil Azərbaycan 11 sentyabr 2001-ci il tarixdə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Nyu-York və Vaşinqton şəhərlərində çoxsaylı insan tələfatı ilə nəticələnən dəhşətli terror hadisəsindən sonra beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədə öz səylərini nəzərə çarpacaq dərəcədə artırmış və bu sahədə antiterror

koalisiyasına daxil olan ölkələrlə, xüsusilə də Amerika Birləşmiş Ştatları ilə öz əməkdaşlığını genişləndirmişdir.

1998-2008-ci illərdə iki ölkə arasındakı əlaqələr bütün sahələr üzrə - siyasi, iqtisadi, regional əməkdaşlıq, beynəlxalq təhlükəsizlik və hərbi məsələlər üzrə genişləndirilmiş, strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə yüksəlmişdir. ABŞ Azərbaycan əlaqələri tamamilə yeni mərhələyə qədəm qoymuş, “Azadlığı müdafiə aktı”na ədalətsiz 907-ci düzəlişin aradan qaldırılması nəticəsində ikitərəfli əlaqələrdə nəzərəcarpacaq dönüş yaranmışdır. ABŞ hökuməti xüsusən də, beynəlxalq terrorçuluqla mübarizənin təşkili, regionda sülh və təhlükəsizliyin təmin olunması sahəsində Azərbaycanın malik olduğu potensialı yüksək qiymətləndirir. Antiterror koalisiyasının fəal üzvünə çevrilmiş Azərbaycan son 7 ildə Əfqanıstanda və İraqda həyata keçirilən hərbi əməliyyatlara hərbi-siyasi, mənəvi-dəstək vermişdir. Beynəlxalq terror təşkilatlarına qarşı mübarizəni nəzərdə tutan bir sıra konvensiyalara, müqavilələrə qoşulan Azərbaycan qanunvericiliyini həmin sənədlərə uyğunlaşdırmaq istiqamətində bir sıra ciddi tədbirlər həyata keçirmişdir. Təsadüfi deyil ki, ABŞ Prezidenti bu faktı bir neçə dəfə məmnunluqla vurğulamaqla, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında başlanmış, hazırda isə dövlət başçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən antiterror siyasətini təqdir etmişdir.

Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq terrorçuluğun mühüm və ayrılmaz tərkib hissəsi, onu qidalandıran amillərdən sayılan təcavüzkar separatçılıqla mübarizə daim xüsusi diqqət mərkəzindədir. Hazırda Ermənistanda dövlət səviyyəsində dəstəklənən terrorçuluğun başlıca hədəfləri siyahısında müstəqil Azərbaycanın ilk sıradadır və bu xüsusi xidmət orqanlarından öz fəaliyyətlərini bir an belə zəiflətməməyi tələb edir. Müasir qloballaşmanın müəyyən mənada “nankor övladı” olan beynəlxalq terrorçuluğun tərkib hissəsi sayılan bu məkrli siyasət əsasən 1988-ci ildən etibarən daha qabarıq şəkildə özünü büruzə vermişdir. Dəhşətli faciələrlə nəticələnən həmin hadisələr bir çox dövlətlər və xüsusilə bəzi nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən İslam Konfransı Təşkilatı tərəfindən bu və ya digər səpgidə etiraf olunmuşdur. Buna baxmayaraq Ermənistan Respublikası

və Dağlıq Qarabağ separatçıları tərəfindən törədilən çoxsaylı terror aktları, azərbaycanlıların Ermənistandakı doğma ata-baba yurdlarından zorla, məcburi surətdə kütləvi şəkildə deportasiyaları, ölkəmizin 20 faizdən çox ərazisinin işğalı nəticəsində bir milyondan artıq soydaşlarımızın qaçqın və məcburi köçkünə, didərginə çevrilməsi, bəşər tarixində alternativini çətin tapılan, dəhşətli Xocalı faciəsi kimi soyqırımı və sair faktlara yanaşmaqda dünyanın bir sıra nüfuzlu dövlətlərində bu məsələyə yanaşmada ikili standartların mövcudluğu çox ciddi narahatlıq doğurur.

Beləliklə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda mövcud olan erməni terroru problemi, xüsusilə gərginləşərək ümumi milli təhlükəsizliyin təmin edilməsində ümumdövlət probleminə çevrilmişdir. Bu hal isə ən yüksək dövlət səviyyəsində həll edilməlidir.

Azərbaycan Respublikasında terrorçuluğa qarşı mübarizə vacib ümumdövlət vəzifəsi hesab edilir.

Terrorçuluğa qarşı effektiv mübarizədə antiterror fəaliyyətinin təşkilinə dövlət səviyyəsində sistemli yanaşılmalıdır. Belə ki, terrorçuluğa qarşı mübarizədə dövlətin kifayət qədər xüsusi strukturlarının mövcud olmasına baxmayaraq bu qurumlar əksər hallarda cinayətin törədilməsindən sonra güc aksiyalarının həyata keçirilməsinə istiqəmətlənmiş olurlar. Bu baxımdan da mübarizəni şərti adlandırmaq olar. Halbuki terrorçuluqla mübarizə əsas operativ işdən ibarət olmaqla yaranma mərhələsində olan terror təşkilatlarının aşkarlanmasına, planlaşdırılan və hazırlanan terror aktlarının qabaqlanmasına yönəldilməlidir.

“Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında “ Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 avqust 1999-cu il tarixli 185 nömrəli Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sərhəd Xidməti, Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikası Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti öz səlahiyyətləri hüddudlarında terrorçuluğa qarşı mübarizədə iştirak edirlər. Operativ işin düzgün qurulması, bu

təşkilatlara gündəlik operativ məlumatlardan istifadə edərək terror aktlarının ilkin mərhələsində qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsinə imkan verir [50].

Azərbaycan ərazisində həbs edilmiş təxribatçı və terrorçuların böyük əksəriyyətini məhz Ermənistanda hazırlıq keçmələri, oradan maliyyə, silah və sursat dəstəyi almalarının prosesual qaydada sübuta yetirilməsi bu dövlətin hansı siyasət yürütdüyünün əyani göstəricisidir. Bütün bunları və Ermənistanın dövlət orqanları ilə yanaşı erməni diasporası tərəfindən Azərbaycan ərazisində təxribat-pozuculuq aksiyalarını keçirmək cəhdləri nəzərə alınaraq Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən ciddi əks-tədbirlər görülməsinə diqqət daha da artırılmışdır. Belə ki, Ermənistan Azərbaycan və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüquq normaları əsasında ədalətli, xalqımızın mənafeyinə uyğun həllində bütün imkanlardan məqsədyönlü şəkildə istifadə edilməsi, düşmənin kəşfiyyat-pozuculuq, terror-təxribat və təşviqat fəaliyyətinin qarşısının alınması, əks-təbliğatın səmərəli, məqsədyönlü qurulması istiqamətindəki adekvat tədbirlər möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin milli maraqların hərtərəfli təminatı sahəsində xüsusi xidmət orqanlarının qarşısına qoyduğu ən başlıca tələblərdən olmuşdur. Müstəqil Azərbaycana qarşı Ermənistanın uzun illərdən bəri davam edən informasiya blokadasının yarılmasında son zamanlar əldə edilmiş nailiyyətlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Beynəlxalq terrorçuluqla mübarizədə terrorçu təşkilatların silah alveri, qeyri-qanuni nüvə, bioloji və digər materiallarla alver edən mütəşəkkil cinayətkar qruplarla birbaşa əlaqəsinə nəzərdən qaçırmaq olmaz.

Beynəlxalq terrorun diqqət mərkəzində olan Azərbaycanda terror təhlükəsi hər an real olduğundan respublikamızın əks kəşfiyyat və xüsusi xidmət orqanları daimi olaraq bu bəlaya qarşı ciddi mübarizə aparır və onun qarşısının qabaqcadan alınması üçün yeni üsul və vasitələr axtarır.

Hazırda dünya miqyasında çox sürətlə gedən qloballaşma və inteqrasiya prosesləri müstəqil Azərbaycanın coğrafi-strateji mövqeyi və hər baxımdan çox həssas bölgədə yerləşməsi, respublikamızın hərbi-siyasi vəziyyəti, nankor, bədnam qonşularımızın-ermənilərin uydurma, qondarma “Dağlıq Qarabağ problemi” və

eyni zamanda həyat əhəmiyyətli beynəlxalq layihələrin həyata keçirilməsində bilavasitə iştirakı ciddi və kompleks qabaqlayıcı təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsini zəruri və vacib edir. Bu baxımdan ən aktual problemlərdən olan terrorçuluqla və transmilli cinayətkarlığın digər növləri, o cümlədən erməni separatçılığı və dini ekstremizmlə mübarizə milli təhlükəsizlik orqanlarının fəaliyyətinin strateji əhəmiyyət kəsb edən vəzifələrindəndir.

Hesab edirik ki, Azərbaycana qarşı məkrli, dövlət səviyyəsində aparılan siyasəti ifşa etmək xüsusi xidmət orqanlarının qarşısında duran başlıca vəzifələrdəndir. Həmin istiqamətdə aparılan çoxcəhətli tədbirlərdə möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin aşağıdakı tövsiyəsini daim əldə rəhbər tutulur: “Bəzi xarici kütləvi informasiya vasitələrində Azərbaycana qarşı müxtəlif səpgilərdə aparılan kompaniya da məhz, bilavasitə erməni lobbisi tərəfindən həyata keçirilir və istiqamətləndirilir. Nəyə görə?”

Dünyada Azərbaycanın imicinə xələl gətirmək, Azərbaycanı mənfi şəkildə təqdim etmək üçün. Biz bunların hamısını bilirik və bununla mübarizə aparırıq. Amma onu da bilməliyik ki, bu lobbi həm iqtisadi, həm də siyasi cəhətdən böyük təsirə malikdir. Lakin mən şübhə etmirəm ki, bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycanın haqq işi, Azərbaycanın siyasəti və görülmüş bütün işlər, atılmış addımlar bizim bu məsələyə yanaşmamız Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli şəkildə həllinə gətirib çıxaracaqdır. Hesab edirəm ki, Milli təhlükəsizlik orqanlarının da bu istiqamətdə görülən bütün işlər və atılan addımlar öz səmərəsini verəcəkdir. Milli təhlükəsizlik orqanlarının da bu istiqamətdə gördüyü və görəcəyi işlər böyük, xüsusi əhəmiyyət kəsb edir” [4].

Buradan irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsinə xidmət baxımından aşağıdakı mülahizələrimizi də bildirmək istərdik. Qloballaşma, inteqrasiya və informasiya texnologiyası proseslərinin geniş vüsət alması qarşıya yeni öhdəliklər qoyur. Həmin yeni reallıqlar və milli maraqlar zəminində cərəyan edən hadisələrin, nəticəsi kimi müstəqil Azərbaycana qarşı daxili və xarici təhdidlərin konkretləşməsi, milli mənafehlərin təminatı məqsədilə kompleks və ardıcıl tədbirlərin daha səmərəli, məqsədyönlü və çevik həyata keçirilməsini şərtləndirir.

Terrorçuluq, təcavüzkarlıq, separatçılıq kimi dəhşətli təhlükələrlə yanaşı, dini və siyasi ekstremizm, eləcə də narkotiklərin radioaktiv maddələrin və silahların qanunsuz dövriyyəsi, insan alveri və s. transmilli cinayətlərə qarşı mübarizə bütün dünya dövlətləri, o cümlədən müstəqil Azərbaycan üçün də son dərəcə aktualdır. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, son zamanlar mütəşəkkil cinayətkarlarla mübarizə Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin başlıca fəaliyyət istiqamətlərindən birinə çevirmiş, bir sıra xarici ölkələrin xüsusi xidmət və təhlükəsizlik orqanları ilə bu sahədə iki və çoxtərəfli əməkdaşlıq əlaqələri daha da genişlənməmişdir. Respublikamızın xüsusi xidmət orqanları həm milli təhlükəsizlik, həm də qlobal beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminin mühüm ünsürü kimi transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində son zamanlar çox ciddi müvəffəqiyyətlərə nail olunsada bu sahədə xüsusi xidmət orqanlarının öz fəaliyyətlərini gücləndirməsi zəruridir.

Daha bir fakta diqqəti cəlb etmək istərdik. Qeyri-qanuni miqrasiya kanallarından istifadə cəhdlərinin də qarşısının alınması, əsrin ən uğurlu layihəsi olan və bu gün çox uğurla işləyən Bakı – Tbilisi - Ceyhan neft və Cənubi Qafqaz qaz kəmərlərinin, TRASEKA layihəsinin reallaşması ilə əlaqədar Azərbaycanın həm də insan alveri ilə məşğul olan transmilli cinayətkar qrupların maraq dairəsinə çevrilməsi, belə hallara qarşı mübarizədə beynəlxalq təşkilatlar və region dövlətləri ilə əməkdaşlığın gücləndirilməsinin vacibliyinin daim xüsusi diqqət mərkəzində olması zəruridir. Qeyri-qanuni miqrasiya proseslərinin müstəqil ölkəmizin təhlükəsizliyinə doğura biləcəyi təhdidlərin operativ öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi, bu yönümdə məqsədyönlü işin səmərəli, peşəkarcasına təşkili istiqamətində müxtəlif, aidiyyət dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilən fəaliyyət növlərinin düzgün əlaqələndirilməsi və vahid nəzarət imkanlarının reallaşdırılması üzrə konkret və zəruri, kompleks tədbirlər görülür. Şübhə yox ki, məqsədlə Avropa ölkələrinin müsbət təcrübəsi də nəzərə alınır. Bütün sahələrdə dinamik inkişaf yolunda olan müstəqil Azərbaycanda dövlətimizin iqtisadi təməllərinin və beynəlxalq nüfuzunun sarsıdılmasına yönələn cinayətkarlıqla mübarizə, bu sahədə təhlükəsizliyin etibarlı təmin olunması da xüsusi xidmət orqanlarının ümdə vəzifələrindəndir. İqtisadi cinayətkarlıqla, korrupsiya ilə

mübarizə, ölkəmizin həyat əhəmiyyətli obyektlərinin mühafizəsi, böyük şirkət və birliklərin terror-təxribat aksiyalarından etibarlı müdafiəsi və s. kimi problemlərdə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Bu kimi qanunazidd fəaliyyət növləri ilə mübarizə üzrə həyata keçirilən əməliyyatlar nəticəsində bir sıra sahələrdə belə əməllərin, hərəkətlərin qarşısı qətiyyətlə alınmışdır. Məlum olduğu kimi, 2005-ci ildə “Qara kəmə” devizi altında əməliyyatdan sonra davam etdirilən əməliyyat-axtarış və istintaq tədbirləri nəticəsində adam oğurluğu, qətlər, vəhhabi terrorçuluğu, radikal şüəlik və s. istiqamətlərdə məşğul olan dəstələrin aşkarlanıb zərərsizləşdiriləsi, törədilmiş dəhşətli cinayət əməllərinin istintaqla sübuta yetirilməsi Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin strateji məqsədlərinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi nəticəsində mümkün olmuşdur.

Yeri gəlmişkən, onu da qeyd etmək istərdik ki, xarici dövlətlərin xüsusi xidmət orqanları ilə səmərəli, məqsədyönlü əlaqələrin genişləndirilməsi və daha faydalı şəkildə qurulması baxımından da keçən qısa zaman kəsiyində nazirliyimizdən ötrü çox uğurlu olmuşdur. Bir daha qeyd etmək istərdik ki, beynəlxalq və onun mühüm tərkib hissəsi olan erməni terrorçuluğuna və transmilli cinayətkarlığın digər formalarına qarşı mübarizə, eləcə də informasiya mübadiləsi sahəsində yeni əməkdaşlıq sazişləri imzalanmış prioritet fəaliyyət istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir. Eyni zamanda nazirliyimizin rəhbər işçilərinin bir sıra xarici ölkələrə səfərləri zamanı və beynəlxalq təşkilatların rəhbərliyi ilə keçirilən görüşlərdə transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq, xüsusən də beynəlxalq terrorçuluq, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi, qeyri-qanuni miqrasiya, insan alveri və s. ilə mübarizə sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi problemləri ətraflı müzakirə edilmiş və müəyyən ikitərəfli, habelə çoxtərəfli razılaşmalara nail olunmuşdur. Xarici ölkələrin, tərəfdaş dövlətlərin müvafiq qurumları və beynəlxalq təşkilatlarına əməkdaşlıq imkanlarından səmərəli şəkildə istifadə olunması işinin milli mənafelərin təminatına əlverişli şərait yaradılmasındakı rolu şəksizdir, danılmazdır. Belə ki, məhz bu əlaqələrdən səmərəli və məqsədyönlü qaydada istifadə xüsusilə son zamanlar siyasi əhəmiyyətli və təhlükəsizlik məsələlərində

ölkəmizə müvafiq dəstək əldə olunması, beynəlxalq hüquq ədəbiyyatına daxil olan aktların qəbulu və informasiya mübarizəsində mövqelərimizin möhkəmləndirilməsi işində mühüm rol oynamış və oynamaqdadır.

Azərbaycan Respublikası xüsusi xidmət orqanlarının, xüsusən də Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin gündəlik fəaliyyətinin və strateji istiqamətlərinin mühüm istiqamətlərindən biri də qeyri-ənənəvi sektalara və dini ekstremizmə qarşı mübarizədir.

90-cı illərin əvvəllərində müsəlman, xristian icmalarının və qeyri-ənənəvi sektaların üzvləri kütləvi şəkildə ölkəmizə gələrək əhali arasında missioner fəaliyyətlə məşğul olmağa başladılar. Ölkəmizin xüsusi xidmət orqanları öz səlahiyyətləri çərçivəsində həmin təşkilatların ölkəmizin əməliyyat şəraitinə olan neqativ təsirlərinin qarşısının alınması istiqamətində fəaliyyət göstərərək maliyyə terrorçuluğu istiqamətində şübhəli bilinən 7 beynəlxalq humanitar təşkilatların fəaliyyəti dayandırmışdır. Onlardan: Səudiyyə Ərəbistanının «Əl-Harameyn», Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin «Beynəlxalq humanitar çağırış», Küveytin «İslamın Dirçəlişi» «Xəstələrə yardım fondu», Amerika Birləşmiş Ştatlarının «Beynəlxalq xeyriyyə fondu», Sudanın «Dopfodio» yardım cəmiyyəti və «Qatar» adlı xeyriyyə təşkilatlarının fəaliyyəti Rusiya Xüsusi Xidmət Orqanlarının məlumatı əsasında dayandırılmışdır [12].

Son vaxtlar Azərbaycanın NATO strukturları ilə əməkdaşlığı çərçivəsində H.Əliyev adına Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Akademiyasında Beynəlxalq antiterror təlim mərkəzi təşkil edilmişdir. Mərkəz öz fəaliyyətini bir təşkilat kimi beynəlxalq terrorçuluğa qarşı ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlıq çərçivəsində qurmağı planlaşdırır. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən NATO ölkələrinin ekspertləri ilə lazımi məsləhətləşmələr aparılmış və təkliflərdən ibarət lahiyələr hazırlanmışdır.

Belə bir mərkəzin yaradılması müstəqil Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə istiqamətində mütərəqqi, qabaqcıl dünya təcrübəsinin mənimsəməsində yeni, perspektiv imkanlar yaratmaqla ölkəmizin

milli təhlükəsizlik orqanları və onun təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi yolunda növbəti uğurlu addım olacaqdır.

Azərbaycan Respublikasının 4 may 1994-cü il tarixdə NATO-nun Sülh Naminə Tərəfdaşlıq proqramının Çərçivə Sənədini imzalaması ilə ölkəmizin Avro-Atlantika məkanına qovuşması istiqamətində mühüm bir prosesin başlanğıcı qoyulmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasının NATO ilə əməkdaşlığını daha da gücləndirmək tədbirləri haqqında” 1997-ci il 14 noyabr tarixli Sərəncamı ilə bu məqsədlə Komissiya yaradılmış, sonrakı illərdə onun tərkibi genişləndirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası 2004-cü ilin may ayında Fərdi Tərəfdaşlıq üzrə Əməliyyat Planının Təqdimat Sənədini NATO-nun Avro-Atlantika Tərəfdaşlıq Şurasına təqdim etmişdir. Təqdimat Sənədində əks olunan məqsədlərə çatmaq üçün özündə konkret addımları əks etdirən Fərdi Tərəfdaşlıq üzrə Əməliyyat Planı (FTƏP) 27 may 2005-ci il tarixdə NATO-nun Avro-Atlantika Tərəfdaşlıq Şurası tərəfindən təsdiq edilmişdir. Fərdi Tərəfdaşlıq üzrə Əməliyyat Planından irəli gələn vəzifələrin icrası məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 avqust 2005-ci il tarixli Sərəncamı ilə aidiyyəti dövlət orqanlarına müvafiq tapşırıqlar verilmişdir.

Azərbaycan terrorçuluqla mübarizədə beynəlxalq səylərdə fəal iştirak edən dövlət kimi, NATO-nun Terrorçuluğa dair Tərəfdaşlıq Fəaliyyət Planına böyük əhəmiyyət verir. Azərbaycan Respublikası NATO-nun Terrorçuluq əleyhinə fəaliyyət Planı (PAP-T) qəbul edildikdən sonra sənədin müddəalarına uyğun olaraq, beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə sahəsində bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirmişdir. Azərbaycan Respublikasının paytaxtı-Bakı şəhərində 2006-cı ilin iyulunda Avro-Atlantika Tərəfdaşlıq Şurası formatında terrorçuluqla mübarizədə əməkdaşlıq məsələlərinin müzakirəsinə həsr olunmuş “PAP-T-nin əməliyyatlaşdırılması: Terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində NATO əməliyyatlarına tərəfdaşların töhfələri və iştirakları” mövzusunda seminar keçirilmiş, tədbirdə 30-dan çox ölkənin nümayəndəsi təmsil olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının 2001-ci il 12 sentyabr tarixli, 1368 nömrəli və 2001-ci il 28 sentyabr tarixli, 1373 sayılı qətnamələrinin yerinə yetirilməsi məqsədilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində terrorçuluq əleyhinə qəbul edilmiş bütün Konvensiyaları və Protokolları 1999-cu ildən 2008-ci ilədək olan dövrdə təsdiq etmişdir [51; 46].

Azərbaycan Respublikası Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının Altıncı Komitəsi çərçivəsində “Terrorçuluqla mübarizə haqqında ümuməhatəli Konvensiya” layihəsinə dair aparılan müzakirələrdə fəal iştirak etmişdir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizədə Azərbaycan Respublikası xüsusi xidmət orqanlarının mühüm əhəmiyyət verdiyi strateji məsələlərdən biri də bu sahədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə yanaşı dünyanın mühüm regional təşkilatları və ayrı-ayrı dövlətləri ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsidir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizədə tərəfdaş ölkələrin əlaqələrinin dinamik inkişafı nəzərə alınaraq qeyd etmək lazımdır ki, xüsusi xidmət orqanları arasında olan əlaqələrin gələcəkdə məlumat mübadiləsindən, birgə operativ tədbirlərə keçməsi əməkdaşlığın effektiv inkişafına xidmət etmiş olar.

Beynəlxalq ictimaiyyətin terrorçuluğun maliyyə qaynaqlarının qarşısının alınması istiqamətindəki aktiv fəallığı göstərilən problemi aktual edərək antiterrorçuluq fəaliyyətində yeni mərhələlərin yaranmasına gətirib çıxarır ki, bu da öz növbəsində tapşırıqların yerinə yetirilməsində qüvvə və vasitələrin keyfiyyətli şəkildə əlaqələndirilməsini tələb edir.

Birinci növbədə bu razılaşdırılmış tədbirlərin həyata keçirilməsinə aid olaraq antiterror koalisiyası üzvlərinin topladığı təcrübədən istifadəni vacib edir.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi terrorçuluğa qarşı mübarizədə ikili standartlar olmamalıdır. Belə ki, terrorçuluğa qarşı mübarizədə ikili standartların tətbiq olunması mübarizəni effektivləşdirməz. Azərbaycan və onun müttəfiqləri göstərilən məsələyə ümumi prinsiplərdən yanaşırlar. Terrorçulara və onların tərəfdarlarına, sponsorlarına sığınacaq verilməsi cinayətlərə bəraət vermək deməkdir. Bu addımlar antiterror koalisiyası üzvlərinin birliyinə, onlar arasındakı etibarlı münasibətləri poza bilər. Ancaq son illərin hadisələri onu göstərir ki, artıq bir çox

ölkələr terrorçuların hədəfinə çevrilərək ikili standartların ölümcül təhlükəsi ilə üzləşmişlər. Problemə dövlətlər arası siyasi yanaşmada ikili standartların mövcudluğuna baxmayaraq həmin ölkələrin xüsusi xidmət orqanları terrorçuluğa qarşı mübarizədə böyük iş təcrübəsinə malikdirlər. Hal-hazırda bir çox dövlətlərin terrorçuluqla təhdidlərindən narahatçılıqları mövcuddur. Qarşıda duran əsas məsələlərdən biri də həmin dövlətlərlə birgə ümumi təhlükələrin qarşısının alınması həyata keçirilməlidir. Azərbaycan Respublikası Milli təhlükəsizlik orqanları beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədə heç bir halda ikili standartlara yol verməmişdir və bu sahədə müttəfiqlərini də səmimi olmağa çağırır.

Azərbaycan Respublikası milli təhlükəsizlik orqanları öz fəaliyyətində beynəlxalq terrorçu və separatçı təşkilatlara qarşı mübarizəyə xüsusi yer verərək, dövlət əhəmiyyətli rejimli obyektlərində terror-diversiya aktlarının qarşısının alınması istiqamətində tədbirlər həyata keçirir. Ölkəmiz dünyanın beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əlaqələndirici roluna fəal dəstək verməkdədir.

Ölkəmizə sərmayə qoyan xarici şirkətlərin və iş adamlarının normal fəaliyyəti və təhlükəsizliyi, xarici investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılmasına əlverişli şərait yaradılması, nəticə etibarilə xalqımızın maddi rifahının yüksəldilməsi deməkdir. Dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələrinin, dövlətlərinin müsbət təcrübəsinə uyğun olaraq ölkəmizə maliyyə kəşfiyyatı sahəsində görülən, həyata keçirilən işlərin əlaqələndirilməsi məsələsi də az əhəmiyyət kəsb etmir. Həmin sahədə beynəlxalq təşkilatların tövsiyələrinin nəzərə alınması və bu sahələrdə qanunçuluğun daimi olaraq təkmilləşdirilməsi çox vacibdir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizədə Müstəqil Dövlətlər Birliyi Xüsusi Xidmət Orqanlarının sıx əməkdaşlığı öz müsbət nəticəsini verməkdədir. Hazırda əməkdaşlığın mövcud olan hüquqi bazasında əlaqələrin praktik olaraq gerçəkləşdirilməsi beynəlxalq terrorçuluğa qarşı dövlətlərarası bağlanmış çoxtərəfli və ikitərəfli müqavilələrlə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikası Müstəqil Dövlətlər Birliyi çərçivəsində terrorçuluğa, mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində əməkdaşlığı nəzərdə tutan aşağıdakı sənədlərin iştirakçısıdır:

- Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçı dövlətlərinin cinayətkarlığa qarşı mübarizədə əməkdaşlığı haqqında Saziş (25.11.1998);
- Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçı dövlətlərinin terrorçuluğa qarşı mübarizədə əməkdaşlığı haqqında Müqavilə (04.06.1999);
- Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçı dövlətlərinin kompyuter informasiyası sahəsində cinayətlərə qarşı mübarizədə əməkdaşlığı haqqında Saziş (01.06.2001);
- Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçısı olan dövlətlərin ərazilərində birgə antiterror tədbirlərinin təşkili və keçirilməsi qaydası haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsinə dair Protokol (07.10.2002).

Azərbaycan Respublikası, həmçinin Müstəqil Dövlətlər Birliyinin orqanlarından olan Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçı-dövlətlərinin təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanları rəhbərlərinin Şurası çərçivəsində terrorçuluqla mübarizə sahəsində aşağıdakı sənədlərin işlənilib hazırlanmasında iştirak etmiş və onlara qoşulmuşdur:

- Mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizədə əməkdaşlıq haqqında Müqavilə;
- Mülki aviasiyanın qeyri-qanuni müdafiə aktlarından qorunmasının təmin edilməsi sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş;
- Terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində əməkdaşlıq sahəsində Protokol;
- Mühüm sənaye, nəqliyyat və rabitə obyektlərinin təxribatdan müdafiəsi, mümkün olan nüvə, kimyəvi və bakterioloji terrorçuluğun qarşısının alınması üzrə tədbirlər haqqında Protokol;
- Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçı-dövlətlərinin təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanlarının dini, etnik və siyasi pərdə altında

aparılan terrorçuluq, separatçılıq və digər ekstremist fəaliyyətə qarşı mübarizədə əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Protokolu.

Azərbaycan Respublikası Müstəqil Dövlətlər Birliyi dövlətlərinin Antiterror Mərkəzi ilə məlumat-təhlil və məsləhət sahəsində əməkdaşlıq edir. Müstəqil Dövlətlər Birliyi Antiterror Mərkəzinin “Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçı dövlətlərinin ərazisində fəaliyyəti qadağan olunacağı mümkün terrorçu və ekstremist təşkilatların vahid siyahısı”nın hazırlanmasında Azərbaycan Respublikası yaxından iştirak etmiş, bir sıra terror və ekstremist təşkilatların adı onun təklifi əsasında bu siyahıya daxil edilmişdir. Bu məsələdə Rusiya və Azərbaycanın xüsusi xidmətlərinin əməkdaşlığı xüsusi rol oynayır.

“Независимая газета”-nin müxbirinin, beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədə Azərbaycan və Rusiya xüsusi xidmətlərinin əməkdaşlıq səviyyəsinin vəziyyəti haqqında sualına cavab verən Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Naziri cənab Eldar Mahmudov bu əlaqələrin ən yüksək səviyyədə olmasını bildirmişdir. Bununla yanaşı, cənab Nazir tərəfindən hər iki dövlətin xüsusi xidmətlərinin bir-birinə əməli yardım göstərərək şəxslər və təşkilatlar barədə informasiya mübadiləsi aparmasını, eləcə də terrorçu fəaliyyətdə şübhəli bilinərək hadisəni törətmiş şəxslərin aşkar edilməsi, saxlanılması və ekstradisiya edilməsi ilə bağlı bir çox misallar çəkmişdir. O, Rusiya Federasiyası və Azərbaycan xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşlığı nəticəsində 90-cı illərin ortalarında dəmiryol və magistral yollarda partlayış törətmək məqsədilə erməni xüsusi xidmət orqanları tərəfindən hazırlanmış terrorçu dəstənin Moskva şəhərindəki ifşasını da qeyd etmişdir [86].

Eyni zamanda cənab Nazir müxbirin diqqətinə, Rusiya xüsusi xidmət orqanları tərəfindən saxlanılmış və Ermənistan Xüsusi Xidmət Orqanlarının şantajı nəticəsində Bakı metropolitenində vətəndaşlarımızın ölümü ilə nəticələnən partlayış törətmiş hərbi əsirin Azərbaycan tərəfinə qaytarılmasını da çatdırmışdır [86].

Rusiya, Özbəkistan və Gürcüstan tərəfdaşlarımız ilə həyata keçirdiyimiz tədbirlər nəticəsində axtarılda olan bir çox cinaytkarlar Rusiya Federasiyasına ekstradisiya edilmiş, eləcə də çeçen separatçılarına dəstək verən beynəlxalq

terrorçu təşkilatların fəaliyyətinin qarşısı alınaraq onların Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Məlumat Mərkəzləri bağlanmışdır. Rusiya tərəfi isə bizə cinayət törədərək axtarışda olan Rusiya Federasiyası ərazisində gizlənən vətəndaşlarımızı ekstradisiya etmişdir [86].

Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi ilə Rusiya Federal Təhlükəsizlik Xidmətinin əməkdaşlığı nəticəsində Ermənistan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Baş İdarəsinin şöbə rəisi polkovnik Can Ohanesyanın, onun müavini mayor Aşot Qaloyanın, Rusiya Federal əks-kəşfiyyat xidmətinin terrorçuluqla mübarizə İdarəsinin baş əməliyyat müvəkkili mayor Boris Simonyanın başçılığı ilə Rusiya ərazisində fəaliyyət göstərən erməni separatçılarından ibarət terrorçu qrup məsuliyyətə cəlb olunmuşdur. Moskvada yerləşən və Valeri Petrosyanın rəhbərlik etdiyi «TİRR» Assosiasiyası tərəfindən maliyyələşdirilən həmin qrup Rusiya və Azərbaycan ərazisində dəmiryolu qatarlarında bir neçə partlayış törətmişdir. Bütün bu şəxslər Rusiya Federasiyası və Azərbaycan Respublikası məhkəmələri tərəfindən müxtəlif müddətlərə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuşlar [51].

Rusiya Federasiyasının Dağıstan Respublikası ərazisində fəaliyyət göstərən terrorçu-separatçı «Sadval» təşkilatı üzvlərinin 1994-cü ilin martın 19-da Bakı metropoliteni stansiyalarından birində törətdikləri və 14 nəfər dinc sakinin ölümü, 42 nəfərin yaralanması ilə nəticələnən partlayışın Ermənistan Respublikası xüsusi xidmət orqanları tərəfindən təşkil edilməsi faktı da prosesual qaydada tam sübuta yetirilmişdir. Çoxsaylı şahid ifadələri və maddi sübutlar bu təşkilatın yaraqlılarının Ermənistan Respublikasının Nairi və Arzni rayonlarında yerləşən, xüsusi xidmət orqanlarına məxsus hərbi-təxribat hazırlığı bazalarında, habelə Dağıstan Respublikasının Məhərrəmkənd rayonu ərazisində təşkil edilmiş xüsusi düşərgələrdə təlim keçdiklərini birmənalı şəkildə təsdiqləmişdir. Məhz Ermənistanın xüsusi xidmət orqanları terror aktlarının icrası üçün cinayətkarları zəruri partlayıcı materiallar və texniki vasitələrlə təchiz etmiş və maliyyələşdirmişlər. Azərbaycanın milli təhlükəsizlik orqanları həmin cinayətin 43 təşkilatçısını və icraçısını aşkarlamış, onlardan 30 nəfəri Azərbaycan Respublikası

Ali Məhkəməsinin hökmü ilə azadlıqdan məhrum olunmuşdur, ölkənin hüduqlarından kənarda gizlənənlər barədə isə əməliyyat-axtarış tədbirləri davam etdirilir.

Bu dəhşətli terror aktının qeyri-adiliyi ondadır ki, Azərbaycan torpaqlarını işğal edən və Dağlıq Qarabağın separatçı rejiminə himayədarlıq edən qonşu Ermənistanın xüsusi xidmət orqanları həmin cinayəti həyata keçirmək üçün terrorçuları digər həmsərhəd ölkədə - Rusiya Federasiyasında, ölkəmizin bir sıra şimal rayonları barəsində ərazi iddiaları irəli sürən separatçılar sırasından hazırlamışlar. Bu isə müxtəlif etnik yönümlü separatçılar arasında qarşılıqlı əlaqələrin beynəlxalq terrorçuluğun əsas tərkib hissələrindən biri olduğuna daha bir sübutdur.

Təəssüf ki, bu yeganə fakt deyil. Belə ki, 2000-ci ilin əvvəlindən etibarən Azərbaycanın şimal rayonlarında yaşayan avar xalqının adından separatçılıq hərəkətini başlamaq məqsədini güdən bir qrup fəallaşmışdı. 2001-ci ilin iyun ayından Dövlət Yol Polisinin postlarına, rayon polis şöbəsinə və hərbi hissəyə bir neçə basqınlar, Şeyx Şamilin abidəsinin partladılması kimi cinayətlərin törədilməsi Zaqatala və Balakən rayonlarında vəziyyəti kəskinləşdirmişdi.

Həmin cinayətlərin istintaqı zamanı göstərilən qrupun rəhbəri Hacı Maqomedovun və sonradan onun həbs edilmiş silahdaşı Şaban Buşdiyevin erməni xüsusi xidmətlərinin nümayəndələri ilə əlaqələri olması faktı aşkarlanmışdır.

1997-ci ildə onların hər ikisi Azərbaycan ərazisində «Avar dövləti»nin yaradılması üçün 1 milyon ABŞ dolları və 1000 ədəd avtomat silahın alınması məsələsinin müzakirəsi məqsədi ilə Yerevan və Xankəndiyə səfər etmişlər. Sonradan onlar bu danışıqları Mahaçqalada davam etdirmiş və nəticədə 1000 ədəd avtomat silahın və 300 min ABŞ dollarının verilməsi barədə razılığa gəlmişlər. Bundan sonra avar separatçılarının «Car-Balakən dövləti»nin yaradılması ideyası və bu istiqamətdə fəaliyyətlərinə dəstək almaq üçün H.Maqomedov 2001-ci ilin dekabr ayında yenidən Yerevana getmişdir. Bu səfərin əsas məqsədi yaz-yay mövsümündə yerli icra hakimiyyətinin binasının zəbt edilməsi, həbs olunmuş silahdaşlarının azadlığa buraxılması şərti ilə vəzifəli şəxslərin girov götürülməsi və

dövlətə qarşı digər cinayət əməlləri üçün müxtəlif növ silah, o cümlədən istilik raketlərinin alınması idi.

Qeyd olunanlar müxtəlif etnik təmayüllü «separatçılar»ın sıx əlaqədə göstərdikləri fəaliyyətlərinin beynəlxalq terrorçuluğun əsas tərkib hissəsi olduğunu bir daha sübut edir.

Bunlardan əlavə Azərbaycan Respublikası beynəlxalq terrorçuluqla mübarizədə bir sıra regional təşkilatlar çərçivəsində səmərəli əməkdaşlığı bu sahədə özünün strateji məqsədlərindən hesab edir.

Azərbaycan Respublikası üzvü olduğu Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində təşkilatın fundamental prinsiplərini özündə əks etdirən 1975-ci ildə qəbul olunmuş Helsinki Yekun Aktını, Yeni Avropa üçün Paris Xartiyasını, Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Avropa Təhlükəsizliyi Xartiyasını və özündə terrorçuluğa qarşı mübarizənin prinsiplərini birləşdirən digər mühüm əhəmiyyətli sənədləri imzalamışdır [39].

Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı ilə əlaqələrinin daha da gücləndirilməsi, Avropa İttifaqının Avropa Qonşuluq siyasətinə müvafiq olaraq Azərbaycan üzrə Fəaliyyət Planının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi üzrə səmərəli və əlaqələndirilmiş işin təmin edilməsi məqsədilə 2005-ci ilin 1 iyun tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı əsasında Azərbaycan Respublikasının Avropaya inteqrasiyası üzrə Dövlət Komissiyası yaradılmışdır. Hesab edirik ki, Fəaliyyət Planı terrorçuluğa və mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində əməkdaşlığa mühüm töhvə olacaqdır.

Azərbaycan Respublikası, Avropa Şurasının üzvlüyünə qəbul edildiyi tarixdən (25.01.2001) etibarən Azərbaycan Respublikası Avropa Şurası qarşısında Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 222(2000) sayılı qətnaməsilə öz üzərinə götürmüş olduğu öhdəliklərin demək olar ki, əksəriyyətini icra etmişdir. Azərbaycan Respublikası terrorçuluğa, mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində bir çox Avropa konvensiyalarının və protokollarının iştirakçısıdır.

Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasının Terrorçuluğa qarşı beynəlxalq mübarizə üzrə çoxtərəfli qrupunun (GMT) fəaliyyətində iştirak etmiş, hazırda bu

sahədə Avropa Şurasının Terrorçuluq üzrə Ekspert Komitəsi (CODEXTER) çərçivəsində əməkdaşlığını davam etdirir.

23 may 2006-cı il tarixdə Kiyev (Ukrayna) şəhərində Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldova dövlət başçıları tərəfindən Demokratiya və iqtisadi inkişaf naminə GUAM Təşkilatının Nizamnaməsinin imzalanması nəticəsində çoxtərəfli diplomatiyanın vasitəsi kimi GUAM-ın regional məşvərət konfransından, regional hökumətlərarası təşkilatlara transformasiyasını təmin edəcək hüquqi və funksional-təşkilati əsaslar müəyyən edilmiş oldu. Beləliklə, GUAM müasir dövrümüzdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin VIII fəslə ilə regional təşkilatlar qarşısında qoyulan tələblərə indiki halda tam cavab verir.

Beynəlxalq terrorçuluğa, ekstremizmə, separatizmə, transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığın sair formalarına və digər ağır cinayətlərə qarşı mübarizədə əməkdaşlıq, Demokratiya və iqtisadi inkişaf naminə GUAM Təşkilatının başlıca məqsədlərindən birini təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası GUAM çərçivəsində terrorçuluqla və mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində aşağıdakı sənədlərin iştirakçısıdır:

- 2002-ci il iyulun 20-də Yalta (Ukrayna) şəhərində GUAM-ın Zirvə Toplantısında imzalanmış “Terrorçuluq, mütəşəkkil cinayətkarlıq və digər növ təhlükəli cinayətlərlə mübarizə sahəsində GUAM iştirakçısı olan dövlətlərin hökumətləri arasında əməkdaşlıq haqqında” Saziş;
- 2003-cü il iyulun 4-də Yalta (Ukrayna) şəhərində imzalanmış “Terrorçuluq, mütəşəkkil cinayətkarlıq, narkotiklərin yayılması və digər təhlükəli növ cinayətlərlə mübarizə üzrə GUAM-ın Virtual Mərkəzinin və GUAM-ın Dövlətlərarası İnformasiya-Təhlil Sisteminin (DİTS) yaradılması haqqında Saziş.

Azərbaycan Respublikası 9 aprel 2002-ci il tarixli 296-IIQ nömrəli qanunla “Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan dövlətlərin hökumətləri arasında cinayətkarlığa, xüsusən onun mütəşəkkil formalarına qarşı mübarizədə

əməkdaşlıq haqqında” 1998-ci il oktyabrın 2-də Kerkira şəhərində (Yunanıstan) imzalanmış Sazişə, 5 dekabr 2003-cü il tarixli 523-IIQ qanunla isə Azərbaycan Respublikası bu Sazişə dair 2002-ci il martın 15-də Kiyev şəhərində imzalanmış Əlavə Protokola qoşulmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan bir çox dövlətlərlə beynəlxalq terrorçuluqla mübarizədə fəal əməkdaşlıq edir. 2002-ci ilin aprel ayında Trabzon şəhərində Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında «Terrorçuluq, mütəşəkkil cinayətkarlıq və digər ağır cinayətlərlə mübarizə haqqında Saziş» imzalanmışdır. GUAM üzv dövlətlərinin hüquq-mühafizə orqanları arasında sıx əməkdaşlıq 2002-ci ilin iyul ayında Yalta şəhərində «Terrorçuluq, mütəşəkkil cinayətkarlıq və digər ağır cinayətlərlə mübarizə haqqında» Sazişin imzalanması ilə nəticələndi. Həmin sazişlərin əsas məqsədlərindən biri regional iqtisadi layihələrin təhlükəsizliyinin təmin olunmasıdır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, sənaye infrastrukturuları, nəqliyyat kommunikasiyaları və həyat təmianatı sistemləri bu gün terror aktlarının başlıca hədəfləridir. Hazırda Cənubi Qafqazda tarixi «İpək yolu»nun bərpası, Avropa-Qafqaz-Asiya, Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinin möhkəmləndirilməsi, yeni neft və qaz kəmərlərinin, o cümlədən Aralıq dənizindəki Ceyhan limanına çıxışı olacaq Bakı-Tbilisi neft kəmərinin və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri kimi irimiqyash beynəlxalq layihələr reallaşır. Bununla bağlı Azərbaycanda həyati əhəmiyyətli obyektlərin, kommunikasiyaların, su hövzələrinin, silah və hərbi sursat, radioaktiv və zəhərləyici maddələrin saxlanılma yerlərinin, qaz və neft kəmərlərinin, hava və dəniz limanlarının mühafizəsinin gücləndirilməsi üçün ciddi kompleks tədbirlər həyata keçirilir. Səfirliklər, beynəlxalq təşkilatların nümayəndəlikləri və xarici şirkətlərin mühafizəsi xüsusən gücləndirilmişdir.

Beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizənin intensivləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması sahəsində Azərbaycan dövlətinin mühüm strategiyalarından biri də sərhədlərin mühafizəsinin gücləndirilməsi və beynəlxalq terror təşkilatı üzvlərinin ölkəyə daxil olması və ölkədə özlərinə sığınacaq tapmalarının qarşısının alınmasıdır.

Azərbaycan Respublikasının mühüm və həssas coğrafi-strateji məkanda yerləşməsi, mövcud hərbi-siyasi vəziyyət və həmçinin, ölkəmizdə Avropa regionu dövlətlərinin nəqliyyat və enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasına yönəlmiş transmilli layihələrin həyata keçirilməsi ciddi və kompleks təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsini və sahədə xüsusi strateji planların işlənilməsini ön mövqeyə çəkmişdir.

Azərbaycan sərhədlərinin mühafizəsi, pasport və qeydiyyat rejimləri qaydalarına ciddi riayət olunması üzərində nəzarət və sərhəd məntəqələrində nəzarət-buraxılış rejimi gücləndirilmişdir. Habelə, xaricilərin Azərbaycana qeyri-qanuni axınının qarşısının alınması, qeyri-qanuni yolla məskunlaşmış şəxslərin mənsub olduqları dövlətlərə readmissiyası sahəsində müvafiq tədbirlər həyata keçirilir. Həyati əhəmiyyətli obyektlərin, tranzit neft və qaz kəmərlərinin, müvafiq enerji nəqli sistemlərinin, terminalların, hava və dəniz limanlarının, tərsanələrin, səfirliklərin, beynəlxalq təşkilatların və nümayəndəliklərin, xarici şirkətlərin, dini qrupların mühafizəsinin gücləndirilməsi üzrə ciddi kompleks profilaktik və əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirilir. Beynəlxalq terror təşkilatlarının üzvlərinin, transmilli və regionlararası mütəşəkkil cinayətkarlıqla məşğul olan qruplaşmaların, yaxud onlarla sıx əlaqədə olan şəxslərin müəyyənləşdirilməsi və ifşa edilməsi məqsədilə əlavə tədbirlər görülür. Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən terror qrupları və terrorçuların müəyyənləşdirilməsi, aşkar və həbs edilməsi üzrə əməliyyat axtarış tədbirləri, terrorçuluqla bağlı hər hansı bir fəaliyyətin qarşısının alınması üzrə profilaktik tədbirlər həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasına terrorçuların daxil olmasının, tranzitinin və başqa dövlətlərə qarşı cinayət aksiyaları törədilməsi üçün onun ərazisindən istifadə edilməsinin qarşısının alınması məqsədilə bir sıra normativ hüquqi aktlar qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının “Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhəddi haqqında” 09 dekabr 1991-ci il tarixli, “Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında” 14 iyun 1994-cü il tarixli, “Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti haqqında” 13 mart 1996-cı il tarixli, “Yaşayış yeri və olduğu yer haqqında” 04 aprel 1996-cı il tarixli, “Azərbaycan

Respublikasının vətəndaşlığı haqqında” 30 sentyabr 1998-ci il tarixli, “İmmiqrasiya haqqında” 22dekabr 1998-ci il tarixli Qanunlarını, “Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit keçid qaydaları haqqında” Əsasnaməni belə aktlar sırasına daxil etmək olar [20; 21; 22; 23; 24; 25; 26].

Antiterror əməliyyatının başlanmasından sonra terrorçu təşkilatların üzvlərinin və onların yardımçılarının yerdəyişməsinə imkan yaradan, daha da güclənmiş qeyri-leqal miqrasiyanın aşkarlanması və kanallarının qarşısının alınması Azərbaycanın hüquq-mühafizə və xüsusi xidmət orqanlarının fəaliyyətində öncül istiqamətlərdən biridir. Bu məsələnin həlli məqsədi ilə Azərbaycan hökuməti miqrasiyanın idarə olunması üzrə dövlət proqramının işlənilib hazırlanması Komissiyası, sərhəd nəzarəti Komissiyası, həmçinin Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı ilə əməkdaşlıq üzrə əlaqələndirici qrup təsis etmişdir. Həmin strukturların fəaliyyətinin əsas məqsədləri sərhəd nəzarəti və sərhədlərin mühafizəsi ilə bağlı prosedurların beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, sərnəşin axını və yük dövriyyəsinə nəzarətin səmərəli təminatı ilə yanaşı, insan hüquqlarına riayət olunmasıdır.

Proqramın həyata keçirilməsi təkcə bu sahədə fəaliyyətin daxili əlaqələndirilməsini deyil, habelə beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı, xarici dövlətlərin müvafiq qurumları ilə sıx tərəfdaşlıq əlaqələrini tələb edir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının müvafiq qurumları ilə Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı arasında sıx əməkdaşlıq nəticəsində sərhədin mühafizəsi sahəsində potensialın artırılması üzrə bir sıra tədbirlər görülmüşdür. Bunların sırasında yeni müstəqil dövlətlərdə sərhədçilərin hazırlanması üçün analoqu olmayan trening-mərkəzin təşkilini, sərhəd nəzarət-buraxılış məntəqələrinin texniki cəhətdən yenidən təchiz edilməsini, Azərbaycan sərhədlərini keçən miqrantlar barədə bütün informasiyanı vahid məlumat bazasında toplamağa imkan verən avtomatlaşdırılmış «giriş-çıxış» sisteminin yaradılmasını göstərmək olar. Bu gün həmin şəbəkəyə bir neçə nazirlik, «Binə» hava limanı, Bakı dəniz limanı, ölkənin şimalında və qərbində iki nəzarət-

buraxılış məntəqəsi qoşulmuşdur. Yeni abonentlərin mərhələli qoşulması hesabına bu sistemlə sərhədin bütün perimetrini əhatə etmək planlaşdırılır.

Hüquq-mühafizə orqanlarının sərhədyanı rayonlarda fəaliyyətinin təşkilinə xüsusi diqqət yetirilir, mütəmadi olaraq cinayətlərin qabaqlanması və açılmasına, cinayətkarların yaxalanmasına yardım göstərilir. Eyni zamanda, Azərbaycan ərazisinin narkotiklərin ötürülməsi üçün dəhliz kimi istifadəsi cəhdlərinin ardıcıl surətdə qarşısı alınır.

Son illər cinayətkarlıqla, o cümlədən onun mütəşəkkil və transmilli formalarına qarşı mübarizənin fəallaşdırılması məqsədi ilə irimiqyaslı birgə əməliyyatlar («Sərhəd» şərti adı altında) keçirilmişdir. Regional əməkdaşlıq çərçivəsində problemin poçt terrorçuluğu ilə mübarizə kimi aspekti də nəzərdə tutulur. Lakin bəzi problemlərlə mübarizədə Azərbaycan başqa dövlətlərin müvafiq təcrübəsindən də istifadə edir.

Azərbaycan ərazisində beynəlxalq terrorçu təşkilatların üzvləri saxlanılaraq vətəndaşları olan dövlətlərin prokurorluq orqanlarına təhvil verilmişdir. Bunlardan saxlanılmış 2 nəfər «Əl-Qaidə», 5 nəfər «Əl-Camaat Əl-İslamiyyə», 3 nəfər «Əl-Cihad», 1 nəfər «Özəbəkistanın İslam hərəkatı» və 1 nəfər həbs isə «Qafqazın İslam Ordusu» təşkilatının üzvləri olmuşlar. 2004-cü ildə Azərbaycan ərazisində beynəlxalq terrorçu təşkilatların üzvlərindən 1 İngiltərə, 1 Əfqanıstan, 1 İordaniya və 5 nəfər Rusiya Federasiyası vətəndaşı saxlanılmışdır. 2005-ci ildə isə terrorçu təşkilatlarla əlaqəsi olan saxlanılan 30 şəxs digər dövlətlərə təhvil verilmiş, digər ölkələrdən olan 44 nəfər isə terrorçu qruplarla əlaqələrdə şübhəli bilindiyinə görə Azərbaycandan xaric olunub.

Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində aşağıdakı terror təşkilatları ifşa olunmuş və onların üzvləri həbs olunmuşdur:

- “Ceysullah”- 14 üzv
- “Hizbut-Təhrir”- 6 üzv
- “Əl-Qaidə”- 23 üzv

- “Əl-Qaidə Qafqaz”- 6 üzv
- “Munir” qrupu- 8 üzv
- “Camaat Əl-Müvahiddin”- 7 üzv
- “Hacı Cankayevin qrupu”- 16 üzv
- “Fadil Əldressi Əlinin qrupu”- 10 üzv
- “İmam Mehdinin Şimal Ordusu”- 17 üzv
- “Meşə qardaşları” qrupu- 24 üzv
- “Kamran Əsədovun qrupu”- 11 üzv
- “Əbu Cəfərin qrupu”- 18 üzv.

Son iki il ərzində Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən beynəlxalq terrorçuluqla mübarizədə istiqamətində bir sıra nəticələr əldə edilmişdir. Bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin ölkəmizin milli maraqları və mənafeləri əleyhinə yönələn kəşfiyyat-pozuculuq və *terror-təxribat fəaliyyətinə qarşı müntəzəm* həyata keçirdiyi əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində cinayətkar birlik yaradıb dövlətin konstitusiyaya quruluşunu zorla dəyişdirməyi planlaşdıran, Azərbaycan Respublikasına qarşı düşmənçilik fəaliyyəti aparmaqda xarici ölkəyə kömək göstərməklə dövlətə xəyanət etmiş bir qrup şəxs ifşa olunaraq zərərsizləşdirilmişdir.

Müəyyən edilmişdir ki, Bakıda yerləşən “*Azəri M-İ Drilling Fluids*” abş- Azərbaycan birgə müəssisəsində təchizat üzrə koordinator işləyən Səid Dadaşbəyli dini ekstremizm ideyalarını rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikasında hakimiyyəti zorla ələ keçirib dünyəvi dövlət quruluşunu dəyişdirməyi və şəriət qanunları ilə idarə olunan hakimiyyət qurmağı qarşısına məqsəd qoymuşdur. O, bunun üçün həmfikirləri Ceyhun Əliyev, Cahangir Kərimov, Mikayıl İdrisov, Rasim Kərimov, Rəşad Əliyev, Fərid Ağayev, Emil Möhbalıyev, Samir Qocayev və Bəybala Quliyev ilə əlbir olub “North İmam Mehty Army” (“İmam Mehdinin Şimal Ordusu”) ingilis sözlərinin baş həriflərindən ibarət “NİMA” adlı, konspirasiya üsullarından istifadə edən, özünün tabeçilik və idarəçilik strukturuna

malik 17 nəfərdən ibarət dini-ekstremist və cinayətkar yönümlü gizli təşkilat yaratmışdır [16].

Təşkilatın fəaliyyətinin genişləndirilməsi və gücləndirilməsi üçün Səid Dadaşbəyli toplanılan üzvlük haqlarından və ianələrindən ibarət, eləcə də üzvlərin kommersiya fəaliyyətindən əldə etdikləri qazancın 10-15%-ni məcburi qaydada ödəməli olduqları xüsusi maliyyə fondu yaratmışdır. Fondun kapitalının artırılması məqsədilə Səid Dadaşbəyli təşkilatın üzvlərindən istənilən üsul və yollarla maliyyə vəsaitləri toplamağı tələb etmişdir. Həmçinin, müəyyən maliyyə vəsaiti müqabilində xarici xüsusi xidmət orqanları ilə əməkdaşlığı da məqbul sayan Səid Dadaşbəylinin razılığı əsasında təşkilatın üzvləri İran İslam Respublikasının xüsusi xidmət orqanı olan İran İslam İnqilabının Mühafizə Korpusu- “SEPAH” ilə məxfi əməkdaşlıq etməyə başlamışlar.

Xüsusi xidmət orqanının əməkdaşları növbəti dəfə Cahangir Kərimovu İrana dəvət edərkən, sonuncu “Bakı-Tiblisi-Ceyhan” boru kəmərinə dair verilmiş tapşırıqın icrası ilə bağlı səfər ərəfəsində məlumat toplamağa çalışmış, bu barədə Ceyhun Əliyevdən kömək istəmiş, o da təşkilatın digər üzvü, “McDermott” neft şirkətində işləyən Samir Qocayevə müraciət etməsini məsləhət görmüşdür. Cahangir Kərimov bu barədə Samir Qocayevlə razılaşmış, lakin vaxt məhdudluğundan sonuncu göstərilənlər barədə məlumat toplaya bilməmişdir. Tapşırıq icra olunmadığı üçün bu ölkənin xüsusi xidmət orqanının əməkdaşları Cahagir Kərimova öz iradlarını bildirmiş, yenidən boru kəməri ilə bağlı məlumatların əldə edilməsi göstərişini vermişlər. Cahagir Kərimov Azərbaycana qayıtdıqdan bir neçə gün sonra həmin xüsusi xidmət orqanının əməkdaşları ona fotoaparət almaq üçün 1000 abş dolları göndərmişlər. Cahangir Kərimov bu barədə Səid Dadaşbəyliyə xəbər verib tapşırıqın icrasında ona köməklik göstərməsini xahiş etmiş, o isə məlumatların toplanılmasını eyni zamanda Ceyhun Əliyevə də tapşırıcıdır.

Məlumat verildiyi kimi 2008-ci il avqust ayının 17-də Bakı şəhəri Ülvü Bünyadzadə küçəsində yerləşən “Əbu-Bəkr” məscidində naməlum şəxs tərəfindən atılmış əl qumbarasının partlaması nəticəsində iki nəfərin ölməsi və 18 nəfərin

yaralanması ilə əlaqədar Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən görülən tədbirlərlə bu cinayətdə şübhəli bilinən 18 nəfər yaxalanmış və barələrində həbs qətiimkan tədbiri seçilmişdir. Bu zaman onlara məxsus çoxlu sayda odlu silah və döyüş sursatı, partlayıcı qurğular və xüsusi rabitə vasitələri, müxtəlif hərbi təyinatlı ləvazimatlar və sair aşkar olunaraq götürülmüşdür [17].

Mütəşəkkil şəkildə fəaliyyət göstərən silahlı dəstənin bütün üzvlərinin müəyyən olunması üzrə kompleks tədbirlər davam etdirilmişdir. Cari il sentyabrın 6-da həmin dəstənin fəal üzvlərindən biri Telman Abdullayevin Qusar rayon Avaran və Xurel kəndləri arasındakı meşə massivində olması barədə məlumat əldə edilmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, Telman Abdullayev hələ 2007-ci il sentyabrın 26-da “Meşə qardaşları” adlanan cinayətkar dəstənin zərərsizləşdirilməsi hüquq mühafizə orqanlarının Qusar rayon ərazisində həyata keçirdikləri əməliyyat-axtarış tədbirləri zamanı iki polis işçisini yaralayaraq hadisə yerindən qaçmağa müvəfəq olmuşdur. Faktla bağlı Qusar rayon prokurorluğu tərəfindən həmin tarixdə Cinayət Məcəlləsinin 29, 120.1 (qəsdən adam öldürməyə cəhd) maddəsi ilə başlayan cinayət işi üzrə Telman Abdullayev barəsində təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmək haqqında qərar çıxarılmış, lakin qaçıb gizləndiyi yer məlum olmadığından onun tutulması üçün axtarış elan edilmişdir.

Cari il sentyabrın 6-da Telman Abdullayevin meşədə olduğu ehtimal edilən meşəyə baxış keçirilmiş və burada düşərgə yeri, istifadə məqsədilə toplanılmış məişət əşyalarının və sairə aşkar edilməsilə əlaqədar görülən tədbirlərlə şübhəli şəxslərin Qusar şəhərində Rasim Əsadullayevə məxsus evdə gizləndikləri müəyyən edilmişdir. Elə həmin gün terrorçuların zərərsizləşdirilməsi məqsədi ilə xüsusi plan hazırlanmış və Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin “Qartal” Xüsusi Təyinatlı dəstəsi tərəfindən antiterror əməliyyatı həyata keçirilmişdir. Bu zaman təslim olmaq barədə əmrə tabe olmayan evdə gizlənmiş şəxslər tərəfindən xüsusi təyinatlılara əl qumbarası atılmış və avtomat silahlardan atəşlər açılmışdır. Silahlı müqavimətin qarşısı alınarkən Qusar şəhər sakinləri- Telman Abdullayev və Gürşad Əlixanov

öldürülmüş, Ramil Əsədullayev isə yaralanmışdır. Sonuncu rayon Mərkəzi Xəstəxanasına çatdırıldığı zaman keçinmişdir.

2007-ci ilin oktyabr ayının sonunda keçirilmiş əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində, tərkibinə 14 nəfər Azərbaycan vətəndaşı, 1 nəfər Rusiya Federasiyası və 1 nəfər Səudiyyə Ərəbistanı vətəndaşı daxil olmaqla 16 nəfərdən ibarət silahlı dəstə (“Meşə qardaşları qrupu”) tutulub saxlanılmışdır. Özlərini “Meşə qardaşları” adlandıran bu qrupun üzvlərinin “Əl-Qaidə” və “Əl-Cihad” beynəlxalq terrorçu təşkilatların rəhbərləri ilə əlaqədə olması, Çeçenistan Respublikasında fəaliyyət göstərən terrorçuların bazalarında hərbi hazırlıq keçməsi, Rusiya ərazisində bir sıra silahlı basqınlar həyata keçirməsi müəyyən olunmuşdur [16].

İctimaiyyətə məlum olduğu kimi baş vermiş ağır cinayət hadisələrinin törədilməsində təqsirləndirilən 1975-ci il təvəllüdü, Bakı sakini, Müdafiə Nazirliyinin Xanlar rayonu ərazisində yerləşən “N” sayılı hərbi hissəsinin zabiti baş leytenant Kamran Əsədov özünün də daxil olduğu radikal vəhhabi qrupunun digər üzvü ilə qabaqcadan əlbir olub cinayət əlaqəsinə girərək xidmət etdiyi hərbi hissədən 4 avtomat, 1 “PK” əl pulemyotu, 20 əl qumbarası, xeyli sayda avtomat silah üçün patron və hərbi ləvazimat oğurlayaraq hərbi hissəni öz başına tərk etmişdir. Kamran Əsədov və qrupun digər üzvləri oğurladıqları silah-sursatı və hərbi ləvazimatların bir hissəsini İsmayıllı rayonu ərazisində gizlətdikdən sonra Bakı şəhərinə gəlmişlər [17].

Qrupun bəzi xarici ölkələrin Azərbaycandakı səfirliklərinə qarşı terrorçuluq aksiyası keçirmək planları barədə daxil olmuş məlumatlar əsasında Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən bu cinayətkar niyətlərin qabaqlanması üçün xüsusi əməliyyatlar hazırlanaraq həyata keçirilmişdir. Belə ki, oktyabr ayının 27-də saat 03 radələrində qrupun bir neçə üzvünün gizləndiyi Bakı şəhəri, Sabunçu rayonu, Maştağa qəsəbəsinin Bağ massivindəki ünvanda keçirilən əməliyyat tədbirləri ilə həmin şəxslər yaxalanmış, qrupun bir üzvü silahlı müqavimət göstərməyə cəhd edərkən məhv edilmişdir. Oğurlanaraq gizlədilən silah-surastın bir hissəsi həmin ünvanada, bir hissəsi isə İsmayıllı rayonu ərazisində aşakar edilərək götürülmüşdür.

Qrupun digər üzvlərinin yaxalanması üzrə aparılan əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində Xırdalan şəhər sakini, 1983-cü il təvəllüdü Vüqar Əliyev və Bakı şəhər sakini, 1984-cü il təvəllüdü Elşən Məmmədov da zərərsizləşdirilmişdir. Vüqar Əliyev və Elşən Məmmədov üzvləri olduqlar silahlı qrupun fəaliyyəti, olan və niyətləri barədə ətraflı məlumat vermişlər. Belə ki, onlar Bakı şəhərində bir sıra dövlət strukturlarına, habelə abşının və digər dövlətlərin ölkəmizdəki səfirliklərinə qarşı terrorçuluq aksiyası keçirmək məqsədi ilə hərbi hissədən silah-sursat oğurladıqlarını, lakin məhz Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Maştağa qəsəbəsində həyata keçirdiyi əməliyyat tədbirlərinin nəticəsində bu niyətlərinin baş tutmadığını etiraf etmişlər.

Məlumat verildiyi kimi 2008-ci il avqust ayının 17-də saat 20:50 radələrində Bakı şəhəri Ülvü Bünyadzadə küçəsində yerləşən “Əbu-Bəkr” məscidinə naməlum şəxs tərəfindən atılmış əl qumabarsının atılması nəticəsində iki nəfər hadisə yerində ölmüş, 18 nəfərin sağlamlığına müxtəlif dərəcəli zərər yetirilmişdir.

Hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri hadisə yerində olmuş, həmin qurumların əməkdaşlarından ibarət əməliyyat-istintaq qrupu yaradılmışdır. Faktla bağlı Bakı şəhər prokurorluğu tərəfindən Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 120.4 (xüsusi amansızlıqla və ya ümumi təhlükəli üsulla adam öldürmə), 120.2.7 (iki və ya daha çox şəxsi öldürmə) və 228.1 (qanunsuz olaraq odlu silah onun komplekt hissələrini, döyüş sursatı, partlayıcı maddələr və qurğular əldə etmə, başqasına vermə satma saxlama, daşıma və gəzdirmə)maddələri ilə cinayət işi başlanılmış və istintaqın sonrakı gedişatı zamanı baş vermiş cinayət hadisəsində terrorçuluq əlamətləri olduğundan istintaqın aparılması Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin İstintaq Baş İdarəsinə həvalə edilmişdir.

Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən bu cinayətin tezliklə açılması istiqamətində keçirilmiş kompleks əməliyyat axtarış tədbirləri ilə müəyyən edilmişdir ki, cinayətdə şübhəli bilinən şəxslər, əslən Zaqatala rayonundan olan, Şimali Qafqazdakı qanunsuz silahlı birləşmələrin tərkibində iştirak etmiş, özünü “Dağıstan camaatı”nın əmiri elan edən “Əbdülməcid” ləqəbli İlqar Mollaçiyev,

onun qaynı “Suleyman” ləqəbli Samir Mehdiyev və onlarla cinayət əlaqəsində olan radikal dini təmayüllü digər şəxslərdir.

Qeyd edilməlidir ki, hələ 2007-ci ildə Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən “Meşə qardaşları” adlı silahlı birləşmə zərərsizləşdirilmiş, onun 17 nəfər üzvü, o cümlədən liderlərindən biri-“Əbu Cəfər” ləqəbli Naif Abdulkərim Əl-Bedevi həbs edilərək məhkəmənin hökmü ilə müxtəlif müddətlərə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuşlar. Həmin silahlı birləşməyə başçılıq edənlərdən biri İlqar Mollaçiyev, onun qaynı Samir Mehdiyev və qeyriləri barəsində isə cinayət tədbirləri davam etdirilmişdir [16].

Məlum olmuşdur ki, İlqar Mollaçiyev və Samir Mehdiyev “Meşə qardaşları” adlı silahlı birləşmənin fəaliyyətini bərpa etməyi, respublikanın şimal rayonlarında qanunsuz hərbi birləşmələr yaratmağı və ümumən Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyin pozulmasına yönəlmiş terrorçuluq əməlləri törətməyi planlaşdırmışlar.

Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən bu cinayətkar niyətlərin qabaqlanması üçün xüsusi əməliyyat hazırlanaraq həyata keçirilmişdir. Görülən təxirəsalınmaz tədbirlər nəticəsində 13 nəfər yaxalanaraq təqsirləndirilən şəxs qismində cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuş və barələrində həbs qətiimkan tədbiri seçilmişdir. Onlara məxsus çoxlu sayda odlu silah və döyüş sursatı, partlayıcı qurğular və sxemlər, hazırlanma təlimatları, xüsusi rabitə vasitələri, müxtəlif xəritələr, dağ-meşə şəraitində döyüş taktikası üzrə metodiki vəsaitlər, hərbi təyinatlı ləvazimatlar və sair aşkar olunaraq götürülmüşdür.

Həmin şəxslərdən Sumqayıt şəhər sakinləri- Taleh Cəhərrəmov və Samir Babayev üzv olduqları silahlı birləşmənin fəaliyyəti, plan və niyətləri barədə ətraflı ifadələr vermişlər. Belə ki, Onlar uşaqlıq dostları olan Samir Mehdiyev və digərləri ilə bir yerdə dini söhbətlər edərkən “Əbu-Bəkr” məscidində ibadət edənləri qınamış, onları İslam dinindən kənar saymış və cihad etmək məqsədi ilə Samir Mehdiyev İlaqar Mollaçiyevin göstərişinə əsasən, dini radikallığa meyilli şəxslərdən ibarət “Meşə qardaşları” adlı silahlı birləşmənin fəaliyyətini yenidən bərpa etməyə çalışmışdır.

Bu məqsədlə Samir Mehdiyev dini radikallığı ilə seçilən dostları- Taleh Məhərrəmov, Samir Babayev, Fariz Məmmədov, Elşən Allahverdiyev, Zabit Şıxbabayev və digərləri ilə yenidən əlaqə yaratmışdır. Azərbaycanda cihadı təşkil etmək üçün 2008-ci il iyulun 19-da İlqar Mollaçiyev, Samir Mehdiyev və daha iki nəfər Azərbaycanın dövlət sərhəddini qanunsuz keçərək həmin şəxslərin yardımını ilə Bakı və Sumqayıt şəhərlərində yerləşmişlər.

İlqar Mollaçiyev və Samir Mehdiyevin planına əsasən, ümumilikdə “Meşə qardaşları” silahlı birləşməsinə daxil olan “Sumqayıt camaatı” adlı birinci qrupun üzvləri Bakıda qarətlər törətməli, əldə edilən pul vəsaiti hesabına silah-sursat tədarükü görməli, terrorçuluq hərəkatları həyata keçirməli, “Quba və Qusar camaatı” adlı ikinci qrupun üzvləri isə respublikanın dağ-meşə massivində hərbi düşərgələr yaratmalı idilər. Bu məqsədlə silahlı dəstənin üzvləri tərəfindən artıq Azərbaycanın Quba və Qusar rayonları ərazisində xüsusi blindajlar hazırlanmış, silah və döyüş sursatı əldə edilmiş, ərzaq ehtiyatı yaradılmışdır.

Taleh Məhərrəmov və Samir Babayev ifadələrində “Əbu-Bəkr” məscidində baş vermiş hadisənin İlqar Mollaçiyev və Samir Mehdiyev tərəfindən törədilməsini yəqin etdiklərini və bu barədə fikirlərini Samir Mehdiyevə bildirdiklərini göstərmişlər. Sonuncu həmin cinayətin həqiqətən də onlar tərəfindən törədildiyini, lakin bunun gizli saxlanılmasını tapşırırmışdır.

Son zamanlar Azərbaycanda silahlı cinayətkar qrupun yaradılması istiqamətində söylər göstərilməsi barədə Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinə daxil olmuş məlumat əsasında qanunazidd hərəkatların vaxtında qarşısının alınması məqsədilə xüsusi əməliyyat planı hazırlanaraq həyata keçirilmişdir.

Aparılan tədbirlərlə, “Əl-Qaidə” və “Əl-Cihad” kimi beynəlxalq terrorçu təşkilatlarla əlaqəli olan, ərəb mənşəli, “Əbu Cəfər” ləqəbli bir nəfərin və qeyrilərinin Azərbaycana gələrək, onlar tərəfindən vaxtilə ayrı-ayrı silahlı münaqişə zonalarında qanunsuz hərbi birləşmələrin tərkibində fəal iştirak etmiş şəxslərdən və radikallığa meyilli vəhhabilərdən ibarət silahlı qrupun yaradıldığı müəyyən olunmuşdur.

Həmin qrupun zərərsizləşdirilməsi üzrə hüquq mühafizə orqanları tərəfindən keçirilən birgə tədbirlər zamanı cari il sentyabrın 26-da qrup üzvlərindən biri – Qusar rayon sakini, 1975-ci il təvəllüdü Abdullayev Telman Teymur oğlu saxlanılarkən silahlı müqavimət göstərmiş, odlu silahdan atəş açaraq iki polis əməkdaşını yaralayıb hadisə yerindən qaçmağa müvəffəq olmuşdur.

Bundan sonra aparılmış ardıcıl tədbirlərlə qrupun digər üzvləri - Vidadi Kərimov, Adil Qərəyxanov, Vitali Ağaməmmədov, Asəf Həzərov və Danial Aquyev tutulmuşlar. Eyni zamanda əməliyyat yolu ilə məlum olmuşdur ki, “Əbu Cəfər”in gizli yolla Azərbaycandan çıxarılması planlaşdırılır. “Abu Cəfər”in gizləndiyi Sumqayıt şəhərində yerləşən Rafael Rəhimova məxsus mənzil müəyyən edilərək nəzarətə götürülmüşdür. 2008-ci il oktyabrın 10-da keçirilmiş əməliyyat zamanı mənzil sahibi Rafael Rəhimov və qrupun üzvləri arasında “Əbdül Malik” və “Hacı” ləqəbləri ilə tanınan Sumqayıt şəhər sakini Elçin Əlimirzəyev tutulmuş, “Əbu Cəfər” isə həmin ərazidə mülki əhalinin sıxlığından istifadə edib silahlı müqavimət göstərərək, odlu silahdan atəş açmaqla hadisə yerindən qaça bilmişdir. “Əbu Cəfər”in gizləndiyi yerin müəyyən edilməsi və onun yaxalanması üçün intensiv əməliyyat-axtarış tədbirləri və istintaq hərəkətləri davam etdirilmişdir. Həmin tədbirlərlə “Əbu Cəfər”in gizləndiyi yeni ünvan müəyyən edilmiş, onun həmin mənzildə qrupun digər iki nəfər üzvünün mühafizəsi altında yaşadığı, onlar odlu silah və qumbara ilə silahlandıkları bəlli olmuşdur.

2007-ci il noyabrın 2-3-də xüsusi əməliyyat nəticəsində “Əbu Cəfər” və qrupun digər üzvləri - Mirzə Babayev, Qədir Hacıyev, Vüqar Əliyev, Emin Cami, Loğman Muradov, Habil Məsməliyev və Pərviz Kərimov yaxalanmışdır. Əməliyyat zamanı “Əbu Cəfər” Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin əməkdaşlarına qarşı silahlı müqavimət göstərməyə cəhd etmiş, qumbaranın alışdırıcısının həlqəsini çıxardaraq partladacağı ilə hədələmişdir. Lakin Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin “Qartal” Xüsusi Təyinatlı Dəstənin çevik və səriştəli tədbirləri ilə itkisiz və ətrafa ziyan vurulmadan “Əbu Cəfər” zərərsizləşdirilmişdir.

III.2. Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizənin hüquqi təminatı və onun təkmilləşdirilməsi yolları

Dünya ölkələrinin, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının terrorçuluğa qarşı mübarizə təcrübəsi göstərir ki, terror xüsusiyyətli cinayətlərin təhqiqi və üstünün açılmasında müasir hüquqi sistemin olması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Zəruri səviyyədə təşkil olunmuş əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin və terror qruplarına (təşkilatlarına) daxil edilmiş şəxslərin etibarlı müdafiəsinin təşkili, ümumiyyətlə terrorçuluğa, xüsusən də terror xarakterli cinayətlərin təhqiqi və üstünün açılmasında mübarizə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın həyata keçirilməsi birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir.

Azərbaycan Respublikasında terrorçuluğa qarşı mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi və bu qəbildən olan cinayətlərin təhqiqinin hüquqi əsasını Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Cinayət Məcəlləsi, Cinayət Prosesual Məcəlləsi, “Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Milli təhlükəsizlik konsepsiyası, “Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyəti haqqında”, “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında”, “Silah haqqında”, “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunları, digər qanunlar, beynəlxalq hüququn ümumi qəbul olunmuş prinsipləri və normaları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, Azərbaycan hökumətinin qərar və sərəncamları, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr və s. təşkil edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, antiterror fəaliyyətinin təşkilinin hüquqi təminatı həm ölkə daxili, həm də beynəlxalq terrorçuluğa qarşı səmərəli mübarizənin ilkin mühüm şərtidir. Bu sahədə Azərbaycan Respublikasının mühüm normativ aktı 18 iyun 1999-cu il tarixdə Respublika Prezidenti, xalqımızın ümummilli lideri cənab Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış və sonradan 5 oktyabr 2001-ci il tarixli, 17 may 2002-ci il tarixli, 5 mart 2004-cü il tarixli, 1 sentyabr 2005-ci il tarixli qanunlarla bir sıra dəyişikliklər və əlavələr edilmiş “Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunudur [50].

Bu dəyişikliklər və əlavələrin həyata keçirilməsi ötən müddət ərzində ölkədə və dünyada terror təhlükələrinin qiymətləndirilməsi, terrorçuluğa qarşı dayanmağın taktika və məzmununda əsaslı hadisələrin baş verməsi ilə əlaqədar olmuşdur. 11 sentyabr 2001-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarında misli görünməmiş faciəli terror hadisəsi, İspaniyada 2005-ci ildə Madriddə 191 nəfərin həyatına son qoymuş partlayışlar və digər xarici ölkələrdə baş vermiş oxşar terror aktları bir sıra yeni qanunların qəbul olunması zərurətini yaratdı, terrorçuluğa qarşı mübarizənin yeni mexanizmləri yaradılmağa başladı. Terror aktının törədilməsinə görə məsuliyyət ciddiləşdirildi, xüsusi xidmət və hüquq mühafizə orqanlarının səlahiyyətinə yenidən baxıldı və onların səlahiyyət dairəsi genişləndirildi.

Qanunda göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasında terrorçuluğa qarşı mübarizə aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

- 1) qanunçuluğun təmin edilməsi; 2) terror fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə görə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş cəzanın labüdlüyü; 3) terrorçuluğa qarşı mübarizə zamanı açıq və gizli metodların əlaqələndirilməsi; 4) hüquqi, siyasi, sosial-iqtisadi və təşkilati profilaktik tədbirlərin kompleks istifadəsi; 5) terror fəaliyyəti nəticəsində təhlükəyə məruz qalmış şəxslərin hüquqlarının müdafiəsinin üstünlüyü; 6) terrorçuluq əleyhinə aparılan əməliyyatlara cəlb olunmuş qüvvələrin idarə edilməsində vahid rəhbərlik; 7) terrorçuluq əleyhinə aparılan əməliyyatların həyata keçirilməsində iştirak edən şəxsi heyətin, o cümlədən bu məqsədlə istifadə edilən texniki üsulların və taktikanın elan edilməsində minimal aşkarlıq [7].

Göründüyü kimi qanunda beynəlxalq hüquq normalarının, ümumi qəbul olunmuş prinsiplərin, terrorçuluqla mübarizə sahəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Konvensiya, bəyannamə və protokollarının bütün tələbləri nəzərə alınmışdır. Qanun terrorçuluqla mübarizədə insan hüquqlarının qorunmasını təmin edir.

Fikrimizcə terrorçuluğa qarşı mübarizə prinsiplərinin qanunçuluq səviyyəsində təsbit olunması çox mühüm məsələlərdəndir. Ona görə ki, terrorçuluğa qarşı mübarizədə qeyd olunan prinsiplərin pozulması ifrat qəddar

dövlət tədbirlərini həyata keçirilməsinə, qanunçuluğun pozulmasına, dövlətə olan etibarın sarsıdılmasına, yəni gözlənilənlərə zidd səmərəyə gətirib çıxara bilər.

Azərbaycan Respublikasında terrorçuluğa qarşı mübarizənin əsas məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

1) insan hüquqları və azadlıqları, cəmiyyətin və dövlətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi; 2) terrorçuluğun aşkar edilməsi, qarşısının alınması və terrorçuluq nəticəsində gözlənilən zərərin minimuma endirilməsi; 3) terrorçuluğun yaranması və həyata keçirilməsi səbəbinin və şəraitinin, habelə terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi və digər yardımlar edilməsi hallarının aşkar olunaraq ləğv edilməsi.

“Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun ikinci fəslində terror əleyhinə əməliyyatların aparılmasının tənzimlənməsi qaydası müəyyənləşdirilmişdir. Burada terror əleyhinə əməliyyatların vahid mərkəzdən təkbəşinə idarə edilməsi, terrorçuluğa qarşı mübarizənin zəruri qüvvələrlə, vasitələrlə təmin edilməsi, terror əleyhinə aparılan əməliyyat zonasının hüquqi rejiminin müəyyənləşdirilməsi, terrorçularla danışıqların aparılması, terror aksiyaları barəsində ictimaiyyətə məlumat verilməsi, terror əleyhinə aparılan mübarizənin başa çatması kimi məsələlər öz həllini tapmışdır. Qanunun 12-ci maddəsində göstərilir ki, terror aksiyasının qarşısı alındıqda və terror əleyhinə aparılan əməliyyat zonasında olan insanların həyatına və sağlamlığına qorxu yaradan təhlükə ləğv edildikdə terror əleyhinə aparılan əməliyyat başa çatmış hesab edilir. Terror əleyhinə aparılan əməliyyatın başa çatması əməliyyat qərargahının rəhbəri tərəfindən elan edilir. Lakin qanunda əks-terror əməliyyatlarının həyata keçirilməsinin maksimum müddət intervalı müəyyənləşdirilmir, bütün güc strukturlarının müxtəlif bölmə və texniki vasitələrin cəlb edildiyi halda əməliyyatların başa çatdırılmasının ləngiməsi və onun geniş miqyaslı əməliyyata çevrildiyi halda hansı zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi barədə qanunda heç nə göstərilir.

Terror əleyhinə aparılan əməliyyatlara birbaşa və vahid rəhbərliyin təmin edilməsi məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə xarakterindən

asılı olaraq zəruri hallarda müvəqqəti əsaslarla (terror əməlinə qarşı aparılan əməliyyatların həyata keçirildiyi müddətə) terror əleyhinə əməliyyatları idarəetmə üzrə əməliyyat qərargahı yaradılır. Onun fəaliyyət qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilən Əsasnamə ilə müəyyənləşdirilir.

İnsanların həyatının və sağlamlığının, maddi sərvətlərin qorunması, habelə terror aksiyalarının qarşısının alınması imkanlarının öyrənilməsi məqsədilə terrorçularla danışıqların aparılmasına yol verilir və bu danışıqların aparılmasına yalnız əməliyyat qərargahının rəhbəri tərəfindən vəkil edilmiş şəxslər buraxılırlar.

Azərbaycan dövlətinin terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində israrlı olduğunu və ona nə qədər böyük əhəmiyyət verdiyini göstərmək üçün təkcə onu demək kifayətdir ki, terrora qarşı aparılan əməliyyatlara rəhbərliyi bilavasitə Respublika Prezidenti həyata keçirir.

11 sentyabr 2001-ci il tarixdə Amerika Birləşmiş Ştatlarında baş vermiş terror hadisəsindən sonra məlum oldu ki, ictimai quruluşu və siyasi baxışından asılı olmayaraq bütün dövlətlər terror aktlarına qarşı mübarizəyə hazır olmalıdırlar. Bu mübarizənin səmərəli olmasının mühüm şərtlərindən biri beynəlxalq hüquq normalarına uyğun qanunçuluq bazasının mövcudluğudur. Həm də bu hüquqi təminat elə olmalıdır ki, hər bir dövlət terrorçuluğa özü düşündüyü kimi deyil, vahid nöqtəyi-nəzərdən yanaşsın.

2001-ci ilin oktyabrında Azərbaycan Respublikası Birləşmiş Millətlər Təşkilatının terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında 1999-cu il Konvensiyasını ratifikasiya etdi [49]. 2002-ci ilin əvvəlində Azərbaycan Respublikasının bir sıra qanunvericilik aktlarına əlavə və dəyişikliklər olundu. Cinayət Məcəlləsində edilmiş dəyişikliklər nəticəsində terrorçuluğa görə məsuliyyət ağırlaşdırıldı, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan yeni maddə əlavə edildi. Terrorçuluq və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə yanaşı Cinayət Məcəlləsində girovların ələ keçirilməsi, qəsdən terror aktı haqqında yalan məlumat vermək, hava və ya su gəmisinin, yaxud dəmiryol qatarının oğurlanması, beynəlxalq müdafiə hüququ olan şəxslərə hücum, cinayətkar dəstə yaratmaq, silahların qanunsuz hazırlanması, ictimai və dövlət

xadimlərinin həyatına qəsd, qeyri-qanuni hərbi birləşmələr və qruplar yaratmaq kimi cinayət tərkibləri nəzərdə tutulmuşdur [9].

Hüquqi təminatın dövlətçiliyin tərkib hissəsi olduğunu nəzərə alan Azərbaycan dövləti terrorçuluqla mübarizə sahəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 12 beynəlxalq-hüquqi, o cümlədən «Hava nəqliyyatının qeyri-qanuni zəbt edilməsinə qarşı mübarizə haqqında», «Mülki aviasiyanın təhlükəsizliyinə qarşı yönəlmiş qeyri-qanuni aktlara qarşı mübarizə haqqında», «Beynəlxalq müdafiə hüququndan istifadə edən şəxslərə, o cümlədən diplomatik agentlərə qarşı yönəldilmiş cinayətlərin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında», «Girovların götürülməsinə qarşı mübarizə haqqında», «Bomba terrorçuluğuna qarşı mübarizə haqqında», «Terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında», «Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qlobal antiterror strategiyası» konvensiyalarına və bir sıra digər bəyannamə və protokollarına qoşulmuşdur. Azərbaycan Respublikası həmçinin terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində 10 Avropa sənədinə imza atmış bu sənədlər artıq müvafiq qaydada ratifikasiya olunmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Konstitusiyasına əsasən ölkənin normativ-hüquqi aktları ilə beynəlxalq müqavilələr arasında ziddiyyətlər yarandığı halda Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin normalarına üstünlük verilir [1]. Göründüyü kimi, göstərilən beynəlxalq-hüquqi sənədlər Azərbaycanın qanunvericilik sisteminin tərkib hissəsidir və ərazisində qüvvədədir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə terrorçuluğa görə məsuliyyət ilk dəfə olaraq 1994-cü ildə daxil edilmişdir. Cinayət qanununa xüsusi cinayət tərkibinin - terrorçuluğun-daxil edilməsi bu təhlükəli cinayətlə mübarizədə cinayət qanununun daha səmərəli istifadə olunmasında irəliyə doğru atılmış mühüm addımdır. 1994-cü ilə qədər terrorçuluğa görə cinayət məsuliyyəti yalnız ictimai və ya dövlət xadiminin həyatına sui-qəsdə bağlı nəzərdə tutulurdu. Hazırda qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində terrorçuluq aşağıdakı kimi şərh edilir:

“Terrorçuluq, yəni ictimai təhlükəsizliyi pozmaq, əhali arasında vahimə yaratmaq, yaxud dövlət hakimiyyət orqanları və ya beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qərar qəbul edilməsinə təsir göstərmək məqsədilə insanların həlak olması, onların sağlamlığına zərər vurulması, əhəmiyyətli əmlak ziyanının vurulması və ya başqa ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsi təhlükəsi yaradan partlayış, yanğın və ya digər hərəkətlər törətmə, habelə həmin məqsədlə bu cür hərəkətlərin törədiləcəyi ilə hədələmədir” [9].

Göründüyü kimi terrorçuluğa verilən tərif özündə bu cinayətin bütün tərəflərini əks etdirməklə, bütövlükdə beynəlxalq hüquq normaları və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının konvensiyaları, bəyannamələri, protokolları, strategiya və tövsiyələri nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirilmişdir.

Qanunda “digər hərəkətlər” dedikdə su daşqınları, daş uçqunları, əhalinin su, istilik, elektrik enerjisi və s. ilə təmin edən həyat əhəmiyyətli obyektlər, nəqliyyat kommunikasiyalarının, nəqliyyatda qəza və xətaların qarşısının alınması qurğularının qapadılması; su mənbələri, ərzaq mallarının zəhərlənməsi, epidemiya və epizootiya xəstəlikləri əmələ gətirən mikrobların yayılması, yerlərin radioaktiv, kimyəvi, bakterioloji zəhərlənməsi və sirə nəzərdə tutulur. Təbii məsələdir ki, “.....yaradan digər hərəkətlərə” tam cavab vermək mümkün deyil, ona görə ki, yaramaz hərəkətlər üzrə insanın tətbiq edəcəyi əməlləri bütövlükdə bilmək mümkün deyil. Məcəllədə terrorçuluğun sadalanan əlamətləri daha çox qarşılaşılan və ehtimal olunan əməllərdir və onların qarşısının alınması üçün bütün dünyada müvafiq obyektlərin təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün tədbirlər görülür.

Konkret hərəkətlərin terrorçuluq kimi təsnifləşdirilməsi təhlükəsinin cinayət-hüquqi əhəmiyyətini qiymətləndirmək üçün terrorçuluq təhlükəsi ilə öldürmək və ya ağır bədən xəsarəti yetirmək təhlükəsi arasında fərqi müəyyənləşdirmək zəruridir.

Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsində (1960-cı il redaksiyası) dövlət və ya ictimai xadimi və yaxud da hökumət nümayəndəsini öldürməyə və ağır bədən xəsarəti yetirməyə görə məsuliyyət nəzərdə tutulurdu. Hesab edirəm ki, bu daha düzgün idi. Belə ki, öldürmək və sağlamlığa ağır xəsarət yetirmək arasında fərq

çox böyükdür. Bu hətta dövlət və ya ictimai xadimin hər hansı bir əmək fəaliyyətini gələcəkdə yerinə yetirə bilməsi halının tam istisna olunduğu təqdirdə də belədir. Göstərilən fərqlər müvafiq əməlin sanksiyalarında da nəzərə alınmışdır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, dövlət və ictimai xadimin sağlamlığına ağır xəsarət, xüsusilə də onu əmək qabiliyyətindən tam məhrum edən xəsarət yetirmək özü də cəmiyyət üçün böyük təhlükə törədir. Ona görə də məqsədə uyğun olardı ki, dövlət və ya ictimai xadimin öz dövlət və yaxud digər siyasi fəaliyyətini dayandırması üçün onun sağlamlığına ağır xəsarət yetirməklə əlaqədar cinayət qanununda xüsusi cinayət məsuliyyəti müəyyənləşdirilsin.

Təbii ki, görkəmli ictimai xadimin həyatına qəsd onun siyasi fəaliyyəti və ya qısas məqsədilə törədilməmişdirsə, onda bu qəsdə terror aktı qismində tövsif etmək olmaz. Qanunda göstərilən “digər siyasi fəaliyyət” hər dəfə onun siyasi olub-olmamasının dəqiqləşdirilməsini tələb edir.

Cinayətin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsinin müəyyənləşdirilməsi Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 34-cü maddəsinin tələbləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilir. Bu maddə əvvəlcədən əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən cinayət törədilməsi üçün məsuliyyəti o halda nəzərdə tutur ki, orada cinayətin birgə törədilməsi barədə əvvəlcədən razılığa gəlmiş şəxslər iştirak etsinlər. Terror aktı həyata keçirilməyə başladıqdan sonra terror aktının birgə həyata keçirilməsi barədə əvvəlcədən razılıq olmadığı halda terrorun törədilməsinə qoşulan iştirakçılar (icraçılar) barədə məsuliyyət nəzərdə tutulmur. Lakin tamamilə mümkündür ki, onlar arasında əvvəlcədən terror aktının törədilməsinin müəyyən mərhələsində bu fəaliyyətə qoşulma barədə razılıq olsun. Ona görə də cinayət qanununun əməlin əvvəlcədən əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən birgə törədilməsi barədə tələblərinin həmin şəxslərə də tətbiq olunması üçün tam əsas vardır.

Qanunda terror aktının törədilməsində odlu silahdan istifadə olunması da təsnifləşdirici əlamətlərdən biri hesab olunur. Bu əlamət bir sıra şübhələr doğurur, belə ki, bu silah heç də partlayış, yanğın və öz xarakterinə görə kütləvi bədbəxtçiliklər törədən partladıcı maddələrdən daha təhlükəli deyil. Bu əlamət

odlu silah terror aktı törədildikdən sonra tutulmadan qaçmaq məqsədilə tətbiq olunduğu halda meydana çıxmır. Bu hərəkət ayrıca maddənin dispozisiyasında nəzərdə tutulur. Odlu silah vasitəsilə terror əməliyyatı o vaxt törədilmiş hesab olunur ki, o bədən xəsarəti yetirilməsində istifadə olunsun və ya digər şəxslərə qarşı istənilən vaxt onu tətbiq ediləcəyi ilə nümayiş etdirilsin.

Cinayət Məcəlləsinin 214.1-ci maddəsinin dispozisiyasında “digər hərəkətlər törətmə, habelə həmin məqsədlə bu cür hərəkətlərin törədiləcəyi ilə hədələmə” söz birləşmələri istifadə olunur. Bunlar insan davranışının fəal formasını nəzərdə tutur. Lakin terror aksiyaları bəzi hallarda hərəkətsizlik yolu ilə də həyata keçirilə bilər. Məsələn, energetika, nəqliyyat, hasilat və digər sahələrdə istehsal və ya texnoloji prosesin vaxtında qəsdən dayandırılmaması ola bilər.

Terrorçuluq cəmiyyətdə qeyri-sabitlik yaradır, qorxu atmosferi törədir, idarə, təşkilat və müəssisələrin fəaliyyətini pozur. Bu təzahür terror aktının hazırlanması barədə yalançı məlumatlar verən şəxslərin - “təlxəklərin” meydana gəlməsinə də səbəb olmuşdur.

Terror aktları barədə yalan məlumatlar, həqiqi məlumatlar qədər insanları həyəcanlandırır və onları təşvişə salır. Belə məlumatlar insanların binalardan köçürülməsi zərurətini yaradır, əmək prosesini dayandırır, nəqliyyatın işini pozur, ümumtəhsil məktəblərində və ali məktəblərdə tədris prosesinin dayandırılmasına gətirib çıxarır, maddi və əmək məsrəflərinə səbəb olur.

Cinayət Məcəlləsinin 216-cı maddəsində nəzərdə tutulan cinayət tərkibinin olması üçün terrorçuluq barədə məlumat faktiki məlumata uyğun olmamalıdır. Belə məlumatlar telefon, məktub və vasitəçilərin köməkliliyi ilə verilə bilər. Məlumatlar bilavasitə idarələrə, təşkilatlara, müəssisələrə, evlərə, hüquq-mühafizə orqanlarına və hakimiyyət orqanlarının ünvanlarına göndərilə bilər. Bu üsulla həyata keçirilən cinayətlərin üstünün açılması üçün elə bir maneə yoxdur. Belə ki, xüsusi cihazlar vardır ki, onları qeyd edir. Bir qayda olaraq antiterror qrupları qısa bir zamanda zəng olunan yerə gəlir, bütün şübhəli şəxsləri saxlayır və yerindəcə yazılmış səsi yoxlayırlar.

Bu cinayət bilərəkdən həyata keçirilir. Bunu edən şəxs dərk edir ki, bilərəkdən terror aktı barədə yalan məlumat verir və bunu etmək istəyir. Bu halda təqsirkar qəti olaraq əvvəlcədən bilir ki, yanlış məlumat verir.

Cinayət Məcəlləsinin 214-cü maddəsində belə bir qeyd vardır ki, terrorçuluq cinayətinin hazırlanmasında iştirak etmiş şəxs hakimiyyət orqanlarını vaxtında xəbərdar etməklə və ya başqa üsulla bu cinayətin qarşısının alınmasına yardım etmişdirsə və onun əməlində digər cinayətin tərkibi yoxdursa cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

Terrorçuluqla çox sıx əlaqəsi olan daha bir cinayət mövcuddur ki, hesab edirəm ki, ona xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Bu ictimai və dövlət xadiminin həyatına sui-qəsd (terror aktı). Bu ən qorxulu cinayətlərdən biridir. Ona görə ki, bu cinayət ölkədə siyasi vəziyyəti qeyri-sabitləşdirə, sosial, siyasi, dövlət və iqtisadi ziddiyyətləri kəskinləşdirə bilər. Təsadüfi deyil ki, belə terror aktları həm keçmişdə və həm də hazırda da istifadə olunur.

Cinayət Məcəlləsi bu qəbildən olan terror aktları üçün birbaşa göstəriş nəzərdə tutur: ictimai və dövlət xadiminin dövlət və ya digər siyasi fəaliyyətini dayandırması və ya belə fəaliyyətin həyata keçirilməsinə görə intiqam almaq. Müqayisə üçün qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının köhnə redaksiyada Cinayət Məcəlləsində (1960-cı il) terror aktının məqsədi kimi Sovet hökumətinin zəiflədilməsi və dağıdılması göstərilmişdir. Həmin məcəllədə “Xarici dövlətin nümayəndəsinə qarşı terror aktları”nı nəzərdə tutan maddə vardır ki, bunun da məqsədi kimi müharibə və beynəlxalq münasibətlərin korlanmasına təxribat nəzərdə tutulur.

“Terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə haqqında Beynəlxalq Konvensiyaya Azərbaycan Respublikasının qoşulması barədə” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 17 may 2002-ci il tarixli Qanununa müvafiq olaraq “Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” Qanuna və Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə müvafiq əlavə və dəyişikliklər edilmiş, nəticədə terrorçuluğa,

terrorçuluq barədə bilə-bilə yalan məlumat verməyə görə məsuliyyət ağırlaşdırılmış, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan yeni maddə daxil edilmişdir [49, 9].

Azərbaycan Respublikasının qoşulmuş olduğu terrorçuluq əleyhinə beynəlxalq konvensiya və protokollardan irəli gələn öhdəliklərin icrası və milli cinayət hüquq normalarının bu sənədlərə uyğunlaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində təkcə terrorçuluq, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi və terror aktı barədə bilə-bilə yalan məlumat vermə cinayətlərinin törədilməsinə görə deyil, həm də terror xarakterli başqa əməllərə görə də məsuliyyət müəyyən etmişdir.

Belə cinayətlərə aşağıdakılar aid edilir [9]:

- beynəlxalq müdafiədən istifadə edən şəxslərə və ya təşkilatlara hücum etmə (ağır cinayət);
- qəsdən, ağırlaşdırıcı hallarda, habelə terrorçuluqla əlaqədar adam öldürmə (xüsusilə ağır cinayət);
- radioaktiv, partlayıcı maddələrin və qurğuların, hərbi silahın və texnikanın, nüvə, kimyəvi, bioloji və digər kütləvi qırğın silahlarının hazırlanmasında istifadə oluna bilən materialların və avadanlıqların Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddindən qaçaqmalçılıqla keçirilməsi (az ağır və ya ağır cinayətlər);
- adamların girov götürülməsi (ağır və ya xüsusilə ağır cinayət);
- cinayətkar birlik (təşkilat) yaratma (ağır və ya xüsusilə ağır cinayət);
- hava və ya su nəqliyyatı gəmisini, yaxud dəmiryolu qatarını qaçırma (ağır və ya xüsusilə ağır cinayət);
- dəniz quldurluğu (ağır və ya xüsusilə ağır cinayət);
- radioaktiv materiallarla qanunsuz davranma, radioaktiv materialları talama və ya hədə qorxu yolu ilə tələb etmə (ağır və ya ağır cinayətlər);
- qanunsuz olaraq odlu silah, döyüş sursatı, partlayıcı maddələr və qurğular hazırlama, əldə etmə, başqasına vermə, satma, saxlama, daşıma və ya onları hədə-qorxu ilə tələb etmə (az ağır və ya ağır cinayətlər);

- dövlət xadiminin və ya ictimai xadimin həyatına sui-qəsd etmə (terror aktı) (xüsusilə ağır cinayət);
- qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan silahlı birləşmələri və ya qrupları yaratma (ağır və ya xüsusilə ağır cinayət);
- təxribat (xüsusilə ağır cinayət).

Bununla yanaşı Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 75.5-ci və 80.4-cü maddələrinə əsasən beynəlxalq müdafiədən istifadə edən şəxslərə və təşkilatlara hücum edən, terror aktı törədən və ya terrorçuluğu maliyyələşdirən şəxslərə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin və ya məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş ittiham hökmünün müddətinin keçməsi tətbiq edilmir.

Cinayət qanunvericiliyində terrorçuluğa görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuş olsa da terrorçuluğa təhrikətmə (incitement to terrorism) əməli üzrə müstəqil cinayət tərkibi müəyyən olunmamışdır. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 32.4-cü maddəsinə əsasən təhrikçilik - ələ almaqla, sövdələşməklə və ya hədə-qorxu gəlməklə, habelə digər üsullarla başqasında cinayət törətmək qətiyyəti yaradan fəaliyyətdir. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 33.3-cü maddəsi isə cinayətin digər iştirakçıları ilə yanaşı təhrikçinin məsuliyyətinin müəyyən edilməsi qaydalarını tənzimləyir. Nəzərdən keçirilən konkret hal üzrə terrorçuluq cinayətinin törədilməsində təhrikçi qismində çıxış edən şəxsin əməli Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 32-ci maddəsinə istinad edilməklə həmin Məcəllənin Xüsusi Hissəsində nəzərdə tutulmuş 214-cü maddəsinə uyğun olaraq tövsif edilir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 12.3-cü maddəsinin məzmunundan aydın olur ki, beynəlxalq cinayətlər, o cümlədən terrorçuluq üzrə cinayət məsuliyyətinin yaranması həmin cinayətlərin törədilməsi yerindən asılı deyildir: Sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər, müharibə cinayətləri, insan alveri, terrorçuluq, terrorçuluğu maliyyələşdirmə, hava gəmisini qaçırma, girov götürmə, işgəncələr, dəniz quldurluğu, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi, saxta pul və ya qiymətli kağızları hazırlama və ya satma, beynəlxalq müdafiədən istifadə edən şəxslərə və ya təşkilatlara

hücum etmə, radioaktiv materiallarla əlaqədar cinayətlər, habelə cəzalandırılması Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn digər cinayətlər törətmiş Azərbaycan Respublikası vətəndaşları, əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər, cinayətin törədilməsi yerindən asılı olmayaraq, bu Məcəllə əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir və cəzalandırılır.

Azərbaycan Respublikasının “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) statusu haqqında” 21 may 1999-cu il tarixli Qanununa görə sülhə qarşı cinayət, bəşəriyyətə və ya insanlığa qarşı cinayət törətdiyi müəyyənləşdirilmiş, Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gələnə qədər onun hüduqlarından kənarda qeyri-siyasi xarakterli ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətmiş, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məqsəd və prinsiplərinə zidd əməllər törətməkdə müqəssir olan şəxslərə qaçqın statusu verilmir [29].

Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan, yaxud olan (Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığına mənsub olmayan) şəxsin Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarda törətdiyi əməllərə görə xarici dövlət tərəfindən cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və ya məhkəmə tərəfindən təyin edilmiş cəzanın icrası üçün xarici dövlətə verilməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, “Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında” Azərbaycan Respublikasının 15 may 2001-ci il tarixli Qanunu, “Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 iyun 2001-ci il tarixli Fərmanı, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsi (m:493-504), Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları və Azərbaycan Respublikasının xarici dövlətlərlə bu sahədə bağlamış olduğu beynəlxalq müqavilələri ilə tənzimlənir [15].

Cinayət törətmiş şəxsin verilməsinə dair Azərbaycan Respublikası ilə sorğu edən xarici dövlət arasında müvafiq müqavilə olmadıqda qarşılıqlı yardım prinsipinə riayət olunmaqla “Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun müddəaları tətbiq olunur.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə cinayət törətmiş şəxslərin verilməsinə dair digər müddəalar müəyyən olunduqda, beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Ekstradisiya haqqında qanunun qəbul edilməsi ilə yanaşı 17 may 2002-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 1957-ci il dekabrın 13-də Paris şəhərində imzalanmış “Ekstradisiya haqqında” Avropa Konvensiyasını, onun 1975-ci il 15 oktyabr tarixli Əlavə Protokolunu və 1978-ci il 17 mart tarixli ikinci Əlavə Protokolunu ratifikasiya etmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası hazırda iki regional (“Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında” 20 aprel 1959-cu il tarixli Avropa Konvensiyası və ona əlavə edilmiş Protokol, “Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında” 7 oktyabr 2002-ci il tarixli Kişinyov Konvensiyası) və bir sıra ikitərəfli (Bolqarıstan, Gürcüstan, Özbəkistan, İran və s.)müqavilələrin də iştirakçısıdır. Ölkəmizlə müqavilə münasibətlərində olmayan dövlətlər isə Azərbaycan Respublikasının “Cinayət işləri üzrə hüquqi yardım haqqında” 29 iyun 2001-ci il tarixli Qanununa əsasən hüquqi yardım göstərilməsinə dair sorğu verə bilər [40; 22].

Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 13.2.-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətləri törətmiş, Azərbaycan Respublikasında olan əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi, yaxud təyin edilmiş cəzanın icrası üçün “Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa, Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarına və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq xarici dövlətə verilə bilər.

“Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, terrorçuların hərəkətlərinin siyasi xarakterli cinayətlər kimi tövsifi qadağan edildiyindən onların verilməsi təmin olunur. Bundan başqa, mövcud qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müddələrə əsasən, terrorçunun verilməsindən imtina edildikdə, onlar Azərbaycan Respublikası

Cinayət Məcəlləsinə müvafiq qaydada cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilərlər. Terrorçuluğa, həmçinin digər beynəlxalq cinayətlərə münasibətdə Azərbaycan qanunvericiliyi *“ya tæhvîl ver, ya mîhakimæ et” (aut dedere aut)* prinsipindən çıxış edir [21].

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 13.1-ci maddəsinə əsasən xarici dövlətin ərazisində cinayət törətmiş Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları xarici dövlətə verilə bilməz. Həmin şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi məsələsi cinayət qanununun Azərbaycan Respublikası ərazisindən kənarında törədilən cinayətlərə görə qüvvəsini nəzərdə tutan müddəalarına müvafiq qaydada həll edilir. Göstərilən müddəa Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əsasən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı heç bir halda Azərbaycan Respublikasından qovula və ya xarici dövlətə verilə bilməz.

Cinayət törətmiş şəxsin xarici dövlətə verilməsi həmin xarici dövlətin səlahiyyətli orqanı tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinə yazılı şəkildə təqdim olunan şəxsin verilməsi haqqında sorğuya əsasən həyata keçirilir. Cinayət törətmiş şəxsin verilməsindən imtinanın şərtləri və əsasları *“Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında”* Azərbaycan Respublikasının Qanununun 3-cü maddəsində təsbit olunmuşdur. Sorğunun tərtib olunması zamanı nəzərə alınmalı tələblər *“Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında”* Azərbaycan Respublikasının Qanununun 5.1 və 5.2- ci maddələrində göstərilmişdir. Şəxsin verilməsi haqqında sorğuda bu Qanunun 5.1 və 5.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tələblərə əməl olunmuşdursa, Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi Azərbaycan Respublikası cinayət-prosesual qanunvericiliyinə uyğun olaraq şəxsin axtarılması və həbs edilməsi üçün lazımi tədbirlər görür. Sorğu edilən şəxs həbs edildikdən sonra onun verilməsi məsələsinə baxılması üçün bütün sənədlər Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən Ağır Cinayətlərə dair İşlər üzrə Azərbaycan Respublikasının Məhkəməsinə təqdim edilir. Şəxsin həbsə alınması barədə sorğu edən dövlətə Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən təxirə salınmadan məlumat verilir. Ağır Cinayətlərə dair

İşlər üzrə Azərbaycan Respublikasının Məhkəməsi xarici dövlətin sorğusu əsasında şəxsin verilməsi məsələsinə baxır və bu barədə müvafiq əsaslandırılmış qərar qəbul edir [21].

Terrorçuluğa qarşı mübarizədə beynəlxalq əhəmiyyətli əsas problemlərdən biri terrorçuların və terror fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınmasıdır. Maliyyə axını nə qədər çox olarsa dünyanın müxtəlif regionlarında, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında da terror fəaliyyətinin həyata keçirilməsi daha fəal xarakter alacaqdır. Ona görə də terrorçuları qidalandıran maliyyə kanallarının bağlanması çox mühüm məsələdir və bunun həyata keçirilməsi terrorçuluğun bütün infrastrukturuna məhvedici zərbə vurur. Avropa İttifaqı iştirakçi dövlətləri qeyd etmişlər ki, terrorçuluğun maliyyə kanallarının qapadılması beynəlxalq birliyin həlledici məsələlərindən biridir. Hazırda terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə texniki səviyyədən siyasi məsələ səviyyəsinə keçmişdir.

Məlum olduğu kimi terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması məsələsinin həlli 1989-cu ildə Parisdə “yeddiliyin” sammitində yaradılmış FATF təşkilatının üzərinə düşür. Hazırda otuzdan çox dövlət və iki beynəlxalq təşkilat bu təşkilatın üzvüdür. Bundan əlavə bu sahədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində yaradılmış digər bir təşkilatda fəaliyyət göstərir.

Dünya birliyinin maliyyə planında apardığı əks-terror tədbirləri arasında Amerika Birləşmiş Ştatlarının həyata keçirdiyi “Qrin-Kvest” əməliyyatı diqqəti xüsusilə cəlb edir.

Bu əməliyyatın məqsədi maliyyə mənbələrinin aşkarlanması və onların fəaliyyətinin dayandırılması, terrorçuların maliyyələşdirilməsini həyata keçirən təşkilatların axtarılıb tapılmasıdır. Bunun üçün mühüm məsələ belə maliyyə mənbələrinin müəyyən edilməsidir. Belə mənbələrdən bir neçəsini göstərək:

- bir sıra islam dövlətlərinin hökumətləri;
- terrorçuluğu maliyyələşdirməyin mühüm mənbələri aparıcı (nisbətən varlı) dövlətlərin xüsusi xidmət orqanalrı və onların nəzarəti altında olan banklardır;

- terrorçuları maliyyələşdirən kifayət qədər dayanıqlı mənbələr multmilyonerlər və iri biznesin nümayəndələridir. Məsələn, multmilyoner Usama ben Laden dəfələrlə terror aktlarını maliyyələşdirmişdir.

- terrorçuluğu maliyyələşdirən mühüm mənbələrdən biri narkobiznesdir.

2002-ci ilin may ayında Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının №1368 sayılı 2001-ci il 12 sentyabr, №1373 sayılı 2001-ci il 28 sentyabr və №1377 sayılı 2001-ci il 12 noyabr tarixli qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin təmin olunmasına dair tədbirlər planı haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı verilmişdir. Həmin sərəncamda terrorçuluğa və terror fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinə qarşı, terror aktı törədən və ya törətməyə cəhd göstərən fiziki və hüquqi şəxslərin vəsaitlərinin və digər maliyyə aktivlərinin, yaxud iqtisadi resurslarının dondurulması sahəsində tədbirlərin görülməsinə dair müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına göstərişlər öz əksini tapmışdır.

Tədbirlər planında Azərbaycan ərazisindəki bütün şəxslərə və təşkilatlara cinayətkarlar üçün birbaşa, yaxud dolayısı ilə vəsaitlərin, həmçinin maliyyə və ya müvafiq xidmətlərin göstərilməsinin qadağan olunması istiqamətində tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur. Plan terror fəaliyyəti ilə bağlı cinayət işlərinin araşdırılmasında antiterror koalisiyasının iştirakçı dövlətlərinə hərtərəfli yardım göstərilməsini də nəzərdə tutur.

Cinayətkar fəaliyyətlə əldə olunmuş gəlirlərin aşkarlanması məqsədi ilə 2001-ci ilin noyabrında «Valyuta tənظیمlənməsi haqqında» Qanuna dəyişikliklər edilmişdir. İlk dəfə olaraq, Azərbaycan qanunvericiliyində 50.000 Amerika Birləşmiş Ştatları dolları ekvivalentində respublika sərhədindən nəğd valyutanın keçirilməsi üçün məbləğin həddi müəyyənləşdirilmişdir ki, bu hədd aşıldığı təqdirdə gömrük orqanları 7 gün ərzində Milli Bank və Vergilər Nazirliyini məlumatlandırmalıdırlar.

1996-cı il «Azərbaycan Respublikasında bank və bank fəaliyyəti haqqında» Qanununa müvafiq olaraq, kredit təşkilatında yerləşən hüquqi və fiziki şəxslərin

pul vəsaitləri və digər qiymətli əşyalarına yalnız mövcud qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada məhkəmə orqanının qərarına əsasən həbs qoyula bilər. Həbs qoyulmasına dair müvafiq qərarı aldıqdan sonra kredit təşkilatı gecikdirmədən hesab və əmanət (həbs qoyulmuş vəsaitlərin həcmində) üzrə xərc əməliyyatlarını dayandırır. Kredit təşkilatında olan pul və digər qiymətli əşyaların müsadirəsi məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü əsasında həyata keçirilir.

Bununla yanaşı “Normativ-hüququ aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 26 noyabr 1999-cu il tarixli Qanunun 34-cü maddəsinə əsasən “Valyuta tənzimlənməsi haqqında” və “Azərbaycan Respublikasında bank və bank fəaliyyəti haqqında” Qanunlarının tələblərinə müvafiq qaydada göndərilmiş təlimatların yerinə yetirilməsi bütün bank və kredit təşkilatları üçün məcburidir.

Həmçinin Azərbaycanın maliyyə-kredit sistemində beynəlxalq prinsip və tövsiyələrin tətbiqi üzrə mərhələli şəkildə tədbirlərin görülməsi davam edir. Bu tədbirlər cinayət yolu ilə əldə edilmiş vəsaitlərin leqallaşdırılması üçün bank sistemindən istifadənin qarşısının alınmasının ümumi mexanizmlərini müəyyənləşdirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, mütəşəkkil cinayətkarlığın artmasına qarşı əsas mübarizə vasitələrindən biri cinayət yolu ilə əldə olunmuş gəlirlərin leqallaşdırılması ilə mübarizədir. Bu ilk növbədə qanunsuz fəaliyyətdən böyük miqdarda gəlirlərin əldə edilməsi ilə həmin vəsaitlərin özünün kriminal strukturlarının sonrakı inkişafı üçün istifadə imkanlarından cinayətkar birliyin məhrum olunmasıdır. Cinayətkar fəaliyyətdən əldə edilmiş gəlirlərin yuyulmasına qarşı mübarizədə çətinlik qeyri-leqal yolla alınmış vəsaitlərin bir çox halda leqal kapitalın dövryyəsi ilə analogi xarakter daşmasındadır. Həmin qanunsuz maliyyə vəsaitlərinin leqallaşdırılması adətən digər cinayətlərlə bağlıdır, spesifik mürəkkəb həyata keçirilmə mexanizminə malikdir və bir qayda olaraq beynəlxalq xarakter daşıyır.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə əsasən yalnız narkotik vasitə və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəindən əldə edilmiş gəlirlərin leqallaşdırılması ilə bağlı cinayət məsuliyyəti mövcuddur. Müvafiq beynəlxalq Konvensiyaların ratifikasiyasından sonra Azərbaycan qanunvericiliyində cinayət yolu ilə əldə olunmuş bütün gəlirlərin leqallaşdırılmasına görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur.

Bununla əlaqədar olaraq öz həllini tələb edən ciddi problemlərdən biri cinayət yolu ilə əldə olunmuş çirkli vəsaitlərin müsadirəsi məsələsidir. Bu məsələnin həlli üçün hesab edirik ki, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması institunun yaradılması mühüm addımlardan biri olardı. Bu bizim respublika üçün tamamilə yeni məsələdir. Ona görə ki, keçmiş SSRİ respublikalarının qanunvericiliyində belə bir institut tutulmamışdı. Belə bir institutun yaradılması və səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün dünyanın bir sıra qabaqcıl dövlətlərinin, o cümlədən hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan Fransa, Hollandiya və digər ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi və yerli şərait nəzərə alınmaqla Azərbaycan Respublikasında tətbiq olunması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu istiqamətdə ölkəmizdə ilk addım atılmış və “Hüquqi şəxslər üçün inzibati pozuntulara görə cərimə sanksiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının məəcəlləsinin qəbul olunmasıdır.

Hazırda FATF-ın 40 tövsiyəsi nəzərə alınmaqla cinayət fəaliyyəti ilə əldə olunmuş gəlirlərin anlayışların təfsiri, bu yolla qazanılmış gəlirlərin leqallaşdırılmasına qarşı mübarizə aparacaq səlahiyyətli orqan müəyyənləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası göstərilən cinayət əməlinə qarşı mübarizədə də beynəlxalq birliklə səmərəli əməkdaşlıq edir. Belə ki, 2000-ci ilin dekabr ayında Azərbaycan transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Konvensiyasını, 2001-ci ilin noyabrında isə 1990-ci il «Cinayət fəaliyyətindən əldə edilmiş gəlirlərin yuyulması, aşkarlanması, götürülməsi və müsadirəsi haqqında» Avropa Konvensiyasını imzalamışdır.

Lakin burada qeyd etmək yerinə düşərdi ki, sərhədi keçən hər bir miqranta potensial ekstremist və terrorçu kimi yanaşılması düzgün deyil. Həmin istiqamətdə işin həyata keçirilməsi xüsusi xidmətlər tərəfindən təqdim olunmuş ilkin məlumatlar əsasında məqsədmüvafiqdir. Lazımi nəticələr verən bu yanaşmanı Azərbaycan ən müasir texnologiya və texniki vasitələrin istifadəsinin uyğunlaşdırılması ilə həyata keçirir.

Hazırda terrorçuların ölkəyə soxulmalarının və onun ərazisinin digər dövlətlərə qarşı cinayətkar aktların törədilməsi üçün istifadə olunmasının qarşısının alınması məqsədilə tədbirlər həyata keçirilməkdədir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 214-cü maddəsində terrorçuluğa görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. Maddədə sadalanan hərəkətlər öz xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi ilə bağlı ağır və xüsusilə ağır cinayətlərə aid edilmişdir.

Göstərilən cinayətin subyekti 14 yaşına çatmış hər hansı bir anlaqlı fiziki şəxs ola bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi terror fəaliyyətinə görə cinayət cəzası ilə yanaşı, terrorçuluğa münasibətdə universal yurisdiksiya nəzərdə tutur. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinə əsasən əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn terrorçuluq, bəşəriyyət və sülh əleyhinə, hava gəmisinin oğurlanması, girovların ələ keçirilməsi, beynəlxalq müdafiədən istifadə edən şəxslərə hücum və digər cinayətlər törədərsə, onlar cinayətin törədilmə yerindən asılı olmayaraq cəzalandırılırlar.

Terrorçuluq faktı üzrə cinayət işinin ibtidai istintaqını milli təhlükəsizlik və daxili işlər orqanları aparır, prokurorluq orqanları isə istintaqa ümumi nəzarəti həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikası ərazisində fəaliyyət göstərən təşkilat (filial, nümayəndəlik) terrorçuluqla əlaqəsinə görə milli qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada məhkəmə qərarına əsasən ləğv edilə bilər. Qanunvericiliyə uyğun belə təşkilat ləğv olunarkən onun əmlakı müsadirə edilərək dövlət mülkiyyətinə keçir.

1999-cu il «Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslər) statusu haqqında Qanun»a görə qaçqın statusu bəşəriyyət və sülh əleyhinə, hərbi cinayət, eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası ərazisinə daxil olmamışdan əvvəl onun sərhədlərindən kənar qeyri-siyasi cinayət törətmiş şəxslərə verilə bilməz.

Cinayətkarların məsuliyyətinin qaçılmazlığının təmin olunması məqsədi ilə 2001-ci ildə «Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiyası) haqqında» Qanun qəbul edilmişdir. Həmin qanuna əsasən, terrorçuların hərəkətlərinin siyasi xarakterli cinayətlər kimi tövsifi qadağan edildiyindən onların verilməsi təmin olunur. Bundan başqa, mövcud qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müddəalara əsasən, terrorçunun verilməsi rədd edildikdə, onlar Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinə müvafiq qaydada cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilərlər. Terrorçuluğa, həmçinin digər beynəlxalq cinayətlərə münasibətdə Azərbaycan qanunvericiliyi «ya təhvil ver, ya cəzalandır» (aut dedere aut judicare) prinsipindən çıxış edir. Lakin ölkə Konstitusiyasına əsasən Azərbaycan vətəndaşı heç bir halda xarici dövlətə təhvil verilmir.

Ekstradisiya problemi cinayət işləri üzrə hüquqi yardım məsələləri ilə sıx bağlıdır. Bununla əlaqədar bildirilməlidir ki, Azərbaycan iki çoxtərəfli (1959-cu il «Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında Avropa Konvensiyası» və 1993-cü il «Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında Müstəqil Dövlətlər Birliyinin Konvensiyası») və bir sıra ikitərəfli müqavilələrin (Gürcüstan, Türkiyə, Rusiya Federasiyası, Qazaxstan və digər dövlətlərlə) iştirakçısıdır. Bu müqavilələrə əsasən, xarici dövlətlər tərəfindən hüquqi yardım göstərilməsi barədə müraciət oluna bilər. Azərbaycanla müqavilə münasibətlərində olmayan dövlətlər isə 2001-ci il «Cinayət işləri üzrə hüquqi yardım haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa müvafiq qaydada hüquqi yardım barədə müraciət edə bilərlər.

Nəticə və təkliflər.

Aparılmış tədqiqatın nəticələri birmənalı olaraq təsdiq edir ki, beynəlxalq birliyin beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı birgə mübarizə aparması zəruridir. Beynəlxalq cinayət kimi beynəlxalq terrorçuluq *delictum sui generalis* qismində beynəlxalq sülh və təhlükəsizlik üçün təhlükə yaradır. Bütövlükdə bütün dünya birliyinin marağına toxunmaqla, beynəlxalq terrorçuluq cinayəti *erga omnes* beynəlxalq öhdəliyinin pozulmasına gətirib çıxarır. Beynəlxalq terrorçuluq cinayəti terror aktlarında iştirak etmiş dövlətlərə qarşı sanksiyalar tətbiq etmək üçün əsaslar yaradır və beynəlxalq cinayət hüququ sistemi çərçivəsində terror cinayəti əməlini törətmiş şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasının labüdlüyünü nəzərdə tutur. Müasir beynəlxalq hüquq doktrinası beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə birmənalı olaraq beynəlxalq cinayət kimi baxır. Bu da tamamilə aydındır. Ona görə ki, beynəlxalq terrorçuluq cinayətinin başqa formada başa düşülməsi də mümkün deyil.

Beynəlxalq hüquq bütöv və mükəmməl bir sistem kimi beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı lazımı səmərəli təsir vasitələrinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Beynəlxalq hüququn beynəlxalq terrorçuluğa qarşı ümumi qəbul olunmuş tənzimləyici təsir vasitəsi kimi cinayətkarların verilməsi (ekstradisiya) institutu və cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım institutu çıxış edirlər. Hər iki üsul eyni dərəcədə səmərəlidir və onların tələblərinin ciddi rejimdə lazımı səviyyədə gözlənilməsi dünya birliyinə beynəlxalq terrorçuluğun ləğv edilməsi sahəsində kəsərli köməklik göstərir.

Beynəlxalq terrorçuluqla mübarizədə üstün yeri beynəlxalq cinayət ədliyyə orqanları tutur. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə əlaqədar olan və beynəlxalq ədalət mühakiməsinin daimi və müstəqil orqanı kimi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması beynəlxalq cinayət hüququ sistemində bütövlük və tamlıq xarakteri vermişdir.

Dünya birliyinin beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı məqsədyönlü mübarizə aparmaq əzmində olmasının praktiki təzahürü kimi Birləşmiş Millətlər

Təşkilatının bu cinayətlə əlaqədar qəbul etdiyi on üç konvensiya ilə yanaşı, beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı yaradılmış regional sistemləri göstərmək olar. Bunlara Yaxın Şərq, İslam Konfransı Təşkilatı regionuna daxil olan ölkələr, Amerika, Afrika, Cənubi Asiya, Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrinin ərazi məkanı, GUAM ölkələri təşkilatı və s. imzalanaraq qüvvəyə minmiş xüsusi saziş, konvensiya, müqavilə və protokollar daxildir. Bütöv bir vahid halda toplandıqda beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində regional sistemlər dünya birliyinin sosial təzahür kimi terrorçuluğun ləğvi istiqamətində praktiki təsirə malik olan universal sistemini əmələ gətirir.

Qərbin hərbi strateqləri dördüncü nəsil müharibədə hərbi əməliyyatların əsas asimmetrik komponentləri kimi terrorçuluq və əks-terrorçuluq strategiyasına istinad edirlər.

Terrorçuluqla mübarizədə avanqard ölkə olan Amerika Birləşmiş Ştatlarında terrorçuluğa verilən tərif maraqlı doğurur. Göstərilir: “Terrorçuluq - bu dövləti təmsil etməyən, yaxud qeyri-leqal şəxslər tərəfindən qeyri - kombatant şəxslər qrupuna qarşı qərəzlə törədilmiş siyasi cəhətdən motivləşdirilmiş güc tətbiq etməkdir” (Amerika Birləşmiş Ştatlarının qanunlar külliyyatı, maddə 2656 f(d), bölmə 22). Belə bir müəyyənləşdirmə hüquqi cəhətdən bir az formal və məhdud xarakterə malikdir. Lakin eyni zamanda bu dövlətə və onun müvafiq orqanlarına öz rəqiblərinə qarşı mübarizədə geniş meydan açır.

Terrorçuluğun mənbəyinin təhlili göstərir ki, onun mənbəyi ictimai həyatın qlobal, regional və lokal səviyyədə iqtisadi, siyasi, dini və digər dərin ziddiyyətləri ilə bağlıdır.

Terrorçuluğun meydana gəlməsi tarixinin təhlili nəticəsində belə bir nəticə əldə edilmişdir ki, texniki şəraitlə əlaqədar olaraq terrorçuluğun meydana gəldiyi dövrdən XVIII-XIX əsrlərə qədər onun bir sistem halına çevrilməsi mümkün deyildi. Terrorçuluğun yeni, daha mütəşəkkil və amansız növünün meydana gəlməsinə texniki tərəqqi, ilk növbədə isə partlayıcı maddələrin (dinamitin kəşfi), kütləvi informasiya vasitələrinin, eləcə də, informasiyaların verilmə vasitələrinin

(teleqraf) inkişafı səbəb olmuşdur. Bunlar terror aktlarının təbliğatının səmərəsini və yeni terror təşkilatları yaradılması təcrübəsini bir neçə dəfə artırmışdır.

Aparılmış tədqiqatlar əsasında müəllif belə bir nəticəyə gəlir ki, beynəlxalq terrorçuluğun əsas əlamətləri aşağıdakılardır:

- a) mübarizənin xüsusilə son dərəcə kəskin formalarında istifadə etməklə güc və hədə tətbiq etmək;
- b) siyasi rəqiblərinin zəiflədilməsi, siyasi məqsədlərə nail olunmasına yönəldilmiş olması;
- c) bilavasitə insanların həyatına təhlükə, idarə və təşkilatların fəaliyyəti, qeyri-legitimliklə əlaqədar ictimai təhlükənin artması.

Beynəlxalq terrorçuluğun mühüm qollarından biri və ondan heç də az təhlükəli olmayanı dini ekstremizmdir.

Bu təhlükə bu gün Azərbaycanda real şəkildə mövcuddur.

Müəllif belə nəticəyə gəlir ki, Respublikamızda dini ekstremizmə qarşı mübarizənin səmərəliliyini aşağı salan amillərdən biri mövcud qanunvericilik bazasının dövrün tələblərinə cavab verməməsidir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının hazırda qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində qadağan olunmuş təşkilatlarda üzvlüyə və digərlərində bu fəaliyyətə cəlb etməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmur. Cinayət məəcəlləsində milli, irqi və dini ayrıseçkilik, ekstremist xarakterli materiallar yaymaq üstündə nəzərdə tutulan cəza tədbirləri isə, fikrimizcə, belə hərəkətlərin dövlətçiliyə vurduğu zərbəyə adekvat deyil.

Aparılmış tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, həm Qərbi, həm də Şərqi Avropada və Müstəqil Dövlətlər Birliyinin Avropa hissəsində siyasi hüquqların dərəcəsi nə qədər yüksəkdirsə, orada terrorçuluğun səviyyəsi də aşağıdır. Lakin Şərqi Avropa barədə bunu təsdiq etmək olmaz, belə ki, bu ölkələrin hamısında siyasi hüquqların səviyyəsi yüksək deyil. Bunu belə interpretasiya etmək olar: hüquq siyasi mədəniyyətin kifayət qədər qiymətli əlamətidir, ona görə də hüququn pozulması ehtiraz davranışı, o cümlədən onun ən kəskin forması olan terrorçuluqda özünü göstərir.

Asiya, Müstəqil Dövlətlər Birliyi, Yaxın Şərq, Afrika- bu regionların hər biri barədə demək olar ki, terrorun siyasi azadlıqlarla əlaqəsi çox azdır. Bu ona dəlalət edir ki, bir tərəfdən bütövlükdə hüquq, əsasəndə siyasi hüquq mədəniyyətin kifayət qədər qiymətli elementi deyil, digər tərəfdən hüququn olmaması və ya pozulması terror fəallığını stimullaşdırmır.

Baxmayaraq ki, Yaxın Şərq ölkələrindən fərqli olaraq Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrində siyasi hüququn olmamasına reaksiya daha güclüdür, lakin bunun terrorla əlaqəsi çox zəifdir.

Kitabda terrorçu təşkilatların strukturunun tərkibinin və üzvlərinin hansı sinfə aid olmaları geniş tədqiq olunmuşdur.

Son dövrlərdə terrorçu təşkilatların əksər üzvləri və terror aktlarını icra edən insanlar haqqında belə bir fikir formalaşmışdı ki, onlar intellektual, sosial və mənəvi cəhətdən məhdud insanlardır. Lakin törədilən terror aktları, onların hazırlanması və həyata keçirilmə səviyyəsi, müasir ən yeni texnologiyalardan istifadə qaydalarını bilmələri və s. göstərir ki, bu tamamilə yanlış fikirdir.

Belə ki, aydın olmuşdur ki, bütövlükdə terror təşkilatlarının əksər üzvləri yaxşı təhsil almış, varlı, ailəli, daimi işi olan yüksək ixtisaslı mütəxəssislərdir və onlardan heç biri psixi xəstəliklərdən əziyyət çəkmirlər.

Bundan əlavə belə bir stereotip mövcuddur ki, kasıbçılıq, işsizlik və digər neqativ sosial amillər terrorçu şəbəkələrə yeni üzvlər cəlb etmək üçün əsas stimullardır fikri, yumşaq desək həqiqətə uyğun deyil.

Üçüncü səhv stereotip ondan ibarətdir ki, guya terror qruplarına yeni üzvlərin cəlb edilməsi əsasən fundamentalist islam mədrəsələrində həyata keçirilir. Lakin məlum olmuşdur ki, terroristlərdən yalnız 9.4%-i dini təhsilə malikdir, qalanları isə müstəsna olaraq dünyəvi təhsilə malik kübar dairələrinə mənsub insanlardır. Bu terror təşkilatında bir nəfər də olsun avara, işsiz, terrora pul qazanmaq və ya şöhrət üçün gələn, avanturist yoxdur. Əksinə, onları yaxşı işi olan yüksək ixtisaslı peşəkarlar kimi qiymətləndirmək olar.

Mühüm məsələlərdən biri də nüvə terrorçuluğuna yol verilməməsi və ona qarşı hər tərəfli mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsidir. Nüvə terrorçuluğu

problemi nüvə silahına malik olan Rusiyada fərqli olaraq, Qərbin analoji ölkələrində hələ XX əsrin 70-ci illərindən dərk edilməyə başlamışdır. Hazırda Qərb ölkələri və Amerika Birləşmiş Ştatlarında nüvə obyektleri və materiallarının qorunması üzrə səmərəli, eşalon-eşalon yerləşdirilməklə müdafiə sistemi yaradılmış, terrorçuluğa qarşı kifayət qədər təcrübə toplanmışdır. Nüvə komplekslərinin səmərəli təhlükəsizlik sisteminin yaradılması terror aktlarının potensial nəticələrinin təhlilinə əsaslanmalıdır.

Nüvə materiallarının qorunması və onlar üzərində nəzarətin qabaqlayıcı tədbirlərinə, partladıcı nüvə qurğularının axtarılması və neytrallaşdırılması, böhran situasiyaları üzərində nəzarət üzrə prosedurlar hazırlanmalı və zəruri texniki vasitələr yaradılmalıdır.

Terrorçuluğun qorxulu təzahürlərindən biri də müasir informasiya-telekommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə həyata keçirilən kibercinayətkarlıqdır. Beynəlxalq birlik hazırda nəinki bu təhlükə ilə mübarizə yollarını axtarır, həm də bu məsələyə vahid yanaşma üsullarının işlənilməsi prosesi ilə məşğuldur. Kibercinayətkarlığın ən qorxulu növü kiberterrorçuluqdur.

Kiberterrorçuluğa verilmiş müxtəlif müəyyənləşdirməli, kiberterrorçuluğun məqsəd və mahiyyətinin təhlili nəticəsində belə bir nəticəyə gəlinir ki, kiberterrorçuluğa belə bir tərif verilməsi daha məqsədəuyğun olardı: “*Kiberterrorçuluq*-kibernetik məkandan və ümumdünya kompüter şəbəkəsindən istifadə etməklə cəmiyyət üçün nəzərdə tutulmayan məlumatların korlanması, pozulması, kənar edilməsi, təhrif olunması, terror qruplarının bir anda maliyyələşdirilməsinin həyata keçirilməsi və bu əsasda cəmiyyəti qorxutmaq və ya ruhi əzab vermək yolu ilə dövləti, beynəlxalq təşkilatları və yaxud fiziki şəxsləri istənilən qərarı qəbul etmələri və ya etməmələrinə təsir göstərilməsidir”.

Yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, kiberterrorçuluğun nəticələrində beynəlxalq terrorçuluğun digər növləri kimi dünya birliyi üçün çox böyük bəlalar törədə bilər və buna görə də ona qarşı durmaq üçün bütün texniki vasitələrdən istifadə etməklə kompleks yanaşma işlənilməlidir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizənin əsas prinsipləri kimi aşağıdakılar qəbul olunur: qanunilik, terrorçuluğun qarşısının alınması üçün birinci dərəcəli tədbirlər, cinayətkarların məsuliyyətə cəlb edilməsinin labüdlüyü, terrorçuluq aksiyaları nəticəsində təhlükəyə məruz qalmış şəxslərin insan hüquqlarının müdafiəsi, terrorçulara qarşı minimum güzəştlərin tətbiqi, əks-terror əməliyyatlarının keçirilməsi zamanı cəlb olunmuş qüvvə və vasitələrə vahid rəhbərliyin bir mərkəzdən həyata keçirilməsi və s.

Fikrimizcə, terrorçuluğa qarşı mübarizə prinsiplərinin qanunvericilikdə təsbit olunması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə ki, məhz beynəlxalq cinayətin bir növü olan beynəlxalq terrorçuluq həddən artıq kəskin dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsini, qanunçuluqdan uzaqlaşmağı, dövlətə qarşı etibarın aşağı düşməsi, beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin sarsılması, beynəlxalq birliyin maraqlarının pozulması və sairə kimi əks səmərə verməsinə təhrik edə bilər.

Terrorçuluğun artmasına əngəl törətmək və ona qarşı daha müvəffəqiyyətli mübarizə aparmaq üçün mühüm şərtlərdən biri də bu sahədə milli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasıdır. Bu sahədə müvafiq dəyişikliklər və əlavələr birinci növbədə cinayət qanunlarında həyata keçirilməlidir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizənin taktika və texnologiyasına gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, hər bir antiterror xidməti üçün bunlar onun özünəməxsus olan qaydalarıdır. Həm də bu taktika və texnologiyalar hər bir xüsusi xidmət orqanı tərəfindən çox illik praktiki fəaliyyət nəticəsində işlənmiş olur və heç vaxt açılıb söylənilmir və gizli saxlanılır.

Terrorla mübarizədə mühüm məsələlərdən biri də ondan ibarətdir ki, terror təhlükəsi və real terrora məruz qalmış xarici dövlətlərin bu sahədə təcrübəsi öyrənilməli və sonradan cəmiyyətin xeyrinə istifadə olunmalıdır.

Terrorçuluğa qarşı səmərəli işlər görmək bir sıra təşkilati-əməli tədbirlərin işlənilməsi və həyata keçirilməsini tələb edir. Hər şeydən əvvəl terrorçuluqla mübarizə taktikası təkmilləşdirilməli, hələ terrorçularda olmayan elmi-texniki

nailiyyətlər xüsusi xidmət və hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətində tətbiq olunmalı, antiterror koalisiyasına daxil olan bütün tərəflər öz üzərilərinə götürdükləri öhdəlikləri yerinə yetirməlidirlər.

Terrorçuluqla mübarizə sahəsində fəaliyyətin daha səmərəli olması üçün milli antiterror komissiyalarının yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər. Belə komissiyalar bu istiqamətdə dövlət icra orqanlarının siyasi, xüsusi, sosial-iqtisadi və digər tədbir və hərəkətlərini müəyyənləşdirə və əlaqələndirə bilər. Mübarizənin əsas şərtlərindən biri də bütün qeyri-qanuni hərbişdirilmiş və silahlı qruplaşmaların ləğvindən ibarətdir.

Qlobal strategiyanın həyata keçirilməsində insanları terrordan imtina etməyə inandırmaqla terrorçular və onların potensial tərəfdarları arasında ziddiyyətlər yaratmaq lazımdır. Bu halda bütün dövlətlərin iştirakı ilə terrora qarşı qlobal kompaniyanın başlanması mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Terrorçuların hücum məqsədilə istifadə edə biləcəkləri adi və kütləvi qırğın silahları əldə etmələrinə imkan verilməməlidir. Bu məqsədlə dünya ölkələri hazırkı təhlükələrə yanaşmada yeni yaranmış terror növü sayılan bioterrorçuluğa qarşı öz qüvvələri ilə mübarizə apara bilməyən ölkələrə yardım etməlidirlər.

Dövlətləri terrorçuluğa qarşı dəstək verməkdən çəkəndirmək beynəlxalq qanunvericiliyə söykənməlidir. Ölkələr öz üzərlərinə düşən öhdəliyi yerinə yetirməkdə dünya birliyi qarşısında məsuliyyət daşımalıdırlar.

Terrorçuluğa qarşı mübarizə məsələsini işıqlandırarkən terror fəaliyyətinin fərdi şəxslər, kredit təşkilatları və hətta dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi kimi mühüm problemi nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Terror fəaliyyətini qidalandıran maliyyə axınını kəsmədən (heç olmazsa məhdudlaşdırmadan) istənilən mübarizə müvəffəqiyyətsiz olacaqdır.

Terrorçuluğu qidalandıran maliyyə mənbələrinin kəsilməsi hakim mövqə tutur. Bunun üçün bütün ölkələrdə vahid yanaşma və standartlar tətbiq olunmalıdır və ikili standartlara yol vermək olmaz. Hər şeydən əvvəl pul köçürmələrinin monitorinqi keçirilməli, terrorçuluqda və ya ona dəstək verməkdə şübhəli bilinən

şəxslərin və təşkilatların maliyyə vəsaitlərinin hərəkəti barədə intensiv informasiya mübadiləsi aparılmalıdır.

Terrorçuluğa qarşı mübarizədə çox böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri də kütləvi informasiya vasitələrində terrorçuluğa qarşı mübarizədir. Bu bəlaya qarşı səmərəli mübarizə aparmaq üçün cəmiyyətin, güc strukturlarının, bütün dövlət strukturları və Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin birliyi zəruridir. Həm də onlardan hər birinin həyata keçirdiyi mübarizə üsulu fərdi xarakter daşımamalı, razılaşıdırılmış qaydada həyata keçirilməlidir.

Heç vəclə imkan vermək olmaz ki, Kütləvi İnformasiya Vasitələri terrorçuların silahına və alətinə çevrilsin. Çox hallarda jurnalistlərin iş qarışması girovların və xüsusi xidmət orqanları əməkdaşlarının taleyində fəlakətli rol oynayır. Terrorçulara efir vaxtı və qəzet səhifələrində yer verməklə Kütləvi İnformasiya Vasitələri onların tələblərini qanuniləşdirir (legitimləşdirir), bununla da tamaşaçılarda onlara qarşı müəyyən hüsn-rəğbət yaradır.

Kitabda terrorçuluğa qarşı əks-təsir sahəsində təhlükəsizlik orqanlarının analitik-məlumat fəaliyyətinin əhəmiyyəti göstərilir, onun terrorçuluğa və siyasi ekstremizmə qarşı müqavimət sahəsində dövlət sisteminin təmin olunmasının tərkib hissəsi olması və həyata keçirilmə səviyyələri əsaslandırılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, terrorçuluğa qarşı mübarizədə ikili standartlar olmamalıdır. Belə ki, terrorçuluğa qarşı mübarizədə ikili standartların tətbiq olunması mübarizəni səmərəsiz edir. Azərbaycan və onun müttəfiqləri göstərilən məsələyə ümumi prinsiplərdən yanaşırlar. Terrorçulara və onların tərəfdarlarına, sponsorlarına sığınacaq verilməsi cinayətlərə bəraət vermək deməkdir. Bu addımlar antiterror koalisiyası üzvlərinin birliyinə xələl gətirə və onlar arasındakı etibarlı münasibətləri poza bilər. Ancaq son illərin hadisələri onu göstərir ki, artıq bir çox ölkələr terrorçuların hədəfinə çevrilərək ikili standartların ölümcül təhlükəsi ilə üzləşmişlər.

Birgə fəaliyyətin təşkili zamanı bəzi dövlətlərdə “İkili” standartların mövcud olmasına baxmayaraq, həmin ölkələrin terrorçuluğa qarşı apardığı mübarizəsində topladığı böyük iş təcrübəsi nəzərə alınmalıdır. Bu səbəbdən də terrorçuluq

təhlükəsi qarşısında həmin ölkələrlə birgə ümumi məsələlərin səriştəli yerinə yetirilməsinin həyata keçirilməsi vacibdir.

Antiterror tədbirlərinə gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, “ideal” təşkilatı tədbirlərlə müasir şəraitdə tam təhlükəsizliyi təmin etmək mümkün deyil. Terrorçu və ekstremist təşkilatlar müxtəlif ideoloji pərdələr altında fəaliyyət göstərərək öz sıralarına sadə adamları cəlb edir.

Terrorçuluğa qarşı mübarizədə dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, bu bəlaya qarşı səmərəli tədbirlər hüquq mühafizə və xüsusi xidmət orqanları ilə yanaşı, cəmiyyət tərəfindən də həyata keçirilməlidir. Belə ki, ekstremist təşkilatların fəaliyyətləri haqqında əhali arasında fəal izahat işləri aparılaraq, həmin qurumların ideologiyasının səhv olması ölkə vətəndaşlarına düzgün başa salınmalıdır. Burada əsas məsələ informasiya müharibəsini uduzmamaqdır.

Beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı regional mübarizə sistemlərinin daha səmərəli olması əsaslandırılır və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə sahəsində fəaliyyəti prosesində regional sistemlərin işlək mexanizmindən istifadə olunması təklif olunur.

Bəzi hallarda inkişaf etmiş ölkələrdə meydana gəlmiş terrorçu qrupların Qərbə qarşı yönəldilmiş hərəkətləri iki sivilizasiyanın toqquşması kimi qiymətləndirilir. Tədqiqat nəticəsində belə nəticə əldə edilmişdir ki, əslində bu heç də belə deyil. Fikrimizcə, bu hər şeydən əvvəl qloballaşmanın dərinləşməsi ilə əlaqədar olaraq xammal ixrac edən ölkələrin sənayecə inkişaf etmiş ölkələrə qarşı müqavimətidir. Bu ölkələrin sənayecə inkişaf etmiş ölkələrin xammal bazası statusundan çıxıb bilməmələri, eləcə də inkişaf etmiş ölkələrin onlar üçün məhvəddici şəkildə formalaşmış beynəlxalq əmək bölgüsünü saxlamaları ilə əlaqədardır.

İslam fundamentalizmi ilə islam terrorçuluğunu eyniləşdirmək tamamilə səhv fikirdir. İslam dəyərlərinin müfəssəl təhlili, müqəddəs Qurani-Kərimdən bir sıra surələrinin misal gətirilməsi nəticəsində belə bir qənaətə gəlinir ki, islam dini sülh dinidir və onu terrorçuluqla əlaqələndirmək sadəcə olaraq naşılıqdır.

Özlərinin dəhşətli cinayət əməllərini törədən terrorçular islamın, xristianlığın və ya yəhudi dininin (iudaizm) qanun və rəmzləri ilə pərdələnmələrinə

baxmayaraq əslində isə onların dinlə heç bir münasibəti yoxdur. Hansı dinə xidmət etməyindən asılı olmayaraq, heç bir mömin adam dünyada ən böyük günah işlədib günahsız insanı öldürməz.

Hər bir ölkənin öz dövlət büdcəsində anti-terror fəaliyyətinin həyata keçirilməsi məqsədilə nəzərdə tutulan tədbirləri reallaşdırmaq üçün maliyyə mənbəyi nəzərdə tutulması məqsədəuyğundur.

Ölkədə fəaliyyət göstərən xüsusi xidmət və hüquq-mühafizə orqanlarının terrorizmə qarşı mübarizədə vahid yanaşması təmin olunmalı, onlar əməliyyat-axtarış, kəşfiyyat, profilaktik və güc xarakterli və s. əməliyyatları həyata keçirərkən eyni eyni alqoritm üzrə işləməlidirlər. Bu orqanların anti-terror əməliyyatı keçirərkən taktiki hərəkətləri birgə qərargah təlimləri, komanda-qərargah kompleks operativ təlimləri, müxtəlif xidmət və təşkilatlar arasında qarşılıqlı əlaqəli məsələləri nizama salmaları (reqlamentləşdirmələri) məqsədmüvaffiq olardı.

Terror bütövlükdə sosioloji nöqteyi-nəzərdən yanaşılması daha məqsədəuyğun hesab edilməlidir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYATLARIN SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2002.
2. H.Əliyev. Demokratik cəmiyyətdə dinin rolu və inam: terrorçuluğa və ekstremizmə qarşı mübarizə yollarının axtarılması. Beynəlxalq konfransda nitqi. Bakı, 10 oktyabr 2002.
3. İ.Əliyev. İslam Konfransı Təşkilatının gənclər forumunun daimi qərargahında “Əməkdaşlıq və dialoq” konfransının açılışı mərasimində nitqi (İstanbul 4 sentyabr 2006). Bakı, 2006.
4. İ.Əliyev.
5. İ.Əliyev.
6. Azərbaycan Respublikasının “Milli Təhlükəsizlik haqqında” Qanunu. Bakı, 2004.
7. Azərbaycan Respublikasının “Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” Qanunu. Bakı, 1999.
8. “Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası”. Bakı,
9. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı, 2000.
10. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. Bakı, 2000.
11. Azərbaycan Respublikasının “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) statusu haqqında” Qanun. Bakı, 1999.
12. Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Situasiya Mərkəzi. Bülleten, 2008.
13. “Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi haqqında” Əsasnamə. Bakı, 1999.
14. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 may 2002 tarixli sərəncamı. “Azərbaycan” qəzeti 12 may 2002.

15. Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğu, Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik nazirliyinin mətbuat xidmətinin məlumatı. Noyabr 2008.
16. Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğu, Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik nazirliyinin mətbuat xidmətinin məlumatı. 2007.
17. Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğu, Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik nazirliyinin mətbuat xidmətinin məlumatı. 2008.
18. Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədi haqqında Qanun. Bakı, 1991.
19. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında Qanun. Bakı, 1998.
20. “Banklar və bank fəaliyyəti haqqında” Qanun. Bakı, 2004.
21. Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2001
22. Cinayət işləri üzrə hüquqi yardım haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2001
23. “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Qanun. Bakı, 1999.
24. Azərbaycan Respublikasının “Polis haqqında” Qanunu, Bakı, 1999.
25. Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi haqqında Əsasnamə. Bakı, 2004.
26. Azərbaycan Respublikasında rezident və qeyri-rezidentlərin valyuta əməliyyatlarının rejimi haqqında qaydaları. Milli Bankın 27 may 2002-ci il tarixli 12 nömrəli sənədi.
27. Banklarda hesabların açılması, aparılması və bağlanması Qaydaları. Milli Bankın 03 noyabr 2004-cü il tarixli sənədi.
28. Nüvə terrorçuluğu aktlarının qarşısının alınması üzrə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Konvensiyası. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sənədləri, 2005.
29. Azərbaycan Respublikasının “Qaçqınların və məcburi köçkünlərin (ölkə daxilində köçürülmüş şəxslərin) statusu haqqında” 21 may 1999-cu il tarixli Qanunu. Bakı, 1999.
30. “Zorakı cinayətlərin qurbanlarına vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında” Avropa Konvensiyasına qoşulma barədə Azərbaycan Respublikasının 17 mart 2000-ci il tarixli Qanunu. Bakı, 2000.

31. Narkotik vasitələr və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Konvensiyasına (20 dekabr 1988-ci ildə Vyanada qəbul olunmuşdur) Azərbaycan Respublikasının qoşulması barədə 8 dekabr 1992-ci il tarixli Qanun. Qanunlar külliyyatı № 12, 1993.

32. İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsinə dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 21 dekabr 1965-ci il tarixli Beynəlxalq Konvensiyası. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sənədləri 1966. (Azərbaycan Respublikası 31 may 1996-cı ildə qoşulub).

33. Aperteid cinayəti və ona görə cəza tədbirləri haqqında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 30 noyabr 1973-cü il tarixli Beynəlxalq Konvensiyası. (Azərbaycan Respublikası 31 may 1996-cı ildə qoşulub).

34. Azərbaycan Respublikasının psixotrop maddələr barədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Konvensiyasına qoşulması barədə 01 dekabr 1998-ci il tarixli Qanunu.

35. Azərbaycan Respublikasının narkotik maddələr barədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının vahid Konvensiyasına qoşulması barədə 01 dekabr 1998-ci il tarixli Qanunu.

36. Plastik partlayıcı maddələrin aşkar edilməsi məqsədilə onların nişanlanması haqqında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1 mart 1991-ci il tarixli Konvensiyasına Azərbaycan Respublikasının qoşulması barədə 9 noyabr 1999-cu il tarixli Qanunu.

37. Girovlar götürülməsinə qarşı mübarizə haqqında 18 dekabr 1979-cu il tarixli Konvensiyaya Azərbaycan Respublikasının qoşulması barədə 9 noyabr 1999-cu il tarixli Qanunu.

38. 27 yanvar 1977-ci ildə Strasburqda qəbul olunmuş “Hüquqi kömək haqqında sorğu verilməsi barədə Avropa Sazişinə Azərbaycan Respublikasının qoşulması barədə Azərbaycan Respublikasının 17 mart 2000-ci il tarixli Qanunu.

39. Avropa Təhlükəsizliyi Xartiyasına (19 noyabr 1999-cu ildə İstanbulda imzalanıb) Azərbaycan Respublikasının qoşulması barədə Azərbaycan Respublikasının 12 dekabr 2000-ci il tarixli Qanunu.

40. Ekstradisiya haqqında 13 dekabr 1957-ci il tarixli Avropa Konvensiyasına Azərbaycan Respublikasının qoşulması barədə Azərbaycan Respublikasının 17 may 2002-ci il tarixli Qanunu.

41. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti haqqında Qanun. Bakı, 1996.

42. “Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikası ərazisindən tranzit keçid qaydaları haqqında” Əsasnamə. Bakı, 2000

43. Qurani-Kərim. Ərəb dilindən Ziya Bünyadov və Vasim Məmmədəliyevin tərcüməsində. Bakı, Azərneşr, 1992.

44. “Qiymətli kağızlar bazarında çirkli pulların yuyulmasının və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçıları tərəfindən tədbirlərin görülməsi haqqında” Qaydalar. Bakı, 2004.

45. “Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramı (2004-2006)”. Bakı, 2004.

46. Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi təminat bölməsinin materialları. 2008

47. İmmiqrasiya haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1998.

48. Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında Qanun. Bakı, 1996.

49. “Terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə haqqında Beynəlxalq Konvensiyaya Azərbaycan Respublikasının qoşulması barədə” Qanun. Bakı, 2001

50. “Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. “Azərbaycan Qanunvericilik Toplusu”, № 8, maddə 475.

51. “Terrorçuluğa qarşı beynəlxalq mübarizə üzrə çoxtərəfli qrup (KMT). Milli səviyyədə nailiyyətlər. Azərbaycan. Bakı, 2002.

Rus dilində

52. Абашидзе А.Х., Остаев И.Б. Международный прокурор. Вестник РУДН. Серия юридические науки, 1998, № 3-4.

53. Агаев С. Иран: рождение республики. М., Политиздат, 1984
54. Бычков А. Армия там больше чем армия. Эхо планеты. 2000. № 6
55. Будницкий О.В. Терроризм в Российском освободительном движении. М., 2004
56. Бирюков П.Н. Нормы международного уголовного процессуального права в правовой системе Российской Федерации. Воронеж, 2002
57. Васильев Л.С. История Востока: В 2т. М., высшая школа 1993
58. Волевод Е.Г. Правовые регулирование новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса. Л.1., 2002
59. Гусейнов А.А. Терроризм в современном мире. Опыт международного анализа (Материалы «Круглого стола»). «Вопросы философии». 2005. №6
60. Документ ООН А/1316
61. Документ ООН А/269
62. Документы ООН А/56/160 «Меры по ликвидации международного терроризма. Доклад Генерального секретаря ООН, от 3 июля 2001.
63. Документы ООН S/2002/1297 от 28 декабря 2001 г. Резолюция ГА 56/160 «Права человека и терроризм».
64. Документ ООН А/2693
65. Другое А.Ю. Вопросы генезиса и динамики исламского экстремизма и терроризма на примере Индонезии. М., 2000
66. Документ S/2001/935, принятый в октябре 2001 года, о составе Комитета по борьбе с терроризмом; приложение к документу S/2001/986, принятому 19 октября 2001 года, - о программе его работы и руководящих принципах в отношении представления докладов государствами.
67. Доклад Комиссии Генеральной Ассамблеи о работе ее сорок шестой сессии. Нью-Йорк, 1991

68. Ежегодник Комиссии международного права. 1991. Том 2. Част 2. Доклад Комиссии Генеральной Ассамблеи о работе ее сорок шестой сессии. Нью-Йорк, 1991
69. Ежегодник Комиссии международного права. 1976. Том 11, Часть вторая.
70. Жаринов К.В. Терроризм и террористы: Исторический справочник. Минск: Харветт, 1999
71. Жаринов К.В. Связь терроризма с социальными, политическими, экономическими и международными условиями. М., 2005
72. Жданов Ю.Н., Лаговский Е.С. Европейское уголовное право. М., 2001
73. Иорданов М. Дело № 666. Террор. Махачкала, Юпитер. 2002
74. Ирмяев Т.Ю. История мусульманского мира. Пермь. 2003
75. Принцип добросовестности в современном международном праве. М., 1990
76. Курс международного права. Под ред. В.Н.Кудрявцева.
77. Кудряева А. Исламский терроризм: история болезни. Независимая газета. 19.06.2002
78. Концепция национальной безопасности Российской Федерации. Закон № 2000-01-14
79. Костенко Н.И. Международный Уголовный Суд. М., 2002
80. Козлова Н. Камикадзе на продажу. Российская газета. 23.01.2004
81. Концепция национальной безопасности Республики Грузии. Тбилиси, 2000
82. Лутовинов В., Морозов Ю. Терроризм – угроза обществу и каждому человеку. ОБЖ. 2000.- № 9
83. Ляхов Е.Г. Терроризм и международные отношения. М., 1991
84. Лобанов С.А. Международно-правовые аспекты уголовного судопроизводства по делам о военных преступлениях. М., 2001

85. Махмудов Е.А. Борьба с международным терроризмом-приоритетная направление в деятельности спецслужб. «Независимая газета», 06 июня 2005
86. Материалы Генеральной конференции ЮНЕСКО от 20 октября 2001г. <http://www.unesco.org/contgen/press.rel/2001terrorism.shtml>.
87. Монти С. Маршал. Глобальный терроризм: Обзор и анализ. www.cidem.umd.edu/inscr/paper. Tədqiqat Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 7577 sayılı müqaviləsi ilə iqtisadi və sosial məsələlər şöbəsinin sifarişi ilə yerinə yetirilmişdir).
88. Международное публичное и частное право. 2002. № 2 (6).
89. Меняев А.Б. Международные договоры об экстрадиции. Государство и право. М., 2001, №6
90. Наумов А.В. Международное уголовное право. М., 1999
91. Нинушиа А.О. Императивы авторитаризма и демократизация в политической жизни Сирии. М., 1995
92. Ответственность за военные преступления и преступления против человечества. Сб. статей. М., 1969
93. Официальные отчеты Генеральной Ассамблеи, девятая сессия, дополнение № 12 (А/2645), приложение.
94. Овчинский В.С. Пакистанская рулетка. Россия в глобальной политике. Том. 5 №4, 2007,
95. Петрицев В.Е. Антитеррористическое законодательство за рубежом. Современный терроризм: состояние и перспективы. М., 2003
96. Работа комиссии международного права. ООН Нью-Йорк, 1980
97. Родионов К.С. Интерпол в борьбе с терроризмом Международное публичное и частное право. 2002, № 2
98. С информацией о докладах государств можно ознакомиться на сайте: <http://www.un.org/Dosc/sc/committees/1337/1373reportsEng.htm>
99. Тодда Сандлеч, Питер Флеминг. Международный терроризм: Характеристики терактов, 1968-2001

100. Тони Блер. Корни терроризма. « Россия в глобальной политике». Том 5. № 1. Январь-февраль 2007
101. Трунов И.Л., Ольховский К.П. Борьба с терроризмом и ее правовые аспекты. Международное публичной и частное право. 2002 №2
102. Тиунов О.И. Принцип добросовестного соблюдения международных обязательств. М., 1979
103. Уолтер Лакер. Корни терроризма. [www/antiterror.ru](http://www.antiterror.ru), 2003
104. Устинов В.В. Международный опыт борьбы с терроризмом: стандарты и практика. М., 2002
105. Шинкарецкая Г.Г. Сотрудничество государств СНГ в борьбе против международного терроризма/ Международное публичной и частное право. 2002. № 2 С. 2-6.
106. Эхо планеты. 2000. № 44

İngilis dilində

107. Crimes of State. A. Critical Analysis of the ILC's Draft Article 19 on State Responsibility. Berlin- New-York. 1982.
107. ICJ Reports 1970.
108. CIS Reports 1974. p.269
109. Gaga G.Obligations Erga Omnes, International Crimes and Jus Cogens: A Tentative Analysis of Three Related Problem. Crimes of States. A Critical Analysis of ILC's Draft Article 19 on State Responsibility. Berlin-New-York 1988.
110. Ganor, Boaz, "Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter?" International Policy Institute for Counter-Terrorism, 24 September 1998.
111. International terrorism: A compilation of major laws, treaties, agreements and executive documents: Report prer. For the Comm. on

- foreign affairs, US House of Representatives /By the Congr, research service, Libr. of Congr, Wash: Gov.print.off., 1991.- XV/
112. COM (2001) 521 final, 2001/0217(CNC).
 113. COM (2001) 522 final, 2001/0215 (CNC).
 114. European Parliament, Report on the two proposals, Final A5-0003/2002 of 9 January 2002/
 115. Documents OSCE: Decision 1, “Combatting terrorism”, MC(9). DEC/1, annex и MC.DOS/2/01 of 4 December.
 116. Official Journal of the European Communities, L.344 от 28.XII.2001 года.
 117. Res.RC. 23/RES/1/01 rev. 1 corr.1, of 21 September 2001, p.9
 118. International Terrorism and Political Crimes. Ed. by M.Cherif Bassiouni. Springfield, 1975.
 119. First International Conference for the Unification of Penal Law. Warsaw, 1-5, November 1927 Actes de la Conference. Paris, 1929.
 120. Полный текст Конвенции см.: League of Nations for Prevention and Punishment of Terrorism. (Geneva, November 16th 1937) Serie de Publications de la Societe des Nations. Geneve , 1937. V.10.P.2-10.
 121. D’Amato A. International Law and Political Reality. Selected Papers. The Hague-Boston-London, 1995.Volume 1.P. 116-117, 151, 163, 228, 235.
 122. International Criminal Law/Edited by M. Ch. Bossiouni. N. Y., 1986. Vol.1,2; Bring O. International Criminal Law. Stockholm, 2001.
 123. COM (2001) 521 final, 2001/0217 (CNS)
 124. COM (2001) 522 final, 2001/0215 (CNS)
 125. European Parliament, Report on the two proposals, Final A5-0003/2002 of 9 January 2002.
 126. Report of the 1st meeting of the Group of Specialists on Human Rights and the Fight against Terrorism, Steering Committee for Human Rights of the Council of Europe, DH-S-TER (2001) 3 def. of 7 December.2001.

127. Documents DH-S-TER MISC 3, Strasbourg, 18 February 2002.
128. Documents OSCE: Decision 1, "Combatting terrorism", MC(9).
DEC/1, annex and MC.DOC/2/01 of 4 December 2001.
129. Doc. OEA/Ser. GCP/CAJP-1829/01, 27 September 2001.
130. Doc. OEA/Ser. GCP/CAJP-1848/01, 14 December 2001.
131. Doc. OEA/Ser. GCP/CAJP-1891/02 rev. 1 corr., 8 May 2002.
132. Res. AG/RES 1840 (XXXII-O/02), 3 June 2002.
133. Lauterpacht H. Being the Collected Papers of H.Lauterpacht.
Cambridge? 1970. Vol.1
134. Wright I. Terrorist Propaganda. London 1991
135. Ekonomist. 2002. №4
136. Sageman, Marc «Jihadi Networks of Terror» in Countering Modern
Terrorism: History Current Issues and Future Threat, edited by Katherina
von Knopetal. Second International Security Conference, Berlin, Germane,
December 16-17, 2004.
137. Sageman, Marc, 2004. Understanding Terror Network, Philadelphia:
University of Pennsylvania Press.

Fransız dilində

138. Gounelle M. Quelques sur la notion de "Crime international" et sur
l'évolution de la responsabilité internationale de l'état. Mélanges offerts a Paul
Reuter. La Droit international: Unite e Diversite, Paris, 1981.
139. Meyand Le Terrorisme, Paris, 1997.
140. Attar. Droit International. Entre Ordre et Chaos. Paris, 1994. P.212-
252, 564-572.
141. Grunelle M. Quelques remarques sur la notion de "crime international"
et sur l'évolution de la responsabilité internationale de l'état/ Melanges
offerts a Paul Reuter: Le droit international: unite et diversite. Paris,
1981.P.315-327; Slomanson W.R.Fundamental Perspective on International
Law. Saint Paul, Los Angels, New York, San-Francisco, 1990.P. 443-447.

İnternet saytlar

142. <http://library.aliyev-heritage.org/az/2735953.html>
143. www.unesco.org
144. www.gbrussia.ru
145. www.oic-oci.org
146. www.antiterror.org
147. www.fileur.hotmail.ru/files.htm(Досье.Ведущие разведка мира).